

ACTA WASAENSIA

No 101
Aluetiede 7

Riitta Koski

Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen

UNIVERSITAS WASAENSIS
VAASA 2002

Esirarkastajat Professori Markku Tykkyläinen
Joensuun yliopisto
Maantieteen laitos
PL 111
80101 Joensuu

Professori Pentti Yli-Jokipii
Maantieteen laitos
20014 Turun yliopisto

ACTA WASAENSIA

ESIPUHE

Väitöskirjatutkimukseni on pitkäaikaisen työn tulos. Sen aihe alkoi hahmottua jo 1980-luvun puolivälissä Vaasan läänin seutukaavaliiton tilaaman työn ”Vaasan läänin yrittäjyyden erityispiirret” pohjalta. Lukuisien opetustyössä vietettyjen vuosien saatossa tutkimus on kuitenkin hiljalleen saanut nykyisen muotonsa. Sen työstäminen on tapahtunut lähinnä opetuksesta vapaina kesä- ja joulunaikoina. Onnekseni tutkimus pohjautuu menneeseen, joten suuri osa aineistosta on pitkistä prosessista huolimatta pysynyt käyttökelpoisena.

Mielenkiintoisimmat kokemukset liittyvät kesällä 1999 ja syksyllä 2000 suorittamiini yritys-haastatteluihin. Haastattelut toivat tutkimukseeni kaivattua lisätietoa yrittäjien ajankohtaisista ajatuksista sekä vahvistivat ja tarkensivat monia painetuista lähteistä saamiani käsityksiä pohjalaisen yrittäjyyden syntyvaiheista. Kiitän kaikkia haastateltaviani myönteisestä suhtautumisesta ja miellyttävistä keskusteluista. Haastattelumatkojen suunnittelussa sain jälleen kerran perehtyä minua alati kiehtovaan ongelmaan: ”Kuinka optimoin matkani tulokset ilman omaa autoa ja mahdollisimman pienillä kustannuksilla?”

Kiitän professori Kauko Mikkosta siitä, että hän on vuosikaudet jaksanut uskoa tutkimukseni valmistumiseen, lukenut ja kommentoinut työtäni sen eri vaiheissa ja vaikuttanut siihen, että prosessin loppuosa on sujunut uskomattoman nopeasti. Suuri kiitos kuuluu myös professori Mauri Palomäelle ja rouva Sirkku Palomäelle, joiden keräämää julkaisematonta yritysaineistoa ja karttoja olen voinut vapaasti työssäni käyttää. Lähintä työtoveriani Marianne Haapalaa kiitän arkipäivän jutteluhetkistä ja sujuvasta yhteistyöstä. Useimpien kuvien ja karttojen puhtaaksi piirtämisestä menevät kiitokset Raija Sepälle. Tutkimuksen alussa olevan karttaesityksen ansiokkaasta laatimisesta kiitän Etelä-Pohjanmaan liitossa työskentelevää Marja-Leena Kokkoa. Työni esitarkastajilta professori Markku Tykkyläiseltä ja professori Pentti Yli-Jokipiiltä olen saanut tärkeitä ohjeita työn viimeistelyä varten. Kiitän molempia esitarkastajia nopeasta ja tarkasta työstään. Kiitokset myös dosentti Hannu Katajamäelle, jolta sain kommentteja jo tutkimukseni edelliseen versioon. Tarja Salo on saattanut työni julkaisuasuun. Rolf Lindholm on kääntänyt tutkimukseni tiivistelmän englanninkieliseksi. Kiitän lämpimästi molempia ammattitaitoisesta työstään. Samoin kiitän kaikkia erikseen nimeltä mainitsemattomia työtovereita, jotka ovat edesauttaneet väitöskirjani valmistumista.

Elämä on kuitenkin myös paljon muuta kuin työtä, iloja ja suruja. Viimeisten runsaan kolmen vuoden aikana olemme sisareni Sirkun kanssa kokeneet sekä isän että äidin poismenon. Sisareni yhteydenpito on varsinkin kuulumisia välittävän linkin poistuttua välittämme ollut tärkeää, kiitos hänelle siitä. Tutkimukseni valmistuminen olisi varmasti ollut vanhemmillemme tärkeä hetki. Maratonharrastukseni on ollut henkireikä, joka on monin tavoin värittänyt elämäni. Kiitän kaikkia juoksukavereitani monivuotisesta ystävydestä yhteisen harrastuksen parissa. Erityisen lämmin kiitos kohdistuu elämänkumppanilleni Pekalle, jonka avuliaisuus, sopeutuvaisuus ja ymmärtäväisyys on ollut minulle korvaamaton tuki lähes viiden vuoden ajan. Saman ajan olen saanut nauttia Melissan elämänilosta ja ystävydestä, kiitos myös hänelle yhteisistä hetkistä, menneistä ja tulevista.

Vaasassa sunnuntaina 17.3.2002

Riitta Koski

ACTA WASAENSIA

SISÄLLYS

	sivu
ESIPUHE	3
ABSTRACT	8
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimuksen lähtökohta	9
1.2. Alue, johon käsite pohjalaisuus liitetään	9
1.3. Yrittäjyyden käsiteanalyysi	13
2. POHJANMAA PIENYRITYSTEN ALUEENA	16
2.1. Elinkeinorakenne ja sen kehitys	16
2.2. Yritysten määrä	19
2.3. Yritysten koko	22
2.3.1. Keskiarvolukujen osoittama pienyritysvaltaisuus	22
2.3.2. Suuret toimipaikat	23
2.4. Alueellinen jakauma toimialakeskittymiseen	25
3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -MENETELMÄT JA -AINEISTO	33
3.1. Tutkimuksen tavoitteet	33
3.2. Menetelmät	34
3.3. Aineisto	35
4. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	36
4.1. Klassisten sijaintiteorioiden kyky selittää pohjalaisen yritystoiminnan runsautta	36
4.2. Henkisten arvojen mukaantulo yritysten sijaintiteorioihin	40
4.3. Behavioristinen näkökulma klassisten sijaintiteorioiden vastapainona	42
4.3.1. Erilaisia lähestymistapoja	42
4.3.2. Predin käyttäytymismatriisi yritystoiminnan sijainnin ja sen muuttumisen selittäjänä	43
4.4. Yritysten verkostoituminen	46
5. YRITYKSEN PERUSTAMISPÄÄTÖKSEN SYNTYYN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	48
5.1. Päätöksentekijän motiivit	49
5.2. Päätöksentekijän persoonallisuus ja tausta	52

ACTA WASAENSIA

5.3.	Ympäristötekijät	54
5.4.	Motiivien perusteella eriteltyjä yrittäjätyypppejä	55
6.	SIJAINTPÄÄTÖSPROSESSI JA SIJAINTPAIKAN VALINTA- PERUSTEET	58
6.1.	Sijaintipäätösprosessin eteneminen	58
6.2.	Muuttuvat sijaintitekijät	60
7.	POHJANMAAN HISTORIA YRITTÄJYYDEN SYNTYTAUSTANA	65
7.1.	Omavaraistaloudesta vaihdantaan	65
7.1.1.	Tervan tuotanto	65
7.1.2.	Laivanrakennus ja sahaustoiminta	70
7.1.3.	Kydönpoltto	71
7.1.4.	Kaupallinen karjatalous	72
7.1.5.	Käsityötaito ja myyntiköteollisuus ennen Suomen teollistumiskehitystä	72
7.2.	Ratkaisun edessä	77
7.2.1.	Pohjanmaa joutuu tapuliloukkuun	77
7.2.2.	Hätää kärsineen alueen teoria eli ratkaisuvaihtoehdot	78
8.	ERITYYPPISTEN ESIMERKKIALUEIDEN KUVAUS	85
8.1.	Tarkasteltavien toimialakeskittymien valinta	85
8.2.	Toimialakeskittymäkuntien luonnehdinta aikaisemmissa aluetyypittelyissä	86
8.3.	Toimialakeskittymien kehityksen kartografinen kuvaaminen	89
8.4.	Valittujen toimialakeskittymien analyysi	91
8.4.1.	Huonekalujen valmistuksen kaksi vuosisataa	91
	<i>Jurvassa perinne elää</i>	91
	<i>Ilmajoen huonekaluteollisuus – Nopankylän kautta kunnan muihin osiin</i>	100
	<i>Kurikan huonekaluyritysten määrä kasvoi 1960-luvulta 1980-luvulle</i>	110
	<i>Kauhajoki johtaa yritysten määristä, kehitys edennyt Kurikan malliin</i>	114
	<i>Teuva täydentää huonekalukeskittymää</i>	118
	<i>Tiivistelmä huonekaluteollisuudesta</i>	119
8.4.2.	Kauhavan puukoista mattokutomokeskittymään	123
	<i>Puukkojen valmistus</i>	123

ACTA WASAENSIA

<i>Kudonnaisten valmistus kustannusjärjestelmällä</i>	125
<i>Kudonnaisten teollinen tuotanto ja mattoteollisuuden alkuvaiheet</i>	129
<i>Mattoteollisuuden laajeneminen määrällisesti ja alueellisesti</i>	131
<i>1990-luku ja tulevaisuus</i>	137
<i>Yhteistyö</i>	143
<i>Tiivistelmä matkasta mattoteollisuuteen</i>	144
8.4.3. Kyrönmaan pienyrittäjät Vähäkyrö	145
<i>Pläkkiasteollisuus</i>	146
<i>Kankaankudonta</i>	151
<i>Teurastustoiminta</i>	152
<i>Autokauppa</i>	153
<i>Tiivistelmä pieyrittäjyyden vaiheista Vähässäkyrössä</i>	154
8.5. Toimialakeskittymien ulkopuoliset alueet	155
8.5.1. Metsien ja matkailun Ähtäri	155
8.5.2. Peräseinäjoki – syrjäkylästä teräsrakenteiden tuotantokeskukseksi	160
8.5.3. Yhdistelmä ja johtopäätökset esimerkkialueista	164
9. TOIMIALAKESKITTYYMIEN KEHITTYMINEN	166
10. PIENYRITTÄJYYDEN KEHITYKSEN TULKINTA	170
10.1. Yrittäjyyteen vaikuttavat tekijät	170
10.2. Pohjalainen yrittäjyys ja sijaintiteoria	175
10.2.1. Osaselittäjiä eri teorioista	175
10.2.2. Predin teoria sovellettuna toimialakeskittymien kehitykseen	176
11. TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET	179
11.1. Kehityssuunnat yrittäjyyteen vaikuttavissa tekijöissä	179
11.2. Verkostojen merkitys pohjalaiselle yrittäjyydelle	181
12. YHTEENVETO	189
LÄHTEET	201
LIITTEET	219

ABSTRACT

Koski, Riitta (2002). Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen (The birth, spread and regional differentiation of entrepreneurship in Ostrobothnia, Finland). *Acta Wasaensia* No. 101, 221 p.

The concept of Ostrobothnian entrepreneurship is usually associated with entrepreneurship in the southern part of Ostrobothnia. There are a great number of small enterprises in this area. In certain parts, agglomerations of small enterprises have arisen, each operating in its own line and concentrated in one municipality or in a few neighbouring municipalities. These agglomerations are mainly industrial, but in the area there are also agglomerations specializing in agriculture and in the sale of cars. On the basis of statistical examination the following industrial agglomerations of enterprises were discovered: the furniture industry of Jurva and neighbouring municipalities; the leather industry of Kokkola; the carpet industry of the Kauhava-Lapua-Lappajärvi area; the building of summer houses at Alajärvi and Kuortane; and the manufacture of agricultural machines at Ylihärmä. Regional agricultural differentiation is represented by the fur farms in the coastal areas north of Vaasa and greenhouse horticulture on the coast south of the city. The Tervajoki car trade represents the service sector.

The study aimed at explaining those historical factors which have been responsible for the birth of small-scale enterprises. Why have agglomerations of enterprises arisen in certain areas? How have they developed and taken different forms? What have been the motives for founding enterprises which have originated at different times and operate in different areas? The great number of Ostrobothnian enterprises cannot be explained in terms of classical location theories. An attempt has been made to explain the location and development of Ostrobothnian entrepreneurship by means of a genetic model of explanation. Ostrobothnia changed from a policy of economic self-sufficiency to exchange economy at a very early stage, above all through the production and trade of tar. When the rest of Finland began to be industrialized, Ostrobothnia suffered a relative decline. Problems of subsistence were solved mainly by means of entrepreneurship and emigration. In the areas where local craftsmanship or influences from outside gave rise to entrepreneurship, this example was followed elsewhere and gave rise to agglomerations of enterprises. These have grown in size and undergone transformations, especially in "times of crisis". The study has focused on the furniture industry, carpet industry and car trade. The development of these was traced by using historical data and the mapping of enterprises. In order to explain the development of the concentration of the furniture and the carpet industry, many interviews were also arranged with representatives of these enterprises.

The economic and social environments form the background of the birth and development of Ostrobothnian entrepreneurship. They have both been greatly influenced by the history of the region. Also, some local resources have moulded the operational environment and made it favourable to entrepreneurship. Besides, the basic know-how of the region has had a decisive influence on the line of business the entrepreneurs have chosen. In addition to environmental factors, the personality of each individual concerned will also have an influence on his or her decision to become an entrepreneur. The more people have chosen entrepreneurship in imitation of others, the more diversified has been the selection of individuals who have chosen an entrepreneurial career and the lower has been the threshold of entrepreneurship. The range of an individual's experience also has an effect on whether he or she will become an entrepreneur or not, and what kind of an entrepreneur he or she will possibly become. Furthermore, sufficient motivation is needed. The change and diversification of motives are noticeable not only in the development from the turn of the twentieth century to the present day but also in the widening of the scope of the agglomeration of enterprises. Cooperation has not been a central factor in the development of the Ostrobothnian agglomeration of enterprises. With the change in the competitive situation networking would, however, be important. A beginning has, indeed, been made. Networking combined with flexible, individualized good-quality production seems to be an essential prerequisite for keeping the agglomeration of enterprises alive.

Riitta Koski, Department of Regional Studies, University of Vaasa, PB 700, FIN-65101 Vaasa, Finland, e-mail riko@uwasa.fi.

Keywords: entrepreneurship, agglomeration of enterprises, regional differentiation

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohta

Eteläisellä Pohjanmaalla on jo 1900-luvun alusta lähtien ollut oma, muista poikkeava roolinsa Suomen alueellisessa työnjaossa. Tämä ”Pohjanmaan malli” on ainutkertaisen talous-historiallisen prosessin muovaama erikoisuus (Katajamäki 1988: 19). Pohjanmaan malli merkitsee vahvaa pienyrityskulttuuria, jossa maantieteellisesti suhteellisen suppeilla alueilla toimii useita eri alojen yrityskeskittymiä. Lisäksi alue on edelleen tärkeää maanviljelysseutua. Nämä pohjalaisen talouselämän piirteet tulivat esille myös Vaasan läänin yrittäjyyden erityispiirteitä selvittelevässä työssä (Koski 1984), joka aikanaan toimi alkusysäyksenä tälle tutkimukselle.

Käsillä olevassa tutkimuksessa rakennetaan aluksi kokonaiskuvaa siitä historiallisesta kehityksestä, joka on luonut edellytykset tutkimusalueen pienyritystoiminnan synnylle. Seuraavaksi tarkastellaan yritystoiminnan paikallisesti omaleimaisia piirteitä ja niihin johtaneita olosuhteita. Makrotaloudellisen tarkastelun lisäksi paneudutaan yrittäjyyden motiiveihin ja taustoihin yrittäjien näkökulmasta. Lopullisena tavoitteena on yhdistää nämä erilaiset lähestymistavat yritystoiminnan kehitystä ja eriytymistä kuvaavaksi ja selittäväksi yleiseksi malliksi. Työn tavoitteita esitellään tarkemmin luvussa 3.1.

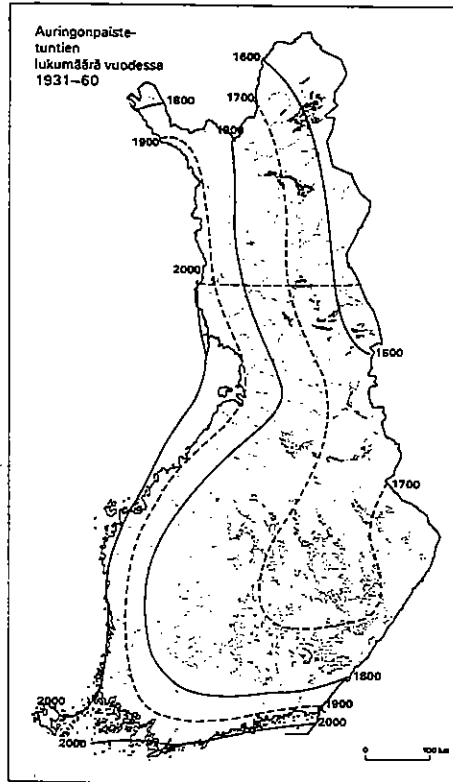
1.2. Alue, johon käsite pohjalaisuus liitetään

Historiallinen Pohjanmaan maakunta käsitti entisen Vaasan läänin lisäksi suuren osan Oulun läänin ja Lapin läänin lounaisosan. Laaja Pohjanmaa on luonnonolojen ja ihmisen toiminnan tuloksena kuitenkin jakautunut useaan maakuntaan, joista perinteiset suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa, ruotsinkielinen Etelä-Pohjanmaa eli Svenska Österbotten sekä eteläinen osa Keski-Pohjanmaata muodostavat sen alueen, johon käsite ”pohjalaisuus” yleensä liitetään. Erityisesti näin on silloin, kun tarkastellaan pienyrittäjyyden erityispiirteitä. 1990-luvun alun aluehallintouudistuksessa tämä alue jaettiin virallisestikin kolmeen maakuntaan: Pohjanmaan maakunta (*Landskapet Österbotten*), johon kuuluvat myös Laihia, Isokyrö ja Vähäkyrö; Etelä-Pohjanmaan maakunta ja Keski-Pohjanmaan maakunta (VN:n periaatepäätös valtion aluejaotusten yhtenäistämistä 8.7.1992 ja VN:n päätös Vaasan läänin seutukaava-aluejaosta 9.9.1993) (kuva 1). Koska pohjalaiselle yrittäjyydelle tyypillisenä pidetyt ilmiöt rajoittuvat pitkälti tälle alueelle, tutkimuksessa käytetään myöhemmin kolmelle maakunnalle yhteistä

peruskäsitettä Pohjanmaa. Samat osa-alueet muodostivat myös entisen Vaasan läänin, josta suurlääniuudistuksessa 1.9.1997 tuli osa Länsi-Suomen lääniä. Vaikka Vaasan lääniä ei enää ole, se käsillä olevassa tutkimuksessa esiintyy erityisesti numerotietoja käsittävässä osassa, jossa pyritään selvittämään pohjalaisen yrittäjyyden luonnetta muuhun Suomeen verrattuna. Useat tilastot on viime aikoihin saakka julkaistu entisen läänijaon puitteissa, minkä johdosta myös ajan kuluessa tapahtunutta kehitystä on helpompi tarkastella vanhaa läänijakoa käyttäen.

Tarkasteltava alue rajoittuu lännessä Pohjanlahden kolmeen merialueeseen Selkämereen, Perämereen ja niiden väliseen Merenkurkkuun. Rantaviiva on hyvin rikkonainen. Etenkin Perämeren ja Merenkurkun alueella on laaja, sokkeloinen saaristo. Vaasan saariston Valasaarten eteläisimmiltä luodoilta on matkaa vastarannan lähimmille saarille vain runsaat 20 kilometriä. Luonnonmaisemaltaan alue kuuluu suurimmaksi osaksi Etelä-Pohjanmaan lakeuteen, pohjoisimmilta osiltaan Keski-Pohjanmaan jokimaahan sekä itä- ja eteläosiltaan Suomenselän vedenjakajaseudun suomaihin. Myös eteläiselle Pohjanmaalle ovat tyypillisiä jokivesistöt, joilla on ollut varsin merkittävä rooli koko alueen elinkeinoelämän muotoutumisessa. Viljivat jokilaaksot ovat olleet maatalouden kehityksen kannalta edullisia, kun taas jokilaaksojen välisillä karuilla vedenjakajaseuduilla maan tuotto on ollut niukempaa. Joet ovat myös toimineet tärkeinä kulttuurin levittäjinä yhdistämällä alueen sisäosat tehokkaasti rannikkoon ja Pohjanlahdelle. Vain Ähtärin seudulta Suomenselältä vedet virtaavat Kokemäenjoen vesistöön. Pohjoisempaan ulottuu joitakin Kymijoen vesistön reitteihin kuuluvia latvavesiä Pohjanmaan alueelle. Suomenselkä erottaa Pohjanmaan etelässä ja idässä muusta Suomesta. Alueen ilmasto on leuto, mikä on osittain seurausta Pohjanlahden läheisyydestä. Pohjanlahden vaikutus tuntuu eniten rannikolla alkukesän viileytensä sekä syksyn sisämaata korkeampina lämpötiloina ja myöhäisempänä talventulona. Länsivirtausten aikana Kölin vuoriston ylittäessään lämminneet ilmamassat nostavat rannikon lämpötiloja ja saavat aikaan selkeitä, pilvettömiä säitä. On aivan oikeutettua puhua "aurinkorannikosta" (kuva 2). (Tikkanen 1986: 22–24.)

Alueen väkiluku on noin 444 000 asukasta (STV 1999: 72 ja 74). Tämä merkitsee 17 asukasta/km² (maapinta-ala 26 418 km²), mikä puolestaan vastaa suunnilleen maan keskiarvoa (STV 1999: 72, 74 ja 58). Väestö keskittyy jokilaaksoihin. Taajimmin asuttuja ovat Kyrönjoen ja Lapuanjoen rannat. Jalasjärveltä ja Kauhajoelta lähtevä, Kurikassa yhtyvä, sieltä Ilmajoen, Seinäjoen ja Kyrönmaan halki Vaasan seudulle päättyvä väestönauha vastaa tiheydeltään lähes Etelä-Suomen liikennereittien varsille syntyneitä asutusnauhoja. Asutuksen lisääntymistä ovat olleet omiaan vahvistamaan vesireittien tuntumaan rakennetut hyvät maaliikenne-

Kuva 2.

Auringonpaistetuntien lukumäärä vuodessa 1931-60 (Rikkinen 1977: 31).

reitit. Jokilaaksojen välisillä hallaisilla larvamailla asutus on aina ollut harvaa. 1960- ja 1970-lukujen "maaltapaon" vuosikymmenet vähensivät keskimääräistä enemmän juuri näiden alueiden väestöä (vrt. Hautamäki 1967: 98). Muuttoliike maalta kaupunkuehin ei tosin vielä kään osoita loppumisen merkkejä, sillä se on 1990-luvun laman jälkeen jälleen kiihtynyt (Nieminen 1999: 17).

Pohjalaisväestön luonnollinen lisääntyminen on hyvin lähellä maan keskiarvoa, vain vajaa puoli promilleyksikköä keskimääräistä pienempi (STV 1999: 58, 59 ja 72-75). Väestön ikärakenteessa työikäisen väestön osuus on poikkeuksellisen pieni. 15-64-vuotiaiden osuus väestöstä jää 64.0 %:iin (v. 1998), kun se koko maassa on vastaavasti 66.9 % (STV 1999: 58, 72 ja 74). Sekä vanhusten että lasten suhteellinen määrä on korkeampi kuin koko maassa keskimäärin. Karkeasti yleistäen lapsia ja nuoria on paljon alueen pohjois- ja itäosissa, kun taas länsiosissa on enemmän vanhuksia. Ruotsinkielisiä on noin 99 000, mikä merkitsee 22.3 % väestöstä (STV 1999: 72-75). Se on ylivoimaisesti suurempi kuin missään muussa entisessä läänissä. Alueen ruotsinkielisistä tosin yli 90 % asuu Pohjanmaan maakunnan rannikkoseudulla. Koulutettujen osuus on entisen Vaasan läänin alueella keskimääräistä

pienempi. Tämä pätee sekä keskiasteen että korkea-asteen koulutukseen. Erityisen selvä ero on korkeakoulututkinnon suorittaneissa, joka koko maassa on 13.5 % ja tutkimusalueella vain 10.3 % (STV 1999: 58, 59 ja 72–75). Etelä- ja Keski-Pohjanmaan maakunnissa korkea-koulututkinnon suorittaneiden osuus on 9–10 %, kun vastaava osuus Pohjanmaalla on noin 12 %. Koulutusaste korreloi selvästi elinkeinorakenteen kanssa. Maatalousalueilla koulutusaste on alhainen, mikä seikka osaltaan selittää ammattiin koulutettujen vaatimatonta osuutta tällä Suomen maatalousvaltaisimmalla alueella (ks. taulukko 1, s. 17).

1.3. Yrittäjyyden käsiteanalyysi

Käsitteiden yritys, yrittäjä, yrittäminen ja yrittäjyys sisältö riippuu siitä näkökulmasta, josta näitä asioita tarkastellaan. Yritys voidaan Kyläkosken (1980: 24–29) mukaan määritellä tuotanto- ja ihmiskeskeisesti. Tuotantokeskeisestä eli synteettisestä näkökulmasta yritys on organisoitu yksikkö, joka yhtenäisenä rahoitusyksikkönä huolehtii tuotannosta ja on yhteydessä ulkoisiin järjestelmiin myynti-, osto- ja rahoitusmarkkinoiden välityksellä. Ihmiskeskeisesti ajatellen yritys on erilaisen tavoitteellisen toiminnan ja päätöksenteon yhteenliittymä. Suokas (1988: 16) pitää yritystä tavoitteellisenä, avoimena sosioteknisenä järjestelmänä, joka tuottaa tuotteita, palveluja tai molempia ja pyrkii luovuttamaan ne vastikkeesta asiakkaalle voitollisesti. Maantieteilijän näkemystä edustakoon Palomäen (1989) määritelmä. Sen mukaan yritys on organisaatio, joka muuttaa käytössä olevat voimavarat taloudelliseksi hyödyksi. Tässä määritelmässä kuten edellisessäkin yritys nähdään voittoa tuottavana järjestelmänä, mutta siinä korostetaan kysyntäpuolen sijasta tuotannontekijöitä eli resursseja. Kun ympäristön voimavarat muutetaan taloudelliseksi hyödyksi, kysyntä on välttämätöntä. Näin ollen markkinointipuoli on määritelmässä implisiittisesti mukana. Yritys on siis monipuolisessa vuorovaikutussuhteessa ympäristön kanssa. Tuotannontekijät ja asiakkaat kuuluvat yrityksen primääriseen ympäristöön, jonka kanssa yritys on suorassa vuorovaikutussuhteessa. Sekundäärinen ympäristö muodostuu elementeistä, joihin yrityksen suhde on välillinen. (Mikkonen 1983: 19 ja 20.) Pienyritykset voidaan erottaa keskisuurista ja suurista yrityksistä henkilökunnan, liikevaihdon, resurssien, tuotannon, jalostusarvon tai markkinoiden suuruuden avulla (Taskinen 1990: 14). Tavallisinta lienee käyttää kriteerinä henkilökunnan määrää. Tällöin pieniksi yrityksiksi luetaan yleensä alle sadan henkilön yritykset (esim. Mikkonen 1996: 14).

Yrittäjä-käsitettä on vaikea eksaktisti määritellä. Yrittäjää ja ei-yrittäjää ei voi aina erotella (Marjosola 1979: 14 ja 15). Yrittäjä toimii tuotantovoimien yhdistäjänä ja saattaa ne vuoro-vaikutukseen keskenään. Yrittäjän katsotaan yleensä ryhtyvän toimintaansa ansiotarkoituksessa. Yrittäjän on tässä työssään ansaittava, mutta se ei läheskään aina ole ainut eikä välttämättä edes ensisijainen tarkoitus (ks. luku 5.4.).

Yrittäjän päätehtävät ovat:

- Yhdistää tuotantovoimia tuotannon käyntiinpanemiseksi ja keskittämiseksi eli tuotantopäätösten teko. Tuotannon ylläpitäminen edellyttää myös organisaation kehittämistä.
- Huolehtia sijoitustoiminnasta eli investoinneista ja tehdä sijoituspäätöksiä.
- Kantaa tuotantopäätöksiin liittyvä riski.

(Louhio, Kaukinen & Hukka 1972: 29.)

Yrittäjänä voi olla yksi henkilö, joka käyttää omaa työpanostaan ja pääomaansa täydentäen niitä vierailta hankituilla tuotantopanoksilla. Hyvin suppeassa mielessä yrittäjänä pidetään vain tällaista perinteistä yksityisyrittäjää, mutta yleensä käsite ymmärretään huomattavasti laajalaisempaan. Yrittäjänä voi olla useiden henkilöiden yhteenliittymä tai julkinen yhteisö. Tavallisimpia yhteenliittymiä ovat yhtiöt ja osuuskunnat. Julkisista yhteisöistä ovat yrittäjinä tärkeimpiä valtio, kunnat ja seurakunnat. Yrittäjän tehtävien avulla voidaan määritellä myös yritys. Sitä työn ja pääoman yhdistelmää, mikä yrittäjän tehtävien toteuttamisessa syntyy, sanotaan yritykseksi. (Louhio, Kaukinen & Hukka 1972: 29 ja 30.) Havusela (1996: 25) on, tarkasteltuaan lisensiaattityössään useita yrittäjäkäsitteen määritelmiä, päätenyt luonnehtimaan yrittäjää henkilöksi, joka johtaa minkä tahansa, kokonaan tai osaksi omistamansa yrityksen toimintaa, tekee sitä koskevia päätöksiä, kantaa yritystoimintaan liittyvän vastuun ja saa sen mahdollisesti tuottaman voiton. Hän saattaa olla yrityksensä perustaja, mutta se ei ole välttämätöntä. Hoikka (1985: 1 ja 2) ymmärtää yrittäjä-käsitteen vielä laajemmin. Hän pitää yrittäjinä kaikkia niitä henkilöitä, jotka omassa toimessaan ja asemassaan kantavat sekä taloudellista että eettistä vastuuta yrityksestä. Käsitteeseen sisältyvät näin ollen mm. ammatti-johtajat ja osakasjohtajat. Pienyrityksessä yrittäjä on yleensä omistaja-johtaja, jolle yrityksen päätöksenteko keskittyy ja joka on vastuussa yrityksen omistuksesta.

Laajan yrittäjä-käsitteen mukaisesti yrittäjyys voi olla joko omassa tai toisen yrityksessä toimimista. Yrittäjyys on ajattelu-, toiminta- ja suhtautumistapa, joka saa yrityksen henkiset ja aineelliset voimavarat järjestäytymään sekä yksilöt ja työyhteisöt pyrkimään tehokkaasti asetettuihin tavoitteisiin (Peltonen 1984: 54). Yrittäjyys on itsensä ja toisten motivoimista.

Peltonen (1984: 54) jakaa yrittäjyyden näiden periaatteiden mukaisesti sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen seuraavasti:

	Ulkoinen yrittäjyys	Sisäinen yrittäjyys
Perustamisvaihe	oman yrityksen perustaminen	uuden yrityksen luomisvaiheen työskentely
Toimintavaihe	oman yrityksen johtaminen	työ yrityksen palveluksessa

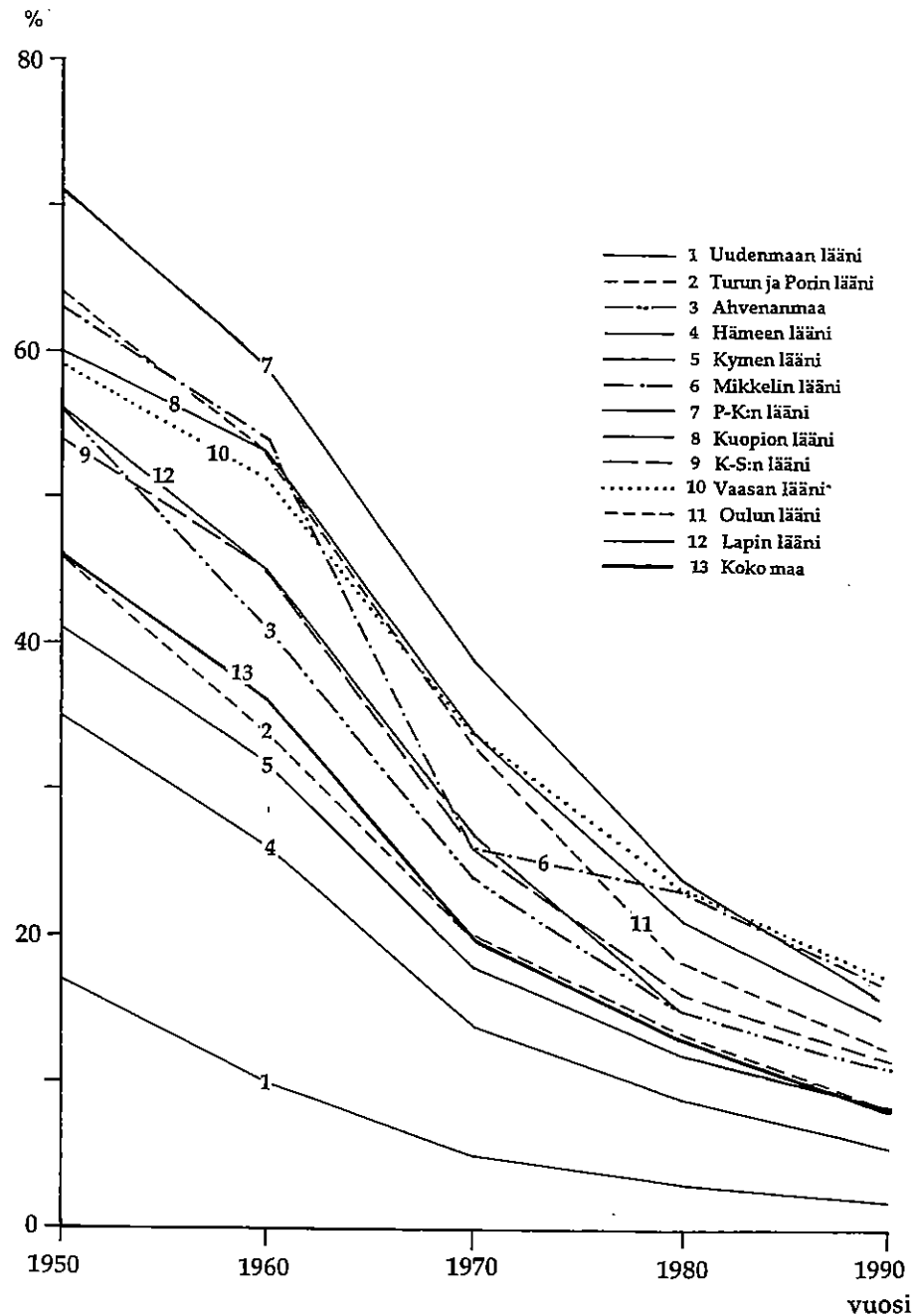
2. POHJANMAA PIENYRITYSTEN ALUEENA

Useimmat ihmiset tuntevat Pohjanmaan maatalousvaltaisena seutuna ja pienyrittäjien alueena. Harva kuitenkaan pystyy tarkemmin kuvailemaan sitä, miten alueen elinkeinoelämä eroaa muusta Suomesta, ja millaiseksi yritystoiminta Pohjanmaan sisällä on muotoutunut. Tunnettuja toki ovat esim. Jurvan huonekaluteollisuus ja ydinalueiltaan ruotsinkielisen rannikon pohjoisosista laajalti suomenkieliselle alueelle levinnyt turkistalous. Pohjanmaan elinkeinorakenteen ja yritystoiminnan luonnetta tarkastellaan tässä luvussa vanhan läänijaon puitteissa, koska viimeisimmät käytetyt numerotiedot ovat pääosin 1990-luvun alusta.

2.1. Elinkeino rakenne ja sen kehitys

Vaasan lääni oli maamme alkutuotantovaltaisimman läänin. Maa- ja metsätaloudesta sai vielä vuonna 1990 toimeentulonsa noin 17 % työllisestä työvoimasta (taulukko 1). Tosin ero Mikkelin ja Pohjois-Karjalan lääneihin oli pieni, mutta maa- ja metsätalouden osuuden väheneminen on entisessä Vaasan läänissä ollut viime vuosikymmeninä selvästi hitaampaa kuin muissa alkutuotantovaltaisissa lääneissä (kuva 3). Sama trendi näyttää jatkuvan edelleenkin (STV 1996: 64, 65, 68 ja 69).

Jalostuselinkeinojen osuus väheni Uudellamaalla jo 1960-luvulla. Rakennustoiminnan kasvu lisäsi sitä vielä 1950-luvulla, mutta teollisuuden osuus laski jo tuolloin jonkin verran. Muualla eteläisessä Suomessa jalostus alkoi menettää merkitystään elinkeinorakenteessa viimeistään 1970-luvulla. 1980-luvulla väheneminen on edennyt koko maahan. Vain Ahvenanmaalla sekundäärielinkeinojen osuus oli edellisen vuosikymmenen laskun jälkeen vakiintunut 1980-luvun alussa 16–17 %:iin, joka oli ylivoimaisesti pienin arvo kautta maan. Myös Uudellamaalla väheneminen on hidastunut. Vaasan läänin jalostuksen osuus oli vuonna 1990 lähimpänä maan keskimääräistä tasoa. Tämä yhdessä alkutuotannon tärkeän aseman kanssa merkitsee sitä, että palvelusten osuus jäi maan keskiarvoa selvästi (n. 10 prosenttiyksikköä) pienemmäksi. Siirtymistä palveluelinkeinoihin tapahtuu kuitenkin ripeästi. Tertiääritoimintojen lisääntymisestä huolimatta kauppa on 1970-luvulta lähtien menettänyt asemaansa elinkeinorakenteessa (Koski 1984: 23 ja liite 5). Näin on tapahtunut koko maassa. Syinä ovat etupäässä olleet yksikkökoon suureneminen ja siirtyminen valintamyymälätyyppiin toimipisteisiin eli kaupan kaikenlainen rationalisointi (esim. Mikkonen 1992 a: 256–258). Yhteiskunnallisten ja henkilökohtaisten palvelusten osuus on nopeasti noussut. Kasvua on tapahtunut myös 1990-luvullakin julkisen sektorin saneerauksesta huolimatta (STV 1996: 85). Tämä ryhmä on kuitenkin Pohjanmaalla muihin alueisiin nähden suhteellisesti pieni.

Kuva 3. Alkutuotannossa toimivan väestön osuus ammatissa toimivasta väestöstä (= työllisestä työvoimasta) 1950–1990 (lähteet taulukossa 1).

2.2. Yritysten määrä

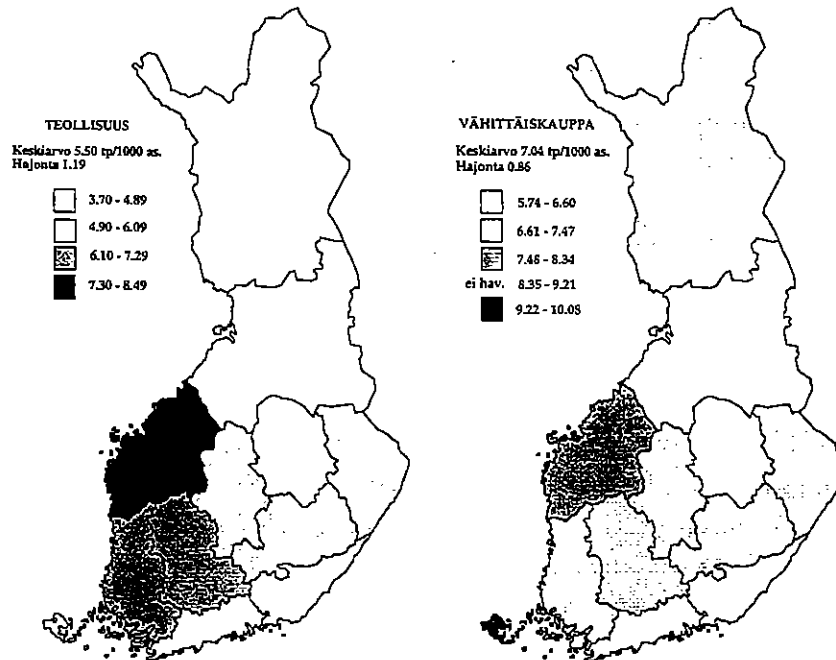
Yritysten lukumäärällä mitattuna merkittävimmät päätoimialat ovat kauppa ja teollisuus. Teollisuuden osuus runsaasta 117 000 yrityksestä oli vuonna 1993 noin 17 % ja vähittäiskaupan vähän vajaa 20 %. Tukkukauppa (n. 8 %), agentuuritoiminta sekä moottoriajoneuvojen kauppa, huolto ja korjaus mukaan luettuina kaupan osuus nousi kaiken kaikkiaan yli kolmannekseen. Majoitus- ja ravitsemistoimintaa edusti noin 6 % yrityksistä. Liikevaihdolla mitattuna teollisuuden asema toimialarakenteessa oli vieläkin huomattavampi (n. 39 %), ja tukkukauppa (n. 20 %) ylittää merkityksessään vähittäiskaupan (n. 12 %). (STV 1995: 151 ja 152.)

Yritystoiminnan alueellista jakaumaa tarkasteltaessa on järkevämpää käyttää toimipaikka-aineistoa, sillä yritysکوhtaisissa rekistereissä tiedot paikannetaan yritysten pääkonttorin mukaan, eivätkä ne näin ollen anna oikeaa kuvaa yritystoiminnan sijainnista. Yhtenäisyyden vuoksi tarkastelu pohjautuu kauttaaltaan vuoden 1993 tietoihin. Joissakin tapauksissa käytetään vertailuun aikaisempaa tai myöhempää aineistoa. Vuoden 1993 yritys- ja toimipaikkarekisterin perusaineistona olivat liikevaihtoverovelvolliset ja rekisteröityinä työnantajina toimivat yritykset. Yritysten toimipisteiden *absoluuttisen määrän* perusteella Vaasan lääni sijoittui Uudenmaan, Hämeen sekä Turun ja Porin läänien jälkeen neljänneksi selvästi ennen Oulun läänin (taulukko 2). Vuoden 1994 arvonlisäverouudistuksen jälkeen yritys- ja toimipaikkarekisterin tilastointikriteerit muuttuivat siten, että mukaan otettiin myös voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen liiketoimipaikat. Siitä huolimatta läänien järjestys vuoden 1995 toimipaikkamäärien perusteella tarkasteltuna oli pysynyt entisellään (SVT 1997). Uudenmaan läänin toimipaikkojen määrä oli suunnilleen sama kuin kahden seuraavan läänin yhteensä eli vajaa 30 %. Vaasan läänin osuus oli noin 10 %.

Yrittäjyyden määrälliseen vertailuun ei kuitenkaan riitä pelkästään alueiden asettaminen suuruusjärjestykseen toimipaikkojen lukumäärän perusteella. Läänin toimipaikkojen osuutta koko maan toimipaikkamäärästä voidaan verrata läänin väestöosuuteen (taulukko 2). Vaasan läänissä kyseinen luku oli selvästi koko maata suurempi. Tarkastelun helpottamiseksi lääneittäiset toimipaikkamäärät voidaan myös suhteuttaa väkilukuihin. Väkiluvun käyttäminen lienee tässä tapauksessa parempi valinta kuin esim. pinta-ala. Toimipaikkojen *tuhatta asukasta kohti* laskettu määrä osoittautui Vaasan läänissä Ahvenanmaan jälkeen suurimmaksi. Kun tarkasteltiin pelkästään teollisia toimipaikkoja, Vaasan läänin luku erottui kaikkia muita isompana. Lähimmäksi sitä pääsivät Hämeen lääni, Turun ja Porin lääni sekä Ahvenanmaa (taulukko 2 ja kuva 4). Pienimmät asukasta kohti lasketut yritysten määrät olivat Oulun ja

Taulukko 2. Läämien osuudet yritysten toimipaikkamäärästä, henkilöstöstä ja liikevaihdosta sekä väestöstä; väestöön suhteutettu kaikkien toimipaikkojen sekä erikseen teollisuuden ja vähittäiskaupan toimipaikkojen määrä; lisäksi toimipaikkojen keskimääräinen koko v. 1993 (SVT 1995: 20, STV 1994: 70 ja 72, STV 1995: 228 ja Mikkonen 1994: 202).

Lääni	Toimip. Ikm.	%	Henki- löstö	%	Liikev. milj.mk	%	Väestö 1000 as.	%	Tr.lkm./ 1000 as.
Uudenmaan	38772	26.8	364834	35.0	331676	40.4	1293.7	25.5	30.0
Turun ja Porin	20866	14.4	142886	13.7	108739	13.2	699.2	13.8	29.8
Hämeen	21295	14.7	149077	14.3	101673	12.4	724.6	14.3	29.4
Kymen	8710	6.0	66749	6.4	52084	6.3	334.3	6.6	26.1
Mikkelin	5656	3.9	31730	3.0	17373	2.1	207.4	4.1	27.3
Pohjois-Karjalan	4650	3.2	24486	2.3	15618	1.9	178.1	3.5	26.1
Kuopion	6585	4.5	38779	3.7	28197	-	258.8	5.1	25.4
Keski-Suomen	6754	4.7	42386	4.1	30664	3.7	256.7	5.0	26.3
Vaasan	13835	9.5	73619	7.1	57252	7.0	449.3	8.8	30.8
Oulun	11123	7.7	69798	6.7	49651	6.1	447.8	8.8	24.8
Lapin	5596	3.9	30742	2.9	22716	2.8	202.9	4.0	27.6
Ahvenanmaa	977	0.7	8049	0.8	5496	0.7	25.1	0.5	38.9
Koko maa	144819	100	1043135	100	821139	100	5053.9	100	28.6
Lääni	Teoll.tp. Ikm.	Teoll.tp./ 1000 as.	Vähitt.k. tp. Ikm.	Vähitt.k. tp./1000 as.	Vähitt.k. tp./1000 as.	Henkilöstö/ toimipaikka	Liikevaihto/ tp., milj. mk		
Uudenmaan	5879	4.54	7978	6.17	9.4	8.6			
Turun ja Porin	4866	6.96	5063	7.24	6.8	5.2			
Hämeen	5107	7.05	4980	6.87	7.0	4.8			
Kymen	1493	4.47	2175	6.51	7.7	6.0			
Mikkelin	1122	5.41	1471	7.09	5.6	3.1			
Pohjois-Karjalan	883	4.96	1184	6.65	5.3	3.4			
Kuopion	1132	4.37	1700	6.57	5.9	4.3			
Keski-Suomen	1435	5.59	1737	6.77	6.3	4.5			
Vaasan	3459	7.70	3389	7.54	5.3	4.1			
Oulun	1910	4.27	2810	6.28	6.3	4.5			
Lapin	940	4.63	1489	7.34	5.5	4.1			
Ahvenanmaa	152	6.06	236	9.40	8.3	5.6			
Koko maa	28378	5.59	34212	6.74	7.2	5.7			

Kuva 4. Toimipaikkojen suhteellinen määrä toimialoittain ja lääneittäin vuonna 1993 (lähtötiedot, ks. taulukko 2).

Kuopion lääneissä. Vähittäiskaupassa erot eri läänien välillä olivat pienempiä kuin teollisuudessa. Suhdeluvuista laskettu standardipoikkeama oli vähittäiskaupassa 0.86, kun se teollisuudessa oli 1.19 (kuva 4). Jos olisi tarkasteltu pelkästään elintarvikkeiden tai muiden päivittäistavaroiden kauppaa, erot olisivat todennäköisesti olleet vieläkin pienemmät (ks. Koski 1984: liite 4). Ahvenanmaa sai kuitenkin vähittäiskaupassa huomattavasti muita suuremman suhteellisen arvon. Tilannetta selittää jo pelkästään Ahvenanmaan poikkeuksellinen sijainti (esim. matkailun kannalta). Vaasan lääni sijoittui seuraavaksi ennen Lapin lääniä sekä Turun ja Porin lääniä. Keskiarvon ja hajonnan avulla tehty luokittelu vei Ahvenanmaan suhdeluvun suuruuden perusteella selvästi omaan luokkaansa (kuva 4). Vaasan lääni sijoittui seuraavaksi, mutta Lapin sekä Turun ja Porin läänit muodostivat usean muun läänin kanssa Vaasan lääniä alemman ryhmän. Tilastoja tarkastelemalla on todettu, että tiettyjen alojen vireä teollinen toiminta vetää äärelleen saman alan välitystoimintaa (Koski 1984: 90). Vaasan läänin suurehkoa vähittäiskauppamäärää selittää osaltaan myös "vilkkaiden" keskusten merkittävä osuus aluerakenteessa. Tukkukauppa on yleensä isoihin keskuksiin ja maan talouselämän polttopisteeseen hakeutuva toimiala. Siksi tuntuu erikoiselta, että Vaasan lääni myös tällä

toimialalla erottui Turun ja Porin sekä Hämeen lääniä vastaavaksi yritysten suhteellisilla toimipaikkamäärillä mitattuna (SVT 1997: taulukko TP01L ja STV 1996: 54–74). Uudenaan lääni oli tietysti omaa luokkaansa. Vaasan läänin tukkukauppojen määrää nosti teollisen yritystoiminnan lisäksi maatalouteen ja sen sivuelinkeinoihin liittyvä tuotteiden ja tarvikkeiden välitys.

2.3. Yritysten koko

2.3.1. Keskiarvolukujen osoittama pienyritysvaltaisuus

Toimipaikkaa kohti laskettu henkilökunnan ja liikevaihdon määrä ei varsinaisesti kuvaa yritysten kokorakennetta, mutta antaa pohjaa yritysten koon alueittaiselle keskiarvovertailulle (taulukko 2). Henkilöstö/toimipaikka oli vuonna 1993 pienin Vaasan ja Pohjois-Karjalan lääneissä. Niiden jälkeen tulivat Lapin ja Mikkelin läänit. Vähittäiskaupassa erot läänien välillä olivat toimialan luonteen mukaisesti pienemmät kuin teollisuudessa ja tukkukaupassa. Teollisten toimipaikkojen henkilökunnan keskiarvoinen lukumäärä oli alhainen erityisesti Lapin ja Vaasan lääneissä, mutta myös Ahvenanmaan maakunnassa. Korkeimmillaan määrä oli Kymen läänissä puunjalostusteollisuuden suurten yritysten ansiosta. Viime vuosikymmeninä on toimipaikkaa kohti laskettu henkilöstön määrä jatkuvasti pudonnut. Tämä ei kuitenkaan johdu teollisuuden pienyritysvaltaistumisesta vaan sen rationalisoitumisesta ja automatisoitumisesta. Vaikka tuotanto kasvaa ja keskittyy yhä suurempiin yksiköihin, työntekijöiden määrä pienenee. Mikkosen (1995: 208) tiedot teollisuuden toimipaikkojen kokoluokittaisesta jakaumasta vuodelta 1993 vahvistavat edellä saatua kuvaa Vaasan läänin keskimääräistä suuremmasta pienyrityspainottuneisuudesta. Pieniä, alle sadan työntekijän teollisia toimipaikkoja oli suhteellisesti eniten Ahvenanmaalla (99.3 %), Lapin läänissä (98.5 %) ja Vaasan läänissä (98.1 %). Koko maassa osuus on 97.1 %. Vaasan läänin maakunnista Etelä-Pohjanmaalla oli pieniä yrityksiä 98.8 %, Keski-Pohjanmaalla 98.5 %, kun Vaasan rannikkoseudulla niitä oli 96.9 %. Etelä-Pohjanmaalla erityisesti kaikkein pienimpien, alle 10 henkilön yritysten osuus oli suuri eli 88 %. Vain Lapissa "mikroyritysten" suhteellinen määrä nousi korkeammaksi (89.3 %). Tukkukaupassa toimipaikkakoko oli suurin yritysten keskittymäalueella Uudellamaalla (SVT 1997: taulukko TP01L). Vaasan lääni jäi tälläkin alalla selvästi maan keskiarvon alapuolelle. Vähittäiskaupassa Vaasan läänin toimipaikkakoko oli henkilökunnan määrällä mitattuna maan alhaisin. Liikevaihdon perusteella lasketut tiedot olivat pitkälle edellä kuvatun kaltaiset. Vaasan läänin toimipaikat olivat myös liikevaihtoluvuilla mitattuna pieniä, mutta ei niin pieniä kuin esim. Mikkelin ja Pohjois-Karjalan lääneissä.

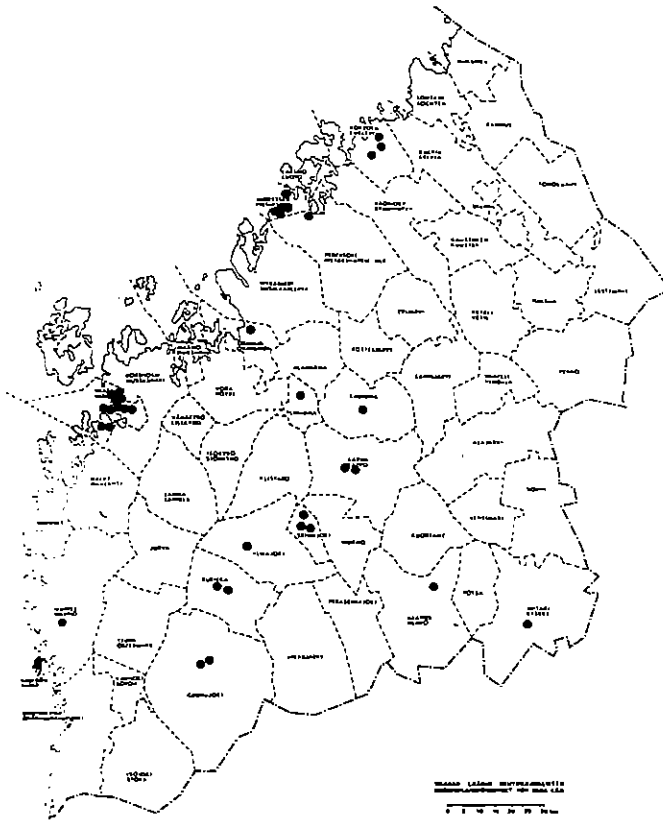
Pohjois-Karjalassahan henkilöstön määrä toimipaikkaa kohti todettiin Vaasan läänin arvoa vastaavaksi ja Mikkeli läänissä jonkin verran suuremmaksi.

2.3.2. Suuret toimipaikat

Pienyritysvaltaisuudesta huolimatta Pohjanmaalta löytyy suurempiakin yrityksiä. Suuren ja pienen yrityksen välille on vaikea vetää rajaa. Parhaaseen tulokseen päästään, kun käytetään useita kriteereitä samanaikaisesti. Monesti kuitenkin tyydytään tarkastelemaan asiaa henkilökuntamäärien tai liikevaihdon perusteella. Työntekijöiden määrästä on helpoin saada tietoa. Suuryrityksen rajana on teollisuudessa yleisimmin käytetty 500 henkeä (esim. Mikkonen 1995: 68 ja 1996: 14). Kahdensadan työntekijän toimipaikkaa on Suomen ja etenkin Pohjanmaan oloissa pidettävä jo melko suurena yksikkönä. Henkilökunnan koon soveltuvuus mittariksi on heikentynyt ajan myötä, kun työvoimaa on korvattu pääomalla (automaatiolla ja koneistuksella) ja toimintaa rationalisoitu.

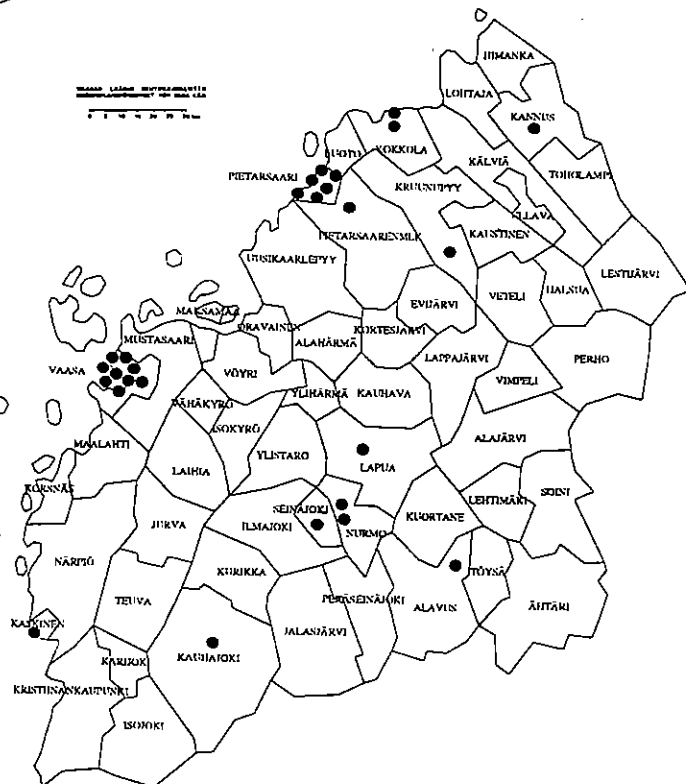
Palomäen vuonna 1978 tekemässä tarkassa toimipaikkakartoituksessa todettiin Vaasan läänissä olleen 37 vähintään 200 työntekijän teollista toimipaikkaa (kuva 5), kun teollisten toimipaikkojen kokonaismäärä oli läänissä samanaikaisesti yli 2000. Suurista tehtaista lähes kaksi kolmasosaa toimi rannikkokunnissa (satamasijainti usein eduksi). Toinen selvä suurten yritysten keskittymälinja kulki läänin sisäosissa teitten ja keskusten sijainnin mukaisesti alkaen Kauhajoelta ja jatkuen Kurikasta aina Ylihärmään saakka.

Viisitoista vuotta myöhemmin lokakuussa 1993 Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikka-rekisteristä poimitut tiedot osoittivat vähintään 200 hengen teollisten toimipaikkojen määrän pudonneen 27:ään (10 yksiköllä = 27 %:lla) (kuva 6). Toimipaikkojen yhteenlaskettu määrä oli 3459. Toimipaikkojen kokonaismääriin suhteutettuna suurten toimipaikkojen vähentyminen vaikutti vieläkin radikaalimmalta. Vähentyminen oli ollut nopeinta 1990-luvun alkuvuosina (vertailutiedot MINTUn YRTI-tietokannasta 1991). Osasyynä pienemiseen saattaa olla se, että yritykset eivät enää yltäneet henkilökunnan supistumisen takia 200 työntekijän kokoluokkaan. Suuret teollisuusyritykset ovat alueellisesti yhä keskittyneempiä. Vuonna 1993 lähes kaksi kolmasosaa sijaitsi pelkästään Vaasassa ja Pietarsaareissa. Yli 200 työntekijän toimipaikat eivät keskittyneet tietyille aloille, vaan niiden joukosta löytyi sekä työvaltaisten että pääomavaltaiten alojen edustajia aina vaatetusteollisuudesta kemian teollisuuteen saakka.

Kuva 5.
Vähintään 200 työntekijän teollisuustoimipaikat 1978 Palomäen keräämän aineiston mukaan (Koski 1984: 71).

Kuva 6.
Vähintään 200 työntekijän teollisuustoimipaikat Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisterin mukaan lokakuussa 1993.

Pohjalaisyritysten joukossa oli siis myös suurehkoja teollisia yksiköitä, vaikka niitä jalostuksen toimipaikkojen kokonaismäärään nähden olikin vähän. Vuoden 1991 yritysrekisteritulostus antoi teolliseen sektoriin kuuluvien yritysten ohella muutkin suuret työnantajat, jopa julkista sektoria myöten. Näistä varsinaisiksi yrityksiksi luettavat toimivat pääasiassa kaupan ja kuljetuksen aloilla. Päätoimipaikan (esim. pankkien) henkilökuntamäärään oli todennäköisesti useassa tapauksessa laskettu sivupisteidenkin (myös eri paikkakunnilla sijaitsevien) työntekijät. Nämä mukaanluettuna yritysrekisteri sisälsi kaikkiaan reilusti toistakymmentä palvelualan "suuryritystä".

2.4. Alueellinen jakauma toimialakeskittymiseen

Yritysten toimialarakenne on monipuolisin eteläisessä Suomessa. Vanhan lääninjaon mukaisessa tarkastelussa Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Hämeen läänit hallitsivat lähes kaikkia toimialoja. Vaasan lääni tuli kuitenkin yritysten lukumäärällä mitatussa yritystoiminnan monipuolisuudessa varsin lähelle Hämeen lääniä. Vuoden 1986 toimipaikkamääristä (ALTIKA 1990) aloittain lääneille lasketut osuudet osoittivat, että Vaasan lääni kohosi esim. elintarvike-, TEVA- ja puutavateollisuudessa tärkeimpien läänien joukkoon. Kun verrattiin läänien merkitystä eri teollisuuden aloilla niiden väestöosuuteen (STV 1988: 45), Vaasan lääni huomattavasta asukasmäärästään huolimatta sai viidellä yhdeksästä (vuonna 1986 käytössä olleen TOL-luokituksen 2-numerotaso) teollisuuden alasta sekä koko tehdasteollisuudessa väestöosuuttaan suuremmat arvot. Paperiteollisuudessa lääni poikkeaa vahvimmin negatiiviseen suuntaan. Vaasan läänillä oli (kriteerinä toimipaikkojen lukumäärä/1000 asukasta) väestöosuuttaan vähän suurempi tukkukauppojen ja vähän pienempi vähittäiskauppojen määrä. Jos mittarina olisi käytetty henkilökuntaa tai liikevaihtoa, eivät Vaasan läänin osuudet kau-pasta todennäköisesti olisi olleet aivan yhtä suuria, sillä myös kaupan aloilla yrityskoko oli maan keskimääräiseen tilanteeseen verrattuna alhainen.

Maaseudun osuus yritystoiminnasta on eteläisellä ja keskisellä Pohjanmaalla keskimääräistä suurempi, vaikka huomioon ei otettaisikaan varsinaisia maatalousyrityksiä. Haja-asutusalueiden vahvaan yritystoimintaan vaikuttaa osaltaan melkoinen sivutoimisten yrittäjien määrä (Koski 1984: 17–19). Yritystoiminta on entisen Vaasan läänin sisällä jakautunut alueittain tasaisemmin kuin muualla. Tämä todettiin ainakin vertailtaessa Vaasan lääniä Hämeen, Keski-Suomen ja Mikkelin lääneihin. (Koski 1984: 69–70; 86–90.)

Pohjalaisen yritystoiminnan alueellisessa jakaumassa tulee kuitenkin esille hyvin erikoinen piirre. Saman toimialan yritykset keskittyvät yhteen kuntaan tai muutamaaan naapurikuntaan ns. toimialakeskittymiksi. Yritykset ovat yleensä pieniä ja toimivat teollisilla aloilla, mutta poikkeuksiakin löytyy. Tämän tyyppisiä keskittymiä on Suomessa Etelä- ja Keski-Pohjanmaan ohella Pohjois-Satakunnassa (esim. Äetsän laukut ja Kankaanpään kengät). Mikkonen (1995: 65) on lisäksi kiinnittänyt huomiota vaatteiden, nahkatuotteiden ja jalkineiden valmistuksen hallitsevaan osuuteen Orivedellä (41 % toimipaikoista, Äetsässä 74 %). Osittain ilmiön harvinaislaatuisuuden takia sekä termi itse että sen määritelmä ovat suhteellisen vakiintumattomia. Palomäki (1983 a: 23) on esittänyt teollisuusalueiden hierarkian, jonka yhtenä asteena on toimipaikkojen tihentymä. Tihentymässä toimipaikkojen etäisyys toisistaan määritellään pienemmäksi kuin yksi kilometri, mutta niiden tontit eivät rajoitu toisiinsa. Useimmista toimialakeskittymistä löytyy tällainen tihentymä, jossa valtaosa yrityksistä on lisäksi saman toimialan yrityksiä. Tihentymän määritelmä ei kuitenkaan edellytä yritysten toimivan samalla alalla, vaan toimialakeskittymä on toimipaikkojen tihentymän eräänlainen erikoistapaus.

Vaasan läänistä on vuoden 1978 toimipaikkojen absoluuttisia ja väestöön suhteutettuja määriä käyttäen rajattu seuraavat toimialakeskittymät: Jurvan ja ympäristökuntien huonekaluteollisuus (Jurva, Ilmajoki, Kauhajoki, Kurikka ja Teuva), Kokkolan nahkateollisuus (Kokkola ja Kruunupyö), Ylihärjän maatalouskoneteollisuus, Alajärven ja Kuortaneen huvilaveistämöt, Kauhavan–Lappajärven seudun mattoteollisuus, Tervajoen autokaupat (Koski 1984: 57–69). Erikoistuneen maatalouden piiristä voitiin esim. kasvihuoneiden pinta-aloja sekä turkistarhojen lukumääriä ja myynnin arvoja (Koski 1984: liitteet 8 ja 9) tarkastelemalla löytää selviä keskittymäalueita. Närpiön kunta on lasinalaisviljelyn ydinaluetta. Myös Korsnäsissä on runsaasti kasvihuoneviljelyä, etenkin kunnan pienuuden (vuonna 1994 STV 1995: 68 mukaan 2305 asukasta) huomioon ottaen. Turkistarhauksen keskeisintä aluetta on Uusikaarlepyy, mutta kyseinen elinkeino on laajalti levinnyt koko Vaasan läänin ruotsinkieliselle rannikolle (etenkin sen pohjoisosiin) sekä lähialueen suomenkielisiin pitäjiin. Viimeiset runsaat kymmenen vuotta ovat olleet turkiselinkeinolle vaikeita. Ongelmat alkoivat jo vuonna 1987, kun myynti yllättäen romahti (Miettunen 1995). Yleinen taloudellinen lama 1990-luvun alussa vaikutti osaltaan siihen, että turkistarhaus alkoi elpyä ongelmistaan vasta vuosikymmenen puolivälissä. Tuottajien määrä väheni niin paljon, että tämän maailmanlaajuisestikin ajateltuna merkittävän elinkeinon tulevaisuus näytti jo uhatulta. Laman jälkeen 5500 tarhasta oli jäljellä 2200. Taloudellisten ongelmien helpotuttua elinkeinon kiusaksi ovat tulleet eläinaktivistien turkistarhoille tekemät hyökkäykset. Palvelutoimintojen sijainti on sidottu väestöpohjaan, eivätkä ne yleensä muodosta toimialakeskittymiä. Suurten keskusten

alueille viერი viereen hakeutuvat saman alan yritykset käyttävät hyväkseen asiakkaiden halua vertailuun ja saavat näin kukin osansa vilkkaista asiakasvirroista. Keskuksen ja sen vaikutusalueen väestöpohja mahdollistaa yritysten toimeentulon. Tervajoen autokauppojen voitaneen kuitenkin katsoa edustavan Vaasan läänille tyypillisiä toimialakeskittymiä, sillä keskuksen koko ja sen väestöpohja eivät edellyttäisi tällaisen yritystoiminnan muodostumista, vaikkakin vertailun mahdollisuus helpottaa niiden hengissäpysymistä. Yritysten syntytausta (ks. luvut 8.4. ja 9.) on kuitenkin toimialakeskittymälle luonteenomainen.

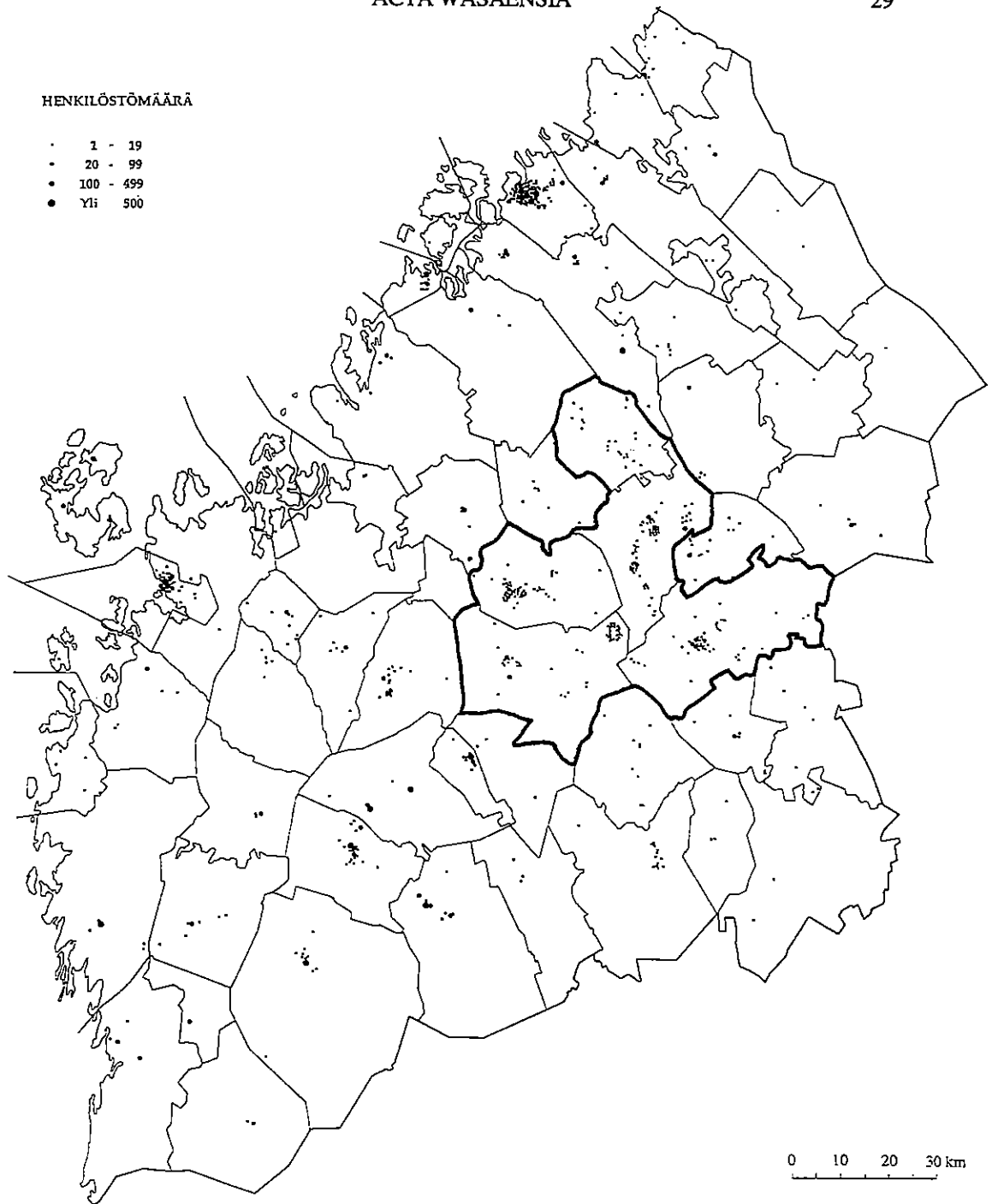
Vertailemalla Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisteristä saatuja lokakuun 1993 sekä ALTIKasta poimittuja vuoden 1986 aloittaisia toimipaikkamääriä (liite 1) vuodelta 1978 oleviin tietoihin voidaan todeta toimialakeskittymien pysyneen pitkälti samanlaisina (vrt. kuva 7 ja Koski 1984: 60). Tilastot koskevat vain teollisia toimipaikkoja ja siten teollisia toimialakeskittymiä. TEVANAKE- (tekstiili-, vaatetus-, nahka- ja kenkä-) teollisuudessa on edelleen erotettavissa *Kauhavan–Lapuan–Lappajärven seudun mattoteollisuus*. Nimeen on nyt lisätty Lapua, sillä pitäjän TEVANAKE-yritysten määrä oli tarkasteluvälillä 1978–86 yli kaksinkertaistunut, vaikka olikin taas 1986–93 jonkin verran vähentynyt. Kauhava oli v. 1993 absoluuttisesti (53 toimipaikkaa, suhteutettuna 1000 asukasta kohti 6.2) ja Lappajärvi väestöön suhteutettuna (absol. 34, suht. 7.6) ko. alueen merkittävin tekstiiliteollisuuspitäjä. Lappajärvi kohosi vielä v. 1986 muiden yläpuolelle myös absoluuttisissa toimipaikkamäärissä, mutta v. 1993 mennessä yksikköjen määrä oli vähentynyt 20:llä, kun Kauhavalla samanaikaisesti tapahtui parin yksikön lisäys. Lapua (absol. 45 ja suht. 3.1) ja Alajärvi (absol. 32 ja suht. 3.3) kuuluvat myös edelleen toimialakeskittymän piiriin. Uudeksi levineisyysalueeksi näytti jo v. 1986 nousseen 19 toimipaikallaan (suht. 5.6) Evijärvi. Lamavuodet vähensivät toimipaikkojen määrän 12: een, mutta kunta voitiin vuoden 1993 suhteellisen lukunsa 3.6 perusteella katsoa toimialakeskittymään kuuluvaksi. Keskittymä oli ulottanut vaikutustaan myös Vimpeliin ja Ylistaroon. Näitä ei kuitenkaan voitu selkeästi lukea keskittymäkuntiin. TEVANAKE-teollisuuden "huonoista ajoista" huolimatta mattoteollisuus oli pitkään jatkuvassa kasvussa, mutta 1990-luvun lamavuodet näyttävät karsineen myös niitä. Lukumääräisesti eniten TEVANAKE-teollisuuden yrityksiä on Kokkolassa. Ne ovat kuitenkin edellisistä poiketen valtaosaltaan selvästi vaatetus- ja nahkateollisuudessa. Määrä oli vuosina 1986–93 laskenut 9.5%:lla, kun lukumäärä koko Vaasan läänin osalta oli pysynyt täysin muuttumattomana (liite 1). Mikkosen (1996: 39 ja 40) mukaan Kokkolan pientalousalueen (Kokkola, Kälviä, Lohtaja) TEVANAKE-toimipaikkojen määrä on vähentynyt vuosina 1990–1993 vajaalla 30%:lla, kun vastaava luku koko Vaasan läänissä oli 35%. Tämä merkitsee sitä, että TEVANAKE-yritysten lukumäärä kääntyi lamavuosina noususta laskuun ja että molemmat kehitysuunnat ovat läänin tasolla olleet voimakkaampia kuin toimialakeskit-

tymässä. Vaikka toimipaikkojen asukaslukuun suhteutettu määrä oli Kokkolassa sen huomattavasti suuremman väkiluvun takia pienempi kuin useissa maalaiskunnissa, voitiin kaupungin nahkateollisuuden epäilemättä katsoa muodostavan toimialakeskittymän. Sen sijaan Kruunupyöjä rajattiin keskittymän ulkopuolelle yhdellätoista yrityksellään ja pienellä suhteellisella määrälläänkin.

Kuva 7. Pohjalaiset toimialakeskittymät kuntarajoihin mukautettuna (teolliset keskittymät pääasiassa Tilastokeskuksen 1993 tietojen pohjalta rajattuina, ks. tarkemmin tekstistä).

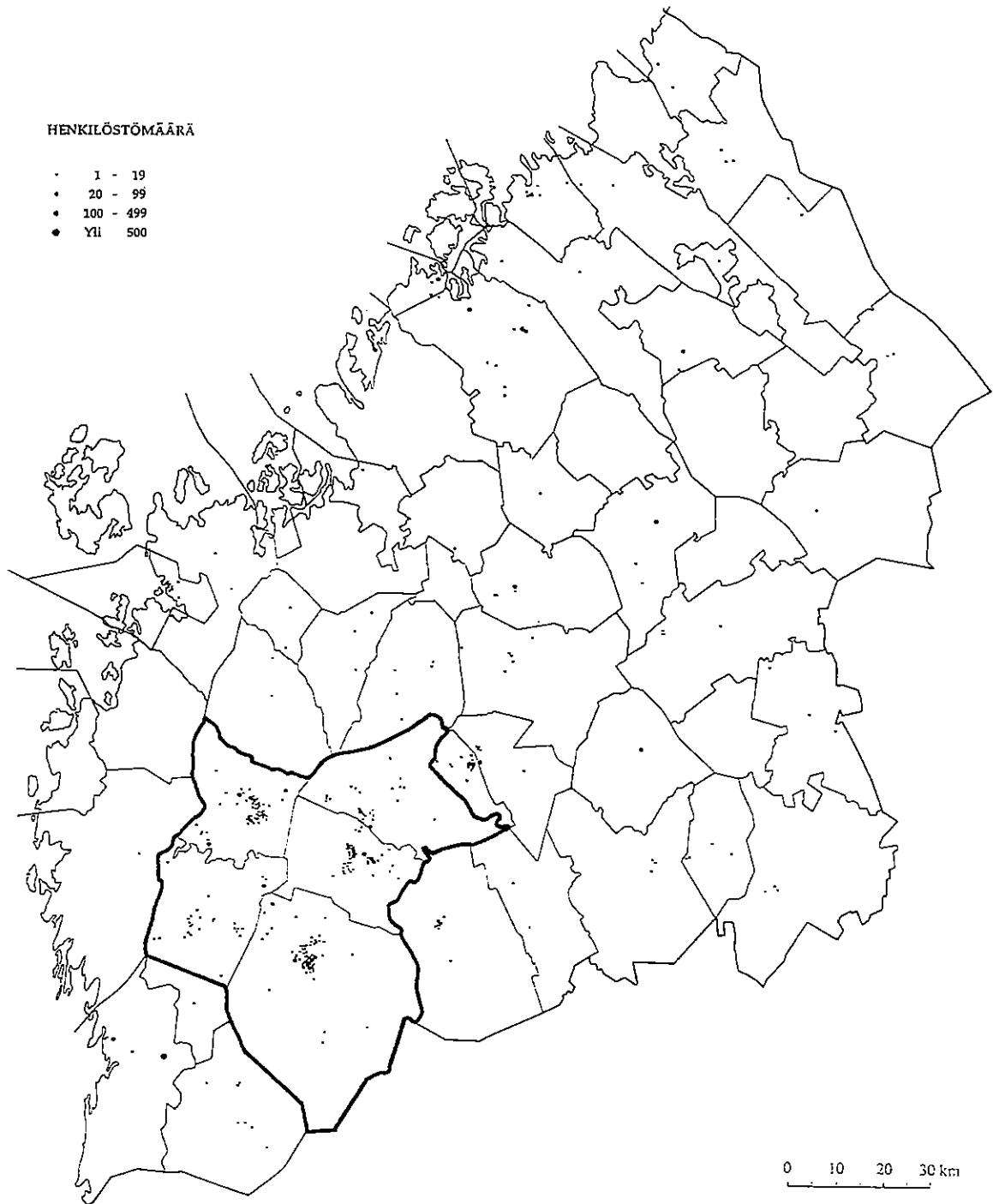
Kuvassa 8 on vielä Palomäen & Palomäen (1996) tarkkaan kartalle sijoittamat Tilastokeskuksen vuoden 1989 toimipaikkarekisterin mukaiset tekstiili- ja vaatetusteollisuuden toimipaikat entisen Vaasan läänin alueelta. Siihen on myös erikseen edellisen katsauksen perusteella merkitty kuntarajoihin mukautettu mattoteollisuuskeskittymä. Vaikka kartalla näkyykin kaikki tekstiili- ja vaatetusteollisuuden toimipaikat, valtaosa niistä on kyseisessä keskittymässä ollut tarkasteluhetkellä mattoyriksiiä. Keskittymän sisälläkään yritykset eivät ole tasaisesti jakautuneet, vaan muodostavat myös siellä tiettyjä kasautuma-alueita.

Kuva 8. Vaasan läänin tekstiilien ja vaatteiden valmistuksen toimipaikat v. 1989 (Palomäki & Palomäki 1996) sekä mattokutomokeskittymä vahvemmallalla rajattuna.

Huonekaluteollisuuden keskittymä on pysynyt alueellisesti samanlaisena. Painopiste on siirtynyt Kauhajoen ja Kurikan suuntaan. Näissä pitäjissä puutavara-alan yritysten lukumäärä oli vielä 1980-luvun puolivälinkin jälkeen noussut (liite 1). Myös Jurvan luvut olivat 1980-luvun alkupuolella tapahtuneen laskun jälkeen jälleen kohonneet. Sen sijaan edellistä pienemmissä huonekalupitäjissä Ilmajoella ja Teuvalla olivat toimipaikkojen määrät vähentyneet. Sekä koko puutavateollisuuden (TOL 33 = uudemmassa luokituksessa 14+17) että siihen kuuluvan huonekaluteollisuuden (toimiala 17) näkökulmasta Kauhajoki oli noussut yritysten absoluuttisissa määrissä läänin merkittävin kunta. Suhteellisilla arvoilla mitattuna ensimmäisen tilan vei kuitenkin edelleen selkeästi Jurva. Entisen Vaasan läänin huonekaluteollisuuden toimipaikat vuoden 1989 tilanteessa näkyvät Palomäen & Palomäen (1996) laatimalla kartalla (kuva 9), johon on myös merkitty kuntarajoihin mukautettu toimialakeskittymä. Huvilanveistopitäjistä Alajärven puutavateollisuuden yritykset olivat vuoden 1978 jälkeen selvästi lisääntyneet, vaikka 1986–93 olikin kolmen yksikön lasku. Kuortaneella määrä taas oli pysynyt lähes vakiona. Koska molemmissa kunnissa huviloiden valmistus muodostaa pääosan puuteollisuudesta, ja varsinaisten yritysten lisäksi on maatalouden ohella runsaasti pienimuotoista "veistotoimintaa", voitaneen ko. yritystoimintaa pitää toimialakeskittymänä ja lukea siihen edelleen myös Kuortane, vaikka siellä ei ainakaan tilastoihin rekisteröityjen yritysten määrä olekaan erityisen suuri.

Metalli- ja konepajateollisuudessa on runsaasti toimipaikkoja, mutta ne ovat keskittyneet suurimpiin keskuksiin ja niiden ympäristökuntiin. Nämä eivät kuitenkaan valmista samaa tai samaan tuoteryhmään kuuluvaa tuotetta. Metallin ja konepajateollisuus on ala, jossa alihankintasuhteet ovat yleisiä. Näin ollen on tavallista, että esim. keskuksessa sijaitseva suurrehko yritys vetää puoleensa pienempiä alihankkijoita. Niiden ei välttämättä tarvitse sijaita ostajayrityksen tuntumassa, mutta fyysinen läheisyys on usein eduksi. Suhteellisten lukujen perusteella erottui ainoastaan Ylihärmä, joka aikaisempienkin tietojen pohjalta oli katsottu toimialakeskittymäkunnaksi. Vaikka Ylihärmän metalli- ja konepajateollisuuden toimipaikkakoko oli suurentunut, ja yritykset olivat erikoistuneet (Koski 1984: 67), oli yritysrekisteriin merkittyjen toimipaikkojen määrä vuosien 1978–86 välillä kasvanut yli puolella (18:sta 27:ään). Vielä vuosien 1986–93 aikana lukumäärä oli jakson loppupuolen lamasta huolimatta kasvanut yhdellä toimipaikalla (liite 1).

Kuva 9. Vaasan läänin huonekalujen valmistuksen toimipaikat vuonna 1989 (Palomäki & Palomäki 1996) sekä huonekalukeskittymä vahvemmallalla rajattuna.

Vielä mainitsemattomista toimialoista yksikköjä on eniten elintarviketeollisuudessa, mutta varsinaisia alueellisia keskittymiä ei ole havaittavissa. Absoluuttisesti eniten yrityksiä oli Vaasassa (lkm 23 v. 1993), mutta Seinäjoella elintarviketeollisuuden toimipaikkojen määrä oli 1980-luvun puolenvälin jälkeen lisääntynyt 100%:lla niin, että se absoluuttisissakin luvuissa (lkm 20 v. 1993) oli lähes saavuttanut Vaasan. Seuraavina tulivat rannikkopitäjät Kokkola (lkm 18), Närpiö (lkm 17) ja Pietarsaari (lkm 14). Kun tähän vielä lisätään Kristiinankaupunki (lkm 11), Pedersöre (lkm 10) ja Uusikaarlepyy (lkm 10), havaitaan, että rannikon talouselämä perustuu vahvasti alkutuotannon varaan. Aikaisemmin jo todettiin alueen toimiakeskittymien pohjautuvan alkutuotantoon. Vaikka kasvihuoneiden lukumäärä oli vuosien 1974 ja 1995 välillä pudonnut lähes kolmanneksella, lasinalaispinta-ala oli lisääntynyt yli neljänneksellä (Palomäki & Noble 1995: 177). Erikoistunut maatalous on täten ollut omiaan vilkastuttamaan tuotteiden jatkojalostusta. Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla rannikon elintarviketeollisuusyritysten lukumääriin pääsivät Seinäjoen ohella Kurikka (lkm 11), Jalasjärvi (lkm 10) ja Kauhajoki (lkm 10). Elintarviketeollisuus on pienyritysvaltaista, mutta suurimmissa kaupungeissa on myös isohkoja maidon- ja lihanjalostuslaitoksia.

Vähittäiskaupan osalta ei kuntakohtaisia tietoja ole poimittu, joten esim. autokauppakeskittymässä tapahtuneista muutoksista ei voi lukujen perusteella tehdä päätelmiä. Empiiristen havaintojen mukaan yritysten lukumäärä pysyi pitkään suunnilleen ennallaan, vaikka vaihtuvuutta olikin. Lamavuodet koettelivat tätäkin elinkeinoa.

3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -MENETELMÄT JA -AINEISTO

3.1. Tutkimuksen tavoitteet

Edellä esitellystä pohjalaisen yritystoiminnan yleiskuvauksesta on käynyt ilmi, että Pohjanmaan yrittäjyydessä on piirteitä, jotka erottavat sen muiden alueiden yritystoiminnasta. Pohjalaisen yrittäjyyden taustasta on saatavissa tietoja useista aikaisemmista tutkimuksista. Yli-Jokipiin vuonna 1967 julkaistava väitöskirja käsitteli Etelä-Pohjanmaan pienteollisuuden kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä talousmaantieteellisestä näkökulmasta. Katajamäen väitöskirja vuodelta 1988 on myös maantieteen alalta. Siinä tarkastellaan alueellisen työnjaon muotoutumista Suomessa, jossa Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla on oma ainutlaatuinen asemansa ja historiansa (ks. Katajamäki 1988: 18 ja 19). Maantieteilijöiden ohella pohjalaista yrittäjyyttä ja sen taustoja ovat selvittäneet muidenkin alojen tutkijat. Ahkerimmin lienee asiaa valottanut Ylikangas (esim. 1981, 1983 ja 1999), jonka laajassa tuotannossa yrittäjyyskin saa usein selityksensä, vaikka se ei olisikaan pääasiallisen huomion kohteena. Virrankosken (1963) kulttuurihistoriallinen väitöskirja Suomen autonomian aikaisesta myyntikotiteollisuudesta on tarjonnut käsillä olevaan tutkimukseen oivallista lähdeaineistoa ja virikkeitä samoin kuin hänen samaa aihetta käsittelevä jatkotyönsä (1994).

Tutkimuksen tarkoituksena on:

1. Muodostaa kokonaiskuva siitä historiallisesta taustasta, joka on luonut edellytykset tutkimusalueen pienyritystoiminnan synnylle.
2. Tarkastella esimerkkien avulla, miten ja millaisen kehityskulun kautta yrittäjyys on alueen eri puolilla muodostunut erilaiseksi. Miksi on syntynyt toimialakeskittymiä? Mistä syystä ne ovat keskenään erilaisia? Miksi taas joillakin osa-alueilla yritystoiminta on vähäisempää?
3. Edetä makrotason tarkastelusta mikrotasoiseen eli yksilö- ja yrittäjäkohtaiseen pyrkimällä selvittämään erityyppisillä alueilla ja eri aikoina toimineiden yrittäjien yrityksenperustamismotiveja ja yrityksen sijaintipaikan määräytymistä.
4. Laatia yleistetty malli pohjalaisen yrittäjyyden kehittämisestä.
5. Pohtia lopuksi pohjalaisen yrittäjyyden tulevaisuutta ja mahdollisuuksia yritystoiminnan kehittämiseksi.

Tutkimuksen rajaaminen alueellisesti Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan eteläosien yritystoimintaan tuntuu varsin luonnolliselta sikäli, että käsite "pohjalainen yrittäjyys" yleensä liitetään juuri tähän alueeseen, erityisesti toimialakeskittymiin, vaikka samantyyppistä yritystoimintaa onkin Vaasan läänin ohella vähäisemmässä määrin esim. Satakunnassa (ks. luku 2.4.). Tutkimuksessa ei periaatteessa rajoituta tiettyyn tai tiettyihin toimialoihin, mutta todellisuudessa pohjalainen yrittäjyys on niin pitkälle teollista pienyrittäjyyttä, että tarkastelu keskitty käytännössä siihen.

3.2. Menetelmät

Tieteellisen selittämisen reiteiksi mainitaan yleensä induktiivinen ja deduktiivinen selittäminen (Harvey 1969 a: 36–43). Induktiivisessa selittämisessä lukuisista yksittäisistä esimerkeistä johdetaan yleisiä väitteitä. Deduktiivisessa selittämisessä yleisistä etukäteisperusteista, mallista (*a priori*) tai teoriasta johdetaan tiettyä ilmiö- tai yksilöjoukkoa koskevia säännönmukaisuuksia. Tutkimusprosessin tulokset voidaan joissakin tapauksissa kiteyttää ns. jälkikätemalliksi (*a posteriori*), jolla tarkennetaan *a priori* -mallia tai ilmaistaan teorian sisältämät ajatukset eri muodossa, esim. matemaattisella kaavalla tai graafisena kaaviona tai kuviona. Näiden selittämismallien ohella käytetään geneettistä ja funktionaalista selittämistä (Abler, Adams & Gould 1977: 50–53). Geneettisessä selittämisessä kuvataan ilmiön syntyä ja tapahtumasarjoja, jotka tuottavat selitettävän ilmiön. Siinä ei käytetä lakia eikä teoriaa, joskin ne ovat lähes aina mukana taustalla, implisiittisesti. Geneettinen selitys ei tuota yleistettäviä tuloksia, ei lakia eikä teoriaa. Funktionaalinen selittäminen on oltuaan pitkään vähemmän esillä kokenut uuden tulemissensa systeemiteorian sovellutusten myötä. Funktionaalisen selityksen perusidea on siinä, että tutkittava ilmiö on systeemin eräs komponentti, ja sen olemassaolon paras selitys on sen toiminta systeemissä.

Tässä tutkimuksessa pyritään ymmärtämään pohjalaisen yrittäjyyden erityispiirteitä geneettisen selitysmallin avulla tutkimalla pienyrittäjyyden kehitystä pääasiassa toimialakeskittymissä, mutta toisaalta myös siellä, mihin toimialakeskittymiä ei ole syntynyt. Vaikka geneettisen tarkastelun avulla ei voitaisikaan luoda yleispätevää mallia pienyritysalueiden synnystä ja kehityksestä, pyritään kuitenkin laatimaan malli pohjalaisen yrittäjyyden kehittymisestä. Deduktiivista selitysmallia noudatetaan sikäli, että reaali maailman tietoihin pohjautumalla pyritään jälkikäteen toteamaan, soveltuvatko olemassa olevat yritysten sijaintiteoriat joiltain osin Pohjamaan eteläosien olosuhteisiin. Koska tutkimusmenetelmänä on eri tyyppisten alueiden kehityksen vertailu, on näiden alueiden geneettisen tarkastelun oltava melko perusteellista, mikä taas merkitsee sitä, että tarkasteltaviksi voidaan valita vain rajoitettu määrä alueita.

3.3. Aineisto

Tutkimuksen aineisto pohjautuu suurelta osin kirjallisuuteen. Perustana ovat pohjalaista yrittäjyyttä, yritysten sijaintipäätöksiä ja alueen historiaa koskevat tutkimukset (ks. luku 3.1.). Tutkimusten ohella on käytetty myös monia muita yrittäjyyttä ja historiallista taustaa selvitteleviä kirjoituksia. Kautta työn on vahvasti esillä Vaasan läänin yrittäjyyden erikoispiirteitä kartoittanut tutkimus (Koski 1984), johon aineisto saatiin yritysrekistereistä, elinkeino-asiameshaastatteluista ja ennen kaikkea yrittäjähaastatteluista. Vastaajina oli yhteensä 231 yrittäjää eri puolilta Vaasan läänin. Päähuomio kiinnitettiin toimialakeskittymiin, mutta myös muilla alueilla suoritettiin runsaasti haastattelukäyntejä. Haastattelut kohdistettiin teollisen alan yrittäjiin, silti muutamia palvelualan yrittäjiäkin otettiin mukaan. Koska tarkoituksena oli nimenomaisesti yrittäjyyden alueellisten erityispiirteiden selvittäminen, puhtaat ammattijohtajat jätettiin haastattelujen ulkopuolelle. Tilastoaineistoa on uusittu tätä tutkimusta varten useaan otteeseen, ja siitä syystä työssä on eri ikäistä numeromateriaalia. Edellä mainittuun tutkimukseen on saatettu jättää tekstissä joissakin tapauksissa erikseen viittaamatta. Vaikka aineiston keruusta onkin kulunut aikaa, se ei aiheen historiallisen perspektiivin sekä yrityksen perustamisvaiheisiin ja sijaintipäätöksiin pureutuvan luonteen takia ole jäänyt vanhaksi.

Pelkästään tätä tutkimusta varten on haastateltu kahden toimialakeskittymän: huonekaluteollisuuden ja mattoteollisuuden yrittäjiä sekä niiden kehityksestä ja taustasta tietäviä muita henkilöitä. Nämä haastattelut suoritettiin kesällä ja syksyllä 1999 sekä syksyllä 2000. Haastattelut ovat olleet vapaamuotoisia ja on tehty ilman haastattelulomaketta.

Muuta empiiristä aineistoa edustavat Vaasan korkeakoulun talousmaantieteen jaoksen toimesta vuosien 1985 ja 1986 lopulla tehdyt Ilmajoen ja Kyrönmaan (Isokyrö, Vähäkyrö ja Ylistaro) yrittäjien kontaktien tiheyttä, suuntaa ja tarkoitusta koskeneet haastattelut. Näiden haastattelujen (Ilmajoki lkm 98 ja Kyrönmaa lkm 157) pohjalta ovat syntyneet Nurmisen (1986) ja Kananojan (1988) tutkielmatyöt, jotka lienevät tämän modernin tutkimussuunnan ensimmäisiä töitä Suomessa. Kyseisten kontaktitutkimusten tulosten perusteella pyritään myös tekemään lisäpäätelmiä.

4. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

4.1. Klassisten sijaintiteorioiden kyky selittää pohjalaisen yritystoiminnan runsautta

Teollisen yritystoiminnan sijaintia selittävistä klassisista teorioista lienee tunnetuin saksalaisen taloustieteilijän Alfred Weberin 1920-luvulla luoma *kustannusten minimointiin* tähtäävä teoria. Weber tarkasteli aluksi kuljetuskustannusten vaikutusta. Pyrittiin löytämään sekä raaka-aineiden että lopputuotteen yhteenlasketut kuljetuskustannukset minimoiva tuotannon sijaintipaikka. Raaka-aineiden ja lopputuotteen painosta ja kuljetettavuudesta riippuu, sijoittuuko yritys raaka-ainelähteelle, markkinoille vai niiden välimaastoon. Kuljetuskustannusten lisäksi Weber otti sijaintiteoriaansa mukaan työvoimakustannukset ja agglomeraation edut. Oletetaan, että työvoimakustannukset jossakin pisteessä ovat keskimääräistä alemmat. Yritys siirtää tuotantoaan tähän pisteeseen, mikäli säästö työvoimakustannuksissa on suurempi kuin kuljetuskustannusten lisäys. Myös keskittymisen edut (Weber 1929: 131–134) pyrkivät siirtämään yrityksiä minimikuljetuskustannusten pisteen ulkopuolelle. Yrityksen kannattaa kuitenkin asettua agglomeroitumispiisteeseen vain, jos se hyötyy kasautumisesta enemmän kuin mitä kuljetuskustannukset nousevat.

Onko Pohjanmaan runsas yritystoiminta ja sen poikkeuksellinen ryhmittyminen selitettävissä Weberin teorian avulla? Ovatko yritykset hakeutuneet alueelle runsaiden raaka-ainevarojen tai laajojen markkinoiden takia niin, että materiaalin tai valmiin tuotteen kuljetuskustannukset minimoituisivat? Samaan lopputulokseen voi tähdätä myös sijoittuminen liikenteellisesti edullisille alueille siten, että kuljetuskustannukset tai palvelusten hausta aiheutuvat maksut tulevat mahdollisimman pieniksi. Ulkomaanyhteyksien kannalta on tällöin oleellista esim. sijainti satamakaupungeissa tai liikenteen solmukohtissa.

Asiaa tarkastellaan tässä yhteydessä varsin yleisellä tasolla, lähinnä koko tutkimusalueen ja nykypäivän olosuhteiden puitteissa. Alueen raaka-ainevarat ovat niukat. Raaka-ainevarat samaistetaan herkästi mineraaleihin, etenkin malmeihin. Pohjanmaalla ei ole tällä hetkellä yhtään toimivaa kaivosta, ja muitakin kaivannaistuotteita saadaan rajoitetusti. Kaivannaiset eivät kuitenkaan ole ainoita resurssipohjaa osoittavia tekijöitä, vaan metsätuotteet ja maataloustuotanto on myös luettava niihin. Alkutuotannosta tulevista raaka-aineista maataloustuotteet ovat eteläiselle Pohjanmaalle merkityksellisimmät. Maanviljelyn kannalta parhaimpiin alueisiin lukeutuu Kyrönmaa ympäristöineen. Etelä-Pohjanmaan reunaosat ja etenkin Keski-Pohjanmaa ovat karjatalousvaltaisempia. Metsät sijoittuvat myös pääosin tutkimusalueen

reunoille. Metsäisimmät alueet ovat itäosissa. Kalastuksella on elannon hankkimiskeinona paikallista merkitystä. Sillä on ollut vaikutusta eräiden toimintojen kuten turkistarhauksen (erityisesti minkin kasvatuksen) hakeutumiseen Pohjanmaalle (Antila 1980: 21). Koko maan kannalta katsottuna Pohjanmaan rannikot ovat merkittäviä mm. lohen- ja sianpyyntialueina (Lehtonen 1983: 140 ja 141). Runsaan raaka-ainepohjan avulla alueen yritystoiminnan määrää on kuitenkin vaikea selittää. Energian saannissa ja hinnassa ei Suomen eri osien välillä ole nykyään suuriakaan eroja. Paikallista vesivoimaa on Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla niukalti.

Lähimarkkinoiden laajuutta voidaan karkeasti mitata väestön määrällä ja tulotasolla. Entisen Vaasan läänin asukasluku on maan neljänneksi suurin ja väentiheys Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomeen verrattuna suhteellisen korkea (STV 1993: 32, kartta I ja 42). Keskimääräinen tulotaso on maan alhaisimpia, vaikka alueen sisällä onkin eroja esim. rannikkokuntien hyväksi (STV 1993: 32, kartta XII ja 374). Yritykset eivät läheskään aina markkinoi tuotteitaan suoraan kuluttajille, vaan toisille yrityksille: alihankintana, tukkukaupoille, muille välittäjille jne. Yritysassiakkaiden voidaan tavallista kuluttajaakin useammin sanoa löytyvän eteläisestä Suomesta. Potentiaalın perusteella niitä toki luulisi olevan myös eteläisellä Pohjanmaalla, mutta esim. pohjalaisten yritysten keskinäinen alihankintatoiminta on etenkin aikaisemmin todettu vähäiseksi (mm. Koski 1984). Pohjalaisyritysten yhteistyötä on viimeisen runsaan vuosikymmenen aikana pyritty monien tahojen toimesta tehostamaan. Alueella on toteutettu paikallisia ja valtakunnallisia kehittämishankkeita, jotka ovat tähdänneet pk-yritysten ja mm. metallialan alihankkijoiden yhteistyön tiivistämiseen (Salomäki-Jurkka 1994: 88). Kateus, "minä itte"- asenne ja pelko erikoistaitojen luovuttamisesta muille vähentävät edelleen yhteistyöhalukkuutta (Salomäki-Jurkka 1994: 92).

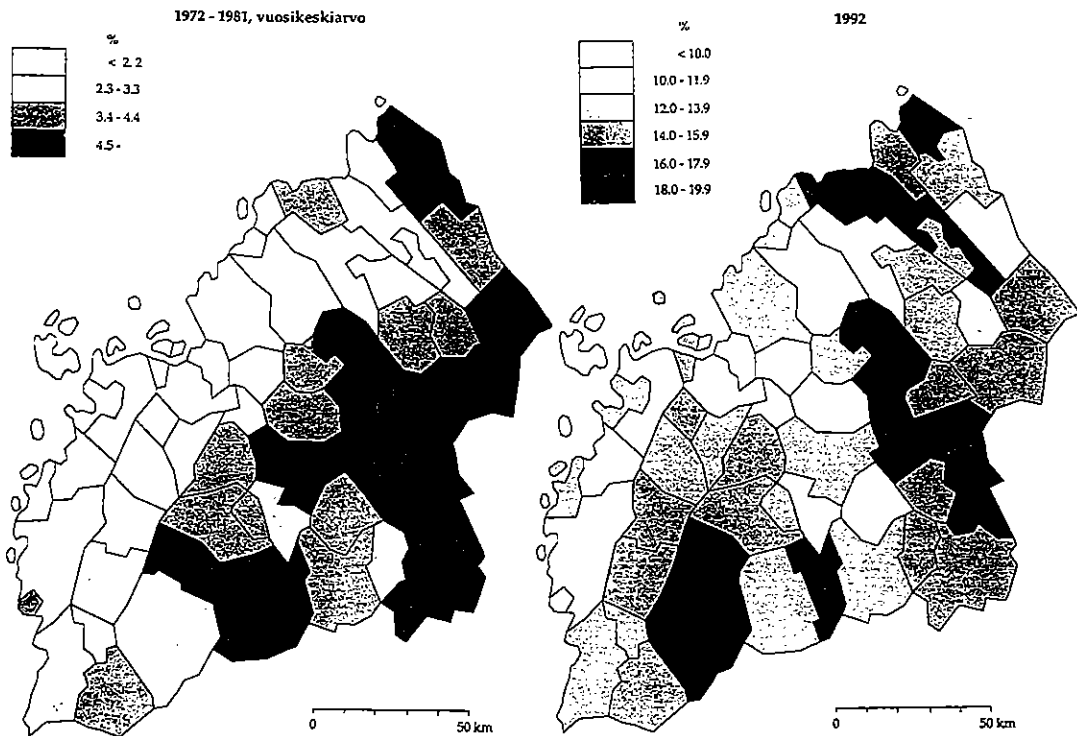
Vaikka raaka-ainelähteet ja markkinat sijaitsisivatkin kauempana, saattavat kuljetuskustannukset jäädä kohtuullisiksi, jos kyseinen alue on liikenteellisesti sijainniltaan edullinen ja/tai kuljetusyhteydet on muuten hyvin järjestetty. Vaasalla on Pohjoismaihin nähden liikenteenvälittäjän asema. Maantieverkosto on reittiverkoista kattavin, mutta itä-länsi yhteydet ovat pitkittäisyhteyksiä heikommat. Rautatieliikenteen kannalta parhaassa asemassa on Seinäjoen seutu. Tutkimusalueen halki kulkee pohjoisiin satamiin johtava rata, mutta alueella on itselläänkin viisi kaupalliseen merenkulkuun soveltuvaa satamaa (kuva 1). Tosin näiden osuus koko maan satamien alusliikenteestä on hyvin pieni, ja niiden kautta tuodaan enemmän kuin viedään. Sijainti merireitteihin nähden on siis kohtalaisen edullinen, vaikka paha jäättilanne saattaa joinakin talvina tuottaa ongelmia laivaliikenteelle. Lentoliikenteen kannalta parhaimmassa asemassa ovat Kokkola ja Vaasa ympäristöineen. Syksyn 2001 aikataulujen mukaan

Finnair lentää Vaasasta arkipäivisin kahdeksan vuoroa Helsinkiin ja kaksi vuoroa Tukholmaan (Mikkonen & Svanbäck 2001: 21). SAS lentää Tukholmaan neljästi päivässä. Tukholmasta on hyvät yhteydet edelleen Keski-Eurooppaan. Lähinnä Seinäjoen vaikutusalueella palvelee Ilmajoen Rengonharjun kentältä aloitettu suppeampi liikenne. Mikkonen (1995: 130–142) on kansainvälistyvän Suomen alueellisia menestystekijöitä selvitellessään pisteyttänyt maakuntien ja pientalousalueiden liikennesijainnin, jonka osatekijöinä olivat maantie-, rautatie-, meri- ja lentoliikenteen sisältävät henkilö- ja tavaraliikenne sekä lisäksi viestiliikenne. Kokonaisliikennesijainti saatiin yhdistämällä nämä osatekijät. Tutkimusalueen pientalousalueista yksikään ei noussut luokkaan kiitettävä. Arvosanan hyvä sai vain Vaasan alue. Muut osat lukeutuivat liikennesijainniltaan tyydyttäviin ja heikkoihin, laajuudeltaan suunnilleen saman suuruisiin alueisiin.

Onko runsas ja halpa työvoima ohjannut teollista yritystoimintaa Pohjanmaalle? Työllisyystilanne on viime vuosikymmeninä ollut entisessä Vaasan läänissä keskimääräistä parempi. Läänin sisällä on kuitenkin ollut alueellisia eroja, yleensä rannikkokuntien eduksi (kuva 10). Suhteellisen hyvästä tilanteesta huolimatta lähinnä Etelä-Suomen työvoimapulan takia 1970-luvulla kehitysalueille perustettuja vaatetusyritysten sivutoimipisteitä sijoitettiin runsaasti myös Pohjanmaalle. Tällainen yritystoiminta on kuitenkin nytemmin hakeutunut Suomesta halvan työvoiman maihin.

Toimialakeskittymien esiintymisen perusteella voisi ajatella, että agglomeraation edut ovat houkutteleet yrityksiä nykyisiin sijaintipaikkoihinsa. Suhteellisen vähäisistä tuotannollisista yhteyksistä päätellen alueen yritykset eivät kuitenkaan ennen viime vuosia ole oikein osanneet käyttää agglomeraation etuja hyväkseen, vaan kasautuminen on tapahtunut muista syistä. Palvelujen saatavuuden kannalta tilanne on melko hyvä, koska alueella on runsaasti suurehkoja keskuksia. Teolliset yritykset ja palveluyritykset tosin keskittyvät Pohjanmaalla usein keskenään eri alueille. Julkisen vallan tuki saattaa ohjata yritystoimintaa sellaisille alueille, jotka eivät kustannusten ja tuottojen puolesta muuten näyttäisi kovin houkuttelevilta. Pohjalaiset yritykset ovat kuitenkin varsin harvoin syntyneet tältä pohjalta (Koski 1984: 43, 70, 71, 77 ja 78).

Toinen saksalainen taloustieteilijä August Lösch (1940) arvosteli Weberiä kysyntätekijöiden laiminlyömisestä yrityksen optimaalista sijaintipaikkaa määrittäessä. Löschin tavoitteena oli löytää voitot maksimoiva sijaintipaikka, jossa otetaan huomioon toisaalta tuotantokustannukset, toisaalta kontrolloitavissa oleva markkina-alue. Todellisuudessa Löschin teoriassa yrityksen sijaintipaikan ratkaisee kuljetuskustannusten perusteella määräytyvän markkina-

Kuva 10. Entisen Vaasan läänin kuntien keskimääräinen työttömyysaste vuosina 1972–1981 sekä työttömien ja lomautettujen osuus työvoimasta vuosikeskiarvona 1992 (Koski 1984: 34 ja STV 1993: X).

alueen koko eli *tuottojen maksimoituminen*. Tuottojen maksimointikoulukunnan perusolettamuksena ovat alueelle tasaisesti jakautuneet ostajat, jolloin yritysten tavoitteena on saada sijaintipaikan valinnan kautta mahdollisimman laaja markkina-alue hallintaansa eli saavuttaa alueellinen monopoliasema. Lösch pyrki teoriassaan selittämään sekä teollisuus- että palvelutoimintojen sijaintia. Puhtaasti palvelutoimintoihin keskittyvä klassinen sijaintiteoria on Walter Christallerin (1933) keskushierarkisteoria. Puuttumatta kummankaan mainitun teorian yksityiskohtiin, voidaan todeta, että myöskään ne eivät sovellu pohjalaisen yritystoiminnan sijainnin selittämiseen.

Sekä minimikustannus- että maksimituottoteoriat ovat eräänlaisia erikoistapauksia *voiton maksimointiin* perustuvista teorioista (Greenhut 1956 ja Smith 1970). Nekin voidaan lukea klassisiin sijaintiteorioihin. Niiden perusajatuksena on se, että yritykset sijoittuvat sellaisille

alueille, joilla yritys saavuttaa mahdollisimman suuren voiton. Myös maksimivoittoa pienemmän voiton tuottavat sijaintipaikat kannattavan tuotantoalueen sisällä ovat mahdollisia, jos muut sijoittumiseen vaikuttavat tekijät kompensoivat menetetyt osat voitoista. Voiton maksimointiin perustuvat teoriat tulevat myöhemmin esille niihin liitettyjen lisätekiöiden takia. Erityisesti näiden lisätekiöiden (luku 4.2.) kautta kyseisillä teoriolla saattaa olla annettavaa pohjalaista yritystoimintaa selittäessä.

Johtopäätöksenä edellä esitellyistä klassisista sijaintiteorioista voidaan todeta, että *puhtaasti taloudellisten ympäristötekijöiden avulla on täten selittää pohjalaisyriyten väestöön nähden suurta määrää*, jos kohta alue ei näiden edellytysten suhteen ole epäedullisinkaan vaihtoehto. Klassisia sijaintiteorioita on kritisoitu niiden alunperinkin totuutta pitkälle yksinkertaistavista perusoletuksista, jotka ajan mittaan ovat edelleen menettäneet realistisuuttaan. Kuljetuskustannusten merkitys on tuotantorakenteen muuttuessa vähentynyt. Lisäksi yritykset muodostuvat yhä useammin monista yksiköistä, joilla on keskenään erilaiset sijaintivaatimukset. Eivät ainoastaan tuotanto- ja päätöksentekoyksiköt sijaitse eri alueilla, vaan eri valmistusyksiköidenkin tarpeet ovat erilaisia. Sijaintiratkaisut ovat vain osa yritysten päätöksentekoa, ja toisaalta yrityksen kaikilla päätöksillä on alueellisia vaikutuksia. Ankarimmin lienee arvostelu kuitenkin kohdistunut siihen, että päätöksentekijät haluavat ja pystyvät täydellisen (myös tulevia olosuhteita koskevan) tietonsa ja taitonsa avulla tekemään taloudellisesti optimaalisia ratkaisuja. Todellisuudessa ratkaisut voivat olla sattumanvaraisia tai varsin usein vain tietyiltä osin optimaalisia eli suboptimaalisia. (Helle 1977: 138 ja 139; Virkkala 1987: 21–24.) Seuraavassa viitekehystä laajennetaan teorioihin ja malleihin, jotka paremmin auttavat ymmärtämään pohjalaisen yritystoiminnan luonnetta ja kehitystä.

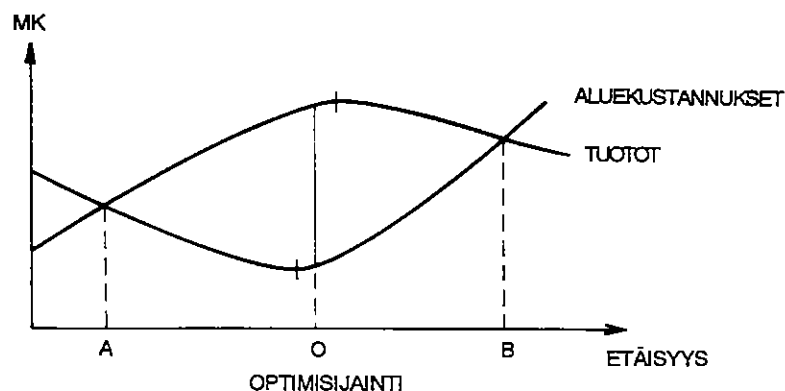
4.2. Henkisten arvojen mukaantulo yritysten sijaintiteorioihin

Pohjanmaan erikoislaatuista tilannetta voidaan tulkita myös psyykkisluonteisten tekijöiden avulla. Yrittäjä ei pyrikään olemaan tuloksen optimoija (*optimiser*) vaan tyytyvä vähempään. Hän voi valita yrityksensä sijaintipaikan siten, että siinä on mahdollisuus saavuttaa tyydyttävä tuotto (*satisficer*). Ensimmäisenä tämän ajatuksen liitti pääasiassa voiton maksimointiin perustuvaan teoriaansa Melvin Greenhut vuonna 1956. Greenhut yhdisti kustannusten minimointi- ja tuottojen maksimointikoulukunnan näkemykset. Greenhutin (1956: 286 ja 287) mukaan optimisijainti on alueen se kohta, jossa kokonaistuottojen ja kokonaiskustannusten ero on suurin. Kuljetuskustannusten, tuotantokustannusten ja kysyntätekijöiden ohella teollisuuden sijaintiin vaikuttavat Greenhutin mukaan kustannuksia alentavat tekijät, tuottoja

lisäävät tekijät, henkilökohtaiset kustannuksia alentavat tekijät, henkilökohtaiset tuottoja lisäävät tekijät ja puhtaasti henkilökohtaiset arvostukset. Näiden tekijöiden liittäminen taloudelliseen teoriaan tuottaa kuitenkin vaikeuksia, koska se johtaa perinteisen voitonmaksimointikäsitteen sijasta kokonaistyytyväisyyden maksimointiin. Edellä esitettyyn voiton maksimointimalliin tuo hankaluutensa myös se, että muuttujat eivät ole toisistaan riippumattomia. Voitot maksimoiva tuotteen hinta riippuu tuotannon, kilpailijoiden ja markkinoiden sijainnista. Keskimääräisiin kustannuksiin taas saattavat vaikuttaa suurtuotannon mukanaan tuomat edut, jotka osaltaan riippuvat alueellisesta "kysyntäpinnasta". (Stafford 1972: 185.)

Myös David Smith kiinnitti 1960- ja -70-lukujen taitteessa huomiota henkilökohtaisten tekijöiden vaikutukseen yrityksen sijoittumisessa. Smithkin luetaan lähinnä voiton maksimointikoulukunnan edustajaksi, sillä hänen mallinsa perustuu kokonaiskustannusten ja -tulojen alueelliselle vaihtelulle. Näiden tekijöiden avulla voidaan määrittää alue, jolla maksimaalinen voitto saavutetaan. Smith pyrki kuitenkin ottamaan huomioon useampia tekijöitä kuin aikaisemmissa sijaintiteorioissa. Tarkastelun kohteena olivat kokonaiskustannukset kuljetuskustannusten asemasta. Lisäksi hän kytki malliin erilaisia "korjaustekijöitä" kuten yrittäjien kyvykkyys, julkisen vallan toimenpiteet, alueellinen keskittyminen, panosten substituutiomahdollisuudet, tuotannon määrä ja henkilökohtaisten tekijöiden vaikutus. Smith hyväksyi mallissaan myös epärationaalisen käyttäytymisen alueellisten marginaalien ja kokonaistyytyväisyyden maksimoinnin välityksellä. Päätöksentekijä saattaa hyväksyä tyydyttävän ratkaisun (*satisficer rather than optimiser*). Kokonaiskustannusten ja kokonaistulojen avulla määritettiin optimipisteen lisäksi kannattavuuden alueellinen raja, jonka sisäpuolella yritys voi vapaasti sijaita ja toimia pyrkimättä mahdollisimman suureen voittoon (kuva 11). Jatila (2001: 50) käyttää tässä yhteydessä alueellisen liikkumavaran käsitettä. Yrittäjä pyrkii kokonaistyytyväisyyden maksimointiin. Hän korvaa menettämänsä rahatulot muilla paikkioilla. Tämä edellyttää tietysti, että yrittäjä tuntee optimisijainnin ja pystyy jollakin tavoin "laskemaan" korvaussuhteen. (Smith 1971.)

Tällöin osa taloudellisesta voitosta korvataan henkisillä arvoilla. On kuitenkin tärkeää, että toimitaan alueellisten kannattavuusmarginaalien sisällä, sillä muussa tapauksessa toiminta ei voi olla kovin pitkäaikaista. Psykkisillä tekijöillä on pohjalaisen yritystoiminnan sijainnissa oletettavasti melkoisesti merkitystä, sillä yrittäjät ovat "valinneet" yrityksensä sijaintipaikkakunnan valtaosin kotipaikkansa perusteella (Koski 1984: 77). Yritysten synnyn taustalla lienee kuitenkin muitakin seikkoja, sillä esim. monet toimialakeskittymät ovat vuosikymmenestä toiseen säilyttäneet sijaintipaikkansa eikä niiden olemassaolo voi näin ollen pohjautua taloudellisestikaan täysin epärationaaliseen perustalle.

AB = Kannattavuusalue, jolla sijaitessaan yritys tuottaa voittoa.

Kuva 11. Kannattavuusalueen määräytyminen silloin, kun sekä tuotot että kustannukset alueellisesti vaihtelevat (Smith 1971).

4.3. Behavioristinen näkökulma klassisten sijaintiteorioiden vastapainona

4.3.1. Erilaisia lähestymistapoja

Virkkala (1987: 18–27) erottaa klassiset sijaintiteoriat myöhemmistä ns. yritysmaantieteellisistä teorioista. Yritysmaantiede syntyi klassisten sijaintiteorioiden kritiikkinä ja yritystoiminnan alueellisessa kehityksessä tapahtuneiden muutosten (esim. keskittyminen) seurauksena. Sen alkuvaiheet 1960- ja 1970-luvuilla liittyivät ns. behavioristisen maantieteen kehitykseen.

Behavioristit pohtivat *homo economicuksen* sekä yksilöiden ja organisaatioiden todellisen päätöksenteon välisiä eroja (esim. Hamilton, ed. 1974). Erityisesti yritysorganisaatioiden kasvun ja yritysten monitoimipaikkaistumisen seurauksena päätöksenteko selittyy enemmän organisaation piirteillä kuin toimialalla (Krumme 1969). Yritysten alueellisten organisaatioiden lisäksi on korostettu päätöksenteon suboptimaalisuutta, kaikkien päätösten alueellisia vaikutuksia ja sijaintiratkaisuja osana yrityksen muuta päätöksentekoa. Yritysmaantiedettä ovat mm. behavioristit McNee (1974) ja Pred (1977) myöhemmin kehittäneet systeemi-analyyttiseen suuntaan. Systeemi-analyttisessä tutkimuksessa on todettu alue-, tuotanto- ja

yrityssysteemien rakenteellinen samankaltaisuus. Esimerkiksi päätöksenteko ja innovatiiviset toiminnot ovat keskittyneet suurempiin kaupunkeihin ja suorittava työ periferiaan. (Virkkala 1987: 24 ja 25.)

Strukturalistinen suuntaus näkee yritysten mikrotaloudellisten päätösten syntyvän makrotaloudellisissa puitteissa. Se korostaa voiton tekemisen tärkeyttä. Vaikka yrityksellä voi olla muitakin motiiveja, sen on kuitenkin toimittava taloudellisesti ja tehokkaasti. Behaviorismi hyväksyy päätöksentekijöiden suboptimaalisen käyttäytymisen ja puutteelliset tiedot, mutta katsoo heidän kuitenkin toimivan itsenäisesti. Strukturalismi ottaa huomioon päätöksenteon taustalla vaikuttavat historialliset, maantieteelliset ja yritysten alueelliseen rakenteeseen liittyvät tekijät. Strukturalismissa taas on vaarana se, että ylikorostetaan rakenteiden merkitystä ja vedetään niistä suora yhteys yksittäisen yrityksen käyttäytymiseen ja päätöksentekoon. (Virkkala 1987: 26.)

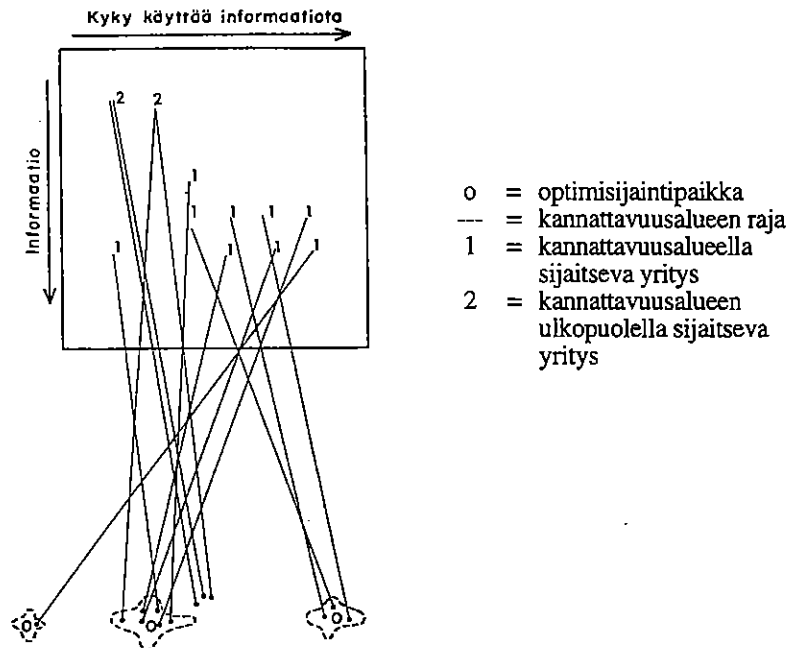
Suomalaisen Törnroosin väitöskirja (1991) pyrkii yhdistämään talusmaantieteellisen teorian yritystaloudelliseen teoriaan. Maantieteellinen panos muodostuu yrityksen eri toimintojen alueellisuuden tarkastelusta. Maantieteellisen kokonaisuuden muodostavat fyysinen eli absoluuttinen tila, relatiivinen eli suhteellinen tila (esim. yrityksen sijainti suhteessa muiden objektien kuten yritysten, satamien ja markkinoiden sijaintiin) ja yrityksen suhteet ympäröivään yhteiskuntaan (engl. *rational space*). Yrityksen toiminnoista tutkitaan kansainvälistä markkinointia, kansainvälistymistä ja logistiikkaa. Maantieteellisten ja yritystaloudellisten elementtien yhteyksiä tarkastellaan paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä aluetasolla. Kuten valituista toiminnoistakin saattaa päätellä, työssä keskitytään erityisesti kansainvälisiin yhteyksiin, empiirisinä esimerkkeinä rakennusteollisuus ja paperiteollisuus.

4.3.2. Predin käyttäytymismatriisi yritystoiminnan sijainnin ja sen muuttumisen selittäjänä

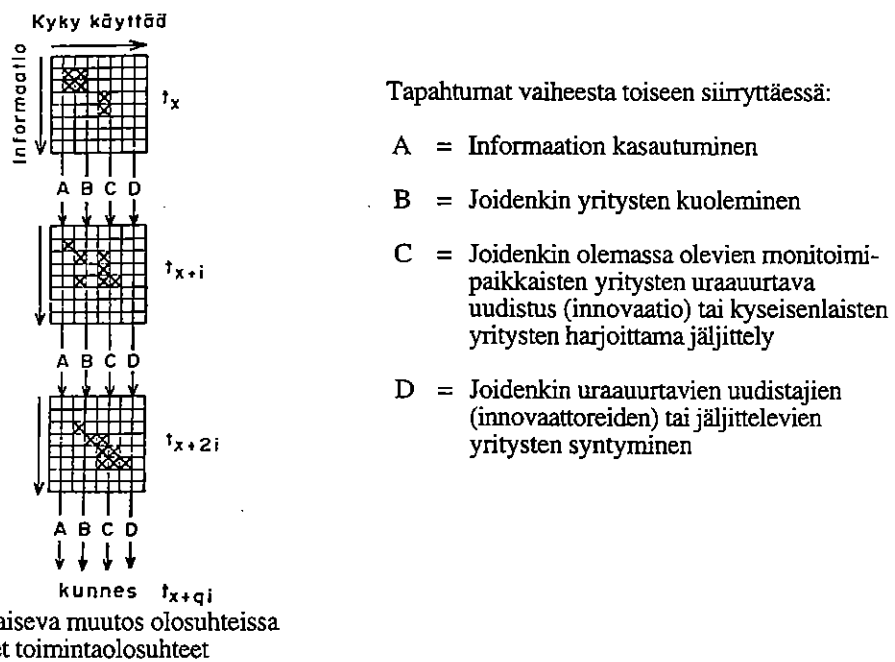
Predin (1969) behavioristinen malli ottaa huomioon päätöksentekijän hallitseman tiedon määrän ja laadun sekä hänen kykynsä soveltaa tietojaan käytäntöön. Predin käsitteellinen apuväline on ns. käyttäytymismatriisi (kuva 12). Jokainen yrittäjä tai yrityksen johto voidaan sijoittaa matriisiin. Ne yrittäjät, joilla molemmat ko. ominaisuudet ovat heikot, sijaitsevat matriisin vasemmassa yläkulmassa. Jos tiedot ja kyky niiden käyttöön ovat hyvät, yrittäjä on matriisin oikeassa alakulmassa. Matriisin antama informaatio voidaan alueellistaa. Ne yritykset, jotka yrittäjän tietojen perusteella ovat matriisin oikeassa alakulmassa, sijaitsevat yleensä

kannattavuusrajojen sisäpuolella (vrt. Smithin teoria). Mitä kauempana yrittäjä oikeasta alakulmasta on, kumman tahansa tai molempien akseleiden suhteen, sitä suurempi on todennäköisyys, että toiminta jää kannattavuusrajojen ulkopuolelle. Vaikka johto sijoittuisi aivan matriisin vasempaan yläkulmaan, yritys voi hyvällä onnella ajautua alueelle, jossa toimintaa on mahdollista harjoittaa. Ajan mittaan matriisissa tapahtuu muutoksia. Yritykset alkavat siirtyä kohti oikeaa alakulmaa (kuva 13). Samalla yritysten levinneisyyskuva muuttuu. Huonosti sijoittuneet yritykset kuolevat tai vaihtavat sijaintipaikkaa. Toimipisteitä tai tytäryrityksiä perustetaan edullisemmille sijaintipaikoille. Uusia yrityksiä syntyy, mutta niillä on paremmat mahdollisuudet onnistuneita yrityksiä jäljittelemällä sijoittua rationaalisemmin kuin alueelle ensimmäisenä hakeutuneilla yrityksillä. Levinneisyyskuva alkaa muutosten myötä tulla myös staattisemmaksi. Kannattavuusrajoissa tapahtuu tietenkin jatkuvasti eloa, mutta sillä ei ole suurempaa vaikutusta kokonaisuuteen. Tilanne pysyy staattisena, kunnes olosuhteissa tapahtuu jokin ratkaisevaa laatua oleva muutos (major parametric change, "shock"), jonka seurauksena yrittäjät joutuvat palaamaan matriisin vasempaan yläkulmaan. Tällaiset muutokset voivat tapahtua taloudellisessa, teknologisessa tai poliittisessä ympäristössä. Ne vaikuttavat joko tuotantoon ja siihen liittyviin kustannuksiin (esim. tärkeät tuotanto- ja kuljetusteknologian parannukset) tai muuttavat radikaalisti kysyntää (esim. vanhan tuotteen kysynnän lopettavat korvaavat tuotteet, kysyntää pienentävä lama, vientituotteiden tullinalennuksen tai väestönkasvun aiheuttama nopea kysynnän kasvu). (Pred 1967 ja 1969.)

Aikaisemmilla olosuhteilla sekä yleensä niillä historiallisilla ja yhteiskunnallisilla taustoilla, joiden puitteissa yritykset päätöksistään tekevät, on mitä ilmeisimmin huomattava merkitys pohjalaiselle yrittäjyydelle tyypillisten piirteiden muotoutumisessa. Näin ollen strukturalistisella lähestymistavalla saattaa behavioristisen ohella olla arvoa läänin yritystoiminnan runsautta ja sijaintia selitettäessä. Yrittäjyyden taustoja selvitetessä turvaudutaan geneettis-historialliseen tarkasteluun.

Kuva 12. Predin behavioristinen matriisi ja sen vaikutus yritysten alueelliseen sijoittumiseen (Pred 1967: 92).

Kuva 13. Käyttätymismatriisissa ajan funktiona tapahtuvat muutokset (Pred 1969: 11).

4.4. Yritysten verkostoituminen

Parin viime vuosikymmenen aikana on kiinnitetty huomiota erilaisten verkostojen merkitykseen yritystoimintaa kasaavana tekijänä. 1980-luvulla kehiteltiin *Industrial District* (lyh. ID)-teorioita ja joustavan erikoistumisen teorioita. ID-teorioita käytettiin Euroopan kasvavien alueiden, esim. kolmannen Italian kehityksen dynamiikkaa selitettäessä. Kasvavien alueiden yritysten todettiin olevan keskenään verkostoituneita ja tiiviissä yhteydessä muihin toimijoihin. Myös innovaatioiden todettiin muodostuvan yritysten välisissä vuorovaikutusverkostoissa. (Virkkala 2001: 175 ja 176.) ID-alueilla saavutetaan kasautumisen etuja (*agglomeration economies*). Toisaalta voidaan keskinäisellä työnjaolla päästä samantyyppisiin suurtuotannon etuihin kuin suuryritys saa aikaan sisäisellä työnjaolla. Toisaalta agglomeraation ansioksi katsotaan ammattitaidon kasautumisesta, yritysten yhteisistä hankkeista, ulkopuolisista palveluksista sekä soveltuvasta infrastruktuurista tulevat taloudelliset hyödyt. ID-teorioissa korostettiin myös paikallisen toimintaympäristön yhteyttä talouden innovatiivisuuteen. Agglomeraation edut kytkeytyvät ID-alueella ennen kaikkea alueen sosiaalisiin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin (Forrström & Nyholm 1993: 19).

Oppivan alueen (*Learning Region*) teoria on Industrial District-teorioiden perillisiä. Oppivan alueen käsite on kehitelmä oppivan talouden käsitteestä. Lundvallin (1996) mukaan oppivan talouden käsite viittaa tiettyyn historialliseen ajanjaksoon, jossa tiedon ja oppimisen merkitys on kasvanut niin, että tarvitaan uudenlaista teoreettista viitekehystä. Tieto on talouden perusresurssi ja oppiminen tärkein prosessi. Vuosituhannen vaihteeseen mennessä innovatiiviset ympäristöt, oppivat alueet, alueelliset klusterit ja alueelliset innovaatiojärjestelmät olivat tulleet myös talousmaantieteelliseen ja aluetieteelliseen tutkimukseen vahvasti mukaan.

Ns. lineaarisen innovaatiomallin mukaan tiede ja teknologia ovat uusien innovaatioiden lähteitä, ja innovaatioiden määrää voidaan kasvattaa panostamalla teknologiseen perustutkimukseen. Vastaavasti oppivan alueen teorialle ominainen innovaatiokäsitys korostaa vuorovaikutuksellisuutta. Innovaatioita muodostuu sekä tutkimus- ja kehittämistoiminnan tuloksena että osana yritysten arkipäivää kuten tuotantoa, logistiikkaa tai markkinointia. Innovaatiot voivat muodostua myös toiminnan sivutuotteina. Oppimista tapahtuu, kun tullaan tietoisiksi ongelmista ja kehitetään uusia ratkaisuja olemassa oleviin ongelmiin tai määritellään uudelleen ongelmia. Oppittaessa yhdistetään vanhaa ja uutta tai sovelletaan vanhaa tietoa uudessa yhteydessä. Oppivilla alueilla innovaatiot ovat oppimisen tulosta. Vuorovaikutuksellisessa mallissa alueellinen erikoistuminen voi perustua teolliseen traditioon tai perustuotantoon, ei ainoastaan korkean teknologian sovellutuksiin. Lähestymistapa painottaa alueellisten toimijoiden kykyä

uudistua ja muuttaa käytäntöjään jatkuvan oppimisen kautta pikemmin kuin uuden tiedon tuottamista itsessään. Tiedon luomisessa ja innovaatioiden muodostumisessa paikallisella ympäristöllä on suuri merkitys. Alueellisesti sidonnaiset tiedot ja taidot ovat kasautuneet historiallisen kehityksen myötä. Paikalliseen verkostoihin ja ympäristöön varastoitunutta tietoa on vaikea sellaisenaan siirtää muualle innovaatioiden perustaksi. Innovaatioiden syntyemisessä korostetaan instituutioita ja alueen sosiaalista pääomaa. (Virkkala 2001: 177–179.)

Oppivat alueet koostuvat oppivista yrityksistä ja oppivista organisaatioista ja niiden keskinäisistä verkostoista. Oppiva yritys viittaa yritysten kykyyn ylläpitää kilpailuetuja. Tällainen yritys luo kilpailuetuja olemassa olevien ja uusien resurssien perusteella. Oppivien yritysten kilpailukyky on riippuvainen ulkoisista verkostoista. Oppivalle organisaatiolle on tyypillistä avoimuus, ohut ja ei-hierarkkinen organisaatorakenne, oman toiminnan arviointi, aktiivinen vuorovaikutus ympäristön kanssa ja uusien toimintatapojen kehittäminen. Alueet, yritykset ja organisaatiot koostuvat kuitenkin aina yksilöistä. Innovaatioprosessit ovat viime kädessä yritysten ja organisaatioiden työntekijöiden oppimisprosesseja. Työntekijät etsivät informaatiota ja muokkaavat sitä uuden tiedon perustaksi. Tässä prosessissa vuorovaikutuksella on merkityksensä. Joskus vuorovaikutuksen taustalla voi olla erityinen tehtävä tai ongelma, jota pyritään ratkaisemaan. Alueiden oppiminen lähtee organisaatioiden välisestä oppimisesta, joka tapahtuu vuorovaikutuksessa. Organisaatiot ovat alueellisesti ja paikallisesti kiinnittyneitä. Vastaavia prosesseja ei voisi syntyä muualle. (Virkkala 2001:180–182.)

Yritykselle on kuitenkin tärkeää taloudellinen menestys. Oppivan alueen muodostumisen edellytyksenä on näin ollen se, että kukin vuorovaikutuksen osapuolista hyötyy yhteistyöstä. Yrityksillä se on tietysti voiton tuottamisen tavoite. Vasta sen jälkeen tulevat mahdolliset muut tavoitteet kuten alueellisen identiteetin vahvistaminen tai yhteistyökulttuurin luominen.

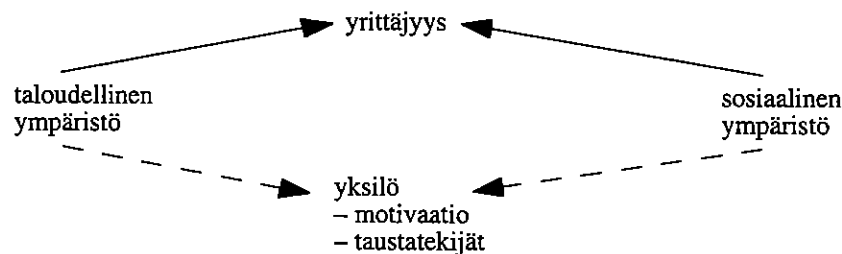
5. YRITYKSEN PERUSTAMISPÄÄTÖKSEN SYNTYYN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

Aivan kuten sijantiteorioiden tarkastelu muodostavat myös yrityksen perustamispäätökseen liittyvät tekijät osan käsillä olevan tutkimuksen viitekehystä. Yrityksen perustamiseen ja sen myöhempäänkin kehitykseen vaikuttaa kaksi keskeistä seikkaa:

1. yrittäjät sekä heidän tavoitteensa ja motiivinsa,
2. vuorovaikutus ympäristön kanssa (esim. ympäristön vaikutus yrittäjyyden määrään).

Ensin mainittuun kohtaan liittyvät yrittäjyyden takana olevien motiivien ohella myös yrittäjien kokemukset ja osaaminen kuten aikaisempi toiminta alalla, koulutustausta ja muuten hankittu kokemus. Yrityksen ympäristö (yritysmiljöö) puolestaan sisältää kvantitatiivisuonteiset, havaittavissa olevat maantieteelliset, taloudelliset ja institutionaaliset olosuhteet sekä enemmän kvalitatiiviset aspektit kuten traditiot, sosiaaliset ja arvostukseen liittyvät yritysmiljöön piirteet. (Andersson 1986: 418–420.)

Pitkänen ja Vesala (1988: 8 ja 9) ovat yrittäjyysmotivaatiota Kymen ja Vaasan lääneissä tutkiessaan esittäneet yrittäjyyteen vaikuttavina tekijöinä aivan samat seikat (kuva 14), joskin hiukan eri tavoin ryhmiteltyinä.

Kuva 14. Yrittäjyyteen vaikuttavat tekijät (Pitkänen ja Vesala 1988: 8).

Sosiaalisella ympäristöllä ymmärretään heidän mukaansa laajasti sekä kulttuurillisia tekijöitä että ympäröivää yhteiskuntaa ja yksilön sosiaalista lähiympäristöä. Sosiaalisessa ympäristössä ovat merkittäviä tekijöitä esimerkiksi vallitsevat arvot, suuren yleisön, päättäjien jne. suhtautuminen yrittäjyyteen tai lähiympäristön tuki. Taloudellinen ympäristö vaikuttaa markkinoiden, pääoman hankkimismahdollisuuksien jne. muodossa. Sekä sosiaalisen että talou-

dellisen ympäristön voidaan ajatella vaikuttavan yrittäjyyteen suoraan siinä mielessä, että ne tarjoavat ja luovat käytännön mahdollisuuksia yritystoiminnalle. Ihminen ei kuitenkaan reagoi ympäristöönsä sellaisena kuin sen voidaan objektiivisesti ajatella olevan vaan sen mukaan, millaisena hän ympäristönsä ja oman suhteensa siinä näkee. Yrittäjän tai potentiaalisen yrittäjän näkemykset esim. markkinatilanteesta tai ympäristön tuesta luonnollisesti vaikuttavat hänen toimintaansa. Kuvassa 14 katkoviivalla merkityt nuolet kuvaavat tätä suhdetta. Selvitäessään ympäristöominaisuuksien vaikutusta yrittäjyyteen Davidsson (1993: 160) on myös jakanut ominaisuudet kahteen osaan, kulttuuriin (esim. arvot ja mielipiteet) ja rakenteeseen (esim. talous ja demografia). Tämä ryhmitys noudattelee siis sisällöllisesti edellä mainittua jakoa sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin.

Yksilön sisäisten tekijöiden ja taustatekijöiden vaikutus voidaan nähdä motivaation valossa. Motivaatiolla tarkoitetaan käyttäytymistä virittävien ja ohjaavien tekijöiden järjestelmää tai toisin ilmaistuna motivaatiolla viitataan ihmisen psyykkiseen tilaan, joka määrää, millä vireydellä (aktiivisuudella) ja miten suuntautuneena hän toimii. Motivaatiotekijät eivät kuitenkaan mekaanisesti vaikuta yrittäjyyteen, vaan myös tässä on huomioitava henkilön subjektiivinen näkökulma, ts. kuinka hän yrittäjyyden ja oman suhteensa siihen näkee. Esimerkiksi asenteet ja arvot ovat motivaatioon liittyviä käsitteitä, jotka kuvaavat nimenomaan ihmisen subjektiivista näkökulmaa asioihin. Näkökulma osaltaan määrittää yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksen luonnetta.

Toisaalta asenteet ja arvot muodostuvat, muuttuvat ja muovautuvat vuorovaikutuksessa ympäristöön omakohtaisten kokemusten, tiedonvälityksen, koulutuksen jne. kautta. Pitempiäaikaisilla vuorovaikutusprosesseilla voidaan osaltaan selittää yksilön motivaatiota tietyllä hetkellä. Kuvassa mainittu "taustatekijät" viittaakin juuri sellaisiin seikkoihin, jotka osoittavat yksilöiden välisiä eroja heidän suhteessaan ympäristöönsä. Ikä, sukupuoli, asuinpaikka, perhetausta, koulutus jne. ovat tällaisia tekijöitä.

5.1. Päätöksentekijän motiivit

Kankaanpää ja Leimu (1982: 28–33) ovat selvittelleet yrittämisen merkitystä ja perustamissyitä pienyrityksissä. Lähes puolet vastaajista ilmoitti yrittämisen tarkoituksiksi toimeentulon (taulukko 3). Tämän instrumentaalisen (tarkoituksena löytää keino päämäärän saavuttamiseksi) seikan ohella mainittiin ekspressiivisluonteisempia tekijöitä kuten itsensä toteuttaminen ja elämäntehtävä. Ekspressiivinen toiminta tuottaa tyydytystä sinänsä. Sen voidaan sanoa

olevan jo itsessään päämäärä. Perustamissyöt jakautuvat erilaisten mainintojen kesken tasaisemmin (taulukko 4). Ensimmäiseksi nousseen tekijän, "kiinnostus alaan", tulkinta on jossain määrin hankalaa, sillä se lienee harvoin pohjimmainen perustamissyö. Kiinnostus alaan tuntuu välttämättömältä, mutta ei yleensä riittävältä edellytykseltä yrityksen aloittamiseen. Henkilöllä voi esimerkiksi olla kiinnostus jotakin ennestään tuntemaansa alaa kohtaan, mutta varsinaisen yritystoiminnan laukaisee yrittämisen halu, toimeentulon parantaminen jne. Pelkkä kiinnostus alaa kohtaan johtaa useimmiten vain ko. alan tehtäviin vieraan palveluksessa. Kankaanpää ja Leimu toteavat itsekin erikoisimmaksi tulokseksi sen, että pienyrittäjät pitivät kiinnostusta alaan yrityksensä tärkeimpänä perustamissyönä. Heidän mukaansa vain harvoissa tutkimuksissa on mainittu tällainen perustamissyö. Vastauksista ilmeni, että useissa tapauksissa yrittäjällä oli koulutus alalle tai aikaisempaa työkokemusta alalta, joten motiivina saattoi olla esim. ammattitaidon tehokkaampi hyväksikäyttö. Taulukoiden 3 ja 4 merkitys- ja syylytelot eivät ole tyhjentiäviä, vaan niihin on listattu tärkeimmät tekijät.

Taulukko 3. Yrittämisen merkityksestä annetut vastaukset yrityksen henkilökuntamäärän mukaan jaoteltuna (Kankaanpää & Leimu 1982: 32).

Merkitys	Henkilökuntaa				χ^2 df=2
	0-2 n=81 %	3-10 n=86 %	11- n=73 %	yht. n=240 %	
Toimeentulo	64	62	42	56.7	8.73 *
Itsensä toteuttaminen	11	23	15	16.7	4.62
Elämäntehtävä	4	10	27	13.3	19.61 ***
Työ, ammatti	14	12	12	12.5	0.15

Taulukko 4. Yrityksen perustamissyistä annetut vastaukset yrityksen henkilökuntamäärän mukaan jaoteltuna (Kankaanpää & Leimu 1982: 30).

Perustamissyö	Henkilökuntaa				χ^2 df=2
	0-2 n=81 %	3-10 n=86 %	11- n=73 %	yht. n=240 %	
Kiinnostus alaan	16	19	25	19.6	1.89
Yrittämisen halu	17	22	16	18.8	1.00
Itsenäisyys, vapaus	15	20	14	16.3	1.25
Toimeentulon turvaaminen tai parantaminen	12	9	22	14.2	5.50
Työttömyys tai työn puute	16	15	4	12.1	6.31 *

Johannisson ja Bång (1992) ovat tutkineet uusyrittäjyyden (nyföretagande) ja alueiden välisiä riippuvuuksia. Perustajien aloittamismotiiveina mainitaan toimeentulon tarve, mahdollisuudet, resurssit, ympäristö (miljö) ja ura. Uusyrittäjyyden alueellisten vaihtelujen vaihtoehtoisina tulkintamalleina käytettiin vastaavasti pakko-, markkina-, resurssi-, ympäristö- ja uramallia (tvångs-, marknads-, resurs-, miljö- och karriärmodellen). Näistä markkinamalli selitti parhaiten uusyrittäjyyden alueellisia (läänien välisiä) eroja Ruotsissa. Tulosta voidaan pitää sikäli luonnollisena, että uusi yritys itsestäänselvästi tarvitsee markkinoita jäädäkseen henkiin ja menestyäkseen sekä sikäli rauhoittavana, että ruotsalaiset yritysten perustajat eivät ilmeisesti koe yhteiskunnan tukea perustamispäätökselle ratkaisevana, vaan pitävät välttämättömänä seisoa omilla jaloilla alusta lähtien. Tärkeimpiä selittäviä tekijöitä markkinamallissa olivat tulojen kehitys, (koti)talouksien lukumäärän kasvu ja väentiheys. Selitysasteeksi tuli 83%. Kyseisten tekijöiden tärkeysjärjestys ja selitysaste olivat perinteisillä ja uusilla aloilla hiukan toisistaan poikkeavat. (Johannisson & Bång 1992: 35, 104, 64 ja 67.)

Alla olevat luettelot ovat tähän tutkimukseen laadittuja yhdistelmiä ja edelleenkehitelmiä aikaisemmissa selvityksissä tärkeiksi todetuista tekijöistä. Tässä yhteenvedossa on erotettu toisistaan yrittämisen merkitys yksilölle eli motiivi ja yrittämispäätöksen laukaisija.

Yrittämisen merkitys yksilölle:

- toimeentulo
- toimeentulon parantaminen
- vapaus päättää omista asioista (itsenäisyys)
- itsensä toteuttaminen, uuden luominen
- kutsumus, elämäntehtävä, -tapa, vanhempien työn jatkaminen
- seikkailunhalu
- uran luonti, näyttämisen halu
- ammattitaidon hyväksikäyttö, työ sinänsä
- halu esimiesasemaan
- tavarain ja/tai palvelun tarpeen tyydyttäminen
- yleishyödyllinen merkitys.

Huuskonen (1989: 19) jakaa yrittäjyyden motivaatiotekijöiden perusteella sisäisesti motivoituneeseen yrittäjätoimintaan, jota harjoitetaan sen tuottaman henkisen tyydytyksen vuoksi, ja ulkoisesti motivoituneeseen, muun tarpeen tyydyttämiseksi harjoitettuun yritystoimintaan.

Yrittämispäätöksen laukaisija:

- työttömyys, työttömyyden uhka
- sairaus, elinympäristön muutos, perhesyyt
- sukupolvenvaihdos – kasvamisen yritystoimintaan
- normaali ammatinvalinta
- rikastumisen toivo
- omien kykyjen tiedostaminen
- kyllästyminen vanhaan
- tulojen riittämättömyys, toimeentulon niukkuus
- naapurin tai yleensä muiden yrittäjien esimerkki
- sopivan yhtiökumppanin löytyminen, tarjoutunut edullinen tilaisuus, esim. ostettava yritys
- paikallisten resurssien hyödyntäminen, tuotteen tai palvelun voimakas kysyntä.

Sama laukaisija (perustamissy) voi liittyä useaan merkitykseen ja päinvastoin. Monesti yritys perustetaan (yrittäjäksi ryhdytään) tilanteessa, jota voidaan kutsua eräänlaiseksi henkilökohtaiseksi kriisiksi (Laakkonen 1986: 433). Mikäli kriisi on lähtöisin yhteiskunnallisista ongelmista tai muutoksista, useat henkilöt tulevat samanaikaisesti ratkaisuvaiheeseen. Esimerkiksi työttömyys saattaa kohdata yksityistä ihmistä työnantajayrityksen konkurssin, työn luonteen muuttumisen tms. tuloksena, mutta työttömyys voi myös olla seurausta yhteiskunnan rakennemuutoksesta, jolloin muiden olosuhteiden ollessa edulliset useat ihmiset "yhtäaikaisesti" tekevät yrityksen perustamispäätöksen. Tämä näkyy alueella "yritystenperustamis-aaltona".

5.2. Päätöksentekijän persoonallisuus ja tausta

Siihen, tekeekö yksilö yrityksen perustamispäätöksen vai ei, vaikuttavat myös hänen persoonallisuutensa (= hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa), asenteensa sekä aikaisemmat kokemuksensa ja osaamisensa. Ratkaisevia persoonallisuustekijöitä yrityksen perustamispäätöstä tehtäessä ovat esim. henkilön itseluottamus, riskinotto-kyky, ahkeruus, halu ottaa vastaan haasteita, pyrkiä eteenpäin ja hyväksyä muutokset. Myös itsenäisyyden, arvostelukyvyyn ja kilpailun hyväksymisen merkitystä yrittäjän ominaisuuksina on korostettu (Castren 1983: 76). Nimenomaan pienyritysten johtajille (useimmiten yrittäjiä) on muita johtajia tyypillisempää voimakas tahto ja aktiivisuus. Sen sijaan ainakaan yrityksessä työskentelevien mielestä ei pienyritysten johtajien kyvyille ymmärtää ihmisiä voi antaa yhtä korkeaa arvosanaa. (Hämäläi-

nen 1986: 169.) Yritysten perustamispäätöksiin vaikuttavista asennekysymyksistä on luonnollisesti tärkeimpiä se, miten yksilö suhtautuu useimpien yritysten keskeisimpään tavoitteeseen, voiton tuottamiseen.

Koulutus ja työkokemus ovat nekin varsin ratkaisevia tekijöitä, kun päätöstä yrittäjäksi ryhtymisestä ja toimialasta tehdään. Tutkimuksissa on kuitenkin toistuvasti osoitettu yrittäjien alhainen peruskoulutustaso. Erityisesti tämä on koskenut pienyrittäjiä. Yli kahdella kolmasosalla suomalaisista teollisuusyrittäjistä on joidenkin selvitysten mukaan ollut peruskoulutuksena pelkästään kansakoulu (Bergman, Elo, Siro & Viljanen 1980: 11; Koski 1984: 75). Vain vajaa 10 % on suorittanut ylioppilastutkinnon. Ilman minkäänlaista ammattikoulutusta on saattanut olla jopa 40 % yrittäjistä (Koski 1984: 75). Samaa suuruusluokkaa oleva tulos on saatu myös Ruotsissa (Davidsson & Wahlund 1986: 135). Akateemisen tutkinnon suorittaneiden osuus nousee harvoin yli 10 %:n. Vaikuttaa siltä kuin vahva teoreettinen pohja hillitsi yrittäjäksi-ryhtymishaluja. Koulutustason jatkuva yleinen nousu on todennäköisesti johtanut siihen, että myös yrittäjien koulutustausta on parantunut. Vaasan läänin yrittäjyydestä tehdyssä tutkimuksessa (Koski 1984: 75) todettiin, että yli kolmella neljäsosalla ammattikoulutuksen saaneista haastatelluista koulutus vastasi tavalla tai toisella alaa, jolla ao. henkilö toimi. Sekä Bergmanin ym. (1980: 11) että Kosken (1984: 75) tutkimukset osoittivat, että teollisuusyrittäjistä noin 40 %:lla on alle vuoden mittainen työkokemus ennen yrittäjäksi ryhtymistä. Niillä alueilla, joilla on runsaasti saman alan yrittäjiä, heillä näyttää olevan enemmän aikaisempaa työkokemusta.

Yrittäjän oman kokemuksen ohella myös hänen perhetaustallaan, esim. vanhempien ammattialalla, on vaikutuksensa perustamispäätöksen syntyyn. Yrittäjyyden periytyvyys on oikeastaan itsestään selvä asia. Yritys pyritään siirtämään nuoremmalle sukupolvelle, mikäli siihen on suinkin mahdollisuuksia. Menettelytapaa eivät puolla vain käytännön tarpeet ja luopuvan sukupolven odotukset, vaan yrittäjien jälkeläiset ovat usein yritystoimintaan kasvaneita. Heille yrittäjyys on luonnollinen ammatinvalinta. Perhetaustan vaikutus yrittäjäksi ryhtymiseen näkyy eri selvityksissä esille tulleissa prosenttiluvuissa (Koski 1984: 74 ja liite 3 a; Nurminen 1986: 55; Kananoja 1988: 83). Yrittäjien vanhemmat ovat selvästi useammin yrittäjiä kuin työllinen työvoima keskimäärin. Edellä käsitellyt tekijät ovat yhdenmukaisia Hartikaisen (1987: 26 ja 27) tutkimuksessaan esittämään yrittäjän taustatekijöiden ryhmittelyyn: yrittäjän lähtöluokka, koulutus ja kokemuspohja.

5.3. Ympäristötekijät

Ihmisen ratkaisut eivät riipu vain hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan ja taustastaan, vaan hän ja hänen käyttäytymisensä ovat aina osa ympäristöä. Potentiaalisen yrittäjän kotipaikan maantieteelliset ominaisuudet saattavat vaikuttaa yrittämismotiivien heräämiseen ja yrittämisspätöksen syntyyn. Esimerkiksi jonkin alueen liikenteelliset edut voivat laukaista ko. seikoista riippuvaisen yrityksen perustamista harkitsevan yksilön päätöksen. Yhä useammin jopa paikkakunnan luonnonkauneudella on merkitystä yrittämisspätöksen kypsymiseen. Ympäristön maantieteelliset ominaisuudet eivät liity vain kotipaikkaan, vaan koko se elinpiiri, jonka yrittäjä tuntee ja jossa hän toimii, vaikuttavat hänen käyttäytymiseensä. Päätöksentekotilanteessa oleva yksilö voi informaatiokustannusten sallimissa rajoissa täydentää tietoaan ympäristöstä. On kuitenkin tuotu esille myös ihmisen taipumus hyväksyä informaatio vielä rajoitetummalta alueelta kuin hänen "kontaktipintansa" edellyttää (McDermott & Taylor 1976: 326).

Samoin kuin yksilön tiedot maantieteellisestä ympäristöstä ovat myös hänen käsityksensä taloudellisesta ja institutionaalista ympäristöstä puutteelliset. Silti niillä on huomattava merkitys yrittämismotivaation muotoutumiseen ja yrittämisspätöksen syntyyn. Sekä taloudelliseksi että maantieteelliseksi tekijäksi voidaan luonnehtia paikallista raaka-ainepohjaa, joka voi tuoda toteuttamisvaiheeseen kytymässä olleen yrityksen perustamishankkeen. Sekä valtakunnallinen että paikallinen työllisyystilanne on niitä taloudellisia ympäristötekijöitä, joilla on ollut huomattava merkitys yritysten perustamiseen, jopa yritysten "perustamisaaltoihin".

Rahoitusmahdollisuudet, esim. erilaisten tukiorganisaatioiden tarjoamat helputukset kuuluvat niin ikään yritystoimintaa stimuloiviin ympäristöpiirteisiin. Valtion rahoittama yritystuki on lakisääteistä ja voidaan siinä mielessä katsoa institutionaaliseksi ympäristötekijäksi. Julkinen valta säätelee yritysten toimintaa myös esim. verotuksen kautta, millä seikalla on ollut vaikutuksensa jopa yritysten perustamisiin ja lakkauttamisiin. Monilla yhteiskunnallisilla elämänmuodoilla kuten uskonnollisuudella katsotaan olevan yrittäjyyteen omat vaikutuksensa.

Teollisuusyrityksiä perustetaan eniten alueille, joilla ennestäänkin on runsaasti yrityksiä (esim. Lehtonen 1984: 70). Tämä johtuu monista ns. agglomeraation eli kasautumisen eduista, jotka ovat ennen kaikkea taloudellisia ympäristötekijöitä. Ne kohentavat yritysten kannattavuutta lähinnä kustannuksia vähentämällä, mutta myös markkinoita lisäämällä. Vilkas yritystoiminta luo uusien yritysten synnylle henkisesitkin helpommat olosuhteet. Uusille yrittäjille on esikuvia ja keskustelukumppaneita. Näille alueille on yleensä rakentunut eräänlainen

yrittämistraditio. Yrittäminen nähdään yhtenä luonnollisena elannonhankkimiskeinona. Perinteisille yritystoiminnan alueille syntyy oma yrityskulttuurinsa, yrittämiselle rikas ilmapiiri. Yhä enemmän on alettu myös puhua yrittämisilmastosta, josta useimmilla on tietty mielikuva, mutta jonka sisältöä on vaikea määritellä. Paikallinen yrittäjyysilmasto (= yrittämisilmasto) kuvastaa yrittämisen edellytyksiä paikkakunnalla yrittäjän näkökulmasta (Johannisson 1978: 184). Sen muotoutumiseen vaikuttaa lisäksi eri sidosryhmien suhtautuminen yritystoimintaan. Yleinen yrittämisilmasto luodaan poliittisin päätöksin ja joukkotiedotusvälineiden jakaman informaation pohjalta. Esimerkiksi valtion keskushallinnon yrittäjyyttä suosiva tai sitä syrjivä politiikka heijastuu kuitenkin myös paikallistasolle. Yrittäjyysilmasto vaihtelee siis sekä alueittain että aikakausittain. Muutokset tosin tapahtuvat varsin hitaasti.

Sosiaalinen ympäristö, esim. kehittyneisyystaso, ja sosiaalisessa asemassa ihmisten välillä vallitsevat erot luovat omat piirteensä yrittämismotivaation puhkeamiseen. Köyhyys ja alistettu sosiaalinen asema lamaannuttavat ihmisen ja tappavat sen oma-aloitteisuuden, jota yritystoiminnassa tarvitaan.

5.4. Motiivien perusteella eriteltyjä yrittäjätyppejä

Esitetyistä tekijöistä lienee motiivi yrittäjäksi ryhtymisen kannalta oleellisin ja keskeisin. Yrittäjällä on aina joko tiedostettu tai tiedostamaton syy liiketoimintansa aloittamiseen. Muut seikat ovat enemmänkin sellaisia, jotka vahvistavat ja helpottavat yrityksen perustamis päätöstä, toimivat päätöksenteon laukaisijoina. Yrittäjä- ja yritystutkimuksissa on laadittu lukuisia yrittäjätypologioita. Monissa, etenkin yrityksen ja yrittäjän kehitykseen pohjaavissa tyypittelyissä, yrittämisen motiivi on joko suoraan tai välillisesti luokittelevana tekijänä.

Smithin (1967) tunnettu yrittäjätypologia perustuu suurelta osin yrityksen perustamisen päämotiiviin ja erilaisten lahjakkuustekijöiden varaan. Yrittäjätyppeiksi hän on löytänyt ammattimiesyrittäjät ja mahdollisuuksia etsivät (opportunistiset) yrittäjät. Ensin mainitut ovat itsenäisyyttä hakevia yrittäjiä, jotka haluavat olla omakohtaisesti mukana tuotantoprosessissa mahdollisimman paljon. He eivät välitä kasvattaa yritystään, vaan tahtovat "pitää kaikki langat käsissään". Jälkimmäiset tähtäävät toimeentulon parantamiseen ja ovat selvemmin eteenpäinpyrkiviä.

Stanworthin ja Curranin (1973) myös usein siteeratussa tyypittelyssä voidaan havaita Smithin ryhmittelyn kanssa samankaltaisia luokkia. Suurimpana erona on se, että yrittäjät voivat ajan

mittaan kehittyä ja vaihtaa luokkaa. Ryhmiä ovat käsityöläisyrittäjä (ammattimiesyrittäjä), klassinen yrittäjä (opportunistinen yrittäjä) ja toimitusjohtaja. Vesalainen (1984) liittyy edelliseen luokitteluun ja erityisesti yrittäjätyypin muutokseen kannattavuuden. Käsityöläisyrittäjän tärkeimmät motiivit ovat toimeentulo ja itsenäisyys. Vähitellen elintason kohottaminen alkaa muodostua tärkeimmäksi motiiviksi. Yrityksen kannattavuus kohentuu, ja yrittäjä on identiteetiltään klassinen. Myöhemmin johtajuus tulee yrittäjälle tärkeimmäksi kannusteeksi, ja hän siirtyy toimitusjohtajatyypin.

Marjosolan (1979) tyypittely ja sen jatkokehitykset perustuvat tuoteidean ja sen löytymistavan varaan. Yrittäjistä on edelleen laadittu typologioita sen mukaan, missä määrin yrittäjä itse osallistuu valmistukseen ja millaista työntekijäjoukkoa hän kontrolloi.

Tyyppinimikkeidensä puolesta varsin persoonallinen on Youngin (1971) yrittämismotiivien, "tyytyväisyyden lähteiden" mukaan tehty useampiluokkainen typologia:

TYYPPI	PÄÄASIALLINEN TYYTYVÄISYYDEN LÄHDE
"arkkitehti"	rakentamisen ylpeys ja ammattitaito
"runoilija"	luovuus ja ideoiden toteuttaminen
"ammattilainen"	kurinpäällikön aatelimiehen suosio
"uskovainen"	pyrkimys tarkoitukseen tai elämäntehtävään
"tutkija"	itsensä toteuttaminen
"riippumaton"	itsenäisyys
"säilyttäjä"	ylläpitävän organisaation varjelu
"valvoja"	kiihokkeena tunne ihmisten valvonnasta
"peluri"	suosiota, mainetta ja mielenkohua vallasta
"tulojen etsijä"	varallisuus

Vertaillaessa Youngin typologiaa edellä esitettyyn merkitys (= motiivi)luetteloon, voidaan havaita niiden sopivan melko hyvin yhteen:

- Arkkitehdin motiivina on ammattitaidon hyväksikäyttö
- Runoilijan motiivina on uuden luominen
- Ammattilaisen motiivina on näyttämisen halu (tunnustuksen saaminen)
- Uskovaisen motiivina on kutsumus, elämäntehtävä, -tapa
- Tutkijan motiivina on itsensä toteuttaminen
- Riippumattoman motiivina on vapaus päättää omista asioista

Säilyttäjän motiivina on vanhempien työn jatkaminen

Valvojan motiivina on halu esimiesasemaan

Pelurin motiivina on seikkailunhalu

Tulojen etsijän motiivina on toimeentulon parantaminen

Oikeastaan ainoa motiivi, jolle ei vastaavaa tyyppiä Youngin typologiasta löydy, on toimeentulon, elannon turvaaminen. Tällaista yrittäjää voitaisiin nimikkeistön tyyli säilyttäen sanoa "leivän hankkijaksi".

6. SIJAIN TIPÄÄTÖSPROSESSI JA SIJAIN TIPAIKAN VALINTAPERUSTEET

6.1. Sijaintipäätösprosessin eteneminen

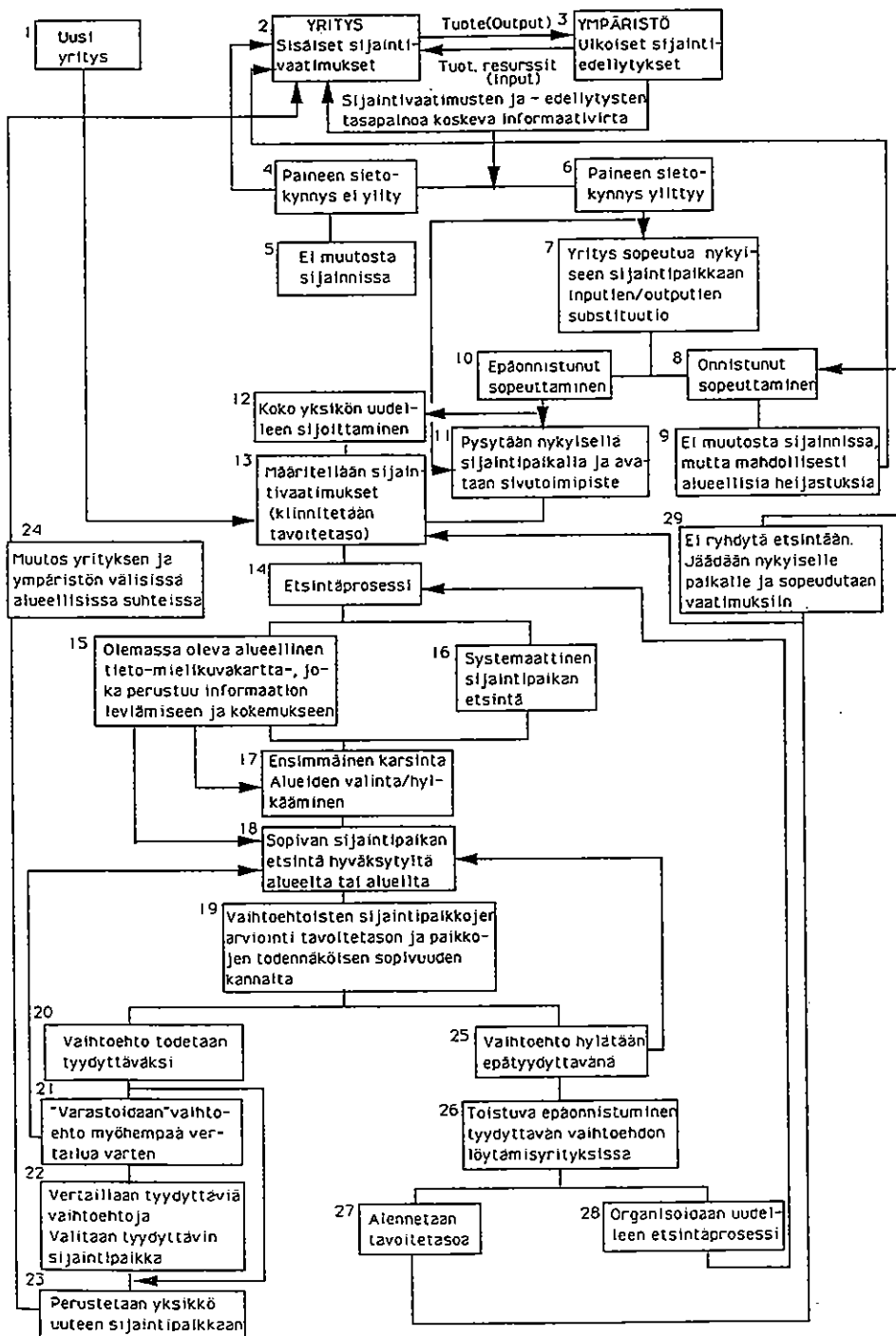
Yrityksen perustamiseen liittyy joukko merkittäviä päätöksiä, jotka tehdään edettäessä kohti hankkeen toteuttamisvaihetta. Tällaisia välittömästi ratkaisua vaativia kysymyksiä ovat:

1. Mitä tuotetaan (tavara tai palvelu)?
2. Miten tuotetaan?
3. Paljonko tuotetaan?
4. Missä tuotetaan?

Käytännössä näiden päätösten ajallista järjestystä on vaikea määritellä. Ne kytkeytyvät monesti niin kiinteästi toisiinsa, että voidaan puhua yhtäaikaisista ratkaisuista. Esimerkiksi ammattimiesyrittäjällä tuotevalinta on yleensä selvä ja odottaa vain yrittäjän rohkaistumista oman yrityksen perustamiseen.

Yritystoiminnan alueelliset piirteet hahmottuvat yritysten sijaintiratkaisujen kautta. Alueellisen rakenteen ymmärtämiseksi on tärkeää tietää, millaisen prosessin tuloksena sijaintipäätökset tehdään, ja millaisia vaatimuksia yritykset yleensä asettavat sijainnilleen. Sijaintiratkaisut eivät liity pelkästään yritysten perustamisvaiheeseen, vaan kysymyksessä voi olla vanhan yrityksen uudelleen sijoittaminen, sivutoimipaikan perustaminen tai toiminnan lakkauttaminen (Lloyd & Dicken 1977: 327). Myös laajentaminen olemassa olevalla alueella, toiminnan sopeuttaminen tuotantopanoksia substituomalla, alihankintayhteyksien käyttöönotto sekä sulautuminen tai yritysosto tuovat mukanaan sekä välittömiä että välillisiä alueellisia vaikutuksia, vaikka yrityksen sijaintipaikka ei tällöin varsinaisesti muutukaan.

Sijaintipäätöksessä pyritään löytämään yrityksen sisäiset sijaintivaatimukset eli -kriteerit parhaiten toteuttavat ulkoiset olosuhteet (kuva 15). Jos sijaintiratkaisu on tullut ajankohtaiseksi jo olemassa olevassa yrityksessä, tilanne osoittaa sitä, että yrityksen sijaintivaatimukset ja ympäristön tarjoamat resurssit ovat joutuneet jotenkin epätasapainoon. Muutokset ovat saattaneet tapahtua kummalla puolella tahansa. Sijaintivaatimukset ovat eri tyyppisissä yrityksissä (esim. toimiala, koko, tilantarve) toisistaan poikkeavia, ja ne muuttuvat yrityksen kehityksen myötä. Sijaintipäätösprosessin eri vaiheissa korostuu eri tekijöiden merkitys. Valtakunnan osa-alueita valittaessa markkinatekijöillä, raaka-aineiden sijainnilla ja alihankintatuot-

Kuva 15. Malli sijaintipäätösprosessista (Lloyd & Dicken 1977: 327).

teiden saatavuudella on suurempi merkitys kuin paikallisemmille aluetasolle siirryttäessä. Ratkaisuun saattavat prosessin alkuvaiheessa vaikuttaa myös erilaiset alueelliset tukitoimenpiteet. Kun edetään pitemmälle sijaintipäätösprosessissa, kasvaa henkilökohtaisten kontaktien, kunnan myötämielisen suhtautumisen, palvelusten saatavuuden ja tonttiin liittyvien tekijöiden merkitys. Sijaintivaatimusten tärkeys on myös ajasta riippuva muuttuja. Sijaintitekiöistä tehtyjen tutkimusten vertailtavuutta heikentää eri ajankohtina käytetty erilainen kysymyksenasettelu. Monissa niistä on esitetty luettelo tekijöistä, joiden merkitystä on pyydetty arvioimaan useampiportaisella asteikolla. Täten luettelon sisältö saattaa jonkin verran vaikuttaa tuloksiin, vaikka osallistujille annettaisiinkin mahdollisuus esittää lisätekiöitä. Enemmän vertailuongelmia aiheutuu siitä, että joissakin tutkimuksissa kysytään sijaintipaikan valintaa erottamatta eri aluetasoja toisistaan, kun taas monissa selvityksissä keskitytään tiettyyn päätösprosessin osaan, erityisesti sijaintipaikkakunnan valintaan.

6.2. Muuttuvat sijaintitekiöt

Aikaisemmin liikenne- ja kommunikaatioyhteyksillä oli erityisen suuri merkitys (vrt. sijaintiteoriat). Kun kulkuneuvot ja tieolot olivat selvästi nykyistä heikompia, oli tärkeä löytää liikenteellisesti edullinen paikka. Samoin paikkakunnan kuuluminen automaattisen kauk puhelinliikenteen piiriin koettiin oleelliseksi tekijäksi yrityksen sijaintipaikasta päätettäessä. Jo lähes "klassiseksi" muodostuneessa Taloudellisen tutkimuskeskuksen (1969) selvityksessä kyseinen kriteeri nousi tärkeysjärjestyksessä kolmanneksi ja Romppasen (1972: liitetaulukko 6) Lapualta tekemässä elinkeinotutkimuksessa peräti ensimmäiselle sijalle. Automaattinen puhelinliikenne on sittemmin menettänyt merkityksensä kaikkien alueiden saavutettua tässä suhteessa tasavertaisen aseman. Kuljetusmahdollisuudet ovat niin ikään kaikkialla parantuneet ja alueiden väliset erot tässä suhteessa tasoittuneet. Muunlaiset tekijät ovat tulleet tärkeämmiksi. Näin on käynyt erityisesti korkean teknologian yritysten hakiessa sijaintipaikkaansa. Ne valmistavat tuotteita, joiden jalostusarvo on suuri ja joiden kuljetuskustannukset tuotteen yksikköhintaa kohti ovat pienet. Raaka-aineet tulevat monesta lähteestä, ja markkinat ovat usein hajallaan. (de Souza 1990: 292.)

Työvoimatekiöt on aina arvioitu suhteellisen korkealle tärkeysjärjestyksessä. Niiden merkitys on kuitenkin oleellisesti riippuvainen suhdannekehityksestä. Esimerkiksi 1970-luvun puolivälissä Vaasan läänistä tehdyssä selvityksessä (Koski 1979: 65) työvoiman riittävyys ja pysyvyys tulivat sijaintipaikan ratkaisijoina selvästi esille. USA:ssa 1980-luvun keskivaiheilla tehdyssä tutkimuksessa teollisuuden uusien toimipaikkojen tärkeimmäksi sijaintitekiöksi

osoittautui työvoima. Tulos oli sama sekä korkean teknologian että muiden yritysten osalta. Erot ilmenivät muissa tekijöissä, sillä korkean teknologian yksiköt arvostivat toisia enemmän sellaisia sijaintialueen piirteitä kuin elämän laatu ja tontin ominaisuudet. (de Souza 1990: 292.) Vuosien 1990 ja 1991 vaihteessa suoritettussa valtakunnallisessa yritysjohtajien haastattelututkimuksessa seitsemän ensimmäisen sijaintitekijän joukkoon tuli kuusi työvoimaan liittyvää tekijää: työvoiman tuottavuus, ammattitaito, pysyvyys, runsas saatavuus, työvoimakustannusten taso ja työvoiman koulutustaso (Littunen 1991: 47). Näiden väliin viidenneksi sijoittui ”hyvät kuljetus- ja liikenneyhteydet”. Haastattelujen suorittamisen aikoihin Suomen ylikuumentuneet suhdanteet olivat jo kääntyneet laskuun, mutta se ei näkynyt vielä työvoiman tarvearvioissa (Mikkonen 1995: 24). Silander, Tervo ja Niittykangas (1997: 55–57) ryhmittelivät Littusen (1991) käyttämät sijaintitekijät faktorianalyysin avulla seitsemäksi sijaintikriteeriluokaksi: markkinatekijät, kustannustekijät, työvoimatekijät, liikennesijainti, tietoympäristö, elinympäristö sekä potentiaalinen rahoitus ja muu tuki. Yritysten sijaintipreferenssien avulla laskettiin kullekin sijaintitekijäluokalle kokonaispistemäärä, joka suhteutettiin kaikkien luokkien muodostamaan keskiarvoon. Tällöin työvoimatekijöille saatiin suurin painokerroin, 1.34. Markkinatekijöiden suhdeluku oli 1.27. Pienimmän painokertoimen sai tietoympäristö, 0.37. Tutkimus uusittiin vuoden 1996 tilanteessa. Toteutus tosin poikkesi jonkin verran aikaisemmasta (ks. tarkemmin Silander ym. 1997: 60 ja 61). Tulokset osoittivat, että markkinatekijöiden suhteellinen merkitys oli noussut. Kyseinen sijaintitekijäluokka oli nyt tärkein ennen työvoimatekijöitä. Myös tietoympäristön merkitys oli huomattavasti kasvanut, vaikka se edelleen jäikin suhteelliselta merkitykseltään ryhmistä viimeiseksi. (Silander ym. 1997: 61.) Samanlaista kehityssuuntaa korostavat Andersson ja Strömquist (1988: 29 ja 30), joiden mukaan luonnonresurssit ja markkinoiden läheisyys eivät enää tietoyhteiskunnassa välttämättä ole tärkeimpiä edellytyksiä tehokkaalle tuotannolle. He kiteyttivät tietoyhteiskunnan yritystoiminnan merkittävimmät sijaintitekijät viiteen k-kirjaimen:

kunskap	tieto
kompetens	taito, pätevyys
kreativit	luovuus
kommunikation	vuorovaikutus
kultur	kulttuuri

Tällaisessa K-yhteiskunnassa yritykset hakeutuvat mieluummin alueille, joita luonnehtivat verkostot, osaaminen ja nopea kasvu.

1980-luvun sijaintitekijäkartoituksissa nousi uutena tekijänä kärkitiloille myös hyvä yrittämisen eli yrittäjyysilmasto (käytetty myös termiä yritysilmasto). Hyvin yleisesti määriteltynä yrittäjyysilmasto tarkoittaa sitä ilmapiiriä ja niitä asenteita jotka yrittäjyyttä kohtaan alueella vallitsevat. Se vaikuttaa yrittäjien käyttäytymiseen, mutta myös yrittäjien käyttäytyminen vaikuttaa siihen. Yrittäjyysilmasto-käsitteessä on kysymys psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Pohjois-Savon seutukaavaliiton toimeksiantamassa (Backman 1986: 31) kartoituksessa se jopa saavutti kaikkein tärkeimmän aseman. Lehmuston (1987: 251) mukaan kunnan yrittäjyystävällisyys on ollut kehitysalueelle siirtyvissä yrityksissä toiseksi ratkaisevin sijaintipaikkakunnan valintakriteeri. "Kunnan yrittäjyystävällisyys" lienee sisällöllisesti varsin lähellä "hyvän yrittämisenilmaston" käsitettä. Tällaisia havaintoja kirjattaessa on huomattava, että ko. kriteeriä on harvoin aikaisemmin esitettykään vastaajien arvioitavaksi. Sen osatekijöinä voidaan pitää yhteistoimintaa muiden yritysten kanssa, yhteistoimintaa kunnan kanssa jne. Nämä kriteerit eivät ole yleensä yltäneet merkitysluettelon kärkisijoille. Yrittämisenilmaston arvostuksen nousulle tuo lisävahvistusta myös Kyrönmaan yrittäjien kontaktiverkkotutkimuksen (Kananaja 1988: 44) tulokset. Kun kysyttiin yrittäjien mielipiteitä yrittäjyysilmaston merkityksestä sijaintitekijänä toisaalta silloin, kun sijaintipaikka aikanaan oli valittu ja toisaalta tiedusteluhetkellä (v. 1986), saatiin selvää merkityksen kasvua osoittavat tulokset. Arviointi suoritettiin asteikolla 1-5 (1 = erittäin paljon merkitystä, 5 = ei lainkaan merkitystä). Kunnittaiset keskiarvot olivat seuraavat:

	<i>sij. valittaessa</i>	<i>v. 1986</i>
Isokyrö	4.38	2.88
Vähäkyrö	4.14	3.21
Ylistaro	3.92	2.22

Vaikuttaa kuitenkin siltä kuin yrittäjyysilmaston eri osakomponenttien keskinäinenkin painoarvo olisi vaihdellut ajan mittaan. Varsin pitkään, aina 1900-luvun puolenvälin yli, joissakin kunnissa (erityisesti hyvin maatalousvaltaisilla alueilla) luottamusmiehet ja heidän edustamansa väestö saattoivatkin suhtautua karsaasti alueelle pyrkivään yritystoimintaan. Ainakin "huhupuheiden" mukaan sijaintipaikkaa hakevat suuremmat teollisuusyritykset saivat joskus osakseen varsin ennakkoluuloisen kohtelun. Tällaisilla tapauksilla lienee ollut myös jatko vaikutuksia kunnan maineen pilaantumisen muodossa. Yrittäjyysilmastoa on myös heikentänyt "klikkiytyminen" jonkun tai joidenkin voimakastahtoisien "silmäätekevien" ympärille, jolloin kunnassa toimittiin näiden ihmisten ehdoin. Myös tietty pankki on tällöin usein ollut suosiossa (Koski 1984: 53). Vaikka tällainen tilanne sitoo yrittäjien vapautta, sillä on myös hyvät puolensa. Ko. henkilöt ovat saattaneet tahtonsa mukaisesti viedä läpi

huomattavia hankkeita, joilla on kunnan kannalta ollut hedelmällinen vaikutus. Väestön ja sen luottamusmiesten merkityksestä painotus siirtyi 1970-luvulla kunnan virkamiesten toimiin ja kunnan tarjoamien taloudellisten etujen puolelle, jos kohta edellisessäkin esimerkissä mainittu "silmäätekevä" oli usein kunnanjohtaja. Nykypäivänä yhteistyön merkitys on korostunut. Yrityksen ja sen kaikkien sidosryhmien monitahoinen kommunikointi on välttämätöntä, jos mieli kilpailussa pärjätä. Tiedot, taidot ja taloudelliset resurssit on pyrittävä yhdistämään ja saamaan optimaalisesti käyttöön. Erityisesti yrittäjien keskinäisten yhteyksien merkitys on viime aikoina tiedostettu.

Nykypäivän yritystoiminnalle on tyypillistä voimakas monitoimipaikkaistuminen. Usein tämä monitoimipaikkaistuminen merkitsee sitä, että päätöksentekoyksiköt sijaitsevat erillään suorittavista yksiköistä. Päätöksentekoyksiköiden sijainnin kannalta erilaiset informaatiovirrat ovat keskeisiä, kun taas työn suorittavien toimipaikkojen sijaintivaatimuksena on tärkeämpää esim. markkinoiden saavutettavuus ja raaka-aineiden riittävyys.

Eriksson (1995) on laatinut yrityksen toimintaympäristön arviointimallin, jossa pyrittiin yhdistämään yritysten sisäiset sijaintivaatimukset ja ulkoiset sijaintitekijät (vrt. kuva 15). Sijaintitekijöistä muodostettiin päätöksentekijän preferenssifunktio ja kehiteltiin sitä edelleen päätöksentekijäryhmän ryhmäpreferenssifunktioksi, jonka avulla saatiin yrityskyselyyn pohjautuva preferenssimatriisi. Kuntakyselyn ja eri tilastojen perusteella muodostettiin alueellisia vetovoimatekijöitä kuvaava resurssimatriisi. Preferenssimatriisilla painotettiin resurssimatriisi, jolloin saatiin alueittainen ja toimialoitainen arviointimatriisi. Kehitettyä mallia testattiin arvioimalla, kuinka hyvin Pohjois-Suomen osa-alueet ja kunnat soveltuvat pkt- yritysten toimintaympäristöksi. Alueet ryhmiteltiin edullisuusluokkiin erotteluanalyysiä käyttäen.

Edellä kuvatun kaltainen sijaintipäätösprosessi johtaa varsinaiseen eli eksplisiittiseen sijaintipäätökseen. Eksplisiittisten sijaintiratkaisujen suhteellinen osuus yritysten alueellisen organisaation muutoksissa on kuitenkin pienentynyt. Alueellisesti vaikuttava päätöksenteko kohdistuu yhä harvemmin tietoisesti määrättyihin alueisiin ja sijainteihin. Yritysten teknisiä uudistuksia, toiminnan uudelleen organisoimista ja tuotannon muutoksia koskevat päätökset vaikuttavat aina alueellisesti, sisältävät implisiittisen sijaintipäätöksen, vaikka yrityksen sijaintipaikka ei varsinaisesti muuttuisikaan. Esim. kilpailijayrityksen osto sisältää hyvin konkreettisen implisiittisen sijaintipäätöksen. Ostettavan toimipaikan tai yrityksen sijainti ei tällöin useinkaan ole tärkeää, vaan keskeisintä on kaupan kohteen soveltuvuus ostettavan yrityksen muuhun toimintaan ja strategiaan. Ostoa seuraavalla toimialojen rationalisoinnilla saattaa kuitenkin olla huomattavia alueellisia vaikutuksia. Yritysosot liittyvät suurten, usein moni-

kansallisten yritysten operaatioihin, mutta toisaalta myös eksplisiittiset sijaintipäätökset kuuluvat niiden yleiseen päätöksentekoprosessiin. Sijaintipäätösmekanismi käynnistyy, kun tarvetta sijaintiratkaisuihin ilmenee. Kansallisella tasolla selviä eksplisiittisiä sijaintipäätöksiä edustavat aluepoliittisen tuen turvin kehitysalueille hakeutuvat yritykset, jotka voivat olla suuria tai pieniä, yksi- tai monitoimipaikkaisia. Esimerkiksi pienten yritysten implisiittisistä sijaintipäätöksistä taas sopii yrityksen perustamispäätös, johon automaattisesti sisältyy aikomus jäädä kotipaikkakunnalle.

7. POHJANMAAN HISTORIA YRITTÄJYYDEN SYNTYTAUSTANA

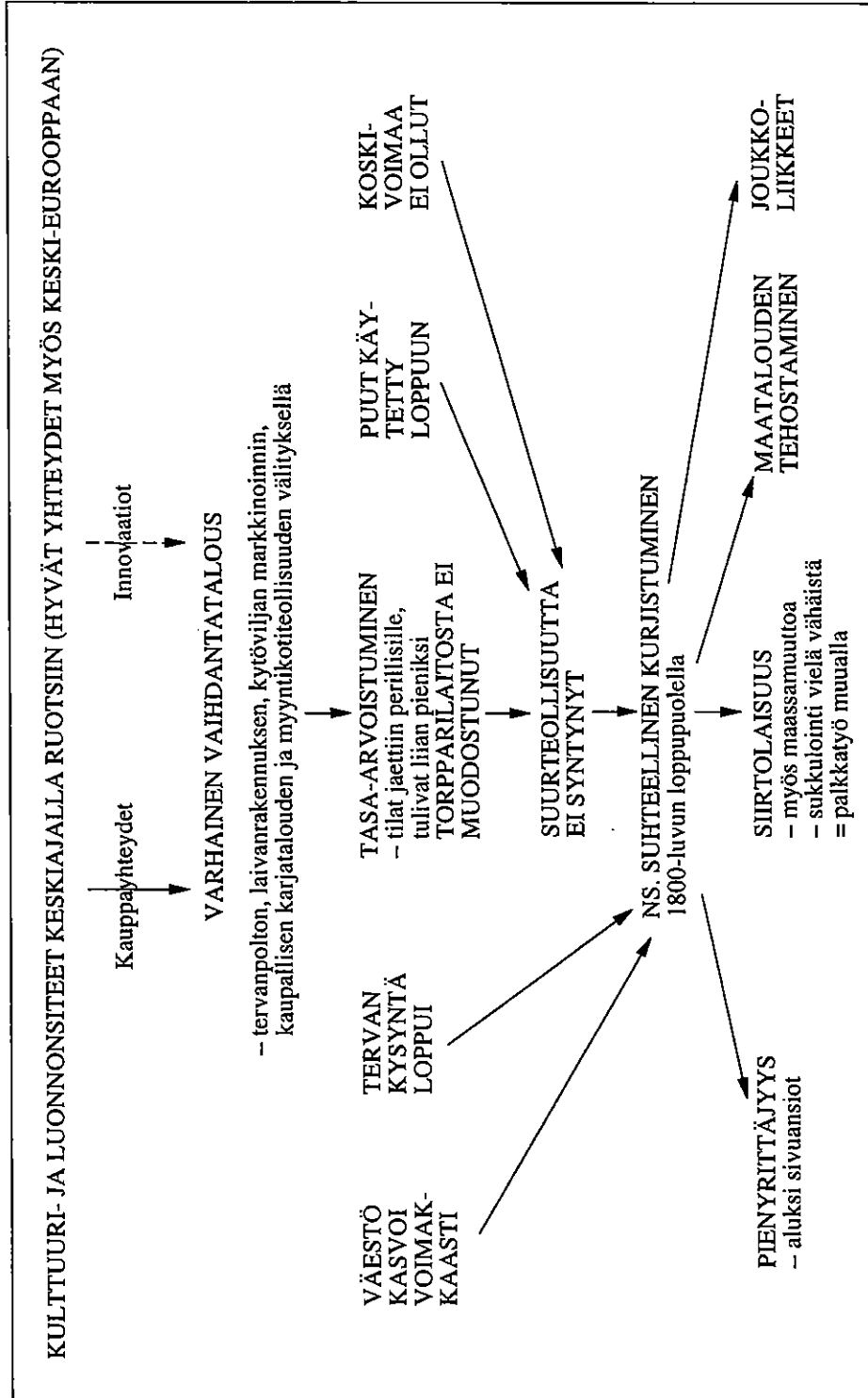
7.1. Omavaraistaloudesta vaihdantaan

Pääosa Suomesta eli omavaraistaloudesta vielä 1800-luvun puolivälissä. Pohjanmaa, etenkin sen eteläisimmät osat, oli jo pitkään kulkenut taloudellisessa kehityksessään muusta Suomesta poikkeavia teitä. Tervan, laivojen, kytöviljan ja karjantuotteiden kauppa sekä myyntikotiteollisuus toivat eteläisen Pohjanmaan jo varhaisessa vaiheessa vaihdantatalouden piiriin (kuva 16), mutta jo ennen näiden tuotteiden tuomia rahatuloja oli Etelä-Pohjanmaata todennäköisesti vaurastuttanut hylkeenpyynti. Teoriaa muinaisen hylkeenpyynnin huomattavasta merkityksestä tukee se, että hylkeenrasva eli traani sekä hylkeen- ja kuutinnahat olivat vielä 1500-luvun puolivälissä Pohjanmaan huomattavin kauppatavara (Reijo Taittosen mukaan: Ylikangas 1999). Alkeellisesta markkinataloudesta ja taloudelliseen hyötyyn tähtäävästä elintavasta ovat myös merkinä noita oikeudenkäynnit, jotka noituuden uuden ajan alussa tapahtuneen kriminalisoinnin jälkeen keskittyivät Pohjanmaalle. Noituuden avulla rikastuttiin. Ajatuksena oli, että ihminen saavuttaakseen maallista hyvää liittoutui paholaisen kanssa. (Ylikangas 1999.)

Luonnonmaantieteelliset olot olivat vielä keskiajalla olleet omiaan yhdistämään Pohjanmaan enemmän Ruotsiin kuin muuhun Suomeen. Pohjanmaan ja Hämeen välissä oli laaja Hämeenmetsä eli Kyrönkangas, joka eristi Pohjanmaan Hämeestä ja Satakunnasta. Laivayhteydet olivat Pohjanmaan satamista huonommat Etelä-Suomeen kuin Ruotsiin. Tasaiset jokiuomat yhdistivät takamaat tehokkaasti rannikkoon. Läntisiä kulttuurivaikutteita oli saatu sekä Ruotsista että yläsaksalaisten kauppamiesten ja hansakauppioiden välityksellä Keski-Euroopasta. (Viitanen 1981: 1 ja 2.) Yhteys näihin kehittyneempiin yhteiskuntiin edisti uusien tuotteiden ja menetelmien käyttöä ja valmistusta. Opit tulivat aina ensin rannikolle ja levisivät sieltä vähitellen sisämaahan päin. Väestö olikin teknisesti taitavinta rannikkomaakunnissa. Kaikkein kehittynein ja monipuolisin on talonpoikaisväestön käsityötaito ollut todennäköisesti juuri Pohjanmaan rannikkotasangolla, etenkin sen etelä- ja keskiosissa (Virrankoski 1963: 446).

7.1.1. Tervan tuotanto

Suomessa lienee valmistettu tervaa jo esihistoriallisena aikana, mutta 1500-luvun lopulla siirryttiin tässä suhteessa uuteen aikakauteen, kun kaupallisen tervantuotannon "nollaraja"

Kuva 16. Kaavio pohjalaisen yrittäjyyden ja sille rinnakkaisten ilmiöiden historiallisesta kehityksestä (vrt. Palomäen "hätiää kärsineen alueen teoria", lähemmin luvussa 7.2.2.).

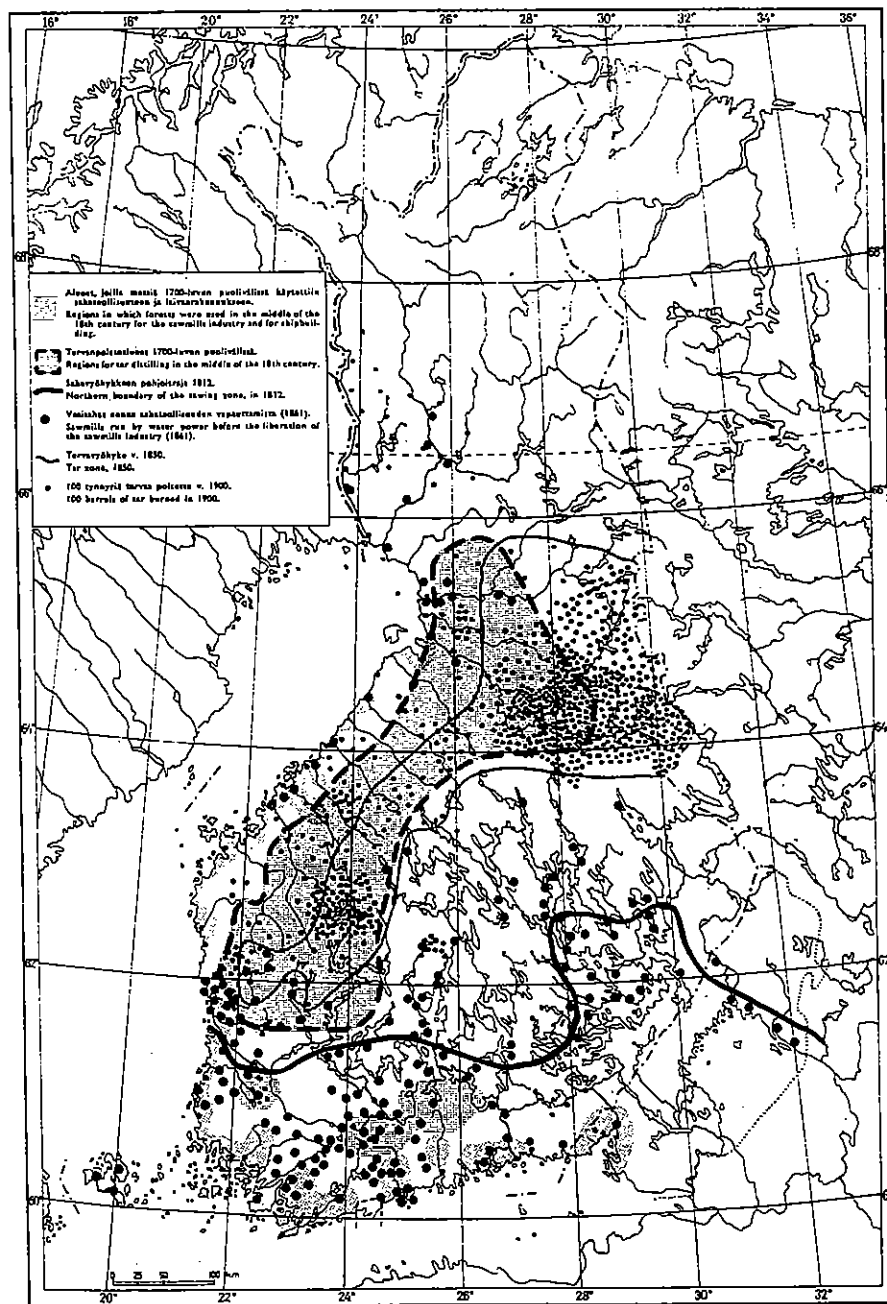
siirtyi Pohjanmaan tasangon itäpuolelle. Siitä tuli Pohjanmaan kehityksen voimatekijä ja yritteliäisyyden perusta. Samalla se muodostui myös Suomen ulkomaankaupan ensimmäiseksi massatuotteeksi. Olosuhteiden muuttumiseen vaikuttivat Englannin ja Hollannin maahin kasvu (siirtomaakauppa) ja uusien mannerten löytymisen mukanaan tuoma huomattava laivojen tarve.

Niiden rakentamiseen ja kunnossapitoon vaadittiin tervaa. Pohjolan metsät tulivat avainasemaan tervan lähteenä, koska Länsi-Euroopan puut käytettiin laajentuneessa laivanrakennusteollisuudessa. Tosin vienti oli vielä 1500-luvulla vaatimatonta, mutta kasvoi nopeasti 1600-luvun alussa. Kauppa suuntautui Englantiin ja Hollantiin, mutta myös hansakauppiainiin säilytettiin yhteys. Jotta tervasta olisi saatu mahdollisimman korkea hinta, valtio antoi sen viennin yksinoikeudeksi tukholmalaiselle tervakomppanialle. Tällöin voitiin paremmin tarkkailla tavarankäytön laatua. Hyvästä tavarasta saatiin luonnollisesti parempi hinta. Tervakomppaniaa kuitenkin vihattiin sekä kotimaassa että ostajamaissa mm. Englannissa sen monopoliaseman vuoksi. Kauppapakko murtui 1760-luvulla useiden Pohjanlahden kaupunkien saadessa tapulikaupunkioikeudet. (Hautala 1956: 130 ja 131.)

Ennen 1600-luvun puoltaväliä tervan valmistus oli keskittynyt kahdelle päävyöhykkeelle: Saimaan vesistön ympärille Sisä-Suomeen ja Pohjanmaalle. Kun Haminasta tuli Viipurin (menetettiin Uudenkaupungin rauhassa v. 1721) sijasta tapulikaupunki, matkat Sisä-Suomen tervantuotantoalueilta markkinoille muodostuivat aikaisempaakin hankalammiksi ja jo 1600-luvun lopulta alkanut paluu kaskeamiseen lopetti tervan valmistuksen. Vienti vaikeutui entisestään, kun Hamina ja Lappeenranta menetettiin v. 1743 solmitussa Turun rauhassa. Pohjanmaa oli liikenteellisesti paremmassa asemassa kuin Sisä-Suomi, sillä Suomenselältä saakka rauhallisesti virtaavat tasamaan joet soveltuivat erinomaisesti kuljetuksiin. Mäettömät, tosin määrältään vähäiset tiet, olivat myös edullisia kuljetusreittejä. Etelä-Suomestakaan ei ollut kilpailijaksi tervan tuotannossa, koska kuljetuskustannukset sieltäkin tulivat korkeammiksi kuin Pohjanmaalta. Tervakaupan jouduttua tukholmalaisen kauppakomppanian monopoliksi, katkesivat Pohjanmaan kauppayhteydet Lounais-Suomen kaupunkeihin. Pohjalaiset alkoivat itse viedä tervansa Tukholmaan. Tämä puolestaan johti rannikkopitäjät kukoistavaan laivanrakennusteollisuuteen. 1760-luvun puolellessa saavutettiin kauppavapaus. Voitiin markkinoida suoraan Euroopan suursatamien tervanostajille. Vaikka suuri osa tuotteesta edelleenkin kulki tukholmalaisen suurporvarien kautta, ei enää oltu riippuvaisia näiden miellivallasta, vaan kilpailu sai aikaan hintojen nousun. Huomattavan osan tervatuloista saivat Pohjanmaan kaupunkien porvarit, mutta rahaa jäi toki entistä enemmän myös tervatalonpojille. (Toivonen 1948: 90 ja 91.)

Alueellisesti tervanpolto rajoittui 1600-luvulla Pohjanmaalla Kristiinan ja Iin väliselle rannikkoalueelle. Yleensä se ulottui 10–20 km rannikolta sisämaahan, mutta Etelä-Pohjanmaalla tervanpolttovyöhyke työntyi syvemmälle aina Kyrönjoen, Lapuanjoen ja Ähtävänjoen latvoille saakka. Pohjanmaan tervantuotannon painopiste oli Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla. Pohjois-Pohjanmaa oli toisarvoisessa asemassa. 1700-luvun Pohjanmaalla tervanpolto oli siirtymässä sisämaahan päin (kuva 17). Se oli Etelä-Pohjanmaalla paikoittain jopa pääelinkeino. Suur-Ilmajoen pitäjässä huomattavimmat tervan tuottajat olivat emäpitäjä Ilmajoki sekä Kurikan, Kauhajoen ja Alavuden kappelit. Suur-Lapua oli myös merkittävä tervapitäjä. Siihen kuuluvan Kuortaneen alueella tervanpolto oli pääelinkeinona. Suupohjan rannikon puoleisissa osissa suurimpia tuottajapitäjiä olivat Isojoki (pääelinkeinona), Teuva ja Karijoki. Myös Järvisseudulla tervanpolto laajeni. Sen sijaan Kyrönmaalla se oli tyrehtymässä. Tervanpolton vähittäinen siirtyminen 1700-luvulla kohti jokien yläjuoksua ja muutenkin rintamailta syrjäseuduille oli seurausta sekä metsien vähenemisestä että isojoen aloittamisesta. 1700-luvun puolellavälissä valtiolta alkoi säädellä tervanpolttoa vähämetsäisillä alueilla, joilla ei enää ollut lupa käyttää tervaan hyvää puutavaraa tai laivanrakennukseen sopivaa puuta vaan kantoja ja juuria. Isojako vakiinnutti maanomistuksen jokien alajuoksulla, jossa huomio kiinnitettiin maatalouden kehittämiseen. Yhteismetsien alueista alkoi nyt kova kilpailu. Asutus levisi syrjäseuduille, mikä puolestaan vaikutti väestönkasvuun vahvistavasti. Isojako saatiin Etelä-Pohjanmaalla päätökseen 1700-luvulla ja sitä jatkettiin samalla vuosisadalla Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla. Tervanpolttoa se tuolloin suuremmissa määrin rajoitti vain Etelä-Pohjanmaalla. Kajaanin kihlakunnan alue isostajaosta säilyneenä ja runsasmetsäisenä houkutteli pisimpään puoleensa tervan valmistajia (kuva 17). Tämä johtui osittain ns. knihtikontrahdistista, jolla Kajaanin kihlakunnan asukkaat olivat v. 1788 sitoutuneet ylläpitämään sotaväkeä valtiollaan vastalahjaksi vapauttaessa heidät isostajaosta. (Hautala 1956: 131–139.)

Siitä huolimatta, että tervanpolto 1700-luvulla Etelä-Pohjanmaan "rintamilla" lähes loppui, se vielä 1800-luvun puolivälissä oli mm. Kuortaneen kihlakunnan alueella (Kuortane, Alavus, Töysä, Ähtäri, Virrat ja Järviseuu) tärkeä elinkeino. Töysä oli pieneen kokoonsa nähden Suomen huomattavin tervapitäjä. 1800-luvun loppupuolella merkittäviksi tervapitäjiksi kohosivat Soini ja Lehtimäki. Kuortaneen kihlakunnan tervapitäjistä ulottui haarake Kristiinankaupungin seudulle, jossa Isojoki oli tärkein tuottaja. Tervan valmistus lisääntyi myös muualla Etelä-Pohjanmaalla ajoittain vielä 1800-luvullakin mm. sotien kasvattaessa kysyntää vientimaissa. Samoin tervataloutta elvytti tilapäisesti kuljetusmahdollisuuksissa rautateiden valmistumisen myötä tapahtunut paraneminen. Vaasan tervakauppa koki uuden lyhytikäisen nousun 1880-luvun lopulla Tampere-Vaasa rautatien valmistuttua. Tervatalouden ajat olivat kuitenkin auttamattomasti takanapäin, kun huomattavasti yleistyneisiin rautalaivoihin ei tervaa tarvittu. (Hautala 1956: 168–170; Alanen 1978: 161 ja 162.)

Kuva 17. Metsien hyväksikäyttö ja metsätalousalueet 1700- ja 1800-luvuilla sekä tervatalouden alueellinen siirtyminen n. 1750 ja 1900 välisenä aikana (Jutikkala 1959: 59).

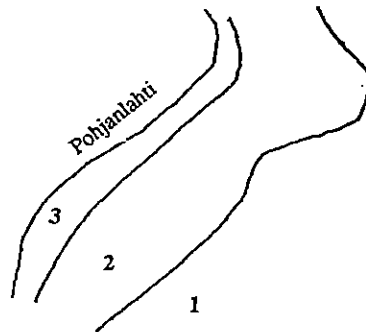
7.1.2. Laivanrakennus ja sahaustoiminta

Muilla puunkäyttömuodoilla kuin tervan valmistuksella oli huomattavasti vähäisempi merkitys, ja ne rajoituivat rannikkoseudulle. Rannikkopitäjissä oli 1700-luvulle tultaessa tervametsät poltettu suurelta osin loppuun. Erityisesti Pietarsaaren–Kokkolan seudulle syntyi kukoistava laivanrakennusteollisuus. Suomalaiset oppivat taidon työskennellessään Ruotsin veistämöillä. Laivanrakennustaito alkoi ripeän kehityksensä jo 1600-luvulla. Sisämaan talonpojat omaksuivat hekin nopeasti tämän elinkeinon, koska työskentelivät talvisin rannikon veistämöillä. Pohjanmaan laivanrakennus olikin 1700-luvulla lähes kokonaan talonpoikien käsissä. (Kakkuri, Katajamäki, Lagerstedt, Perttula & Ruismäki 1985: 82 ja 83.) Sekä raaka-aine että työvoima olivat halpoja, joten laivat oli helppo myydä voitollisesti. Laivanrakennus merkitsi talonpojille rahansaantimahdollisuuksia myös raaka-ainetoimitusten muodossa. Raaka-aineiden kuljetuksessa joki oli jälleen määrävänä tekijänä (Toivonen 1948: 91). Eräiden käsitysten mukaan laivanrakennus oli Pohjanmaalla 1700-luvulla merkittävämpi rahatulojen tuoja kuin konsanaan tervanpoltto. Samalla kehittynyt laivanrakennus oli myös tervakaupan edellytys. Tervan kuljettamiseen tarvittiin melko suuria aluksia. Tärkein tuontitavara, suola, taas vei huomattavasti vähemmän tilaa. Tämä teki mahdolliseksi laivojen myynnin Tukholmassa, etenkin syksyisin, jolloin ei enää tarvinnut hakea uutta tervalastia kotimaasta. (Katajamäki 1988: 13.)

Paikoittain ja ajoittain myös sahaustoiminnan tuotto saattoi rannikolla ylittää tervanpoltosta saadut tulot. Sahaustoiminta oli 1600-luvun Suomessa vielä hyvin vähäistä, sillä sahojen teho oli huono. Ehkä huomattavampikin syy oli valtiovallan harjoittama sahaustoiminnan säännöstely. Myös Pohjanmaan ulkopuolella sahateollisuus rajoittui muutamia kotitarvesahoja lukuunottamatta rannikkoseudulle, mistä tuotteiden kuljetus markkinoille oli helppoa, kunnes joutui sieltä puutavaran ehtyessä hankalien kuljetusolosuhteiden takia siirtymään sisämaahan päin koskien äärelle. Valmiin sahatavaran kuljetuksen helpottamiseksi sahat yleensä pyrkivät sijoittumaan lähelle keskusjärviä. Pohjanmaalla siirtymistä edisti huomattava laivanrakennuksen raaka-ainetarve. Vasta 1860-luvun alussa sahateollisuuden harjoittaminen tehtiin täysin vapaaksi. Siirtyminen höyrysahoihin merkitsi suurempaa valinnanvaraa sahojen sijainnista päätettäessä, ja viennin kannalta edulliset rannikkokaupungit alkoivat jälleen tulla puunjalostuskeskuksiksi. Höyrysahoissa voitiin käyttää hyväksi pienempääkin puuta. Myös uittoreitit paranneltiin. (Lakio 1975.)

Jo varsin varhain on tutkittu metsänkätön ja alueellisen työnjaon vyöhykkeistä itä-länsisuuntaista jäsentymistä. Kailan vuonna 1931 väitöskirjassaan "Pohjanmaa ja meri" esittämän

näkemyksen mukaan kuljetukset säätelivät vyöhykkeiden muodostumista. Arvokkaampia tuotteita kannatti kuljettaa kauempaa kuin vähemmän arvokkaita tuotteita. Kaskivilja oli painonsa nähden kallein tuote. Sen jälkeen tuli terva ja halvimpana puutavara. Tähän perustuivat maantieteellisesti toisistaan eroavat tuotantovyöhykkeet. (Kaila 1931: 358 ja 359.) Ajo (1944 ja 1946) edelleenkehitteli Kailan ajatuksia lähtökohtanaan tuotannon intensiteetti. Hän laski tuotannon intensiteetin kaskirukiille, tervalle ja tukkipuille hevos- kuormina puukuutiometrin kasvualalta. 1700-luvun lopussa tuotannon intensiteettijärjestys oli tukkien tuotanto, tervanpolto ja kaskirukiin viljely. Kartalla tämä ilmenee erilaisina länsi-itä-suuntaisina vyöhykkeinä (kuva 18). Levinneisyyskuva oli dynaaminen, sillä vähemmän tuottava tuottavan metsänkäyttömuodon oli aina siirryttävä kauemmaksi sisämaahan uuden tuottavamman metsänkäyttömuodon tieltä. Merkantilismin aikana kauppaa sai käydä vain kaupungeissa. Tuotantomuodot pyrkivät järjestäytymään markkinakeskusten suhteen vyöhykkeiksi siten, että pienemmän intensiteetin tuotantovyöhykkeet sijoituivat muiden ulkopuolelle.

Kuva 18. Tuotantomuotojen vyöhykkeisyys 1700-luvun lopussa; 1 = kaskirukiin, 2 = tervan ja 3 = tukkien tuotantoalue (Ajo 1946: 63).

7.1.3. Kydönpoltto

Tervanpolton ohella kytöviljan myynti toi jo varhain rahatuloja eteläpohjalaisiin talouksiin. Kydönpoltto tuli hyvinkin merkitykselliseksi niillä "rintamailla", joilla metsät olivat tervan tuotannon seurauksena vähentyneet. Kytöämisen avulla maakunnan runsaat suot saatiin erityisesti kauran viljelyyn. Eteläpohjalaiset talonpojat tunsivat menetelmän jo 1600-luvun alussa. Isonkyrön kirkkoherra Isak Brenner lienee kuitenkin se henkilö, joka esimerkiksi vaikutti kytöviljelyn yleistymiseen. 1700-luvun alussa tämä viljelymuoto olikin jo Kyrön-

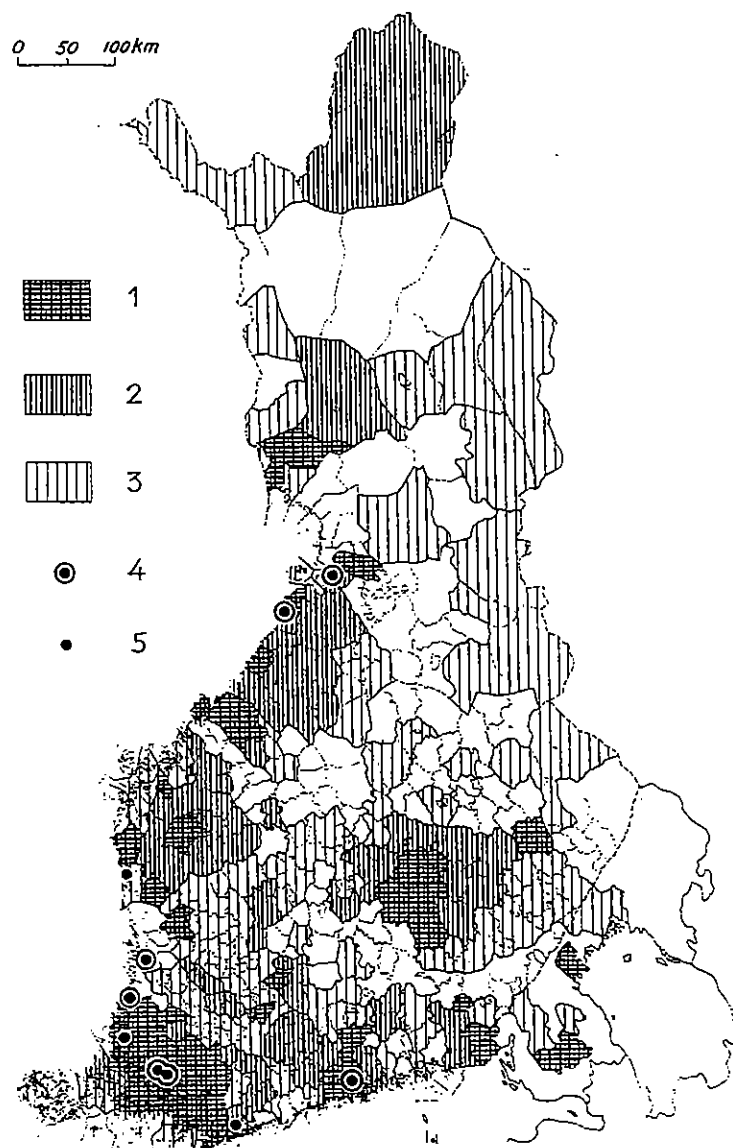
maalla yleisessä käytössä. Menetelmä oli levinnyt myös Suur-Ilmajoen alueelle. Ilmajoelta suonviljelytoiminta kulkeutui mm. sen kappeleihin Kurikkaan, Jalasjärvelle sekä Peräseinäjoelle ja sieltä lääninrajan ylikin. Kytömaiden saveaminen aloitettiin Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvun alussa. Tällä tavoin niistä saatiin hyvää peltoa. Kytöämisen ansiosta lisääntyi viljelypinta-ala eniten Lapuan (seitsenkertaistui) ja Ilmajoen (viisinkertaistui) suurpitäjissä. Muissakin Etelä-Pohjanmaan suomalaispitäjissä viljelyala moninkertaistui. Esimerkiksi Kauhajoen ja Jalasjärven voidaan sanoa syntyneen suoviljelyn tuloksena. Kun suot alkoivat kotimaakunnasta loppua, ja väestö lisääntyi voimakkaasti, laajensivat eteläpohjalaiset kytö- ja suoviljelyään myös muualle. 1880-luvulla alkoi muuttoliike Kala- ja Pyhäjokilaaksoihin. Erityisesti Nivalan ja Ylivieskan suurpitäjät houkuttelivat. Nivalan vaurastuminen sai juuri näin alkunsa. Ennen kaikkea kydönpoltto kuitenkin tervanpolton lailla rikastutti Etelä-Pohjanmaata. (Alanen 1978: 164–173.)

7.1.4. Kaupallinen karjatalous

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kulttuurimaisema, lakeus, on huomattavalta osin muotoutunut kydönpolton seurauksena. Ruotsinkielisellä alueella puolestaan vesijättömaat muodostavat suurehkoja viljelyaukeita, jotka ovat tarjonneet perustan laajaperäiselle karjanhoidolle. Näiltä Pohjanlahden rantojen alavilta vesijättömailta saatiin joenrantojen tulvaniittyjen ohella talvirehukseksi luonnonvaraista heinää, sillä heinän kylväminen oli vielä 1800-luvun alussakin tuntematonta. Kesäaikana karjan ruokintaan käytettiin paljon metsäniittyjä, joilla karja sai vapaasti kulkea. Talviruokinta olikin entisaikojen karjanhoidon heikoin kohta. Oli suorastaan Suomen muista osista poikkeavaa, että karja Pohjanmaalla tuotti talvellakin hiukan maitoa. Etelä- ja Keski-Pohjanmaan ruotsinkielisissä pitäjissä oli vielä 1600-luvulla muuta maata enemmän karjaa. Elinkeino pohjautui vanhaan germaaniseen karjanhoitoperinteeseen. Karjat tuotteista mm. voilla oli kaupallista merkitystä. (Alanen 1987: 133.)

7.1.5. Käsityötaito ja myyntikotiteollisuus ennen Suomen teollistumiskehitystä

Varsinais-Suomi oli ennen teollistumisen alkua Suomen myyntikotiteollisuusvaltaisimman alue (kuva 19). Varsinais-Suomen ohella muidenkin alueiden kotiteollisuuspitäjät sijaitsivat yleensä korkeintaan sadan kilometrin päässä rannikosta. Suurin osa Etelä- ja Keski-Pohjanmaata kuului näihin kuntiin. Sivuelinkeinona harjoitettu kotiteollisuus perustui rahatulosten tarpeeseen, jota muut elinkeinot eivät riittävästi peittäneet. Viljavillakaan seuduilla ei rahaa

Kuva 19. Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus 1809–1865: 1) tuotteiden myynti runsasta, 2) myynti melko huomattavaa, 3) myynti vähäistä, 4–5 kaupunkeja, joissa paljon (4) tai jonkin verran (5) ansiokotiteollisuutta (Virrankoski 1963: 433).

ollut helppo saada. Erikoisesti rannikkomaakunnissa kuten Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla väestöllä oli monia kulttuurin luomia vaatimuksia. Ihmisten tavat ja tarpeet olivat syrjäseuduilla paljon vaatimattomammat kuin rintamailla.

Varhaisen myyntikoteollisuuden syntyyn vaikuttivat myös alueella vallitsevat tekniset edellytykset. Tekniset taidot ja työvälineet tulivat Suomeen naapurimaista. Oppi tuli yleensä ensin rannikkomaakuntiin (ks. luvun 7.1. alku). Etenkin Pohjanmaan rannikon etelä- ja keskiosissa harjoitettiin monipuolista ansiokoteollisuutta, mutta myös muunlainen käsityötaito oli korkealla tasolla. Tekniset valmiudet perustuivat todennäköisesti vilkkaiden läntisten kontaktien ohella muihinkin tekijöihin: rannikolla harjoitettu laivanrakennus (työntekijöitä myös läheisestä sisämaasta), kaupunkien myöhäinen synty (edistämällä maaseudun käsityötä) ja kaupunkien keskittyminen vientikauppaan. Teknisiin perusedellytyksiin kuuluvan raaka-aineen saannin suhteen Suomi oli varsin homogeenista aluetta. Ansiokoteollisuutta ei kuitenkaan olisi voinut syntyä ilman myyntimahdollisuuksia. Rannikkoseudulla kulutus oli runsaampaa ja monipuolisempaa kuin sisämaassa. Etelä- ja Lounais-Suomen koteollisuudelle merentakaiset markkinat olivat paikallisia markkinoita tärkeämmät, mutta Pohjanmaan koteollisuusalueilla asia lienee ollut päinvastoin. Eteläinen Pohjanmaa oli edellä mainituista kilpailullisista syistä muita edullisemmassa asemassa omilla, paikallisilla markkinoillaan, koska kaupunkien ammattikäsityöläisistä, teollisuudesta eikä tuonnistakaan ollut suuremmasti haittaa. Pohjanmaan kehittynyt käsityötaito ei hankalien maayhteyksien takia saanut vielä 1800-luvun alkupuoliskolla ansaitsemaansa huomiota.

Kaiken kaikkiaan Suomen myyntikoteollisuuden jakautuma ennen teollistumiskehitystä oli täysin erilainen kuin läntisessä naapurimaassa. Maassamme kyseinen tuotantomuoto keskittyi pääsääntöisesti vauraimmille alueille, kun se taas Ruotsissa oli karujen syrjäseutujen toimeentulon lisä. Todellisuudessa nämä alueet olivat taloudellisessa kehityksessään samalla tasolla. Useimmat koteollisuudenalat keskittyivät tietyille paikkakunnille. Vain muutamat harvat teollisuuden haarat olivat levinneet sivuelinkeinoina laajoihin osiin maata. Näitä olivat pellavaisten, hamppuisten, puuvillaisten ja villaisten kankaiden ja villasukkien kudonta sekä puuastioiden valmistus. Alueellisia eroja oli toki niidenkin esiintymisessä, jopa Etelä- ja Keski-Pohjanmaan sisäpuolella. Pellavakankaiden kudontaa ei harjoitettu rannikkokunnissa eikä määrättyissä Keski-Pohjanmaan kunnissa. Puuvillakankaita tuotettiin Etelä-Pohjanmaalla linjalta Härmät, Ilmajoki, Kurikka, Kauhajoki (ei Ylistaro) itään sekä Vähässäkyrössä ja Keski-Pohjanmaan Teerijärvellä enemmän kuin läänin muissa osissa. Myös villakankaiden kudontaa oli rannikkokunnissa niukalti. Muita suuremmiksi tuottajiksi erottuivat taas Ilmajoki, Teerijärvi ja Vähäkyrö. Hamppukankaita saatiin Isostakyröstä, Laihialta ja Vähästäkyröstä sekä

Ilmajoen, Kuortaneen ja Lapuan emäseurakunnista ja niiden kappeleista. Ruotsinkielisistä pitäjistä hammppukankaiden tuottajia olivat ilmeisesti ainakin Uudenkaarlepyyn maaseurakunta ja Kruunupyö. Hammppukankaiden kudonnan erikoisaloihin lukeutuva purjekankaiden valmistus kukoisti Pohjanmaalla. Purjekangasta kudottiin 1700-luvulla ja luultavasti myöhemminkin esim. Pietarsaareissa ja Kokkolassa, mutta myös Isossakyrössä ja Vähässäkyrössä oli opittu myyntiinikin kelvollisten purjekankaiden valmistus. Puuastioiden tekeminen on ollut runsainta Vaasan läänin eteläisissä osissa, suunnilleen linjalta Maalahti, Laihia, Ilmajoki, Seinäjoki ja Peräseinäjoki lähtien. Tätä pohjoisempaan on samanarvoisiksi tuotantoalueiksi luettava Vöyri, Oravainen, Teerijärvi ja Kruunupyö, mutta yleisesti ottaen puuastioiden valmistuksella oli varsin vähäinen merkitys Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueella. Kysyntä oli pieni ja perustui enimmäkseen lähikaupunkien varaan.

Paikallisia erikoisaloja oli 1860-luvulle tultaessa syntynyt eteläisen ja keskisen Pohjanmaan alueelle runsaasti. Valmistettiin:

- ajokaluja, "kääsiä" Närpiössä (+ Ylimarkun kappeliseurakunnassa); myytiin lähialueilla ja Vaasan markkinoilla
- rukkeja Närpiössä, Teuvalla, Mustasaareissa, Korttesjärvellä, Soinissa, Kälviällä, Kaustisella ja Himangalla sekä jossain määrin Keski-Pohjanmaan rannikkoseudulla aina Kruunupyöstä Kalajoelle (yleistynyt Pohjanmaalla, etenkin rannikolla Ruotsista tuotuna jo 1700-luvulla)
- paju- ja juurikoreja (punontaa) Lohtajalla
- nahkaa Kokkolassa; juontaa juurensa 1700-luvulle; vaati huomattavaa taitoa, joten useimmiten ammattinahkureiden harteilla; harvemmin ansiokotiteollisuutta; perustui alueen nautakarjanhoitoon ja pajukkojen määrään (parkitsemisainetta)
- karstoja Etelä-Pohjanmaan eteläisimmässä osassa esim. Jalasjärvellä sekä Keski-Pohjanmaan Kokkolassa ja Kälviällä
- kaislamattoja Kruunupyössä (perustana raaka-aine)
- länkiä Kuortaneella
- luokkia Ilmajoella
- kudontakaiteita Mustasaareissa ja Vähänkyrön Kuutillassa (ammattikaituri); kudontakaiteet yleensä ulkomailta, mutta pohjalaiset huomattavasti omavaraisempia kuin eteläsuomalaiset
- huonekaluja; myyntiä varten kuitenkin hyvin vähän, koska se olisi vaatinut laajan myyntialueen ja kuljetusvälineet olivat huonoja; Närpiössä keinutuoleja, Keski-Pohjanmaalla (esim. Kokkolassa ja Kruunupyössä) puunkäsittelytaito edisti myös huonekaluteollisuutta, Kälviällä arkkuja, Lohtajalla korihuonekaluja

- puupiippuja Teuvalla ja Jurvassa
- olkiteoksia Lohtajalla ja Kannuksessa
- metallialan tuotteita; Suomessa selvästi vähemmän kuin Ruotsissa, jossa raaka-aineita oli saatavissa helpommin; ammattikäsitöläisiä, mutta vähän ansiokotiteollisuutta; Etelä-Suomessa kaupungeissa, Pohjanmaalla maaseudulla
- rautateollisuuden kuuluvia karkeis- ja hienotakeita sekä pyssyjä Ilmajoella (Könnit), auramestari Lapväärtissä, puukkomestari Jalasjärvellä
- kelloja Ilmajoella 1800-luvun alusta 1860-luvulle saakka (Könnit, muut eteläpohjalaiset kellontekijät Könnien varjossa), myös Kruunupyysä, Kokkolassa, Vetelissä ja Himangalla (Antti Särkelä)
- vaskivaluja ammattimaisesti rannikkoalueilla, etenkin Lapväärtissä, Närpiössä, Sulvalla ja Maalahdessa sekä Könnit Ilmajoella jo 1700-luvulta lähtien; Nurmosta tuli Könnien perintönä valurien eli "pelttarien" pitäjä 1860-luvun alussa, vaskenvalantaa myös Kaustisilla, Vetelissä ja Kälviällä
- läkkiastioita Vähässäkyrössä jo 1800-luvun alussa (sekä ammattikäsitöinä että sivuelinkeinona); laajeni kuitenkin vasta suurten nälkävuosien jälkeen
- myllynkiviä Isojoella; raaka-aineena Lauhavuoren hiekkakivi, kuljetuskustannusten takia ei kilpailua parempilaatuisena pidetyn Säkylän kiven kanssa; graniittisia myllynkiviä Vähästäkyröstä 1830-luvulla

Niillä alueilla, joilla ei ammattikotiteollisuutta harjoitettu, hankittiin rahatuloja muilla teollisuuden aloilla. Tervanpolttoa ja laivanrakennusta on käsitelty jo aikaisemmin (ks. luvut 7.1.1. ja 7.1.2.). Niiden lisäksi erityisesti teuvalaiset ja jurvalaiset harjoittivat 1800-luvun alussa talvisin potaskan valmistusta, keskipohjalaiset hartsin, tärpätin ja kimröökkin sekä Etelä-Pohjanmaan ruotsinkielisen rannikkoseudun asukkaat salpietarin valmistusta. Salpietaria käytettiin 1700-luvun lopulta 1800-luvun keskivaiheille lähes yksinomaan Pohjanmaalle keskittyneessä ruudin valmistuksessa. Etenkin keskipohjalaiset sekä Etelä-Pohjanmaan Järvi-seudun asukkaat olivat tunnettuja kirvesmiehen taidoistaan ja olivat haluttuja ammattimiehiä kautta Suomen. He kulkivat rakentamassa taloja ja kirkkoja ympäri Suomea, toimivat pahan rannikon asukkaat laivojen rakentajina Pietarissakin. Kaupunkien lähipitäjissä tarjosi työtä rahdin ajo. Rannikon asukkailla oli huomattavasti monipuolisemmat mahdollisuudet rahatulojen hankintaan kuin sisämaassa. Rannikkoalueella varsinaista kotiteollisuutta harjoitettiin vain Kokkolassa ja Närpiössä (vrt. toimialakeskittymät). Toisissa osissa rahat hankittiin edellä mainituista muista tulonlähteistä.

(Lähteenä koko 7.1.5. luvussa pääasiassa Virrankoski 1963.)

7.2. Ratkaisun edessä

7.2.1. Pohjanmaa joutuu tapuliloukkuun

Yhteen luonnonvaraansa voimakkaasti nojautuvaa yhteiskuntaa nimitetään tapulitaloudeksi. Nimitys liittyy tapuliteoriaan, jonka perustajana pidetään Harold Innisia. Hän tutki 1920- ja 1930-luvulla Kanadan turkiskauppaa ja nurskankalastusta. Tapuliteorian lähtökohtana on asumaton tai hyvin harvaan asuttu alue, jolla on runsaasti metsään, veteen tai maaperään liittyviä luonnonvaroja. Alueen kehitys käynnistyy, kun tärkeään luonnonvaraan perustuvien tuotteiden, tapulituotteiden, kysyntä vilkastuu alueen ulkopuolella. Luonnonvaraperustansa kautta alue pääsee mukaan alueelliseen työnjakoon. Tapulituotteiden viennin kehitys määrää alueen taloudellisen kasvun vauhdin. Tapuliteorian tavoitteena on eritellä tapulitalouden heijastusvaikutuksia tarkastelun kohteena olevan alueen kehitykseen. Tällaisia heijastusvaikutuksia ovat: yhteydet taaksepäin, yhteydet eteenpäin ja lopputuotekysynnän yhteydet. Yhteydet taaksepäin tarkoittavat sellaisia tuotantoa, joka palvelee tapulituotantoa. Tapuliluonnonvaran kerääminen ja tapulituotteiden kuljetus vaativat myös investointeja infrastruktuuriin esim. liikenneverkon rakentamiseen. Yhteydet eteenpäin tarkoittavat investointeja tuotantoon, joka käyttää perustapulituotteita raaka-aineenaan. Ne merkitsevät perustapulituotannon jalostusasteen nostamista. Jos yhteydet eteenpäin kehittyvät riittävästi, tapulitaloudesta puhuminen alkaa olla harhaanjohtavaa. Esimerkiksi metsänkäyttöön perustuvassa tapulitaloudessa yhteydet eteenpäin saattavat laajeta puuhiokkeen, selluloosan ja paperin valmistuksesta tapulituotantoa palvelevien koneiden ja laitteiden esim. paperikoneiden valmistamiseen. Tukeutuminen pelkästään perustapulituotantoon tekee alueen erittäin alttiiksi tapulituotteiden kysynnän vaihteluille. Pahimmassa tapauksessa perustapulituotteiden kysyntä lakkaa, jolloin alue joutuu ns. tapuliloukkuun. Alueen kehitys taantuu ja työllisyys romahtaa. Luonnonvara voi tietysti myös ehtyä, jolloin vain hyvin pitkälle kehittyneet yhteydet eteenpäin saattavat pelastaa alueen (huomautus RK). Lopputuotekysynnän yhteydet tarkoittavat kotimarkkinateollisuutta laajentavia investointeja. Tapulituotannosta saatavat tulot lisäävät alueen asukkaiden ostovoimaa. Syntyy tarve kehittää kotimarkkinoita palvelevaa kulutustavaroiden tuotantoa. Myös kulutuskysyntä monipuolistaa tapulitaloutta ja estää omalta osaltaan alueen joutumista tapuliloukkuun. Tapuliloukun välttämässä yhteydet eteenpäin ovat kuitenkin ensisijaisia. (Katajamäki 1988: 7–9.)

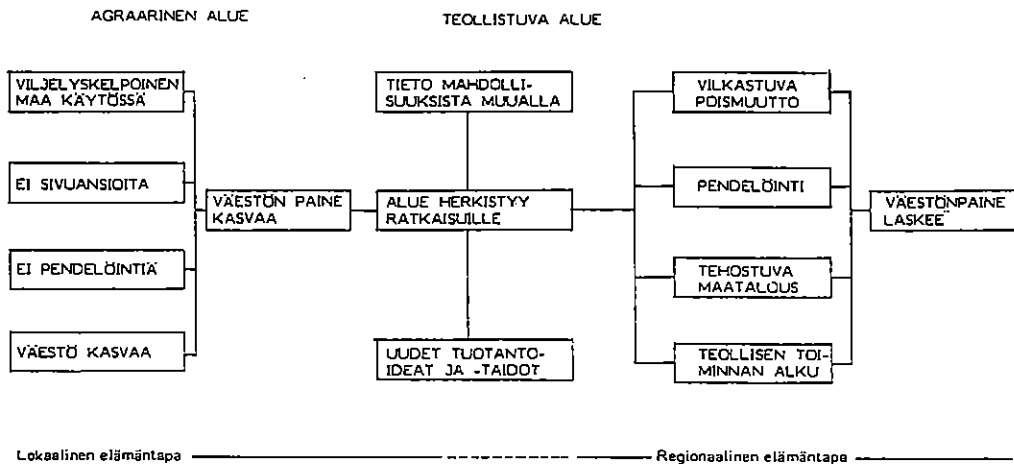
Aikainen siirtyminen omavaraistaloudesta vaihdantaan, etenkin tervakauppa, oli vaurastuttanut Pohjanmaata, mutta 1800-luvun lopun vuosikymmeninä tilanne nopeasti heikkeni, ja alue joutui tapuliloukkuun. Tervatalous ja laivanrakennus menettivät merkityksensä, mutta myös

monien muiden maaseudulle lisäansioita antaneiden työmuotojen merkitys väheni. Rautatiet alkoivat muovata Suomea yhtenäiseksi, ja Saimaan kanava avasi Sisä-Suomen puutavaralle tien maailmanmarkkinoille. (Toivonen 1963: 96 ja 97.) Puunjalostukseen perustuva teollistuminen alkoi Etelä- ja Lounais-Suomesta 1870-luvulla ja saavutti itäisen Suomen paria vuosikymmentä myöhemmin (Koski 1983: 2 ja 3; Katajamäki 1988: 20–22). Eteläisellä ja keskisellä Pohjanmaalla tervanpolto ja laivanrakennus olivat kuluttaneet metsiä niin, että niitä ei enää riittänyt uudenaikaiseen puunjalostusteollisuuteen. Pohjanmaan kohtalona oli auttamattomasti ns. suhteellinen kurjistuminen (ks. kuva 16 luvun 7 alussa). Puuraaka-aineen puuttumisen ohella suurteollisuuden syntyminen esteenä oli koskivoiman puute. Varhainen vaihdantatalous oli tuonut maaseudulle esikapitalismin eli rahan ja yrittämisen. Tämä merkitsi sitä, että Pohjanmaalle ei syntynyt samanlaista sääty-yhteiskuntaa kuin muualle maahan. Yhteiskunta tasa-arvoistui. Yksityisomistus ja individualismi vahvistuivat ja liikkuvuus lisääntyi. Torpparilaitosta ei muodostunut, vaan tilat useimmiten jaettiin perinnönjaossa jälkeläisten kesken. Kun tilat jaettiin perillisten kesken, ne lopulta kutistuivat niin pieniksi, että ne eivät enää kyenneet takaamaan toimeentuloa, vaan oli keksittävä lisäansioita. Jos jokin sisaruksista lunasti tilan, sen hinta nousi yleensä kohtalaisen korkeaksi niin, ettei muiden tarvinnut lähteä talosta tyhjin käsin. Tasa-arvoisuus ja individualismi loivat yksityisyrittämiselle vapaata ilmapiiriä. Myös tasa-arvoistumisella oli oma vaikutuksensa siihen, että alueelle ei syntynyt suurteollisuutta. Tilanteen teki eteläiselle Pohjanmaalle vielä hankalammaksi keskimääräistä voimakkaampi väestönkehitys. Isojako oli selkiyttänyt maanomistukset jo varsin varhaisessa vaiheessa 1700-luvulla (Kakkuri ym. 1985: 78–82). Alettiin kiinnittää huomiota maatalouden kehittämiseen, asutus levisi syrjäseuduille ja väestönkasvu vahvistui.

7.2.2. Hätää kärsineen alueen teoria eli ratkaisuvaihtoehdot

Suhteellinen kurjistuminen merkitsi sitä, että useat ihmiset joutuivat samanaikaisesti "kriisitilanteeseen". Oli keksittävä ratkaisu toimeentulo-ongelmiin. Käsite *Notstandsgebiet* (= hätää kärsinyt alue) tulee Otrembalta (1960: 296–298), jonka mukaan kotiteollisuutta syntyy alueille, joilla on vapaata työvoimaa ja vähän viljeltävää maata käytössä. Kotiteollisuutta harjoittavilla alueilla on jo siirrytty omavaraistaloudesta vaihdantaan, mutta tuotantotapa on edelleen samankaltainen kuin käsityössä. Tekninen taso on alhainen, käytetään vain yksinkertaisia työkaluja. Yritykset ovat yhden miehen yrityksiä. Vaimo ja lapset saattavat auttaa työssä. Ulospäin ei näitä yrityksiä juuri näy. Toimintaa harjoitetaan kotitalossa tai ulkorakennuksessa, ilman firman kylttiä. Tuotteet sen sijaan ovat mitä moninaisimpia. Kotiteollisuus on usein ainoa keino, jonka turvin ihmiset voivat jäädä kotiseudulleen. Palomäki on laajentanut

Otremban ajatuksia ja pukeut ne graafiseen muotoon. Hänen hätää kärsineen alueen mallissaan on esitetty niitä ratkaisuvaihtoehtoja, jotka tällaisessa tilanteessa voivat tulla kysymykseen (kuva 20). Palomäen laatiman mallin sovellutus Pohjanmaan olosuhteisiin on yhdistetty jo aikaisemmin esiintyneeseen kuvaan 16.

Kuva 20. Hätää kärsineen alueen malli (Palomäki 1983 b: 30).

Luonnollisin vaihtoehto oli pitäytyä siihen elinkeinon, joka oli vanhastaan kaikkein tutuin. Pyrittiin *tehostamaan maataloutta*. Siihen kannatti paneutua maatalouteen parhaiten soveltuvilla alueilla, ennen kaikkea rintamailla, joilla mahdollisuuksia uudisraivaukseen ei juurikaan enää ollut. 1860-luvun nälkävuodet olivat kaikille kovaa aikaa, mutta niitä seurasi useita kohtalaisia viljavuusia. Olojen parantumisen myötä alkoivat uudet viljelystavat levitä maaseudulle.

Työkalujen kehitys oli tärkein muutos. Suurimpia edistysaskeleita oli skotlantilaisten kääntöaurojen, "kotkien", käyttöönotto. Esimerkiksi Ilmajoelle "kotkan" toi kunnankirjuri, jonka Maamiesseura vuonna 1854 lähetti Etelä-Suomeen ottamaan selvää paremmista maanviljelyskaluista (Alanen 1953: 161). Uuden työkalun käyttöönotto ei suinkaan tapahtunut ilman vastustusta ja epäilyjä, mutta 1870-luvulla se alkoi jo yleistyä. Auran avulla käännettiin niityt, jotka sitten kylvettiin kauralle ja sen jälkeen kylvöheinälle. Ensimmäiset niittokoneet ja puimakoneet hankittiin myös 1800-luvun lopulla ja kokeiltiin jo salaojitusta ja lannoitteiden käyttöä. Perustettiin maamiesseuroja ja alettiin kiinnittää huomiota maatalouden koulutuk-

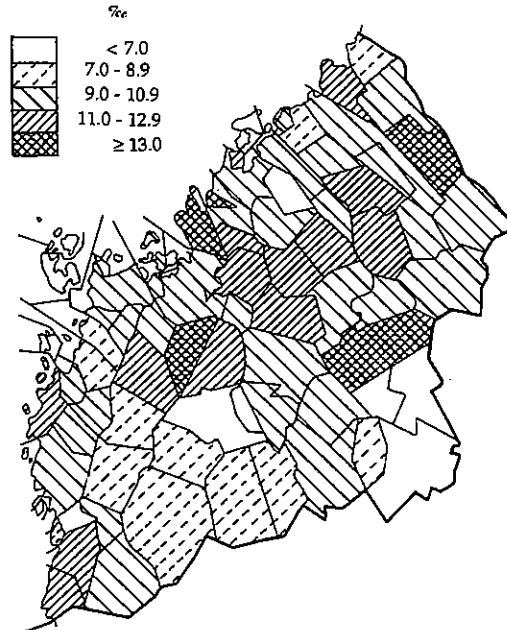
seen. Heinän viljely muutti maatalouden perusteellisesti. Karjanhoidon merkitys lisääntyi niin, että ainakin osassa Vaasan lääniä karjantuotto sivuutti 1870-luvulla pellon annin. Maitotalous kehittyi ja meijereitä perustettiin.

Maatalouden tehostaminen ei kuitenkaan yksistään riittänyt, eikä se läänin kaikissa osissa ollut tarkoituksenmukaistakaan. Leivän hankintaan piti löytää muitakin keinoja. Työn tarvitsijoiden määrä lisääntyi jonkin verran muutenkin kuin väkiluvun lisääntymisen, tilojen pientenemisen ja tervakaupan tyrehtymisen kautta. Tähän vaikutti se, että metsien arvo nousi entisestään. Jotkut talolliset myivät tilansa sahanomistajille. Tilattomien luku kasvoi. Toiset isännät taas alkoivat pitää torppareitaan tiukemmalla puun käytössä. Torppareiden elämä tuli vaikeammaksi. Torppa jätettiin herkästi ja lähdettiin muualle ansiotyöhön. (Karttunen 1964: 165.)

Haettiin toimeentuloa oman paikkakunnan ulkopuolelta. Pohjalaiset eivät tyytyneet pysymään oman maan rajojen sisäpuolella, vaan matka suunnattiin valtameren taakse Amerikkaan. Voimakkaimmillaan amerikkansiirtolaisuus oli 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Siirtolaisuutta helpotti se, että oli totuttu liikkumaan. Eränkäynti oli tuonut asutuksen Pohjanmaalle. Kautta aikojen oli liikuttu nautinnan takia. Oli myös totuttu kulkemaan merellä. Jo ennen suurta muuttovirtaa Amerikkaan lähti Pohjanmaan miehiä "timpureiksi" Etelä-Suomeen, jopa ulkomaillekin. Irtautuminen kotiseudusta ei siis ollut pohjalaiselle täysin uusi asia. 1860-luvun suuret nälkävuodet pakottivat niin ikään joukon ihmisiä jättämään kotikontunsa. Siirtolaisuuden kasvuun vaikutti sekä Pohjanmaalla että maassa yleensäkin Venäjän sortopolitiikka, joka alkoi v. 1899 Keisari Nikolai I:n vahvistamalla helmikuun manifestillä. Sillä siirrettiin ns. yleisvaltakunnallinen Suomea koskeva lainsäädäntö Venäjän valtioelinten ratkaistavaksi. Manifesti kuului osana kenraalikuvernööri Bobrikovin venäläistämisohjelmaan. Vuosisadan vaihteen huippulukuihin johti vuoden 1901 asevelvollisuusasetus, jonka mukaan suomalaisia voitiin sijoittaa venäläisiin joukko-osastoihin, ja he saattoivat joutua palvelemaan Venäjälläkin. Vaasan läänissä vastustus oli voimakkaampaa kuin muualla maassa, mikä ilmeni mm. kutsuntalakkojen saamassa kannatuksessa. Varsinkin alkuvuosikymmeninä siirtolaisia moitittiin. Heitä pidettiin epäisänmaallisina ja lähtöhaluja koetettiin tukahduttaa kansallisilla syillä. Vaasa-lehti kirjoitti vuonna 1880: "Ikäänkuin tarttuva rutto kasvaa ja kiihtyy täällä Pohjanmaalla miehestä mieheen ja naisesta naiseen Amerikkaan lähtemisen himo. Ei vain tilattomat ole lähdössä, myös talojen isännät pyrkivät matkaan. Väitetään, että jotkut lähtevät uutta asevelvollisuutta pakoon, mutta eihän toki Pohjanmaan nuorukainen välttä miehen velvollisuuksia isänmaata kohtaan." (Kakkuri ym. 1985: 139 ja 140; Karttunen 1964: 176.)

Pohjalaisten maastamuuttoa helpotti "kurjistumisesta" huolimatta vielä jäljellä oleva varallisuus. Muualla Suomessa ei tällaista perustaa ollut. Siirtolaisuus sai suuremmat mittasuhteet niissä pitäjissä, joissa jollakin tai joillakin muilla toimeentulo-ongelmien ratkaisukeinoilla oli vähäisempi merkitys (ks. kuva 21). Esimerkkeiksi sopivat erinomaisesti Isokyrö ja Ylistaro. Ne ovat luonnonoloiltaan paljolti samanlaisia kuin kolmas Kyrönjokilaakson pitäjä Vähäkyrö. Kaikissa maatalouden tehostaminen kannatti. Vähässäkyrössä sai kuitenkin jo vuosisadan vaihteessa 20 % väestöstä toimeentulonsa muusta kuin maataloudesta, kun vastaava luku Isossakyrössä ja Ylistarossa oli noin 8 %. Pienyritystoiminta oli Vähässäkyrössä jo alkanut (ks. luku 8.4.3.). Tilanne heijastui selvästi siirtolaisuudessa. Vuosina 1880–1890 valtamerentakainen siirtolaisuus oli Vähässäkyrössä noin 7 %o keskiväkiluvusta, kun se naapuripitäjissä ylitti reilusti 10 %o. 1890-luvulla siirtolaismäärät lisääntyivät, ja ero edelleen suureni. Vuosina 1891–1900 Vähänkyrön väestöstä muutti ulkomaille vajaa 10 %o. Isossakyrössä ja Ylistarossa vastaava osuus kohosi 16–17 %o paikkeille, joten näissä pitäjissä suhteellisen liikaväestön ongelma tuli melko tehokkaasti ratkaistua amerikasiirtolaisuuden kautta. Sen sijaan Vähässäkyrössä elinkeinoelämän monipuolisuus antoi ihmisille mahdollisuuden jäädä kotiseudulle. Uuden vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä erot siirtolaismäärissä tasoittuivat. Tämä ei johtunut siitä, että kotiteollisuuden kyky helpottaa toimeentuloa olisi vähentynyt. Amerikasiirtolaisia alkoi nyt palata kotimaahan joko käymään tai jäädäkseen. Heiltä henkilökohtaisesti sekä kirjeiden välityksellä saatiin tietoja kaukaisen alueen erinomaisista ansiomahdollisuuksista. Henkinen paine lähtemiseen alkoi käydä niin suureksi, että jokainen joka kynnelle kykeni, suuntasi matkansa merten taa, vaikka pienteollisuus edelleenkin toi varoja paikkakunnalle. (Toivonen 1952: 172–180.) Kaiken kaikkiaan vuosisadan vaihteen amerikasiirtolaisuus jäi Vähässäkyrössä selvästi vähäisemmäksi kuin muissa Kyrönmaan kunnissa (kuva 21).

Miksi juuri siirtolaisuudesta tuli joillakin paikkakunnilla toimeentulo-ongelmien ratkaisu? Isossakyrössä, yhdessä Etelä-Pohjanmaan suurimmista siirtolaispitäjistä, tilatonta väestöä oli poikkeuksellisen paljon. Itsellisten osuus oli vuonna 1880 45 %, kun se lähialueilla oli vain 30–32 %. Uranuurtaja löytyi "siirtolaisuuden alalta". Merimiehenä maailmaa kierrellyt Mikko Saapeli oli Kaliforniassa kultaa kaivamassa jo vuoden 1850 paikkeilla. Varsinaisesti siirtolaisuus alkoi kuitenkin vasta nälkävuosien jälkeen. (Karttunen 1964: 175.) Aluksi motiivina oli toimeentulo, mutta mitä pitemmälle ajassa päästiin sitä yleisemmiksi syiksi tulivat seikkailunhalu ja toimeentulon parantaminen. Lähtöpäätökseen pakotti siirtolaisuuden alkuaikoina suorainen nälkä, mutta vähitellen matkaan houkutteli yhä suuremmissa määrin naapurin tai tuttavien esimerkki ja rikastumisen toivo. Siirtolaisuus on siten eräänlaista yrittäjyyttä, ja sen piiristä voidaan myös löytää erilaisia "yrittäjätyyppejä".

Kuva 21. Keskimääräinen vuosittainen siirtolaisuus 1870–1914 laskettuna keskiikäiluvusta 1000 asukasta kohti (Kero 1974: 227–229).

Kaikki eivät suinkaan lähteneet kotikonnuiltaan ulkomaille, vaan *maassamuutolla* oli jo tuolloin oma merkityksensä. Siirryttiin kaupunkielinkeinoihin. Lisäksi 1880-luvun lopun erikoisuutena oli Keski-Pohjanmaan "asuttaminen" (ks. luku 7.1.3.). Rannikon kaupunkiin muutettiin niiden lähialueilta. Vasta 1900-luvulla tulivat Etelä-Pohjanmaan sisäosat enenevässä määrin maassamuuton lähtöalueiksi. Voimakkaimmin kasvoivat koko Suomea ajatellen 1880-luvun lopulla Kaakoi-Suomen metsäteollisuuskeskukset. Koko ajan houkuttelivat myös Etelä-Suomen kaupungit, mutta Helsingin seudun merkitys muuttokohteena kasvoi, kun tultiin sotien väliseen aikaan. (Jutikkala 1959: kartta 57 sivuilla 62 ja 63.) *Pendelöinnillä* ei vielä vuosisadan vaihteessa ollut työn turvaajana kovin suurta osuutta, etenkin sanan varsinaisessa merkityksessä päivittäisenä työssäkäyntiliikenteenä. Taitavat pohjalaiset kirvesmiehet kulkivat laajalti rakennustöissä, mutta koska matkat suuntautuivat jopa oman maakunnan ulkopuolelle, oli kysymyksessä hiukan toisentyypinen työssäkäyntiliikenne kuin sukkuloinnissa, jonka merkitys vasta myöhemminä vuosikymmeninä on lisääntynyt.

Eteläisen Pohjanmaan poikkeava taloudellinen kehitys sai ilmenemismuotoja myös *henkisellä tasolla*. Vaihdamatalouden mukanaan tuoma rahan arvostus loi taloudelliset menestymisodotukset, joita ei enää pystytty tyydyttämään. Tilanne purkautui rikollisena toimintana,

puukkojunkkariutena. Puukkojunkkarit rettelöivät virkavallan kanssa jo 1700-luvun lopulta lähtien, mutta myöhemmissäkin, joskin rauhallisemmissa joukkoliikkeissä oli samanlaisia aineksia. Myös herännäisyys pyrki tasa-arvoon omalla tavallaan hengellisellä tasolla. Herännäisyys sai maalliseksi jatkokseen itsekasvatusperiaatetta keskeisenä pitävän nuorisoseuraliikkeen. (Ylikangas 1984: 331–339.)

Pohjalaisen talouselämän myöhemmälle kehitykselle oli kuitenkin oleellista, että yksi ratkaisuvaihtoehto toimeentulo-ongelmiin tuli *pienyrittäjyydestä*. Sen rinnalla toki käytettiin muitakin mahdollisuuksia, mutta yleensä pienyrittäjyys siellä, minne sitä muodostui, paisui varsin laajaksi. Yrittäjyyden syntymiseen vaadittiin tiettyjä paikallisia edellytyksiä. Raaka-aine oli sellainen, vaikka ei suinkaan välttämätön eikä edes tavallisin syy pienteollisuuskeskittymän muodostumiseen. Esimerkiksi Kokkolan nahkateollisuus perustui paikalliseen karjanhoitoon, pajun kuoren runsauteen ja vesivaroihin. Kokkolan seudulla oli jo 1700-luvun puolestavälistä harjoitettu jonkin verran nahan valmistusta (parkitseminen), mutta 1800-luvun puolenvälin jälkeen toiminta laajeni (Niemi 1988: 22). Nahkaverstaissa alettiin nahan ohella valmistaa myös nahkatavaroita. Ehdoton edellytys yrittäjyyden laajenemiseen olivat myös markkinat, jotka ainakin aluksi olivat yleensä paikallisia (markkinoita loivat esim. kaupungin läheisyys ja rautatien vaikutukset), mutta laajenivat myöhemmin jopa maanlaajuisiksi. Näiden "positiivisten" lähtökohtien ohella pienyritystoiminnan viriämistä edesauttoivat tietyillä alueilla maatalouden keskimääräistä heikommät edellytykset ja siirtolaisuuteen tarvittavan varallisuuden puuttuminen. Oleellisin edellytys oli taito tehdä käsillään jotakin sellaista, johon ei tarvittu paljon alkupääomaa ja jolle oli riittävästi markkinoita ja raaka-ainetta saatavissa. Tässä tilanteessa on hyvällä onnella täytynyt olla melkoisesti sijaa. Pitäjässä saattoi toimia siirtolainen tai alueen ulkopuolelta valmistustaidon tuonut paikkakuntalainen (esim. Jurva ja Vähäkyrö), uranuurtaja, jolta otettiin oppia. Oman apunsa toimialan etsintään toi perinteinen käsityötaito (esim. kudonnaisten valmistuksessa), mutta silloinkin tarvittiin tiennäyttäjää, jolla oli valmistukseen teollisempi ja markkinointisuuntautuneempi ajattelutapa. Motiivina olivat toimeentulo-ongelmat ja yrityksen perustamispäätöksen laukaisijana suoranainen jokapäiväisen leivän puute. Mitä useampia yrityksiä perustettiin sitä enemmän myös yrittäjyys alkoi saada joukkoliikkeen muotoja. Pohjimmainen motiivi saattoi olla kokeilunhalu, johon rohkaisi naapurin esimerkki. Myös toimeentulon parantaminen, eräänlainen välimuoto edellisistä motiiveista, alkoi entistä useammin houkuttaa. Yrittäjiksi ryhdyttiin yhä herkemmin. Esimerkin voima vaikuttaa sen, että kynnys yritystoiminnan aloittamiseen madaltuu.

Olkoonkin, että pienyrittäjyys, siirtolaisuus tai maatalouden tehostaminen ovat muodostuneet pääasiallisiksi ratkaisuvaihtoehtoiksi "hätää kärsineellä" alueella, ne kuitenkin harvoin ovat

jääneet ainoiksi toimenpiteiksi. Yleensä on käytetty rinnan kahta tai useampaa vaihtoehtoa. Jos alue on esim. suonut mahdollisuuden maatalouden kehittämiseen, se tuskin on yksin riittänyt, vaan leipää on täytynyt lähteä hakemaan myös ulkomailta, eikä pienteollinen toimintakaan ole kokonaan pystynyt ehkäisemään muuttoliikettä.

8. ERITYYPPISTEN ESIMERKKIALUEIDEN KUVAUS

8.2. Tarkasteltavien toimialakeskittymien valinta

Keskeisenä tutkimustehtävänä (ks. luku 3.2.) on yritystoiminnaltaan erilaisten toimialakeskittymien geneettinen ja vertaileva tarkastelu. Toimialakeskittymiä tutkimalla pyritään valottamaan yrittäjyyden laajenemista, muuttumista ja sopeutumista ajan vaatimuksiin, alueilla vallinneita ja vallitsevia edellytyksiä sekä "yrittäjähengen" kasvua. Tarkasteltaviksi valittiin eri aikoina syntyneet ja erilaisen kehityskaaren eläneet toimialakeskittymät: Jurvan ja ympäristökuntien huonekaluteollisuus, Kauhavan–Lapuan–Lappajärven seudun mattoteollisuus sekä Vähänkyrön pienyrittäjyys, joka on kehittynyt pläkkiastiateollisuudesta ja muusta jalostustoiminnasta autokauppaan.

Vaikka jokainen toimialakeskittymä on erilainen, pyritään näiden esimerkkien avulla löytämään myös yhteisiä linjoja toimialakeskittymien kehityksestä ja sen syistä. Kutakin toimialakeskittymää käsitellään luonteensa mukaisesti hiukan eri tavalla. Huonekaluteollisuudessa päähuomio kiinnitetään Jurvaan, pohjalaisen huonekaluteollisuuden historialliseen ydinalueeseen, jossa ala on edelleenkin voimissaan. Vastapainoksi tarkastellaan tarkemmin myös Imajokea, johon huonekaluteollisuus on levinnyt, mutta jossa on ollut myös muita elannon hankkimiskeinoja enemmän kuin Jurvassa. Mattoteollisuus on lähtenyt liikkeelle Kauhavan kunnan naisten valmistuksesta. Kauhava on edelleen tärkeä mattopitäjä, vaikka Lappajärvi nousikin 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla sen merkittäväksi kilpailijaksi, ainakin yritysten lukumäärällä mitattuna. Koska tarkastelussa perehdytään keskittymän historiaan, keskeisimmäksi huomion kohteeksi tulee luonnollisesti Kauhava. Näistä painotuksista huolimatta pyritään kyseiset keskittymät ja niiden kehitys näkemään kokonaisuuksina. Vähäkyrö on edustanut varsin pitkälle yhden kunnan toimialakeskittymää, joka aikanaan syntyi teolliselle alalle. Se on myös esimerkki alueesta, jossa pienyrittäjyyden luonne on paljon muuttunut. Metalliteollisuutta on jäänyt kuntaan, vaikka perinteinen pläkkiteollisuus onkin hävinnyt ja toimialakeskittymä siirtynyt palvelualalle sekä alueellisesti Isonkyrön ja Vähänkyrön rajalla sijaitsevaan Tervajoen taajamaan, jolloin myös Isokyrö on saanut yritystoiminnasta osuutensa. Tarkemmassa tarkastelussa perehdytään kuitenkin vain Vähänkyröön, koska toimialakeskittymän juuret ovat siellä.

Tutkimuksessa mielekiinto kohdistuu erityisesti toimialakeskittymiin, mutta vastapainoksi otetaan tarkasteltaviksi myös alueita, joille toimialakeskittymiä ei ole syntynyt. Näistä esimerkeiksi valittiin Peräseinäjoki ja Ähtäri, joiden kehitys on ollut keskenään erilainen, vaikka molemmat sijaitsevatkin Etelä-Pohjanmaan kaakkoiskolkassa.

8.2. Toimialakeskittymäkuntien luonnehdinta aikaisemmissa aluetyypittelyissä

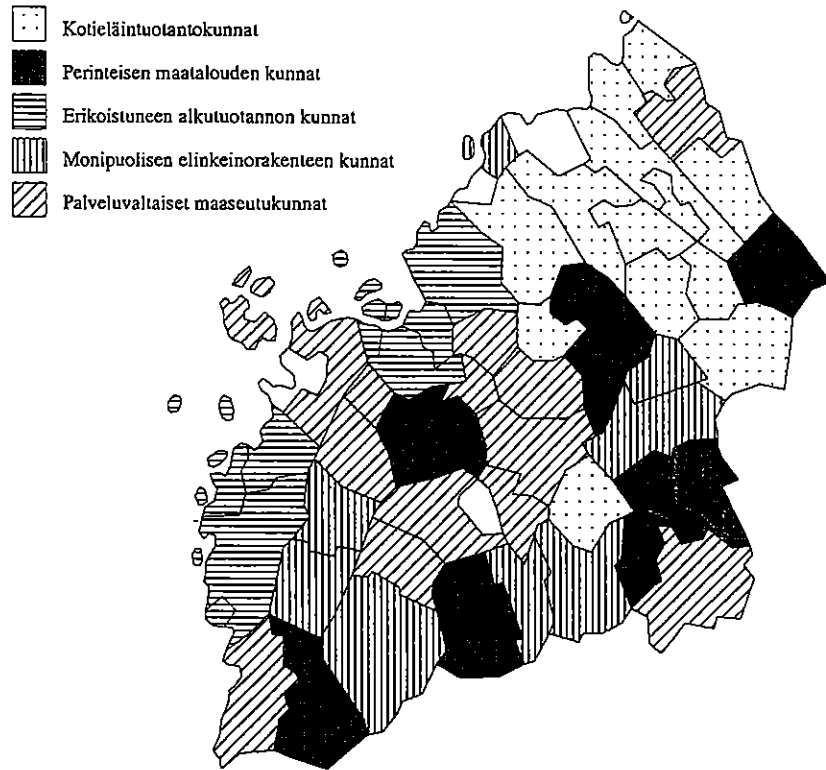
Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmä on raportissaan (2001: 2, 4 ja 5) jakanut Suomen kunnat seuraavasti:

1. keskukset ja paikalliset keskukset (40+5 kuntaa),
2. yhteinen vuorovaikutusalue (148 kuntaa),
3. ydinmaaseutu (181 kuntaa),
4. harvaan asuttu maaseutu (129).

Kunta saattaa myös yhtä aikaa olla sekä vuorovaikutusaluetta että maaseutua. Tällaisia kuntia oli Suomessa 50. Yhteistä vuorovaikutusaluetta luonnehdittiin siten, että se on kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen ominta kohdealuetta. Muuttujia, joita sen määrittämisessä käytettiin, ovat mm. pendelöinti, ammatissa toimiva väestö, muuttoliike, koulutusaste, maankäyttö ja liikennemäärät. Selvyyden vuoksi on mainittava, että vuorovaikutusta ei voi rajata ainoastaan tähän alueeseen, vaan sitä pitää voida toteuttaa koko maassa. Kaikki tutkimuskohteiksi valittuihin toimialakeskittymiin kuuluvat kunnat, kuten valtaosa Etelä- ja Keski-Pohjanmaasta, ovat ydinmaaseutua. Ilmajoki, Isokyrö ja Vähäkyrö osoittautuivat sen ohella, että ne ovat ydinmaaseutua, myös yhteiseen vuorovaikutusalueeseen kuuluviksi.

Helsingin yliopiston maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus (1991) on tyypitellyt Vaasan läänin maaseudun sen rakenteellisten piirteiden perusteella (kuva 22). Ryhmittelyn tarkoituksena on ollut havainnollistaa läänin sisäisiä eroja maaseudun kehitysedellytyksissä. Tarkastelu on käytettävissä olevan aineiston mukaisesti kuntakohtainen. Tyypittelyn lopputulos riippuu paljolti huomioon otettavista kriteereistä. Tässä tyypittelyssä käytettiin seuraavia kriteerejä:

- elinkeinorakenne: alkutuotanto, jalostus ja palvelut 1985
- yleinen tulotaso: veroäyrimäärä / asukas 1988
- maatalouden tulotaso: maatilatalouden tulot / tila 1986
- väestönkehitys 1970–87
- väestöennuste 1987–2000
- haja-asutusväestön osuus väestöstä 1985
- yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä 1985
- työttömyysaste 1987
- kotieläintuotanto: nautayksikköä /100 peltohehtaaria 1986
- keskipeltoala 1986
- metsätulot 1986
- turkistarhaus: myynnin arvo / asukasluku 1988.

Kuva 22. Vaasan läänin maaseututyypit (Helsingin yliopiston Maseudun tutkimus- ja koulutuskeskus 1991: 18).

Tarkka rajaaminen tehtiin erityisesti kuntien elinkeinorakenteen ja väestön tulotason perusteella. Kunnat jaettiin viiteen ryhmään: kotieläintuotantokunnat, perinteisen maatalouden kunnat, erikoistuneen alkutuotannon kunnat, monipuolisen elinkeinorakenteen kunnat ja palveluvaltaiset maaseutukunnat. Suurten keskusten ympäristöalueet voitaisiin rajata omaksi pendelöintialueityypikseen, jota on kuitenkin vaikea sovittaa kuntarajoihin, vaikka hallinnolliset rajat vaikuttavatkin pendelöinnin (= sukkuloinnin) määrään. Pendelöintialueiden laajuus riippuu lisäksi mm. keskuksen työpaikkojen määrästä ja laadusta, ympäristön työpaikoista ja kulkuyhteyksistä. Savirannan (1970: 132) mukaan heiluriliikenteen merkittävä ulottuvuus Turun ympäristössä on noin 40 km. Mikkonen (1992 b: 48–50) on sukkulointiprofiilien avulla rajannut eriasteisia työssäkäyntialueita Vaasan seudulla. Ensisijainen työssäkäyntialue on kehä, jonka sisäpuolella sukkuloivien osuus on yli 20 % ammatissa toimivasta väestöstä. Tällainen kehä ulottuu 15–20 km päähän työpaikkakeskuksesta. Toissijaisen työssäkäynti-

alueen raja asettuu 30–40 km päähän keskuksesta, jolloin kriteerinä on noin 10% sukku-lointiosuus ATV:stä. Suurempien keskusten sukkuolointiprofiilissa voidaan todeta porras vielä ulompanakin, esim. Vaasan profiilissa 55 km etäisyydellä (noin 5% sukkuolointiosuus). Etelä- ja Keski-Pohjanmaan huomattavampia työpaikkakeskuksia ovat Vaasa, Seinäjoki, Kokkola ja Pietarsaari. Vaikka pendelöintialueita ei tarkasteltavana olevassa Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen tyypittelyssä luettu erilliseksi ryhmäksi, sukkuoloinnin vaikutus näkyy esim. elinkeinorakenteessa, joka puolestaan esiintyi tyypittelyssä käytettyjen muuttujien joukossa. Kunnat sijoittuvat tällöin herkemmin esim. palveluvaltaiseen tai monipuoliseen tyyppiin, vaikka omat työpaikat eivät sitä edellyttäisikään.

Teollinen ja muu siihen verrattava pienyritystoiminta tuli lähinnä elinkeinorakenteen kautta huomioonotetuksi. Vaikka pienyritysten määrää tai merkitystä ei käytetty varsinaisina muuttujina, voidaan todeta *lähes kaikkien toimialakeskittymäalueiden* (kuva 7, luku 2.4.) *lukeutuvan joko elinkeinorakenteeltaan monipuolisiin kuntiin tai palveluvaltaisiin maaseutukuntiin* (kuva 22, Kokkolaa ei luokiteltu). Ainoastaan "nuoreimmat" toimialakeskittymäpitäjät *Evijärvi ja Lappajärvi kuuluivat perinteisen maatalouden kuntiin*. Kuortane, joka huvilanveistämötoimintansa ansiosta katsottiin toimialakeskittymäalueisiin kuuluvaksi, luettiin ryhmittelyssä kotieläintuotantokunnaksi. Yleensä kotieläintuotantokunnat löytyivät toimialakeskittymien ulkopuolisilta alueilta, joilla ne olivatkin vallitsevana tyyppinä. Lähes koko Keski-Pohjanmaa Pietarsaaren mlk ja Korteesjärvi jatkonaan kuuluivat tähän tyyppiin. Jokaisella kunnalla on tietysti kotieläintuotannon ohella omat, ominaiset piirteensä niin kuin muidenkin tyyppien sisällä.

Käsitelty tyypittely on tehty etupäässä maaseutuelinkeinojen kehittämistarkoituksiin. Nimikkeet itsessään jo viestivät siitä. Erityisesti jalostuselinkeinoihin pohjautuva kuntien luokittelu on esitetty Suomen Kartaston Yhdyskunta- ja aluejärjestelmä-vihossa, No 270 (Palomäki 1992: 20 ja 21). Toimialakeskittymät kuuluivat jalostustoiminnan henkilöstön määrän perusteella jalostuksen yhdyskuntiin (100–500 henk.), jalostuksen suuriin yhdyskuntiin (500–1000 henk.) tai teollisuuskeskuksiin (1000–5000 henk.). Mielenkiintoisempi on kuitenkin toimialarakenteen erikoistuneisuuden perusteella tehty ryhmittely. Siinä on havaittavissa selvää yhdenmukaisuutta toimialakeskittymään kuuluvien kuntien kesken.

Toimialakeskittymien ydinkunnat olivat erikoistuneet niille ominaisille aloille kuten Jurva huonekalujen valmistukseen, Lappajärvi (Mattoyritysten lukumääräinen painopiste on tosin viime vuosina siirtynyt Kauhavalle.) ja Kokkola TEVA-teollisuuteen. Kokkolan toimialarakenteessa erottui vahvana alana kylläkin myös metalliteollisuus. Vähänkyrön jalostuksen

toimialarakenteessa näkyi edelleen metalliteollisuus. Koska tarkastelu oli työvoimapohjaista eikä työpaikkoihin perustuvaa, tuloksessa näkyvät Vaasan tarjoamat työpaikat. Kunnalle oli tyypillistä myös puuhun perustuva teollisuus, johon vaikutti jo suurehkon talotehtaan sijainti alueella. Ylihärman tyypissä näkyi varsin selvästi koneiden ja laitteiden valmistus sekä Kuortaneen kohdalla puuteollisuus. Kaikki muut toimialakeskittymiin kuuluvat kunnat olivat tuotantorakenteeltaan monipuolisia. Toimialakeskittymien ulkopuolelta valittujen kuntien Peräseinäjoen ja Ähtärin teollisuudessa näkyy Peräseinäjoen kohdalla yksipuolinen keskittyminen metallien valmistukseen ja Ähtärin kohdalla erikoistuminen sekä metallien valmistukseen että vähäisemmässä määrin puuteollisuuteen. Näistä Ähtäri on teollisuuskeskuksena vomakkaampi.

Peltola (1990: 8–11) on tyypitellyt Vaasan läänin kunnat niin ikään teollisuuden avulla. Tyypittely perustuu Tilastokeskuksen aluetietokannasta (ALTIKA) poimittuihin vuoden 1988 teollisuustilaston tietoihin, joissa on mukana vähintään viiden hengen yritykset. Kunnittaisessa teollisuuden luonnehdinnassa käytettiin seuraavia muuttujia: toimipaikkojen ja toimialojen lukumäärä, suurimman toimialan toimipaikkojen lukumäärä, suurimman toimialan jalostusarvon %-osuus koko teollisuuden jalostusarvosta (erikoistuneisuus) sekä toimipaikkojen keskikoko jalostusarvolla mitattuna. Joissakin tapauksissa näillä muuttujilla saatu luokittelutulos on ollut tulkinnanvarainen, joten tutkija on joutunut käyttämään omaa intuitiotaan. Tyypittelyn tuloksena syntyi viisi ryhmää: 1. niukasti teollistuneet kunnat, 2. yksipuoliset pk (pieni ja keskisuuri)-teollisuuskunnat, 3. monipuoliset pk-teollisuuskunnat, 4. yksipuoliset suurteollisuuskunnat, 5. monipuoliset suurteollisuuskunnat. Yksipuoliseksi pk-teollisuuskunniksi luokiteltiin toimialakeskittymäkunnista jälleen (edellä erikoistuneita) *Jurva*, *Kuortane*, *Lappajärvi* ja *Ylihärma*. Tässä tutkimuksessa yksipuolisen pk-teollisuuskunnan statuksen saivat myös *Alajärvi*, *Isokyrö* sekä *Närpiö* ja *Uusikaarlepyy*. Ainoastaan *Alajärven* luokitustulos saattaa johtua toimialakeskittymäyrityksistä. Muissa edellä mainituissa kunnissa keskittymät eivät ole teollisia. *Suurin osa toimialakeskittymien kunnista tyypiteltiin kuitenkin monipuoliseksi pk-teollisuuskunniksi.* Poikkeuksen tekivät vain monipuolinen suurteollisuuskunta *Kokkola* ja niukasti teollistuneet kunnat *Evijärvi* ja *Korsnäs*.

8.3. Toimialakeskittymien kehityksen kartografinen kuvaaminen

Toimialakeskittymien vaiheita ja alueellista kehitystä koskevat tiedot perustuvat historiallisiin katsauksiin, aikaisempiin tutkimuksiin sekä huonekalu- ja mattoteollisuuden osalta myös tuoreisiin haastatteluihin. Tämä materiaali johtaa pääasiassa toimialakeskittymien verbaaliseen

kuvaamiseen. Viime vuosikymmeniltä on ollut käytettävissä myös yritysten sijainti- ja kokotietoja sisältäviä aineistoja, joiden perusteella on piirretty varsin yksityiskohtaisia levinneisyyskarttoja. Kaikista kunnista on voitu laatia vuosien 1978 ja 1989 tilannetta osoittavat kartat. Tiedot on saatu prof. Palomäen johdolla suoritetuista kartoituksista, joissa perusaineistona olivat yritysluettelot. Vuoden 1978 luettelo on kerätty verotoimistoissa, ja vuoden 1989 tilanne on tulostettu Tilastokeskuksen yritysrekisteristä. Toimipaikat on sitten kunnan virkamiesten asiantuntemusta hyväksi käyttäen viety kartalle. Projektin tuloksena on saatu varsin paljon informaatiota sisältävät kunnittaiset teollisuustoimipaikkakartat, joista yksiköiden kokoluokan lisäksi selviävät myös toimialat Tilastokeskuksen käyttämän nelinumero-tason luokittelun (-88) mukaisesti. Vuoden 1978 kartat on muutettu vertailukelpoisiksi vuoden 1989 tietojen kanssa. Näinä tätä ennen julkaisemattomat kartat (Palomäki & Palomäki 1993) on saatu käsillä olevan tutkimuksen käyttöön. Niistä on poimittu kulloinkin esillä oleva toimiala. Samalla on voitu muuttaa symboli ja sen koko tähän yhteyteen paremmin sopiviksi. Joistakin kunnista on ollut käytettävissä myös varhaisempaa aineistoa.

Yli-Jokipiin (1967) tutkimus muutamien eteläpohjalaisten kuntien pienteollisuudesta tarjoaa mahdollisuuden tarkastella Jurvan ja Kurikan huonekaluteollisuutta vuonna 1966. Muita huonekeskittymään kuuluvia kuntia ei sisälly Yli-Jokipiin aineistoon. Sen sijaan hänen tutkimusalueeseensa kuuluvat Vähäkyrö ja Ylihärmä, joissa molemmissa oli tuolloin runsaasti metalliteollisuutta, Vähäsäkyrössä pläkkiastiateollisuutta (kartoilla metallisten kotitaloustuotteiden valmistus) ja Ylihärmässä maatalouskoneteollisuutta. Vaikka Ylihärmän maatalouskoneteollisuus ei kuulukaan tässä työssä tarkemmin tarkasteltaviin toimialakeskittymiin, molemmista kunnista on laadittu karttasarjat (1966, 1978, 1989), joilla esiintyy keskittymäalan lisäksi muutakin metalliteollisuutta. Näin ollen karttasarjat ja alueiden yritystoiminnassa tapahtunut kehitys ovat keskenään helposti vertailtavissa. Toimipaikkojen kokoluokat ovat yritysrekisterissä nykyisin käytettävän luokittelun mukaisia. Koska henkilöstön määrä vuonna 1966 on saatu pelkästään kartoista mittaamalla, on kokoluokan määrittäminen joissakin tapauksissa ollut vaikeaa. Siksi ympyrän kokoon liittyy pieni virheen mahdollisuus. Jokainen toimipaikka on kuitenkin merkitty näkyviin. Mattoteollisuuskeskittymää ei ole mukana Yli-Jokipiin kartoituksessa, vaan varhaisempia tietoja on pyritty kommentoimaan mm. Ahvenniemen (1989) tutkimuksen ja sen perusaineiston avulla sekä myöhempien haastattelujen perusteella.

8.4. Valittujen toimialakeskittymien analyysi

8.4.1. Huonekalujen valmistuksen kaksi vuosisataa

Silloisen Vaasan läänin huonekalualan toimipaikkoja v. 1989 osoittava kartta (ks. kuva 9, luku 2.4.) paljastaa tilastojen ohella selvästi keskittymän sijainnin Jurvan, Kauhajoen, Kurikan, Ilmajoen ja Teuvan alueella. Kyseistä karttaa voidaan käyttää helpottamaan tarkempien kuntakohtaisten tarkastelujen mieltämistä yhdeksi kokonaisuudeksi.

Jurvassa perinne elää

Myyntikoteollisuuden aika

Huonekaluja valmistava toimialakeskittymä sai alkunsa Jurvasta. Jurvalaiset ovat varhaisista ajoista saakka olleet tunnettuja puunkäsittelytaidostaan. Ainakin jo 1800-luvun alkupuolella kerrotaan heidän valmistamiaan puulusikoita ja astioita viedyn Ruotsiin saakka, ja vaikka kalustus siihen aikaan oli syrjäseuduilla varsin alkeellista, niin Jurvassa kuitenkin jo tehtiin talon tarpeisiin tuolit, laatikollinen pöytä ja sivusta vedettävä sänky. Huonekaluja valmistettiin ensin vain omaan käyttöön. Huonekalujen valmistuksen yleistyttyä niiden ulkoasuunkin alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Erityisesti sängystä kehittyneeseen sänkysohvaan ja varsinkin sen selkänojaan alettiin soveltaa ulkomaisia tyyliä, joille mallit löytyivät herraskartanoista. Ammatikseen kalusteita valmistavat kulkivat talosta taloon niitä tekemässä, koska kuljettaminen hevosajoneuvoilla oli hankalaa. (Mäkinen 1908: 72–74.)

Perinteisen puunkäsittelytaidon ja ulkomailta saatujen mallien ohella huonekalualan kehittämiseen tarvittiin myös muita ulkopuolisia virikkeitä, joita jo vuosisadan vaihteessa edusti Jurvassa Suomen talousseuran jäsen Gustav Adolf Hobin. Sotilasurastaan luovuttuaan hän osti Jurvasta Tainuun talon. Hän oli myös Ilmajoen maamiesseuran (Suomen vanhin alallaan) jäsen. Maamiesseuran toimintaan kuului jo silloin maatalouden elvyttäminen ja taloudellisen hyvinvoinnin kehittäminen. Kun jurvalaiset tilat olivat pieniä, niillä asuville oli saatava lisäansioita. Hobin järjesti 1790-luvun lopulla kartanonsa väentiloissa käsityökoulun pientilallisille ja torppareille. Koulussa opetettiin mm. sorvattujen piippujen, puulusikoiden ja kauhojen valmistusta. Hobinin kartanossa oleskelleiden ruotumiesten ja sotainvalidien tiedetään valmistaneen huonekaluja päätoimisina ammattimiehinä. Kun he kulkivat taloissa huonekaluja tekemässä, he samalla levittivät ammattitaitoa ja huonekalutyöliien tietoutta. Virrankoski (1994:

423) tosin katsoo, että Hobinin osuutta elinkeinon laajenemisessa on alettu tarpeettomastikin korostaa sen jälkeen, kun huonekalujen tuotannosta on kasvanut merkittävä teollisuuden ala. Huonekalujen laadulliseen kehittämiseen ja markkinointiin vaikuttivat torppari ja puuseppä Juho Markuksen Pietarin vankilasta saamat opit. Hän oli humalapäissään tekemänsä miestapon vuoksi tuomittu vuonna 1838 "linna". Hyvän käytöksensä vuoksi hänet vapautettiin vuonna 1858, jolloin hän palasi Jurvaan. Markus-paappa, kuten Juho Markusta yleensä kutsuttiin, kulki ympäri pitäjää huonekaluja valmistamassa, sillä hänen oppimansa valmistustekniikka tuotti hyvin kestäviä huonekaluja. Mm. kääntökansipiironkien tekotapa tuli Jurvaan kokonaan Markuksen opettamana. (Tuomikoski 1980: 688.) Virikkeitä huonekalujen valmistukseen on voitu saada myös Maalahdelta, joka oli ruotsinkielisen rannikon keskus tällä myyntiköteollisuuden alalla (Virrankoski 1994: 419).

Myyntiköteollisuus alkoi Jurvassa varsinaisesti vasta 1860-luvulla. Karut larvamaat pienentyneine tiloineen eivät enää kyenneet elättämään kasvanutta väestöä. Suuret nälkävuodet vielä korostivat lisäansioden välttämättömyyttä. Jurvan parhaat, saviperäiset viljelysmaat sijaitsevat pitäjän keskustassa. Näin ollen jo sata vuotta sitten suurin osa väestöstä asui siellä. Keskustan asukkaat olivat sekä talollisia että mäkitupalaisia. Mäkitupalaisien palstat olivat keskimäärin 0.5 ha suuruisia. Torpparijärjestelmää ei Jurvassa juuri käytetty. Tässä mielessä tilanne oli samanlainen kuin eteläpohjalaisissa pitäjissä yleensä. Jurvalaiset torpparit elivät talollisten metsäpalstoilla pitäjän reunaosissa. Mäkitupalaisia oli 1900-luvun alussa torppareihin verrattuna yli viisinkertainen määrä. Varallisuusuhteet olivat jakautuneet Jurvassa varsin tasaisesti: ei ollut hyvin rikkaita eikä kovin köyhiä. Kun varsinaiset tilatkin olivat pieniä, oli Jurvassa runsaasti niitä ihmisiä, joita pelkkä maanviljelys ei pystynyt elättämään. Tähän tilanteeseen toi huonekalujen valmistus helpotusta. Suurin osa harjoitti huonekalujen valmistusta pääelinkeinona. (Mäkinen 1908: 70, 71, 74 ja 75.)

Vuonna 1906 huonekalujen tekijöiden määrä ylisi jo 123:een, joista runsas kolmannes oli talollisia ja yli neljännes mäkitupalaisia (Mäkinen 1908: 102). Torppareiden 22 %:n osuus merkitsi sitä, että heitä pieneen kokonaismääräänsä nähden toimi paljon huonekalujen valmistuksessa. Työtaito opittiin yleensä kotitöissä. Vain 6 % valmistajista oli perehtynyt ammattiinsa "kylällä". Sen sijaan lapsille opetettiin veistotaidon alkeita. Monet miehet ryhtyivät jo hyvin nuorina itsenäisesti, ilman apulaisenaolovaihetta, tekemään huonekalutyötä. Sen katsottiin Kotiteollisuuskomitean mietintöä varten tehdyssä tutkimuksessa johtuneen paikkakuntalaisten luontaisista taipumuksista, lapsille järjestetyistä alkeiskursseista ja kansakoulun veisto-opetuksesta. Samaisessa tutkimuksessa peräänkuulutettiin myös erikoistumista ja yhteistyötä. Siinä todettiin, ettei työnjakoa harjoiteta muulla tavoin kuin keskittymällä kylä-

kunnittain erilaisiin tuotteisiin. Erityisesti viitattiin puuseppien maalaustaidon heikkoon tasoon, ja toivottiin sille alalle erikoistuneita osajia, joille huonekalut toimitettaisiin maalattaviksi ja lisättäisiin täten merkittävästi tuotteiden arvoa. (Mäkinen 1908:74–77.)

Silloin, kun myytäväksi tehtiin pieniä esineitä: piippuja, kauhoja ja lusikoita, otti puuseppä repun selkäänsä ja “pieksusi” Vaasaan myymään tuotteensa kauppiaalle. 1800-luvun loppupuolella alettiin huonekaluja kuljettaa myyntiin Vaasan ja Kristiinankaupungin markkinoille tiettyinä vuodenaikoina: Tuomaan päivänä, kynttilän päivänä, juhannuksena ja Mikkelin päivänä. Matkat tehtiin joko omilla tai naapureiden hevosilla. Markkina-ajan kukoistusvaihetta elettiin 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Juho Markus oli tämänkin toiminnan käynnistäjä. (Tuomikoski 1980: 690.) Vuosisadan vaihteessa paikkakunnalle syntyi myös välittäjien ammattikunta. Jurvalaiset myivät tuotteensa paikkakunnalla asuville “välikauppiaalle”, jotka kuljettivat ne junalla eteläisempiin kaupunkeihin. Tällöin tekijät saivat tuotteestaan jonkin verran normaalia huonomman hinnan. (Mäkinen 1908: 83.) Kotiteollisuuskomitean mietintöön tehdyssä tutkimuksessa välikauppiaita moitittiin siitä, etteivät “he enemmän maailman menoon perehtyneinä ole vaikuttaneet siihen suuntaan, että paikkakuntalaisensa edes tekotapaan nähden ponnisteleisivat parempia huonekaluja valmistamaan” (Mäkinen 1908: 78 ja 82–84). Häätäileminen oli saanut aikaan sen, että puuta ei ehditty kunnolla kuivattaa. Tällaisen menettelytavan seuraukset näkyivät ikävällä tavalla vasta, kun huonekalut olivat olleet jonkin aikaa asiakkaiden käytössä. Jurvalaisia moitittiin myös siitä, että he olivat luopuneet alkuperäisistä lujista esineistä ja alkaneet “jäljitellä saksalaisia ja venäläisiä tusinahuonekaluja ja lainata maailmalta rumia koristeita”. Katsottiin, että yhteistoiminnan ohella valistusta lisäämällä voitaisiin nostaa tuotteiden laatua ja sitä kautta hintatasoa.

Jurvalaisten puuseppien tulevaisuuden näkymät paranivat oleellisesti, kun pitäjään vuonna 1911 perustettiin Veistokoulu. Vaasan veistokoulu oli ilmeisesti tilanpuutteen takia lopettanut toimintansa samana vuonna, ja koulua tarjottiin opettajineen ja kalustoineen Helsingistä käsin jurvalaisille. Hankkeen alkuunpanijana oli Jurvaan vuonna 1906 perustettu Etelä-Pohjanmaan maamiesseuran alaosasto. Ammattikoulutus saatiin nyt vakituiselle pohjalle ja päteviin käsiin. Koulu toimi aluksi kiertävänä kaksivuotisena oppilaitoksena, ja sen nimeksi määrättiin Etelä-Pohjanmaan kiertävä alempi ammattikoulu. Koulun virallisissa asiakirjoissa käytettiin kuitenkin aluksi nimeä Veistokoulu. Koulun hyvien tulosten ja jatkokoulutustarpeen kannustamana Jurvaan perustettiin vuonna 1914 Helsingin Käsityönystävien toimesta Pirtti-niminen liike (Helsingin Kotiteollisuus Oy Pirtti). Sen pääasiallinen tehtävä oli huonekalujen markkinointi, mutta sen merkitys oli suuri myös ammattitaidon kehittäjänä. Pirtti teki jurvalaisille puusepille tilauksia ja jakoi piirrustuksia, joiden mukaan tilatut kalusteet piti tehdä. Tuotteet lähetettiin

yleensä puuvalmiina Helsinkiin maalattaviksi. (Oksala: 1973: 12–14 ja 27.) Ne vietiin ensin Teuvan asemalle ja sieltä rautateitse Helsinkiin (Heikki Wiikin haastattelu 21.9.1999). Liikkeen edustajana toimi aluksi Sortavalan Veistokoulun käynyt Kalle (Emil?) Mäkinen, joka kierteli kylällä neuvomassa ja ohjaamassa. Kun kävi ilmi, että jurvalaisten käyttämät raaka-aineet olivat yleensä liian kosteita, Pirtti perusti paikkakunnalle työtuvan ja sen yhteyteen ensimmäisen kuivaamon. Työtuvassa oli useita puuseppiä vakituisessa työssä, ja sen lisäksi kylällä toimi monia Pirtin alihankkijoita. Pirtti lopetti toimintansa vuonna 1922, jolloin Kotiteollisuuskoulu (nimi käyttöön myös vuonna 1922) jatkoi työliikettä Sulo Männyn johdolla. (Oksala 1973: 13.) Sulo Mänty oli ollut koulun ensimmäisiä oppilaita. Hän suuntasi työliikkeen toimintaa tyylihuonekalujen valmistukseen (Palomäki 1997: 10).

Kiertokaupan ja huonekaluverstaiden huippuaika 1950-luvulla

Markkinoinnissa alkoi Pirtin lopetettua kiertokaupan aika. Kalustoja kuljetettiin ja myytiin ympäri Suomea ovelta ovelle. Myyjinä toimivat joko valmistajat itse tai ammattimaiset välittäjät. Ensimmäinen kalustevälittäjä oli Adrian Ojala, joka alkoi 1930-luvulla hevosella kuljettaa puuseppien tuotteita. Myöhemmin hän hankki autoja, jolloin markkinointialueettakin voitiin laajentaa. (Oksala 1973: 28.) Vuonna 1929 Jurvassa oli 45 huonekaluverstasta (Jurvan kunta 1999, esite). Siirtyminen ansiokotiteollisuudesta pienteollisuuteen alkoi 1930-luvulla, jolloin alettiin käyttää vierasta työvoimaa (Oksala 19973: 29). Siihen saakka huonekalujen valmistusta oli harjoitettu pääasiassa oman perheen voimin. 1930-luvun alun pula-aikana huonekalujen menekki oli heikkoa, mutta 1930-luvun lopulla kysyntä alkoi vilkastua (Puskala 1991: 7). Sota katkaisi myönteisen kehityksen. Sotien jälkeen 1940-luvun lopulla, kun rakentaminen ja samalla sisustustavaroiden kysyntä vilkastui, kasvu oli jo voimakasta.

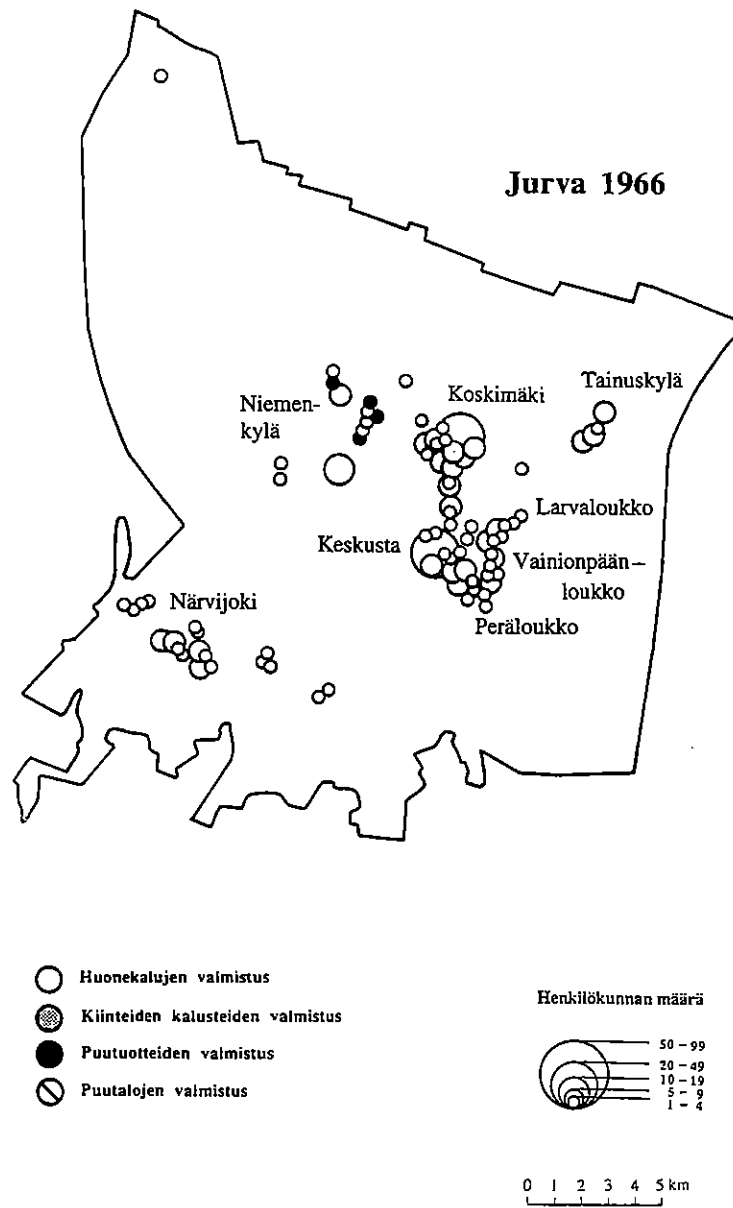
Yritysten lukumäärä oli Jurvassa huipussaan 1950-luvulla, joka oli myös ns. koppiautojen aikaa (Oksala 1973: 30). Kulkukaupan motorisoituminen laajensi markkina-alueen käsittämään koko Suomen. Autokanta oli suurimmillaan 1950-luvun loppupuolella, jolloin Jurvasta lähti 200 kuorma-autoa maanantaiaamuisin kaikkialle Suomeen (Oksala 1973: 28; Tuomikoski 1980: 690 ja 691). Kiertokaupassa myytiin yleisesti kokonaisia kalustoja, joiden koostumus muuttui ajan myötä vastaamaan kulloistakin tarvetta. Varhaisimmat kalustot olivat jopa 22-osaisia, mutta 1950-luvun alussa kalusto käsitti seuraavat osat: neljä tuolia, ruokapöytä, kaksi lepotuolia, pieni pöytä, lipasto ja vaihtoehtoisesti sänky tai vuodesohva sekä keinutuoli, joka vähitellen jäi pois ns. umpitopattujen nojatuolien yleistyessä. Näitä kutsuttiin maakuntakalustoiksi. Puhuttiin myös kriivotuista kalustoista. Nimitys tulee kaappien oviin ja sängyn päätyihin kiinnitetyistä veistoksista, joita hiukan pilkallisesti kutsuttiin kriipooksiksi.

Veistokoristelu loppui 1950-luvun puolivälissä. Ennen veistosten aikaa kalustot oli koristeltu "ootraamalla" eli maalilla juovittamalla. Maakuntakalustoista käytettiin myös nimitystä suoraa-väärää kalustot, sillä huonekalujen jalat saattoivat olla joko suorat tai kaarevat. Tyylihuonekaluja ei juuri myyty kiertokaupassa. Ne olivat siihen myyntitapaan liian arvokkaita ja helposti kolhiintuvia. Tyylikalusteita saattoi kuitenkin tilata kiertokauppiiaan välityksellä. (Puskala 1991: 13–15.) 1950-luvun ensi puoliskolla huonekaluteollisuus alkoi levitä myös Jurvan naapurikuntiin.

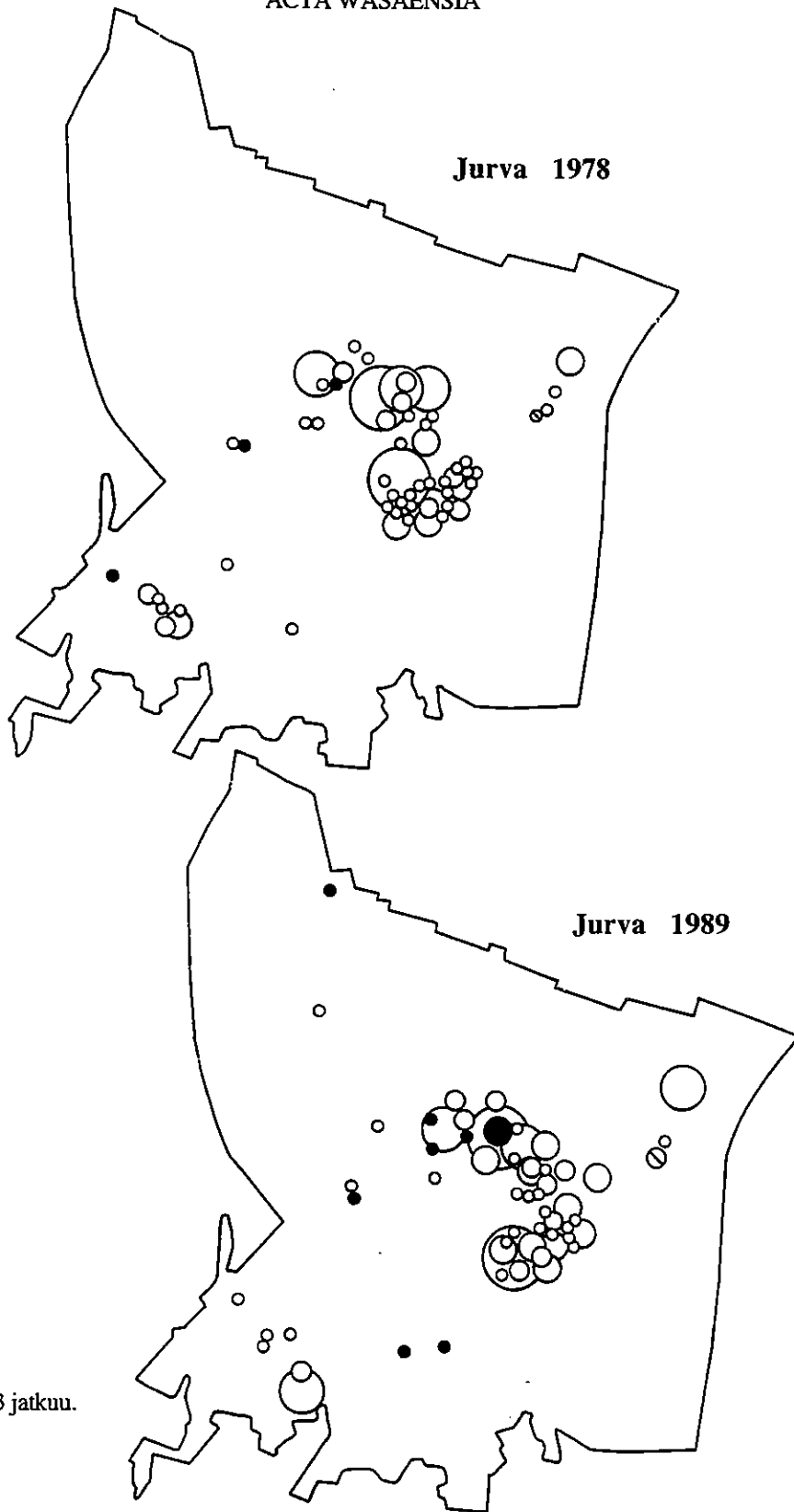
1960-luvulla huonekalujen valmistus muuttui teolliseksi toiminnaksi

1950-luvulla yritykset pysyivät pieninä, koska pääomia oli niukalti. Varsinainen teollinen murros tapahtui Jurvassa 1960-luvulla. Siirryttiin suurempiin ja tehokkaampiin yksiköihin, vaikka yrittäjien määrä hiukan pienentyikin (Oksala 1973: 30). Jurvassa on vuonna 1966 kirjattu yli 80 huonekaluyritystä, joista valtaosa oli edelleen kooltaan alle viisi henkilöä (kuva 23). Määrä on saattanut olla vieläkin suurempi, sillä näin pienistä yrityksistä eivät välttämättä kaikki, esimerkiksi sivutoimenaan rakentelevat, tule koskaan tilastojen ulottuville. Jurvan ja myöhemmin esille tulevan Kurikan huonekaluyritysten sijaintia ja kokoluokkaa vuonna 1966 osoittavat kartat (kuvat 23 ja 25) on laadittu Yli-Jokipiin (1967: 57 ja 61) tutkimuksessaan esittämien karttojen perusteella. Huonekaluteollisuus on tässä kerätty yhdeksi kokonaisuudeksi Yli-Jokipiin erikseen kuvaamista jalopuu-, tyyli- ja tavanomaisten huonekalujen valmistajista. Ovien, ikkunoiden ja keittiökalusteiden sekä puukauhojen valmistajat on niin ikään merkitty kartoille yhteisen puutuotteet otsikon alle. Yli-Jokipiin (1967: 57 ja 61) kartoillaan esittämiä yritysten perustamisvuosia tarkastelemalla voidaan havaita, että myös uusia yrityksiä syntyi 1960-luvun alussa vähemmän kuin 1950-luvulla. Jurvan huonekaluteollisuus keskittyi jo 1960-luvulla kirkonkylään ja välittömästi sen itäpuolella sijaitseville Vainionpäänloukon, Larvaloukon ja Peräloukon alueille sekä heti kirkonkylän pohjoispuolella olevaan Koskimäen kylään (kuva 23). Runtas kuudennes huonekaluteollisuuden toimipaikoista sijaitsi kunnan lounaisosissa Närvijoella. Niemenkylässä oli huonekaluteollisuuden ohella myös muunlaisten puutuotteiden valmistusta, joka mukaanlukien se nousi Närvijoen veroiseksi puuteollisuuskyläksi. Näiden ohella oli useampia yrityksiä mm. Tainuskylässä.

Kiertokauppa oli edelleenkin tärkein huonekalujen markkinointitapa. Suurta huolta Jurvassa aiheutti valtioneuvoston keväällä 1960 eduskunnalle jättämä kulkukauppaa koskeva lakiesitys, jonka katsottiin voimaan tullessaan lopettavan kiertokaupan. Jurvaan perustettiin puuseppä-yhdistys, joka pani alkuun pohjalaisten huonekaluyrittäjien voimakkaan yhteisesiintymisen. Yrittäjien kannanotot johtivat lakiesityksen hylkäämiseen. Itse asiassa tilanne saatiin hoidettua

Kuva 23. Huonekaluja, puutuotteita ja puutaloja Jurvassa vuosina 1966, 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Yli-Jokipii 1967: 57 ja 61; Palomäki & Palomäki 1993).

Kuva 23 jatkuu.

huonekaluteollisuuden kannalta edullisempaan suuntaan, sillä kiertokauppa tuli sallituksi myös kaupunkialueilla. (Oksala 1973: 28 ja Heikki Wiikin haastattelu 21.9.1999.) Kiertävää kauppaa harjoitti vuonna 1960 lähes 250 henkilöä. Vajaa 20 % myyjistä ei valmistanut huonekaluja lainkaan itse, mutta nekin, jotka myivät omia tuotteitaan, saattoivat ostaa muiden valmistamia huonekaluja eteenpäin välitettäväksi. Kiertokauppioiden käytössä oli tuolloin kaikkiaan 128 kuorma-autoa. (Puskala 1990: 20.) Vaikka jurvalaisten kiertokauppioiden myyntialue käsitti koko Suomen, matkat painottuivat 1960-luvulla lähimpäristön ohella Oulun, Kuopion ja Keski-Suomen läänin maalaiskuntiin. (Puskala 1990: 17 ja 18.) Vähiten kierrettiin Puskalan mukaan (1990: 18) pohjoisimmassa Lapissa ja Ahvenanmaalla. Lapissa haittasivat harva asutus ja huonot tieolot. Myös Ahvenanmaalle pääsy oli hankalaa, ja kieli asetti omat rajoituksensa. Heikki Wiikin käsitys (haastattelu 21.9.1999) oli kuitenkin, että Lappi oli varsin tärkeä markkina-alue, koska jälleenrakennus oli siellä saksalaisten aiheuttamien tuhojen jäljiltä erityisen voimakasta ja sinne myös virtasi rahaa. Tiestön heikkouden Wiikkin totesi suureksi ongelmaksi. Nopeusrajoitukset olivat 60 km tunnissa, ja ensimmäinen yö jouduttiin viettämään Raahessa, vaikka oli aamubarhaisella lähdetty Jurvasta.

Kamarin kalustojen ohella tarjottiin 1960-luvulla keittiön kalusteita. Alettiin myös myydä yhä enemmän yksittäisiä huonekaluja. TV-tuoli tuli muotiin ennen 1960-luvun puoltaväliä, ja vuosikymmenen lopulla suuren suosion saivat keinoahkaiset sohvut ja nojatuolit (Puskala 1990: 14 ja 15). 1960-luvulla alkoi syntyä aikaisempaa runsaammin kiinteitä huonekaluliikkeitä, jotka veivät markkinaosuutta ovelta ovelle-myyntiltä. Kiertokaupan haitaksi tuli myös matkakustannusten nousu: polttoaineiden, ajoneuvojen, auton osien ja huollon kustannusten kasvu. Pientenkin yritysten tultua liikevaihtoverivervollisiksi vuonna 1963 (ks. myös luku 9) joutuivat monet valmistaja-yritykset karsimaan menojaan juuri suhteettoman kalliiksi käyvän markkinoinnin osalta. Ovelta ovelle-kiertokaupan poistaminen säästi hiukan kustannuksia. (Puskala 1990: 21.)

1970-luvulla markkinoinnissa alkoi Jurva-Kalusteen aika

Palomäen keräämien vuoden 1978 tietojen mukaan laaditulla kartalla (kuva 23) huonekaluteollisuus ja puutuotteiden valmistus on edelleenkin esitetty omina ryhminään. Myös puutalotehtaat on merkitty omalla symbolillaan. Kiinteiden kalusteiden valmistus on vuoden 1978 kartoilla erotettu ympyrän pisterasterilla muusta huonekaluteollisuudesta, mutta Jurvassa tätä toimialaa ei esiinny. Vuoteen 1978 tultaessa Jurvan huonekaluyritysten määrä oli supistunut 70%:iin runsaan kymmenen vuoden takaisesta lukumäärästä (kuva 23). Sen sijaan yritysten koko oli huomattavasti kasvanut. Kasvua oli tapahtunut varsinkin keskustan ja

Koskimäen yrityksissä. Yritysten lukumäärä oli supistunut erityisesti Närviujoella. Myös kiertokauppa alkoi 1970-luvulle tultaessa nopeasti vähentyä. Samaisena vuonna 1978 kiertokauppiaita arvioidaan olleen enää noin kymmenen (Puskala 1990: 20). Markkinoinnissa alkoi Jurva-Kalusteen aika. Vuonna 1970 perustettu Jurva-Kaluste oli osakeyhtiö, jonka osakkaina oli yksityisiä yrittäjiä ja Jurvan kunta. Yhtiön tarkoituksena oli myydä osakkaitensa tuotteita pääasiassa tukkuostajille, mutta yhtiöllä oli myös omat myyntinäyttelytilansa vähittäisostajia varten. Markkinointiyhtiön ohella yritykset saattoivat edelleen käyttää omia perinteisiä markkinointikanaviaan. Jurva-Kalusteen tehtävänä oli myös tarkkailla huonekalujen laatua ja taata myymiensä tuotteiden korkea taso. Erityistä huomiota kiinnitettiin toimitusvarmuuteen. Yhtiöllä oli lisäksi pintakäsittelyosasto, jossa voitiin suorittaa huonekalujen lakkaaminen ja maalaaminen. (Puskala 1990: 21 ja Oksala 1973: 29.)

1980-luvulla edellisen vuosikymmenen kehityssuunta jatkui

1980-luvun kuluessa Jurvan huonekaluteollisuuden kehitys oli samasuuntaista kuin 1970-luvullakin (kuva 23). Tosin sekä yritysten lukumäärän väheneminen että koon kasvu hidastuivat (Puskala 1990: 31). Tällöin yritysten kokoa tarkastellaan henkilökuntamäärällä/toimipaikka. Tuotannolla ilmaistuna keskittyminen suurempiin yrityksiin oli toiminnan jatkuvien tehostamispyrkimysten takia todennäköisesti entistäkin voimakkaampaa. Muita puutuotteita valmistavaa teollisuutta edustavien toimipaikkojen määrä lisääntyi 1980-luvulla, mikä saattaa johtua huonekalujen valmistukseen liittyvän oheis- ja alihankintateollisuuden lisääntymisestä. Markkinoinnissa jatkui 1980-luvulla Jurva-Kalusteen aika, joskin etenkin suuremmat yritykset hoitivat markkinointiaan myös itsenäisesti.

Haasteena huonekalualan kehittämistoiminta

1990-luvun lama koetteli myös huonekaluteollisuutta, tosin ei kovin radikaalisti (kunnanjohtaja Jarmo Juntusen haastattelu 21.9.1999). Jurva-Kalusteen toiminta päättyi konkurssiin osittain siitä syystä, että yrittäjät alkoivat myydä halvemmalla ohi yhteisen markkinointielimensä (Heikki Wiikin haastattelu 21.9.1999). Huonekaluyritysten määrä oli 1990-luvun lopussa edelleen 50 tuntumassa (Jarmo Juntusen haastattelu 21.9.1999), joten Jurvan perinteinen teollisuuden ala ei osoita taantumisen merkkejä.

Nykyiselle toiminnalle ovat leimaa antavia erilaiset yhteistyöhankkeet, joista useimmat toimivat usean kunnan puitteissa. Jurvalaisten yritysten markkinointiyhtiö on JUNET, jonka omistajayrityksiä ovat jo usean sukupolven ajan huonekalualalla toimineet Hakola Oy, Laitala

Oy, Lintula Oy, Mc Finn Oy ja Peltola Oy. JUNET on perustettu vuonna 1993. Sen mallisto ja tuotteet perustuvat jurvalaiseen puusepän- ja käsityöperinteeseen yhdistettynä moderniin puuhuonekalujen valmistusteknologiaan. JUNETin osakasyrityksistä kukin on erikoistunut tiettyihin tuotteisiin, joista yhdessä saa erilaisia kalustekokonaisuuksia. Uusimpana aluevaltauksena on hotellien ja loma-asuntojen kalustaminen. JUNETilla on useita kymmeniä kotimaisia jälleenmyyjä sekä lukuisia edustajia muissa Euroopan maissa. (JUNET 2000.)

Ammattitaidon jatkuvaksi turvaamiseksi on Jurvassa edelleenkin panostettu alan koulutukseen. Veistokoulusta on kehittynyt Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, jossa on mahdollisuus kouluttautua artesaaniksi puualan ohella myös metallin, tekstiilin, vaateuksen ja viestinnän aloilla. Osana Seinäjoen ammattikorkeakoulua annetaan artonomin tutkintoon tähtäävää muotoilun ja tuotekehityksen ammattikorkeakouluopetusta. Erikoistavana koulutuksena järjestetään koristeveiston ammattitutkintoon tähtäävää koulutusta. (Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos 2000.)

Jurvaan on myös tekeillä Pohjanmaan Nikkarikeskus, joka on koko Suupohjan elinkeinotoimen kuntayhtymän yhteishanke ja jossa on mukana myös useita muita intressitahoja. Nikkarikeskuksen on määrä nousta käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen viereen. Se tulee palvelemaan paitsi yrittäjiä myös huonekaluperinteen tallentajia, turisteja ja koulutusta.

Ilmajoen huonekaluteollisuus – Nopankylän kautta kunnan muihin osiin

Ajokaluista huonekaluihin 1950-luvulla

Ilmajoki on monien muiden pohjalaispitäjien tapaan vanhastaan huomattava käsi- ja kotiteollisuuspitäjä. Puuastioiden valmistus oli 1800-luvulla ennen maamme varsinaisen teollistumiskehityksen alkua (ks. luku 7.1.5.) laajimmalle levinneitä käsiteollisuuden aloja. Puuastioiden valmistuksesta saatiin v. 1835 Ilmajoellakin n. 5 % pitäjän tuloista. Tunnetuimpia olivat vuosisadan lopulle saakka erityisesti nopankyläläisten suuret ammeet, tynnyrit ja saavit. (Alanen 1953: 368.) Nopankylä sijaitsee Ilmajoen läntisimmässä kolkassa, Kurikan ja Jurvan rajoilla. Tämä seutu on kaukana Kyrönjoen laaksosta ja Ilmajoen vanhoista rintakylistä, myöhään asutettua metsäseutua. Torppien luku kasvoi 1800-luvulla Nopalla nopeasti. Syntyi myös mäkitupia, joiden asukkaiden täytyi hankkia elanto viljelyn ulkopuolelta. Vielä 1900-luvun alussakin Nopankylässä oli itsenäisiä taloja kovin harvassa. Olosuhteiden pakosta virisi kylällä näin ollen vilkas kotiteollisuustoiminta.

Ajokalujen (kärkyjen, vaunujen ja rekien) tekeminen alkoi Ilmajoella jo varhain 1800-luvulla. Se oli aluksi, kuten muuallakin, ammattikäsiä. Maankuulut Könnin sepät olivat jo 1820-luvun alkuun mennessä hankkineet mainetta myös ajokaluillaan. Könnillä ajoneuvojen valmistus tyrehtyi 1860-luvulle mennessä, mutta muualla Ilmajoen alapäässä se jäi elämään. Erityisesti perinne jatkui 1800-luvun loppupuoliskolla Ujaisten kylässä. Nopankylässä ajokalujen valmistus alkoi paljon myöhemmin kuin Könnillä ja sen ympäristössä. Perimätiedon mukaan ajokaluteollisuuden synty ajoittuu 1860-luvulle. Nopankylässä oli varsin otollinen pohja pienteollisuudelle: suuri sivuansioiden tarve ja vanha taito sepän ja puusepän töihin. Sitä, miksi siellä virisi juuri ajokaluteollisuus, ei varmasti tiedetä. Pitäjänrajan takana Kurikan "larvakylis" Viitalan- ja Kampinkylässä harjoitettiin myös ajokalujen valmistusta. Uranuurtajana lienee kuitenkin ollut Viitalankylässä 1800-luvun alkupuoliskolla vaikuttanut Kisko-Sameli, joka valmisti myytäväksi kirkkorekiä. Kisko-Sameli (Tuohisaari) ja hänen jälkeläisensä ovat todennäköisesti olleet esimerkkeinä myös noppalaisille. Ilmajoen ja Kurikan larvakyläisten miehet olivat epäilemättä tutustuneet Vaasan ja Kristiinankaupungin markkinoilla Närpiön ja Ylihärmän ajoneuvoihin.

Laajimmillaan ajoneuvojen valmistus oli vuosisadan vaihteessa. Menekki pysyi 1870-luvulta aina 1920-luvulle niin suurena, että tuotanto saattoi olla satoja ajoneuvoja vuodessa. Nopankylän miesten ei tarvinnut etsiä työtä kotikylää kauempaa. Vaikka pellot olivat pienet, "kärkyhommas" riitti työtä lähes kaikille. Amerikansiirtolaisiakin katsotaan (tilastojen puutteesta huolimatta) lähteneen Nopalta verrattain vähän. Monen kärkymiehen tavoitteena oli kuitenkin maatilankäynnin hankkiminen. Siitä saatavaa tuloa pidettiin varmempana kuin käsityöläisen ansiota. Tämä korostui erityisesti I maailmansodan aikana, kun ajokalut eivät käyneet kaupaksi. Torppien itsenäistyttyä vuoden 1918 lain nojalla viljely alkoi Nopankylälläkin kohentua. Myös karjanhoidosta, etenkin sikojen ja kanojen kasvattamisesta tuli tärkeitä tuotannonaloja. Paha takaisku koettiin jälleen 1930-luvun pulavuosina. Näistä ajoista lähtien alkoi kasvava autoliikenne (aluksi linja-autoliikenne) verottaa hevosajoneuvojen kysyntää yhä enemmän ja enemmän. Kärkyjen valmistus lopetettiin kokonaan 1950-luvun alussa. Rekien tekokin tyrehtyi saman vuosikymmenen loppuun mennessä. Virrankoski (1981: 84) kirjoitti kesällä 1951 Nopankylän kärkymiehistä tekemänsä tutkimuksen käsikirjoituksessa: "Kuitenkin viljelyskelpoisen maan vähyys rajoittaa suuresti Nopankylän maatalouden mahdollisuuksia, ja kotiteollisuutta tarvittaisiin välttämättömästi toimeentulon parantamiseksi. Nykyään näyttää kuitenkin siltä, että ajokaluteollisuuden aika on auttamattomasti ohi, ja kovin kaivataan uutta teollisuusartikkelia, joka menisi kaupaksi ja tuottaisi kunnolla; mutta sellaista ei valitettavasti ole ainakaan toistaiseksi keksitty. Siten nopankyläläisten monen sukupolven aikana tunnetuksi tulleet kätevyys ja yritteliäisyys ei nykyään sopivan toiminta-alan puutteesta näytä pääse-

vän oikeuksiinsa siinä määrin kuin se ansaitsisi."

Ennen uuden tuotannon alan löytymistä, niin läheltä kuin se sitten löytyikin, ehdittiin kokeilla mm. kipsikuvien valmistusta, joka oli naisten työtä. Miehet kävivät tosin kaupittelemassa näitä tuotteita. Paremmiin voitiin paikallista perinnettä hyödyntää rakennustoissa, joita varten perustettiin kirvesmiesporukoita. Selvimmin ajokalujen valmistuksessa opittuja taitoja saatettiin kuitenkin soveltaa huonekaluteollisuudessa. Siinä tarvitaan puuseppää, jopa maalaria ja verhoilijaakin. Vaikka jokunen valmistaja teki Nopalla huonekaluja jo huomattavasti aikaisemminkin, oli 1950-luvun alku se käännekohta, jolloin todella suuriin ongelmiin joutuneet ajokalunikkarit alkoivat sopeuttaa taitojaan huonekalujen valmistukseen. Nopankylältä on Jurvan lähimpiin kyliin vain toistakymmentä kilometriä, joten toimialalla tarvittavaa erikoistaitoa ei tarvinnut hakea kaukaa. Saatettiinpa aluksi käyttää jurvalaissukulaisten koneitakin hyväksi. Sodan jälkeinen jälleenrakennus ja suuresti kasvanut muuttoliike maalta kaupunkiin sai aikaan huonekalujen menekin nopean kasvun. Laajimmillaan elinkeino oli Nopalla 1960-luvulla. Vuoden 1970 tienoilla alkoi jo ilmaantua "pilviä taivaalle". Kiilpailu kiristyi, kustannustaso nousi ja verottaja vaati tarkempaa kirjanpitoa. Eniten nopankyläläisiä kuitenkin koetteli se, että ostajat alkoivat kiinnittää yhä enemmän huomiota laatuun. Nopea kasvu oli tapahtunut siinä määrin laadun kustannuksella, että jurvalaiset saivat perinteisten taitojensa avulla arvostetun aseman. Samanaikaisesti työpaikkojen vähentymisen kanssa vaikutti yleisluontoinen yhteiskunnallinen kehitys, maaltamuutto, Nopankylän väkilukuun niin, että se 1980-luvun alkuun mennessä oli laskenut puoleen (noin 500:aan) siitä, mitä se oli suurimmillaan ollut. Nuoren väen muutettua paljolti pois ja yrittäjien ikäännyttyä on huonekaluteollisuus Nopalla supistunut vähiin mutta ei kuitenkaan kokonaan kuollut.

(Koko luvussa Ajokaluista huonekaluihin...lähteenä silloin, kun muuta ei ole mainittu Virrankoski 1981.)

Ilmajoen rintamailla oli muitakin vaihtoehtoja

Ilmajoki on keskeisimmiltä osiltaan tyypillistä pohjalaista lakeutta ja kuuluu luonnonedellytystensä puolesta Etelä-Pohjanmaan parhaisiin maatalousalueisiin. Asutus keskittyy leveänä, katkeamattomana nauhana pitäjän halki lounais-koillisuunnassa virtaavan Kyrönjoen varsille. Niinkuin muillakin Etelä-Pohjanmaan jokipitäjillä on myös Ilmajoella rintamaiden ohella harvaanasutut larvamaansa, joissa luonnon toimeentulolle tarjoamat edellytykset ovat niukemmat.

Ilmajoella on jo varsin varhaisista ajoista näyttöä **viljelysaavutuksistaan**. Vuonna 1803 oli saatu päätökseen koko maan silloisista suurin suonkuivatushanke, jonka tuloksena Alajoella lainehti viljameri. Lisätuloja hankittiin tervalla. Varallisuus näkyi myös ulospäin. Suoritettiin uusia raivauksia, rakennettiin komeita kaksifooninkisia ja peukeuduttiinkin hyvin.

Ilmajoki oli vielä 1800-luvun alkupuolella muusta Etelä-Pohjanmaasta sikäli poikkeava, että tilojen lukumäärä ei siellä kasvanut vaan pikemminkin päinvastoin. Jotkut herrasviljelijät pyrkivät yhdistämään tilanumeroita muodostaakseen suurtiloja Etelä-Suomen tapaan. Vasta vuosisadan vaihteessa tapahtui pienviljelyksen läpimurto. Ilmajoen viljelijöillä oli maita hajallaan siellä täällä, joten niiden viljelyyn ei kunnolla pystytty keskittymään. Maata todellisuudessa oli, mutta samanaikaisesti tuntui kuin sitä ei olisi-kaan ollut tarpeeksi. Ilmajokelaiset päättivätkin vihdoin siirtyä pienempien tilusten voimaperäiseen viljelyyn. Tämä merkitsi maatalouden kehittämistä. Uusien tilojen muodostaminen edistyi Ilmajoella niin nopeasti, että v. 1920 pitäjässä ei ollut enää yhtään Etelä-Suomen suurviljelyksiin verrattavaa tilaa. Tilojen pienuudesta tuli Ilmajoelle lopulta ongelma niin kuin muillekin eteläpohjalaisille pitäjille, joissa leipä oli pitkälle maatalouden varassa.

Ilmajoen "suurtilavaltaisuus" vaikutti myös torppien määrään. Säätyläisviljelijöillä oli torppia enemmän kuin tavallisilla talonpojilla. 1800-luvun alun suonkuivaus, Kyrönjoen perkaus sekä tässä yhteydessä laajentunut kyttöviljelyharrastus lisäsivät tilojen viljelyksiä. Nämä seikat ja monien omistusten jääminen kauaksi kantatiloista kasvattivat torpparityövoiman tarvetta. Vuoden 1918 torpparivapautus eli torppien itsenäistyminen toi siis sekin Ilmajoelle lopulta uusia pieniä tiloja.

Pienten tilojen lisääntymisen seurauksena alettiin ponnistella viljelyn voimaperäistämiseksi. Alettiin myös uskoa, että aiemmin vähätellystä karjanhoidosta saataisiin sopiva lisätulojen tuoja maanviljelyn rinnalle. Maamiesseuran v. 1902 ehdottaman yksivuotisen maamieskoulun perustaminen ei vielä onnistunut. Ilmajoen maamiesseura (perustettu v. 1803 Suomen ensimmäisenä) yritti rohkaista pienviljelijöitä palkitsemisilla ja opastaa näitä neuvojiensa avulla, mutta vasta paikalliset, kylittäiset maamiesseurat, joita alettiin perustaa 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla, pääsivät lähemmäs pienviljelijäväestöä. Ilmajoen innovatiivinen rooli näkyy myös osuustoiminnan syntyvaiheissa (Inkinen: 2000: 243). Kun osuustoimintalaki vuonna 1901 säädettiin, olivat Ilmajoki ja Tampere osuiskauppa-aikakauden esiraivaajina. Saman vuoden lopulla Ilmajoella oli jo kolme osuiskauppaa ja naapuripitäjässä Jurvassakin yksi.

1800-luvun alkupuoliskolla Ilmajoki ja Laihia olivat niitä harvoja eteläpohjalaisia pitäjää, jotka kykenivät tavallisina vuosina myymään viljaa pitäjän ulkopuolelle. Se, että Ilmajoella hyvinäkin vuosina kuitenkin syötiin hätäleipää, osoittaa, että Emä-Ilmajoen syrjäkulmat elivät suuressa köyhyydessä rintakyltiin verrattuna, puhumattakaan kappeliseurakuntien sivukylistä. Viljely oli hyvin ruisvaltaista. Siitä huolimatta, että kauraa kylvettiin vain noin 20–30 % rukiin vastaavasta määrästä, Ilmajoella oltiin kauranviljelyksessä pisimmällä koko läänissä. Vuosien 1865–67 nälkävuodet merkitsivät suurta kurjuutta koko Suomen kansalle. Aikojen kovuutta lisäsi eteläisellä Pohjanmaalla Östermyran (Seinäjoen) ruutitehtaan toiminnan lakkauttaminen vuonna 1864. Se merkitsi salpietarimarkkinoiden, ja samalla tulojen loppumista talonpojilta. Myös tervamarkkinat supistuivat samanaikaisesti merkittävästi.

Suurten nälkävuosien jälkeen käytiin entistä määrätietoisemmin käsiksi nevoihin. Ojitus- ja perkaustöitä tehtiin, jopa salaojitusta kokeiltiin. Lannoituksen merkitystä alettiin korostaa, vaikka varsinaiset lannoitteet luujauhoa lukuunottamatta tulivat maassamme käyttöön melko myöhään, vuosisadan vaihteessa. Vuoroviljelyä ruvettiin kokeilemaan 1860- ja 1870-luvulla. Maanviljelyskalustossakin tapahtui vanhoillisuudesta huoli-

matta vähitellen uudistusta. 1800-luvun keskivaiheilla tuli tunnetuksi skotlantilainen kääntöaura eli kotka. 1870-luvulla tulivat käyttöön ensimmäiset niittokoneet. Vuosisadan vaihteessa alettiin tarmokkaasti koneistaa maanviljelystä. Uusia viljelijän apuvälineitä olivat mm. nostopuimakone ja pienviljelijöille erittäin sopiva ja tarkoituksenmukainen jousjäes. Viljelyn voimaperäistymistä 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä osoittaa hyvin se, että viljelysmaan kasvaessa noin 40 % sadot vastaavana aikana lisääntyivät kaksin-, kolmin- ja kauran osalta jopa nelinkertaisiksi. Vaikka kauranviljely edistyiikin ennätysmäisesti, Ilmajokilaakso ja Kyrönmaa pysyivät maamme ruistuotannon kärjessä (Alanen 1953: kuva s. 198).

Pohjanmaalla **karjanhoito** oli 1700-luvulla jonkin verran tuottoisampaa kuin muualla Suomessa, koska luonto tarjosi sille laajojen niittyjen ja laitumien muodossa suhteellisen hyvät edellytykset. Useimmiten karjaa näilläkin seuduilla pidettiin kaiketi vain lannan takia. Ilmajoella niityt lienevät kuitenkin tuolloin olleet varsin alkeellisia, suurimmaksi osaksi kortetta, lauhaa ja saraa kasvavia luhtamaita. 1800-luvun alkukymmeninäköön ei heinää juuri viljelty, vaan sen tuottaminen aloitettiin vasta vuosisadan jälkipuoliskolla. Jo vuosisadan vaihteessa karjanrehua riitti Ilmajoelta niin runsaasti kaupaksi, että alettiin puhua "rehurikkaasta" Ilmajoesta. Kuitenkin vasta karjanjalostuksen myötä karjanhoitoa ruvettiin elinkeinona enemmän arvostamaan. Vuosisadan vaihteessa Ilmajoki oli hevosten lukumäärällä mitattuna läänin kärkipitäjä ja nautakarjankin määrässä ensimmäisten joukossa, vaikka olikin alettu kiinnittää enemmän huomiota karjan laatuun eikä sen määrään. Ilmajoesta tuli myös merkittävä sikatalouspitäjä, mutta erityisesti siellä kehittyi kanatalous. Elinkeinoon sai tosissaan liikkeelle v. 1907 perustettu maamme ensimmäinen munanmyyntiosuuskunta. Ennen sotia, 1930-luvun lopulla, Ilmajoki oli aivan ylivoimainen siipikarjapitäjä maakunnassa. Vaikka innostus sittemmin laantuikin, ja kanatalous on yleisen suuntauksen mukaisesti keskittynyt harvempiin ja suurempiin yksiköihin, Ilmajoki on edelleen merkittävä kanatalouspitäjä.

(Koko luvun Ilmajoen rintamailla oli muitakin...alkuosassa lähteenä Alanen 1953: 111–309.)

Edellä kerrotun perusteella saattaa ymmärtää, että Ilmajoen rintamailla ei huonekaluteollisuus koskaan muodostunut väestön enemmistölle ainoaksi toimeentulovaihtoehdoksi. Osalle väestöä maatalouden keittäminen tarjosi riittävän ratkaisun.

Ilmajoki oli 1800-luvulla Kyrönmaan ohella myös Etelä-Pohjanmaan tunnetuimpia **tekstiilipitäjiä**. Jo v. 1835 kerrotaan 10 % pitäjän vuosituloista ansaitun villakankaiden myynnillä (Alanen 1953: 403). Erityisesti ilmajokelaiset villakankaat olivat laatunsa ja kauneutensa puolesta suuressa maineessa (Virrankoski 1963: 197). Pellava- ja puuvillakankaitakin riitti pitäjämästä myyntiin saakka (Virrankoski 1963: 76 ja 147). Ilmajoki on kuitenkin tullut tunnetuksi komeiden peitteiden (ryijyjen, raanujen, tākänöiden, vuoteeneduspeitteiden yms.) pitäjänä. Arvokkain näistä on ryijy. Se vaatii runsaasti työtä ja aineita. Varsinaisia kankaankudonnan mestareita olivat 1800-luvun puolivälissä Alceniuksen "mamsellit". Ilmajoen naisten erikoisen korkealuokkaisen käsityötaidon katsotaan olleen osittain sikäläisten säätyläisten vaikutusta. Monitoimisten Kōnnien kerrotaan kuitenkin tuoneen damastikankaiden kudontataidon Turusta. Ryijyjä, tākänöitä ja muita kalliita peitteitä kudottiin tilauksesta. Varastoon tehtiin vain sen verran kuin tiedettiin varmasti lähipiirissä, lähinnä säätyläisille,

menevän kaupaksi. Kovin kauaksi niitä ei ainakaan aluksi myyty. Vuosisadan vaihteessa alkoi innostus tekstiilikäsittöihin laantua, eikä ilmajokelaisten ylivoimaisuus enää näkynyt erityisesti Kauhavan vahvasti ponnistellussa tilalle. Tekstiilien valmistus kuitenkin helpotti toimeentuloa 1800-luvun ns. suhteellisen kurjistumisen vuosikymmeninä. Varsinaista tekstiiliteollisuuden toimialakeskittymää ei Ilmajoelle syntynyt, vaikka siellä edelleen on useita TEVA-teollisuuden yrityksiä. Määrätietoinen koulutus- ja neuvontatoiminta on pitänyt taidon tallella. (Alanen 1953: 403–419; Virrankoski 1963: 242–244.)

Amerikansiirtolaisuus jäi vähäiseksi

Ensimmäiset amerikansiirtolaiset lienevät Ilmajoelta lähteneet 1870-luvun alussa. Siirtolaisuus ei Ilmajoella saanut niin suuria mittasuhteita kuin monissa muissa pitäjissä. (Alanen 1953: 106, ks. myös kuva 21) Esimerkiksi Isostakyröstä, Lapualta ja Ylistarosta lähti 1870–1930 n. 5000 ja Jalasjärveltä n. 4500 ihmistä Amerikkaan, kun vastaava luku Ilmajoelta oli 3500 hengen tuntumassa (Kakkuri ym. 1985: 135). Vuosien 1891–1900 välillä siirtolaisten osuus keskiväkiluvusta oli karkeasti arvioiden runsaat 6 % ja vuosina 1901–1910 n. 14 % (laskettu taulukoista: Alanen 1953: 104 ja 109). 1800-luvun lopun siirtolaisprosentti vastaa siis suunnilleen Vähänkyrön pienteollisuuspitäjän lukua (vrt. luku 7.2.2.), mutta on huomattavasti esim. Isonkyrön ja Ylistaron vastaavaa arvoa pienempi. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Ilmajoelta ulkomaille lähteneiden osuus oli selvästi pienempi kuin Kyrönmaalla pitäjittäin tasoittuneet arvot. Tosin Ilmajoellakin yli kaksinkertaiseksi noussut lähtöprosentti osoittaa, mikä merkitys Amerikasta ystävien ja tuttavien kautta kantautuneilla tiedoilla myös siellä oli. Matkaan ei yleensä lähdetty ilman minkäänlaista paikallisista oloista kantautunutta tietoa. Alanen (1953: 107) kirjoittaa kuitenkin: "Toisaalta tuhannet Etelä-Pohjanmaan siirtolaiset eivät kysyneet, oliko heidän lähtönsä kotimaalle menetys tai helpotus, sillä useimmille heistä se oli välttämättömyys (Alasen siteeraus Heikki Warikselta). Vielä vähemmän sitä kysyivät ne, jotka sitten vuosisadan vaihteen jälkeen lähtivät tarpeettomasti, kotikuria pakoilevat tai muuten seikkailunhaluiset."

Samalla, kun Etelä-Pohjanmaalle niin leimaa-antavaan siirtolaisuuteen on kiinnitetty paljon huomiota, on runsaahkoa maassamuuttoa tarkasteltu vähän. 1860-luvun katovuodet eivät vielä saaneet väkeä lähtemään pois Ilmajoen "leipämaasta", mutta teollistumiskehityksen myötä alkoivat kaupungit houkutella ihmisiä. Eniten muutettiin Helsinkiin. Esimerkiksi pitkänsillan työläisyhteiskunnan synnyssä arvostetuilla pohjalaisilla kirvesmiehillä oli merkittävä asema. Varsinkin v. 1883 Etelä-Suomeen Vaasan radan kautta saavutettu rautatieyhteys toimi, päinvastoin kuin toivottiin, poismuuton vilkastuttajana. Myös nopeasti kasvava Vaasa alkoi vetää

ilmajokelaisia puoleensa. Aivan poikkeuksellinen ilmiö oli 1890-luvun Nivala-kuume. 1890–95 muutti Nivalaan sata ilmajokelaista. Omaan tai suurempaan tilaan kiinni pyrkivät löysivät sieltä vielä elintilaa, jonka olosuhteet paljon muistuttivat kotipitäjää. (Alanen 1953: 88–96.) Myös Nygård (1970: 47) mainitsee eteläpohjalaisten 1880-luvulta lähtien pohjoiseen, Kala- ja Pyhäjokilaaksoon, suuntautuneen muuton syiksi maan eteläisempää Suomea halvemat hinnat ja jokilaaksojen maisemallisen samankaltaisuuden.

Sukkulointi on lisääntynyt

Teollistumisen ja maaltamuuton jatkuessa Suomen itsenäisyyden aikana, erityisesti 1950–70-luvuilla, Ilmajoki on muiden maalaiskuntien tapaan menettänyt väestöään Etelä-Suomeen ja kaupunkiin. Suhteelliset väestömuutokset eivät siellä kuitenkaan edusta entisen Vaasan läänin huippulukuja vaan ovat pysytelleet keskimääräisinä. 1980-luvulla väestökehitys oli yleisesti ottaen nouseva (ks. STV 1980–1991). 1990-luvun alussa asukasmäärä oli kääntynyt hienoiseen laskuun (ks. STV 1992–1996) ja osoitti samanlaista suuntaa vuosikymmenen loppupuolella (vrt. edellisiin STV 2000: 74). Ilmajoen väkiluku oli vuosituhannen vaihtessa 11791, kun se vielä 1990-luvun puolenvälin tietämissä ylitti 12000. Sukkuloinnin merkitys on lisääntynyt. Vanhan Vaasan läänin keskitasoa selvästi korkeammalle sukukuloinnille (Ollikkala 1988: 53 ja 104 sekä 1993: 44) tarjoavat oivalliset edellytykset lähellä sijaitsevan Seinäjoen työpaikat. Lähtövoittoinen nettosukkulointi on alueen suurimpia (-1096, v. 1990). Siitä huolimatta Ilmajoki tarjoaa huomattavan määrän työpaikkoja kunnan ulkopuolella asuville (lähtösukkulointi 1714 ja tulosukkulointi 618, v. 1990). Ahonkylän taajama Seinäjoen rajan tuntumassa on merkittävässä määrin rakentunut kaupungissa työssäkävien varaan.

Lähtösukkuloinnin vaikutus näkyy myös elinkeinorakenteessa. Palvelujen osuus on suurempi kuin entisen Vaasan läänin “maalaiskunnissa” keskimäärin (taulukko 5). Jalostus työllistää vajaan kolmanneksen työvoimasta kuten lähialueilla ja koko maassakin, vaikka kunnan teollistumisessa on koettu myös takaiskuja. 1990-luvun loppupuolelle tultaessa teollisuuden osuus on Ilmajoella pysynyt lähes muuttumattomana (STV 2000: 75). Palvelujen ja jalostuksen asemasta huolimatta Ilmajokea voidaan edelleenkin pitää merkittävänä maatalouskuntana. Vuonna 1990 maatalous työllisti yli viidenneksen työllisestä työvoimasta (taulukko 5) ja vielä 1990-luvun loppupuolellakin maatalouden osuus oli lähes 16% (STV 2000: 75). Vahvaa erikoistumista karjatalouteen osoittaa peltopinta-alan 70 %:nen käyttö rehuviljan viljelyyn. Kunta on Suomen johtava lihan, kananmunan ja maidon tuottaja (Ihatsu 1986: 58).

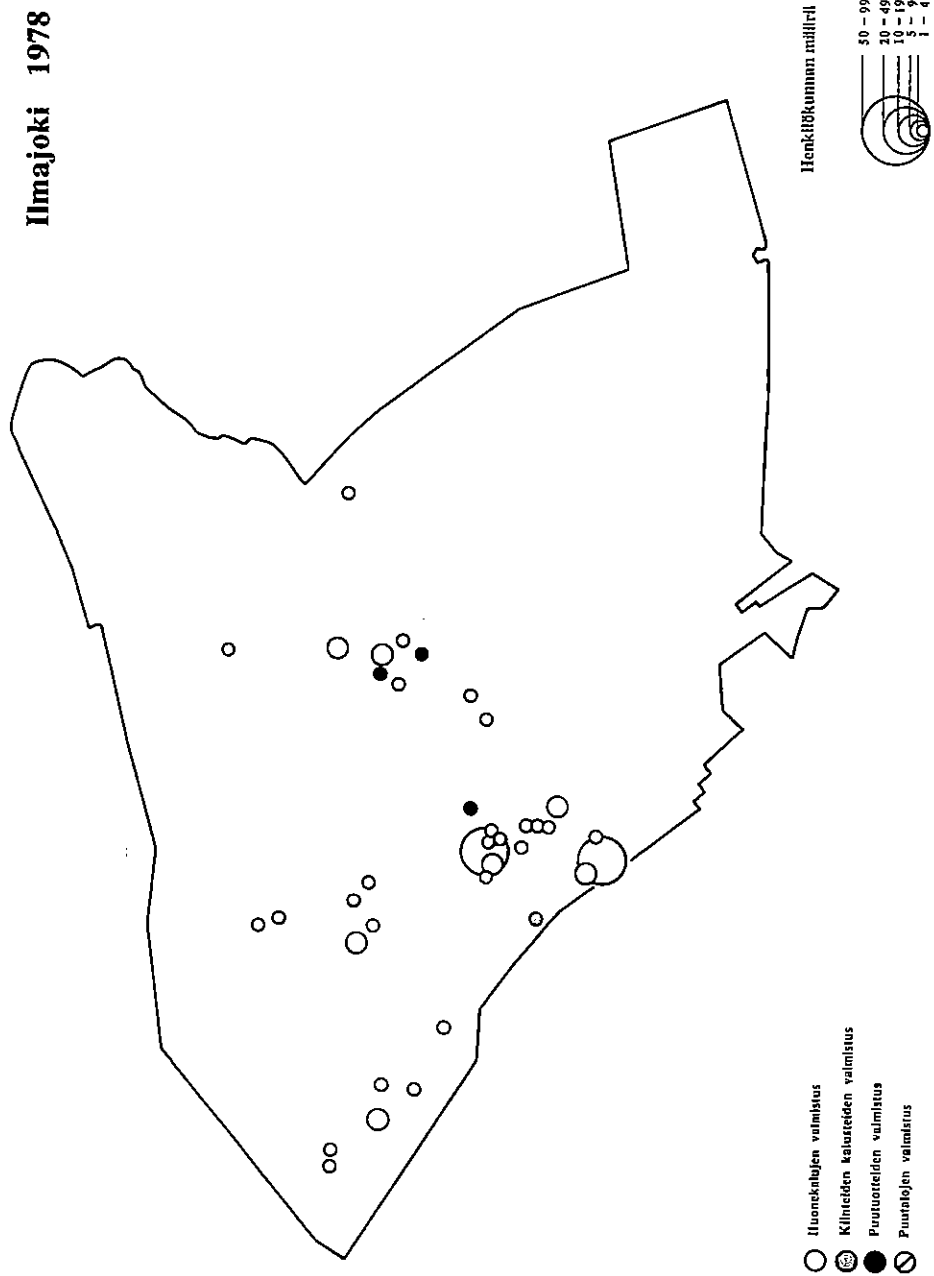
Taulukko 5. Ilmajoen, Vaasan läänin ja koko maan elinkeinorakenne v. 1990 työllisestä työvoimasta laskettuna, % (STV 1993: 48 ja 49 sekä 62 ja 63).

	Alku- tuotanto	Jalostus	Palvelut	Tunte- maton	Yht.
Ilmajoki	21.1	28.8	48.1	2.0	100
Vaasan lääni	17.1	29.3	51.5	2.1	100
Vaasan lääni; pl. kaupungit	25.5	28.1	43.9	2.5	100
Koko maa	8.5	29.0	60.2	2.3	100

Seinäjoen läheisyys, vaikka se työpaikkoja ja uusia asukkaita tuokin, ei ole Ilmajolle pelkkä onni. Verotulot jäävät Ilmajolle, mutta muuten rahaa virtaa palveluvarustukseltaan korkeatasoisempiin naapurikuntiin, Seinäjoelle ja Kurikkaan. Vaikka yhteys rahavirtojen epäsymmetrian (kunnasta ≠ kuntaan) muutosten ja keskusten hierarkisessa asemassa tapahtuneiden muutosten välillä on muiden asiaan vaikuttaneiden syiden takia hiukan ristiriitainen, asiakas- ja rahavirrat kuitenkin mukautuvat palvelukeskusverkkoon ja ylläpitävät sitä (Mikkonen 1988: 289–290). Läänin huippulukuja edustava käteisrahavirtojen vuoto kunnasta ulos (Mikkonen 1988: 285, taulukko 1) rajoittaa oman palveluverkon kehittämismahdollisuuksia.

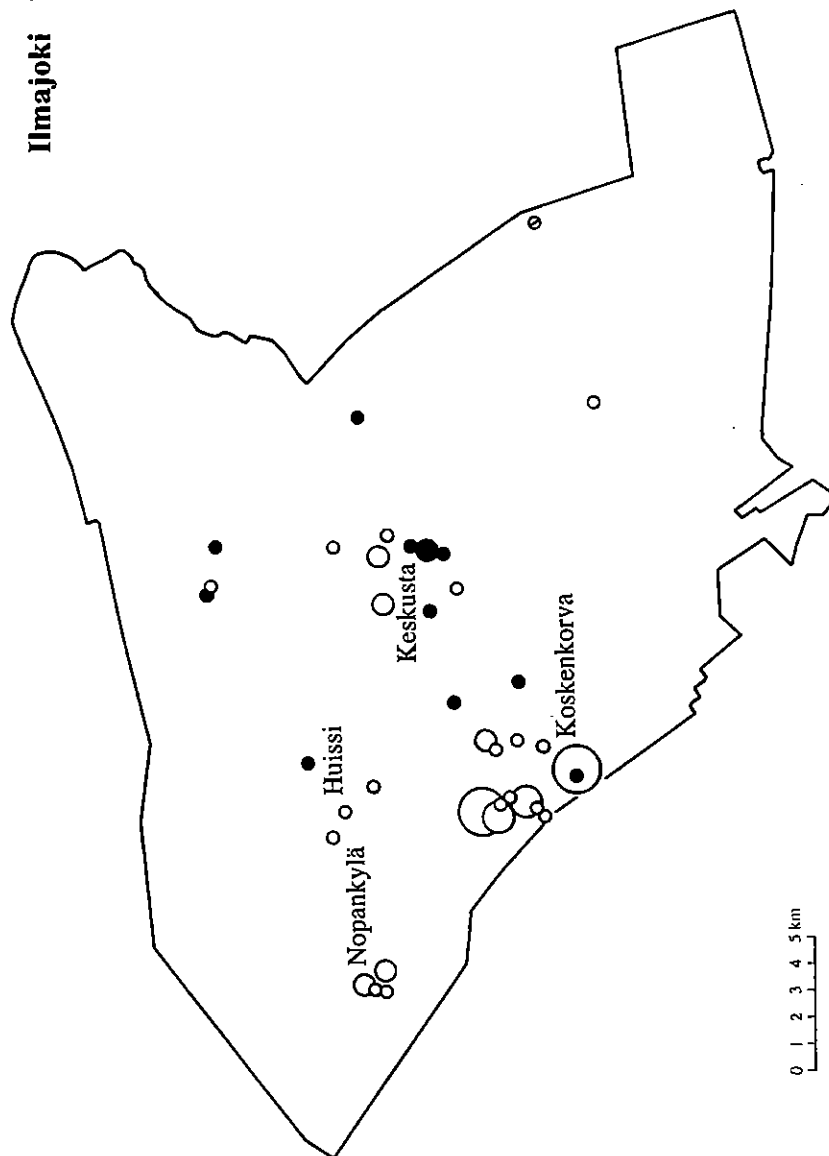
Ilmajoen huonekaluteollisuuden viime vuosikymmenet

Se, että Ilmajoki tuli luetuksi huonekaluteollisuuden toimialakeskittymään (ks. luku 2.4) osoittaa, että siellä toimii huonekalutehtaita huomattavasti tiheämmässä kuin Etelä- ja Keski-Pohjanmaan kunnissa yleensä. Nopankylän ohella huonekaluteollisuutta on keskustassa ja sen tuntumassa, Huissilla sekä erityisesti Koskenkorvalla (kuva 24). Näillä alueilla huonekalutehtaiden määrän lisääntyminen tapahtui vähitellen 1960- ja 1970-luvuilla. Ilmajoen puualan yritysten määrä pysyi vielä 1980-luvulla suunnilleen 1970-luvun lopun tasolla (kuva 24), mutta alan sisällä huonekaluyritysten määrä väheni, kun taas muita puutuotteita valmistavat toimipaikat lisääntyivät. Yritysten koossa ei tapahtunut sanottavia muutoksia. Vain Koskenkorvan toimipaikkojen keskimääräinen koko näyttää vuonna 1989 olleen hiukan suurempi kuin vuonna 1978. Koskenkorvasta onkin vähitellen muodostunut Ilmajoen huonekaluteollisuuden keskittymisalue. Yrittäjät pitävät Koskenkorvan etuna etenkin sen liikenteellistä asemaa sekä pääteihin nähden että suhteessa muihin huonekaluyrityksiin (Jorma Hirsimäen ja

Kuva 24. Huonekaluja, puutuotteita ja puutaloja Ilmajoella vuosina 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Palomäki & Palomäki 1993).

Ilmajoki 1989

Kuva 24 jatkuu.

Petri Koiviston haastattelut 13.9.1999). Koskenkorva sattuu sopivasti reitin varteen, kun kuljetuksia organisoidaan. Suurin osa yrittäjistä on tosin syntyperäisiä koskenkorvalaisia, jotka ovat mielellään jääneet kotikyläänsä, kun elinkeino on löytynyt.

Viime vuosikymmenenä yritysten määrä Ilmajoella on vähentynyt. Lopettamiset ovat yleensä ajoittuneet siihen, kun sukupolvenvaihdos on tullut ajankohtaiseksi, eivätkä nuoret enää ole olleet innokkaita jatkamaan yritystä (Petri Koiviston haastattelu 13.9.1999). Tietenkin alalle on samanaikaisesti syntynyt myös uusia yrityksiä. Monessa yrityksessä vanhempi sukupolvi tekee edelleen tärkeimmät päätökset eikä läheskään kaikkia mahdollisia apuvälineitä ole hyödynnetty. Niissä yrityksissä, missä uusi polvi on siirtynyt johtoon, on yleensä tapahtunut paljon muutoksia. Sekä tuotteiden että koko tuotantoprosessin laatu on erittäin tärkeä kilpailutekijä. Uudella ajattelutavalla, työn organisoinnilla ja tekniikalla voidaan pohjalaisen huonekaluteollisuuden kilpailukykyä vielä paljon parantaa.

Yhteenveto huonekaluteollisuuden merkityksestä Ilmajoelle

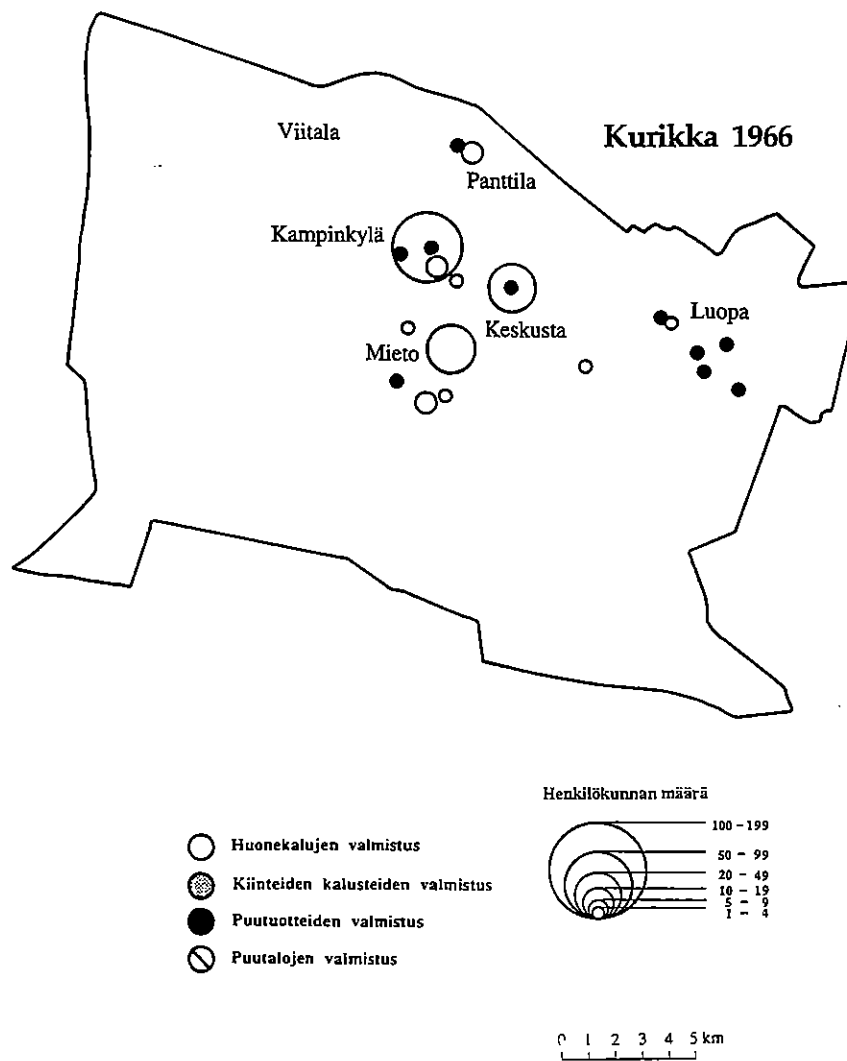
Ilmajoki on selviytynyt talouden kriisiajoista monen ratkaisuvaihtoehdon kautta. Olosuhteet maataloudelle ovat paremmat kuin esimerkiksi naapuripitäjässä Jurvassa. Siksi maatalouden tehostaminen ja uudenaikaistaminen on varsin pitkälle riittänyt ratkaisemaan ilmajokelaisten toimeentulo-ongelmat. Muuttoliikkeeltäkään ei ole välttytty, vaikka se ei olekaan Ilmajoella saavuttanut sellaisia huippulukuja kuin monessa muussa alueen pitäjässä. Sijainti Seinäjoen tuntumassa on tuonut Ilmajoella asuville työpaikkoja. Samalla suuren keskuksen läheisyys on myös merkinnyt rahan virtaamista kunnasta ulos. Kaikkein epäedullisimmassa asemassa ovat olleet luonnonolosuhteiltaan maanviljelykseen huonoimmin soveltuvat larvamaat. Syrjäkylillä elinkeino on haettu pienteollisuudesta. Perinteinen puuastioiden ja ajokalujen valmistus vaihtui Nopankylässä sotien jälkeen huonekaluteollisuudeksi, kun innovaation diffuusio saavutti alueen Jurvasta käsin. Huonekaluyritysten määrä on Nopalla nyttemmin vähentynyt, mutta alaa esiintyy eri puolilla Ilmajokea, erityisesti Koskenkorvalla, siinä määrin, että se voidaan lukea yhdeksi toimialakeskittymän kunnaksi.

Kurikan huonekaluyritysten määrä kasvoi 1960-luvulta 1980-luvulle

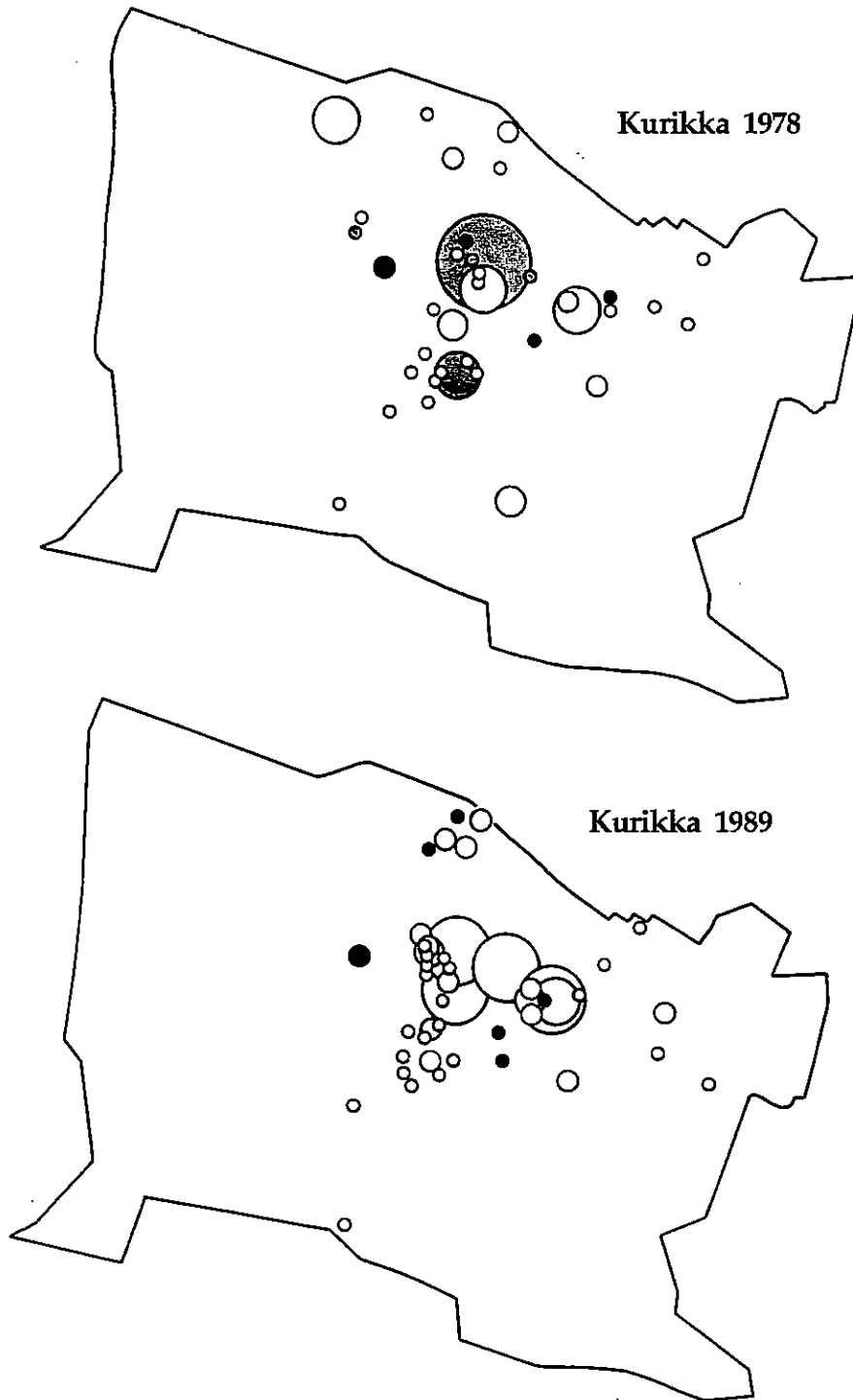
Kurikka on Jurvan ohella ainut toimialakeskittymän kunta, josta oli saatavissa Yli-Jokipiin kartoittamat vuoden 1966 tiedot. Kurikassa oli tuolloin vasta runsaat kymmenen huonekaluyritystä (kuva 25). Kaikki aloittelevat verstaat eivät kuitenkaan välttämättä tulleet heti tilas-

toissa näkyviin. Tätä kuvaa se, että vuoden 1966 kartalla ei näy Viitalankylässä yhtään yritystä ja kuitenkin esim. Pohjanmaan Kalusteen toiminta alkoi Pentti Viitalan entisessä navetassa sohvien verhoilulla vuonna 1964. 1960-luvun lopulla yritys siirtyi suurempiin tiloihin kylän lopetettuun kansakouluun, jolloin voidaan jo puhua pienestä teollisesta toiminnasta (Sami Viitalan haastattelu 4.9.2000). Viitalankylässä oli Nopankylän tapaan ollut merkittävää ajokaluteollisuutta 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. On luonnollista, että samoin kuin Nopankylässä, oli myös Kurikan Viitalassa siirrytty Jurvan esimerkin mukaisesti huonekaluteollisuuteen. Jopa tilapäiset toimeentulovaikeudet saattoivat innostaa yritystoimintaan, kun menestyviä esikuvia löytyi lähistöltä. Huonekalujen valmistuksen aloittaneet henkilöt olivat tosin jo eri sukupolvea kuin ajokalunikkarit. Huonekaluteollisuutta aloiteltiin hiljalleen vähäisen pääoman, lainatyökalujen ja lainakulkuneuvojen varassa. Kiertokaupan ohella myös myyntinäyttelyt tulivat Kurikassa perinteeksi, joka on säilynyt aina viime aikoihin saakka. Yleisesti ottaen Kurikan huonekaluteollisuuden yksikkökoko oli jo 1960-luvulla Jurvan yrityksiä suurempi. Syy lienee siinä, että Kurikan yritykset olivat pääosin 1960-luvun teolliseen vaiheeseen syntyneitä ja nopeasti kasvavia, kun taas Jurvassa oli vielä runsaasti vuosikymmenien kuluessa perustettuja "yhden miehen verstaita". Huonekalualan ohella Kurikassa oli lukumääräisesti lähes yhtä paljon muuta puuteollisuutta edustavia toimipaikkoja. Valtaosa puualan yrityksistä oli jo 1960-luvulla sijoittunut keskustaan tai lähelle sitä, esim. Miettoon. Edellä mainittu Pohjanmaan Kaluste siirtyi keskustan tuntumaan entiseltä puusepänthealta vapautuviin tiloihin 1970-luvun puolella välissä. Yritysten sijaintikuviossa näkyi myös pohjois-eteläsuunnassa rinnakkain kulkevien kantatie 67:n, rautatien ja joen vaikutus (kuva 25). Poikkeuksen tästä järjestäytymisestä tekivät Luovan kylän etupäässä rakennuspuusepäniteollisuutta (kartoilla luettu mukaan puutuotteet-ryhmään) edustavat yritykset.

Päinvastoin kuin huonekaluteollisuuden "emäpitäjässä" ala laajentui Kurikassa vuosien 1966 ja 1978 välillä sekä alueellisesti että määrällisesti. Yritysten perustamista, jopa siirtymistä, Kurikkaan edisti automatisoitu puhelinliikenne, rautatie ja rautatieasema sekä hyvät maantieyhteydet. Huonekaluyritysten lukumäärä kolminkertaistui. Keskusta ja sen ympäristö pysyivät huonekaluteollisuuden ytimenä, mutta levinneisyysalue laajeni oikeastaan kaikkien pääteiden suuntaan. Naapurin esimerkin kannustamana yhä useampi alkoi kokeilla omaa pientä yritystoimintaansa, joten yritysten keskimääräinen kokorakenne pieneni. Tyypillistä Kurikan puuteollisuudelle näyttää olleen myös se, että kiinteitä kalusteita valmistavia yrityksiä oli useita (kuva 25). Nämä on erotettu muusta huonekaluteollisuudesta vain Palomäen 1978 aineistossa. Osasyynä pienten huonekaluyritysten lisääntymiseen saattoi olla Kurikassa vielä 1960-luvulla esiintyneen (Yli-Jokipii 1967: 46), silloin jopa toimialakeskittymäksi luettavan, lakkiteollisuuden vähittäinen supistuminen. Lakkeja valmistettiin erityisesti Panttilan ja kes-

Kuva 25. Huonekaluja, puutuotteita ja puutaloja Kurikassa vuosina 1966, 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Yli-Jokipii 1967: 57 ja 61; Palomäki & Palomäki 1993).

Kuva 25 jatkuu.

kustan alueilla. Vuoteen 1978 mennessä lakinvalmistajien määrä oli jo pienentynyt, mutta muuta tekstiili- ja vaatetusteollisuutta oli runsaanlaisesti. 1990-luvulle tultaessa tekstiili- ja vaatetusalan yrityksiä oli selvästi vähemmän. Suurimmat yritykset aloittivat vientitoimintansa 1970- ja -80 lukujen taitteessa Ruotsin markkinoiden varassa (Kari Skogin ja Jouko Männistön haastattelu 4.9.2000 sekä Sami Viitalan haastattelu 4.9.2000). Nahkakalustoista ja TV-tuoleista tuli läntisillä markkinoilla menestystuotteita. Parhaina aikoina saatettiin naapurimaahan viedä valtaosa tuotteista. Ruotsin kauppa säilyi merkittävänä yli vuosikymmenen ajan. Myöhemmin on saatu jalansijaa Venäjän markkinoilla.

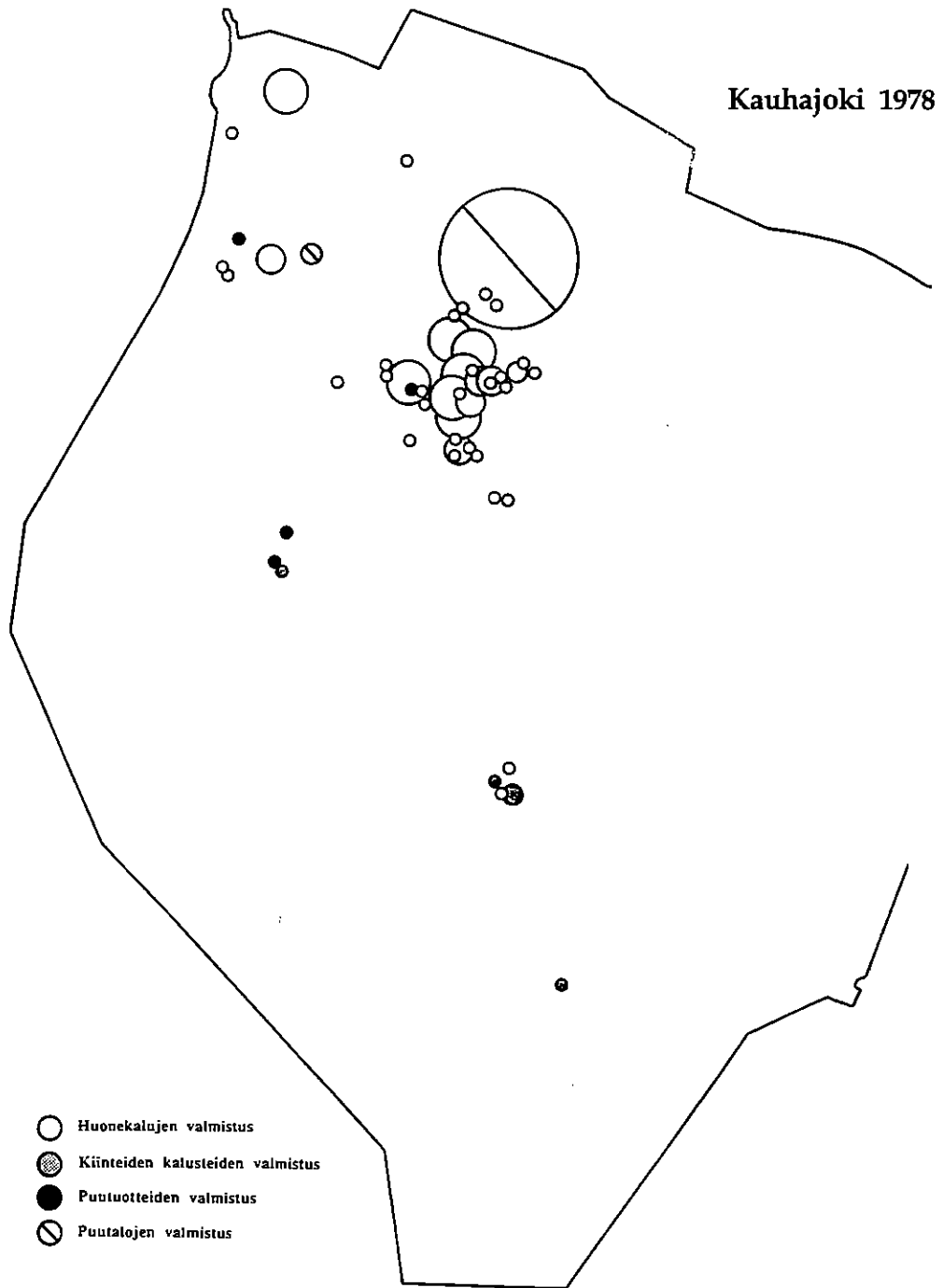
1980-luvun loppuun mennessä Kurikan huonekalutehtaiden levinneisyyskuva jälleen tiivistyi. Yritysjoukko kasvoi edelleen jonkin verran. Kooltaan suurimmat toimipaikat sijaitsivat keskustan alueella. Huonekaluyritysten määrän aina 1980-luvun loppuun saakka jatkunut kasvu oli seurausta siitä, että innovaatio levisi Jurvan ulkopuolelle oikeastaan vasta 1950-luvulta lähtien. Keskustaan ovat yrityksiä vetäneet (Sami Viitalan mukaan) työnvoiman läheisyys, keskustasijainnin vaikutus yrityksen imagoon sekä toimitilojen saatavuus keskustasta tai sen tuntumassa olevilta teollisuusalueilta. Moni Kurikan huonekalujen valmistaja aloitti sohvien verhoilulla. Rungot ostettiin muualta, koska toimitilat olivat pieniä. Vähitellen laajennettiin niin, että koko tuotantoprosessi tapahtui samassa yrityksessä. Toimipisteet saattoivat kuitenkin sijaita eri kunnissa varsin laajalla alueella. 1990-luvulla huonekaluyritysten määrä on supistunut ja koko kasvanut. 1990-luvun alun lama kaatoi lähinnä pienimpiä yrityksiä. Monen suuremman huonekalujen valmistajan pelasti vientitoiminta. Yrittäjien oman arvion mukaan Kurikan huonekaluteollisuudessa toimii edelleen vähintään yhtä paljon henkilökuntaa kuin 1980-luvullakin. Yritykset ovat jälleen keskittäneet toimintaansa yhteen tuotantopisteeseen. Jotkut yritykset hoitavat koko tuotantoprosessin itse, toiset ovat nähneet hyväksi käyttää alihankintoja. Tuotteet koostuvat edelleen suuressa määrin sohvista, tv-tuoleista ym. pehmeistä kalusteista, mutta myös kovien kalusteiden esim. ruokaailuryhmien merkitys on huomattava. Mallistot muuttuvat nopeasti. Yksilöllisyys, joustavuus ja toimitusvarmuus ovat parhaita kilpailuvaltteja. Kymmenen sohvan "massatilaus" on hyvin harvinainen. Vuodenaikaiset erot tilausten suuruudessa ovat vähentyneet. Sohvat tehdään usein soluissa eli tiimeissä, jolloin kukin tiimi tekee tietyt mallit.

Kauhajoki johtaa yritysten määrissä, kehitys edennyt Kurikan malliin

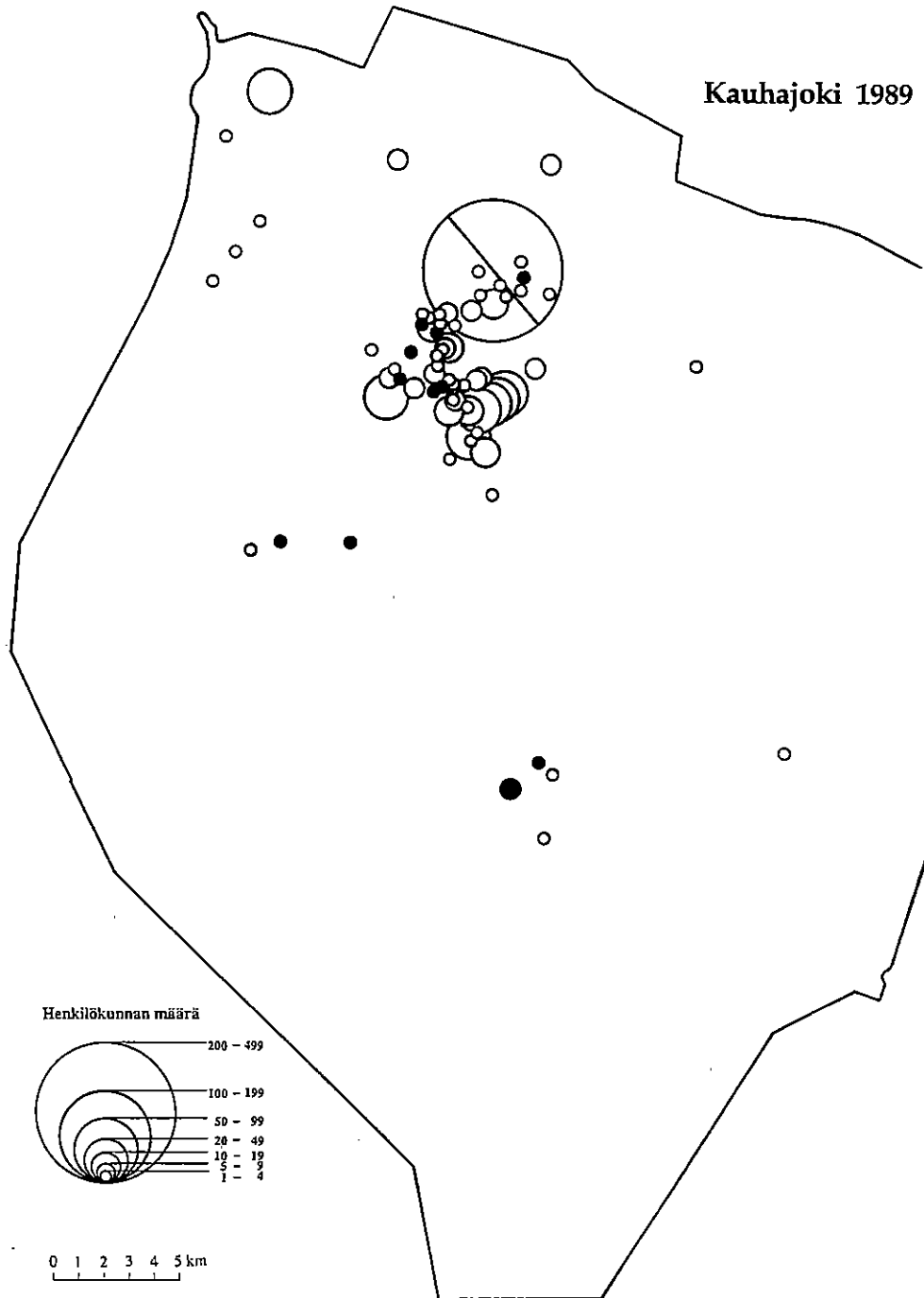
Kauhajoen ensimmäinen huonekaluyritys perustettiin 1940-luvun puolessavälissä, mutta kesti kauan ennen kuin ala alkoi siellä kasvaa. Ensimmäiset yrittäjät olivat lähinnä pieniä sohvan-

valmistajia. Runsaammin yrityksiä alettiin perustaa 1960-luvulla, jolloin syntyi myös kovia kalusteita valmistavia verstaita. Yritysten synnyn taustalla oli monesti voimakas yrittämisen halu ja lopullisena rohkaisijana suuri huonekalujen tarve. Haastatteluissa huomautettiin lisäksi siitä, että nuorilla oli yhtä vaikea saada työtä silloin kuin nytkin (Kaija Rotola-Pukkilan haastattelu 24.8.2000). Ala oli myös valittava siten, että siihen päästäisiin kiinni mahdollisimman pienellä pääomalla. Lainaa eivät omaa yritystoimintaa käynnistävätkin nuoret ilman vakuuksia saaneet, vaan alkuun oli päästävä vähäisten säästöjen, jopa häälahjarahojen varassa. Koneetkin tehtiin usein itse, ja tuotteita valmistettiin muutamia kappaleita kerrallaan. Myös ammattitaito hankittiin useimmiten ”yrityksen ja erehdyksen kautta”. Huonekalujen valmistus aloitettiin yleensä tilapäisissä tiloissa: ulkorakennuksissa, vuokrahuoneistoissa jne., mutta jo muutaman vuoden jälkeen alettiin rakentaa omia tuotantolaitoksia, jotka nousivat keskustajaman liepeille kunnan teollisuuskäyttöön varaamille tonteille. Tonttinsa yritykset valitsivat kaukonäköisesti siten, että tuotantotilojen laajennukset ovat niillä tai niiden ympäristöstä hankittuna lisämaalla olleet mahdollisia. Joissain tapauksissa asuntoalueiden kaavoittaminen ja rakentaminen hajalleen sijoitettujen pienten teollisuusalueiden lähituntumaan on tuonut mukanaan vaatimuksia uusista ympäristöinvestoinneista ja siten hankaloittanut yritysten toimintaa (Sakari Vilénin haastattelu 24.8.2000). Silloin, kun yrityksellä on ollut useita vaihtoehtoisia sijaintipaikkakuntia, Kauhajoen kilpailijana on yleensä ollut Kurikka.

Yritysten määrä lisääntyi edelleen 1970-luvulla. 1970-luvun ongelmina pidettiin raskasta verotusta ja ankaria verotarkastuksia sekä lisääntyneitä sosiaalikulutuksia. Verojen pienentämiseksi oli jatkuvasti tehtävä investointeja (Kaija Rotola-Pukkilan haastattelu 24.8.2000). Huomattavaa kasvua tapahtui vielä 1980-luvullakin (kuva 26). Yrittäjien oman näkemyksen mukaan huonekaluja valmistavien yritysten lukumäärä oli korkeimmillaan 1980-luvulla, vaikka tuotantoa onkin nykyään enemmän kuin silloin. Suurimmat, varhain huonekalujen valmistuksen aloittaneet yrittäjät kertoivat kasvattaneensa kymmeniä uusia yrittäjiä, jopa avustaneensa ja rohkaisseensa heitä yritystoiminnan perustamisvaiheessa (mm. Erkki Mannilan haastattelu 11.9.2000). Kauhajoesta on viime vuosikymmeninä kehittynyt yritysten lukumäärän perusteella merkittävin toimialakeskittymän kunta. Vaikka pienet alle viiden henkilön toimipaikat ovat Kauhajoellakin enemmistönä, suurempia yrityksiä on siellä suhteellisesti enemmän kuin muissa huonekalukeskittymän kunnissa. Kauhajoen tuotantoa luonnehtii kovien huonekalujen esim. hyllykköjen, kaappien ja pöytien tuotanto. Jäljelle jääneet sohvavalmistajat ovat yleensä pieniä, yhden tai kahden hengen verhoamoja. Yritykset kasautuvat selvästi kunnan keskustajamaan ja sen liepeille. Kasautuma on koko ajan tihtentynyt. Keskustaan on yrityksiä houkutellettu kunnan teollisuustonttien ohella lyhyeltä säteeltä saatu työvoima. Rotola-Pukkilan haastattelussa todettiin, että useat yrityksen työntekijöistä ovat edelleen niin läheltä, että voivat käydä ruokatunnilta kotonaan syömässä.

Kuva 26. Huonekaluja, puutuotteita ja puutaloja Kauhajoella vuosina 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Palomäki & Palomäki 1993).

Kuva 26 jatkuu.

Tuotteiden markkinointi tapahtui myös Kauhajoella 1960-luvulla pääasiassa kiertokauppiaiden kautta. Toiset kulkivat kaupoilla omilla autoillaan, toiset laittoivat tavaransa kiertäviin "soffa-autoihin". Tämä markkinointitapa väheni Kauhajoellakin 1970-luvulla hyvin nopeasti. Alettiin myydä huonekaluliikkeille. Aluksi huonekaluliikkeet saattoivat itse hakea tavarat, vaikka kuljetus valtaosin hoidettiin valmistajien toimesta heidän omilla autoillaan. Nykyään pääasiassa ulkopuoliset kuljetusyrietykset huolehtivat tavarankierron vakioreittejä pitkin perille huonekaluliikkeisiin. Ulkomaille menevät kalusteet viedään kohteisiinsa normaalina rahtitavarana. Kovin pitkät kuljetusmatkat eivät sovellu kaikille huonekaluteollisuuden tuotteille. Kolhiintumisen vaara on suuri, ja tästä syystä tarvittaisiin erikoiskuljetuksia. Ruotsi onkin kuljetusten suhteen parhaimpia ulkomaankohteita. Ruotsi on edullinen markkina-alue levypintaisille tuotteille lisäksi siksi, että siellä ei juuri ole omaa valmistusta. Markkinat alkavat hiljalleen avautua myös itäisen Keski-Euroopan maihin. Niin Kauhajoella kuin muuallakin järkevimmäksi yhteistyön muodoksi koettiin juuri markkinointiin liittyvä yhteistyö esim. messujärjestelyissä tai agenttien palkkaamisessa (esim. Mikko Rotola-Pukkilan haastattelu 24.8.2000).

Teuva täydentää huonekalukeskittymää

Jurvan eteläinen naapuri Teuva on tullut huonekalupitäjäksi naapurikuntiansa vanavedessä. Teuva oli juuri niitä alueita, joissa yritysten päivittäistä toimintaa haittasi vielä 1970-luvulla käsivälitteinen puhelinliikenne. Vuoden 1978 tilanteessa Teuvalla oli kolmisenkymmentä huonekaluteollisuuden yritystä, jotka sijaitsivat etupäässä keskustaa- ja sen tuntumassa päätielinjojen suuntaisesti (kuva 27). Lisäksi Norinkylässä ja Äystöllä oli useita yrityksiä, mikä kuvastanee juuri innovaation leviämistä Jurvasta ja Kauhajoelta päin. Päinvastoin kuin Kauhajoella ja Kurikassa yritysten lukumäärä supistui Teuvalla jo 1980-luvulla muutamalla yksiköllä. Myös keskimääräinen yrityskoko pienentyi jonkin verran. 1990-luvulla työpaikkojen sekä yritysten määrä on edelleen vähentynyt, muuta vaikka joitakin suurehkojakin yrityksiä on lopetettu, yrityshaastattelun mukaan löytyy edelleen useita pienyrityksiä, jotka "kaikessa hiljaisuudessa" valmistavat huonekaluja ilman, että ympäristökään siihen juuri kiinnittää huomiota (Rintaluoman haastattelu 11.9.2000). Hengissä säilymisen ja menestymisen edellytyksenä mainittiin Teuvallakin yrityksen joustavuus, sen kyky toimia asiakkaan toiveiden mukaisesti.

Huonekalualan ja sen kilpailukyvyn kehittämiseksi sekä ammattilaisten kouluttamiseksi alalle Teuvalla toimii Pohjoismaiden suurin ja monipuolisin huonekalualan koulutus- ja kehittämis-keskus, Teuvan aikuiskoulutuskeskus TEAK Oy. TEAK on vuodesta 1959 työskennellyt

huonekaluteollisuuden parissa ja on samalla Suomen ainoa tähän toimialaan erikoistunut aikuiskoulutuskeskus. TEAKilla on valmiudet tarjota uusinta tietoa toimialan teorioista ja työmenetelmistä. (TEAK Oy 2000.)

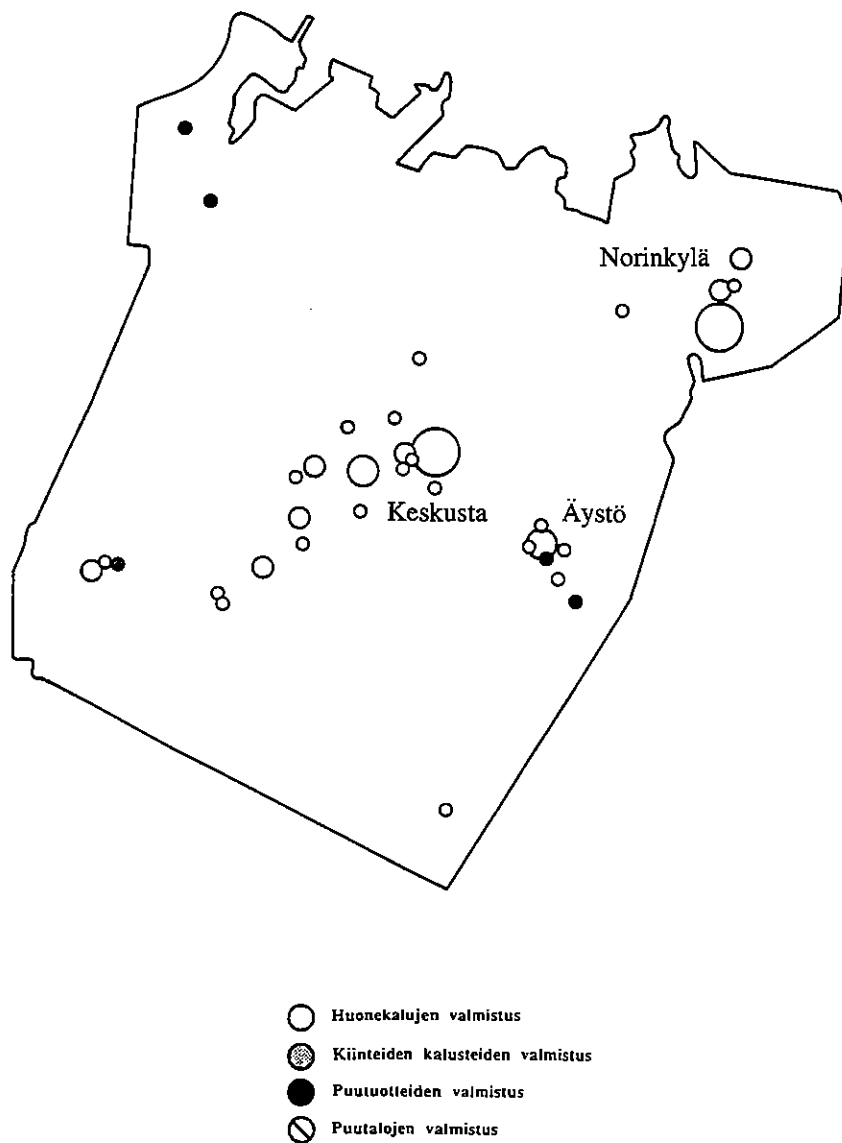
Tiivistelmä huonekaluteollisuudesta

Perinteisen puunkäsittelytaidon ja ulkomailta saatujen virikkeiden varassa Jurvassa valmistettiin huonekaluja jo 1800-luvun alkupuolella. Ammatikseen kalusteita valmistavat kulkivat talosta taloon huonekaluja tekemässä. Varsinainen myyntikotiteollisuus alkoi 1860-luvulla. Jurvan alueet edustavat karuja larvamaita, joilla pienentyneet tilat eivät enää pystyneet elättämään asukkaita. Työtaito opittiin yleensä kotona. 1800-luvun lopulla alettiin huonekaluja kuljettaa Vaasan ja Kristiinankaupungin markkinoille hevosilla. Markkina-ajan kukoistusvaihetta elettiin 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Vuosisadan vaihteessa Jurvaan syntyi myös välittäjien ammattikunta. Välittäjät kuljettivat tuotteet junalla eteläisempiin kaupunkiin. Jurvalaisten huonekalujen laatua oli jo ehditty moittiakin ennen kuin ammattikoulutus saatiin vuonna 1911 aloittaneen Veistokoulun avulla järjestykseen. Vuonna 1914 perustettiin lähinnä markkinointia varten Pirtti-niminen liike. Pirtti teki puusepille tilauksia ja jakoi piirrustuksia, joiden mukaan kalusteet tehtiin.

Pirtin lopetettua toimintansa (v. 1922) markkinoinnissa alkoi 1930-luvulla kiertokaupan aika. Aluksi liikuttiin hevosilla, myöhemmin autoilla. Ansiokotiteollisuudesta siirryttiin pienteollisuuteen, mikä merkitsi sitä, että alettiin käyttää myös vierasta työvoimaa. Kun rakentaminen ja samalla kalusteiden kysyntä vilkastui sotien jälkeen, yritysten lukumäärä oli Jurvassa huipussaan 1950-luvulla. Kiertokauppa laajeni käsittämään koko Suomen, ja noin 200 koppiautoa lähti parhaina maanantiaamuina tien päälle. Tämä oli ns. maakuntakalustojen aikaa. Tyylihuonekalujakin tehtiin, mutta niitä ei juuri arvokkuutensa takia myyty kiertokaupassa. 1950-luvulla huonekalujen valmistus alkoi levitä myös naapurikuntiin. Kaikkein otollisimpia taidon vastaanottajia olivat naapuripitäjien syrjäkylät kuten Ilmajoen Nopankylä ja Kurikan Viitalankylä, joissa oli harjoitettu ajokalujen valmistusta. Rintamailla oli maatalouden kehittäminen taannut riittävän toimeentulon.

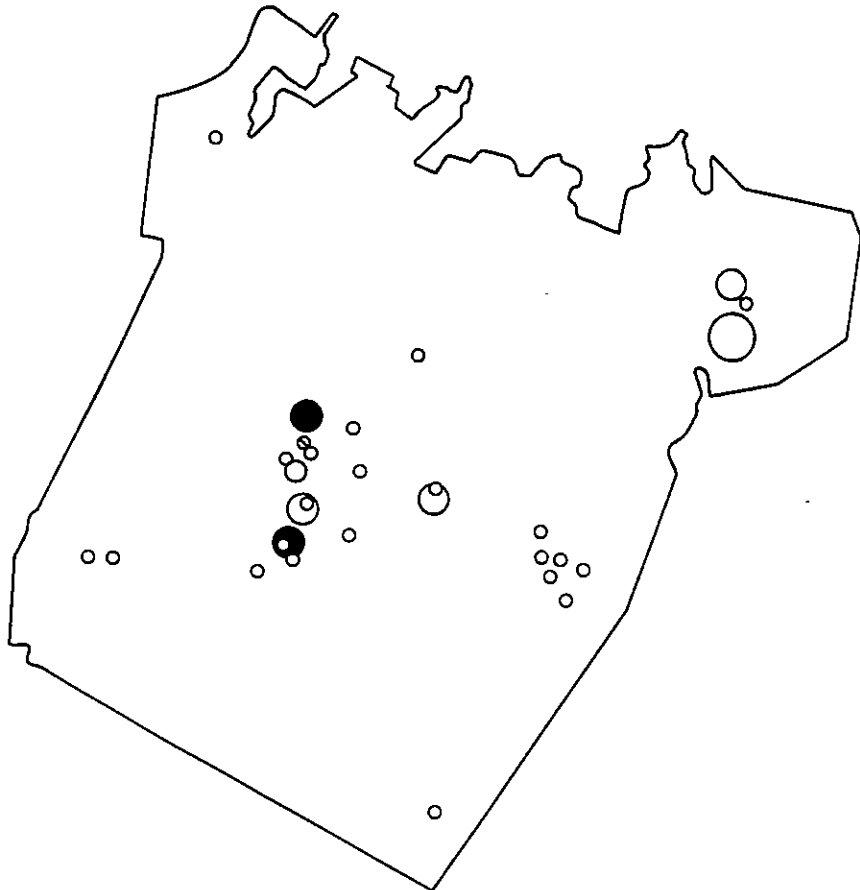
Varsinainen teollinen murros tapahtui 1960-luvulla. Siirryttiin vähitellen suurempiin ja tehokkaampiin yksiköihin. Samalla huonekaluteollisuus alkoi Jurvassa keskittyä kirkonkylään ja sen tuntumaan. Kurikka ja Kauhajoki tulivat huonekalujen valmistukseen vahvasti mukaan. Niissä yritysten määrä lisääntyi, kun se Jurvassa alkoi hiljalleen vähentyä. Siitä huo-

Teuva 1978

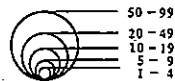
Kuva 27. Huonekaluja, puutuotteita ja puutaloja Teuvalla vuosina 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Palomäki & Palomäki 1993).

Teuva 1989

0 1 2 3 4 5 km

Henkilökunnan määrä

Kuva 27 jatkuu.

limatta Jurvassa oli 1960-luvun puolessa välissä lähes 90 huonekaluvalmistajaa. Kiertokauppa oli edelleen voimissaan, mutta 1960-luvulla alkoi syntyä aikaisempaa runsaammin kiinteitä huonekaluliikkeitä, jotka veivät markkinoita ovelta ovelle-myyynniltä. Matkakustannusten nousu haittasi niin ikään kiertokauppaa.

1970-luvulle tultaessa kiertokauppa väheni nopeasti. Perustettiin Jurva-Kaluste, jonka tehtävänä oli myydä tuotteita tukkuostajille, mutta pitää myyntinäyttelytilaa myös vähittäisostajia varten. Sen ohella perinteisilläkin markkinointikanavilla oli edelleen merkitystä. Yritysten lukumäärän väheneminen ja koon kasvu jatkui Jurvassa, mutta naapurikunnissa määrät kasvoivat aina 1980-luvulle saakka. Ruotsista muodostui 1970- ja 1980-luvuilla useiden huonekaluyritysten merkittävä markkina-alue.

Viimeisin runsas vuosikymmen on ollut koko toimialakeskittymässä yritysten tuotannollisen ja alueellisen keskittymisen aikaa. Vaikka huonekalujen valmistajien lukumäärä on pienentynyt, tuotanto kasvaa ja työvoimaakin tarvitaan edelleen paljon. Yksilöllisyys, joustavuus ja toimintavarmuus ovat tulleet tärkeimmiksi kilpailuvalteiksi. Periaatteessa jokainen tuote lähtee kuluttajan toiveiden mukaisena tehtaalta vasta, kun yksittäinen tilaus on sinne saapunut. Kilpailu on kiristynyt. Halpatuontimaat ovat tulleet mukaan myös huonekalualalle. Alihankintatoimintaa on yritysten välillä hyvin vaihtelevassa määrin. Toiset hoitavat koko tuotantoprosessinsa itse, toiset käyttävät mahdollisimman paljon alihankintaa. Nuoremman polven yrittäjät ovat sitä mieltä, että työn organisoinnissa ja teknologian hyväksikäytössä on vielä paljon parantamisen varaa.

Yhteistyö on voimakkainta alan koulutuksessa ja tuotekehityksessä, joissa toimijoina eivät ole ainoastaan yrittäjät, vaan myös erilaiset julkiset organisaatiot. Markkinointiyhteistyötä tapahtuu monessa muodossa aina messujen yhteisosastoista yhteisiin markkinointielimiin saakka. Toimialakeskittymän sisällä voidaan karkeasti yleistäen sanoa aikojen kuluessa tapahtuneen alueellista eriytymistä siten, että Jurvassa valmistetaan tyylihuonekaluja, Kauhajoella hyllyjä, Kurikassa ja Ilmajoella ruokailuryhmiä ja sohvapöytiä. Sohvakalustojen valmistus on levinnyt tasaisimmin, koska siihen riittää varsin vaatimatonkin konekanta. Samalla pehmeiden kalusteiden valmistuksesta on muodostunut kaikkein kilpailluin tuoteryhmä. Kilpailevia tuotteita ei tule ainoastaan kotimaasta, vaan myös halpatuontimaista esim. Baltiasta.

8.4.2. Kauhavan puukoista mattokutomokeskittymään

Lapuanjokilaakso kuuluu siihen osaan Etelä-Pohjanmaata, josta tervanpoltto väistyi jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Alue on perinteisesti hyvää viljelyseutua. Maata oli enää niukalti raivattavaksi, joten torppien määrä jäi eteläpohjalaisittainkin katsoen pieneksi, kun niitä 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alkupuolella alettiin perustaa (Kakkuri ym.1985:107, 108 ja 111). Toimeentulo-ongelmat purkautuivat runsaahkona siirtolaisuutena (Kakkuri ym. 1985: 135 ja kuva 21). Alueella koettiin konkreettisenä myös toinen "yrittäjyyden" ilmenemismuoto, puukkojunkkarit. Pahin "häjyylyaika" oli jo oikeastaan ennen amerikansiirtolaisuuden valtakautta (Kakkuri ym.1985: 128), sillä siirtolaisuus tarjosi menestymismahdollisuuksia niille, jotka muuten ehkä olisivat sortuneet väkivaltaan ja muuhun rikollisuuteen itsetuntoaan kohottaakseen ja jopa toimeentuloaan puolustaakseen. Vaikka puhutaankin Härmän häjyistä ja Kauhavan "rumasta fallesmannista" häjyjen taltuttajana, oli näitä rettelöitsijöitä toki Härmän naapuripitäjissäkin riittämiin. Psykkisen tason purkautumisteinä toimivat myös myönteisemmät joukkoliikkeet kuten herännäisyys ja nuorisoseuraliike. Rakennettiinpa Kauhavalle maamme ensimmäinen nuorisoseuratalo vuonna 1891. (Kakkuri ym.1985: 204.)

Puukkojen valmistus

Joitakin puukon- ja tupentekijöitä tiedetään olleen eri puolilla Kauhavaa jo 1800-luvun puoleksavälissä, mutta perinteiseksi muuttunut "Kauhavan puukko" ei vielä silloin ollut syntynyt (Järvenpää 1979: 84). Taitavat kyläsepat takoivat maatyökalujen ohella myös hyvänlaatuisia puukkoja. Kukaan maasepistä ei kuitenkaan erikoistunut yksinomaan puukkojen valmistukseen. Ensimmäiset puukkoja ja tuppia päätyönään valmistaneet kauhavalaiset olivat Tuomas Tuurinmäki ja hänen poikansa Kustaa. Nuorena sepän töitä harrastanut Tuomas lähti 1860-luvun nälkävuosina etelään päin ja toimi Hollolan pitäjässä kyläseppänä. Hän oppi puukonvalmistustaitonsa tällä matkalla ja alkoi työkseen valmistaa niitä v. 1870 Kauhavalle palattuaan. Kustaa- pojasta tuli isääkin taitavampi puukkoseppä. (Sippola 1958: 151 ja 152.)

Vuonna 1879 aloitti puukonteon kaksikymmentävuotias nuorukainen Iisakki Järvenpää. Hänen merkityksensä Kauhavan puukkoteollisuuden historiassa on ollut ratkaiseva. Käsistään kätevä nuorukainen oli jo aikaisemmin yhdessä veljensä kanssa opetellut puusepän ja maalarin ammatit. Heidän ammattitaitonsa oli saanut arvostusta. Rohkaisevana esikuvana mainitaan Iisakille, jolle puukonvalmistus oli vielä täysin uutta, olleen mm. Tuurinmäen

Kustaan, joka valmisti Järvenpäänkin silmää miellyttäneitä puukkoja. (Järvenpää 1979: 17 ja 25.) Iisakki Järvenpään tukena ja yhtiökumppanina toimi hänen sukulaisensa Juho Kustaa Lammi, joka jatkoi isänsä ammattia valmistamalla mm. puukonteriä puusepille ja taloihin. Hän ryhtyi tekemään puukkojensa päihin myös tuohikoristeluja. Iisakki Järvenpää ja Juho Kustaa Lammi alkoivat puukonteon suunnilleen samaan aikaan. Yhdessä he ratkoivat mm. kiillotukseen ja kaiverukseen liittyviä ongelmia. Tunnustukseksi taidoistaan he saivat kumpikin "keisarin puukkosepän" arvonimen. (Kakkuri ym. 1985: 204 ja 205.) Molemmat laajensivat puukkoliikkeitään, jotka toimivat samalla opinahjoina. Järvenpään liikkeessä kohosi oppilaiden ja työmiesten määrä 1890-luvun lopussa kuuteen, seitsemään. Mestari itse teki vaativimmat työt ja jakoi työmiehille muut.

Kaksikymmenvuotinen itsenäisenä käsityönharjoittajana toimiminen oli vihdoin tuottamassa tulosta, kun Järvenpää teki yllättävän päätöksen siirtyä vuoden 1899 alussa työnjohtajaksi vasta perustettuun Kauhavan puukkotehtaaseen. Mestari entisine työmiehinä muodosti tehtaan kantatyöväen. Kauhavan puukkotehtaan menestyminen perustui paljolti Järvenpään ammattitaitoon ja maineeseen. Luvattusta kuukausipalkasta hän sai kuitenkin vain murto-osan. Hän harkitsi jo monien muiden eteläpohjalaisten tavoin Amerikkaan muuttoakin, mutta luopui ajatuksesta. Hän sanoutui kuitenkin irti Kauhavan puukkotehtaalta viiden työvuoden jälkeen ja ilmoitti valtakunnallisissa lehdissä ryhtyvänsä jälleen itsenäiseksi yrittäjäksi. Kuukaudelehen 40 vuotta siitä, kun Iisakki Järvenpää oli alkanut valmistaa puukkoja elinkeinonaan, hän myi puukkoliikkeensä pojilleen. Hän ei suinkaan jäänyt tuolloin toimeettomaksi, vaan jatkoi työntekoa tehtaalla. Puukonvalmistus oli kuluneiden 40 vuoden aikana muuttunut puhtaasta käsityöstä koneiden avustamaksi. Puukkoverstaita oli syntynyt, tekijäkunta moninkertaistunut ja työnjako muotoutunut. Jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli Kauhavalla puukkojen valmistuksessa käytössä varsin tarkka työnjako. Leimaa-antavaa oli töiden jakautuminen verstaas- ja kotityöhön. Ensimmäinen koneellista puukonvalmistusta vuosisadan vaihteessa kokeillut yrittäjä oli Jaakko Hannuksela, sama henkilö, jolta Järvenpää vuokrasi tilat aloittaessaan uudelleen taipaleensa itsenäisenä yrittäjänä v. 1904. Hannukselan yritys ei oikein onnistunut, mutta vähitellen alkoi konetyön merkitys kasvaa. (Järvenpää 1979: 43–80.) Samalla, kun konetyön osuus lisääntyi, puukot menettivät yksilöllisyyttään ja yksityiskohtaisuuttaan. Tästä vanhat mestarit olivat kovasti huolissaan. Myös työn laatu saattoi joskus tuottaa ostajalle pettymyksen. Hintakilpailu alkoi.

Kauhavan puukon menekki kuitenkin kasvoi jatkuvasti. Vuonna 1922 arvioidaan Kauhavalla olleen 40 puukontekopaikkaa, jotka työllistivät ainakin 150 pitäjäläistä. Vuonna 1925 työntekijöitä kerrotaan olleen noin 500. Puukkotehtaiden pysyvän työväen lisäksi valmisti satoihin

nouseva miesjoukko kotonaan puukkoja ja tuppia. Kauhavalla toimi 1920-luvulla neljä kooltaan merkittävää puukkotehdasta. 1930-luvun vaihteen pula-aika raaka-aineen saantivaikeuksineen katkaisi puukkotyön. Siirtolaisuus Amerikkaan lisääntyi jälleen. Pula-ajan jälkeen puukonvalmistus elpyi nopeasti 1935–39. Puukkoja alkoi mennä myös entistä enemmän ulkomaille. 1940-luvun sota-ajat eivät suinkaan hillinneet kysyntää, päinvastoin. Samalla syntyi runsaasti parin kolmen miehen puukkoverstaita. Elannon hankkimiseksi ei ollut monia vaihtoehtoja, mutta oman verstaan perustaminen loi ainakin toivoa toimeentulosta. Raaka-ainepula yhdessä keskenään hyvin eritasoisen yrittäjäkunnan lisääntymisen kanssa sai aikaan tuotteiden huononemista, kunnes valtiovalta puuttui asiaan v. 1943. Kauhavalle perustettiin kotiteollisuustoimikunta, joka yhdessä kansanhuoltoministeriön kanssa alkoi valvoa tuotteiden laatua ja hintoja sekä jakaa tarvittavat raaka-aineet. Jotkut puukkoverstaat lopettivat heti valtiovallan puututtua asiaan, mutta siitä huolimatta puukkoala oli vuoteen 1945 mennessä paisunut niin "hillitömästi", että puukonteosta toimeentulonsa saaneiden määrää on mahdoton arvioida. (Järvenpää 1979: 127–144.)

Viime vuosikymmeninä on puukon merkitys tarve-esineenä vähentynyt ja ulkomainen kilpailu kiristynyt. Tämä on merkinnyt sitä, että niin pienet kuin suuremmatkin yritykset ovat joutuneet lopettamaan toimintansa. Siitä huolimatta puukonvalmistusperinne elää Kauhavalla. Järvenpään puukkotehdas on edelleen merkittävä puukkojen valmistaja, jonka laadukkaat tuotteet ostetaan nykyään lähinnä lahja- ja koriste-esineiksi. (Kakkuri ym. 1985: 205.)

Kudonnaisten valmistus kustannusjärjestelmällä

Rautatien rakentaminen 1800-luvun jälkipuoliskolla merkitsi monille uuden kulkuväylän saaneille rintapitäjille ratkaisevaa muutosta viljan, rehun ja sahatavaran kuljetuksessa. Kauhavalle, jonne rautatie ulotettiin 1880-luvulla, sen vaikutus oli tavallistakin tärkeämpi. Rata kulkee Lauttamuksen kylän halki. Kyseinen alue oli tuolloin pitäjän varattominta seutua, jonne oli osoitettu mökinpaikkoja vähävaraisille perheille. Näikävuodet olivat kartuttaneet köyhää väestönosaa, ja Lauttamus muodosti tyypillisen työttömyysalueen. Rautatie toi Kauhavalle monia työtilaisuuksia. Lisäksi kaupankäynti matkustavien kanssa loi paikkakunnan kotiteollisuudelle markkinoita. Kauppatavaraksi eivät jääneet ainoastaan puukot, vaan muutkin alat, etenkin kutomateollisuus, saivat kasvupohjaa. Kun puukkojen valmistus tarjosi työtilaisuuksia miesväelle, kutominen antoi naisille oivallisen leipäpuun. "Alan valinta" oli varsin helppoa, sillä kutomistoiminnalla oli Kauhavalla vuosisataiset perinteet, vaikka myyntiin asti kudonnaisia oli aikaisemmin valmistettu suhteellisen vähän. (Jaskari 1958.)

Kudottamisen aloitti Kauhavalla 1880-luvun puolivälissä työmiehen leski Liisa Hautamäki, joka oli muuttanut lapsena vanhempiensa kanssa Alahärmästä Kauhavalle. Liisa Hautamäen on kerrottu kutoneen härmäläisen äitinsä opettamana jo kymmenvuotiaana, ja mentyään naimisiin hän alkoi kutoa ansiokseen. Jäättyään lyhyen avioliiton jälkeen leskeksi 1876 hänestä tuli ammattikankuri, joka myi kankaita aluksi Kauhavalle, sitten myös lähikaupunkeihin. Kudottamiseen hänelle antoi todennäköisesti virikkeen Kauhavan ensimmäisen asemapäällikön rouva, Nadja Castrén, joka oli innokas käsityön harrastaja. Hänen on kerrottu kehoittaneen Liisa Hautamäkeä ”ottamaan apulaisia” ja kehittämään taitojaan. Järjestelmä, jossa kudottajat huolehtivat raaka-aineiden hankinnasta ja markkinoinnista, mutta suorituttivat varsinaisen kudontatyön palkatuilla kutojilla, oli Englannissa tullut tunnetuksi kustannusjärjestelmän nimellä. Liisa Hautamäellä olikin kankureina enimmillään yli kaksikymmentä naista. Tuotevalikoima oli varsin monipuolinen, aina pukukankaista sisustustekstiileihin. Materiaalina käytettiin etupäässä pellavaa, puuvillaa ja villaa. Liisa Hautamäki lienee teettänyt myös ”konstikankahia” eli sidokseltaan vaativia raanuja ja muita peitteitä. Hän myi kudonnaisia kotonaankin, jossa hänellä oli niitä hyllyittäin varastossa, mutta niitä myytiin myös Kauhavan asemalla, jonne matkustajajuna pysähtyi ravintolan takia kymmeneksi minuutiksi aamuin illoin. Asemakauppa oli samalla hyvää mainosta, koska matkustavat saattoivat siellä tutustua kauhavalaisiin kankaisiin. Aluksi Liisa lienee itse ollut asemalla tuotteitaan tarjoamassa, mutta myöhemmin hänellä oli palkattu myyjä. Liisa Hautamäki kulki myös kauppatiekoilla eri puolilla maata mm. Oulussa ja Helsingissä. Erityisesti Jyväskylän tori oli hänelle tuttu paikka. ”Hautamäen Lissusta” on tullut legendaarinen henkilö, jonka merkitystä Kauhavan kudonnalle on saatettu jopa liioitella. Hän jatkoi kudonnan kustantamista vuoteen 1918 saakka, jolloin hän lopetti sen lankapulan ja ikänsä takia. Vielä Liisa Hautamäen aikana pääosa Kauhavan tekstiileistä oli itsenäisten kutojien tekemiä ja myymiä. Esimerkiksi vuodelta 1905 on tieto, jonka mukaan Liisa oli pitäjän ainoa kudottaja, mutta pian sen jälkeen alkoi kustannusjärjestelmä laajentua. Merkittävä kudottaja tuli myös Loviisa Ekmanista, joka aloitti kustannustoiminnan vuonna 1911. Tuotanto kehittyi monipuoliseksi, ja Ekmanin emäntä valvoi tarkoin tuotteiden laatua. Ekmanien kekseliäisyyden ansiosta tuotanto jatkui myös ensimmäisen maailmansodan jälkeisen lankapulan aikana. He hankkivat syrjäkylien pikku-kaupoissa vielä jäljellä olevat langat, ja Loviisa värjäsi nämä langat perinteisin kasvisvärein. Loviisa Ekman lopetti kustannustoimintansa 1930-luvun loppupuolella. (Virrankoski 1994: 96–102 ja Porkkala 1996: 14 sekä Elsa Porkkalan haastattelu 1.7.1999.)

Kauhavan kutomateollisuus sai alusta lähtien sopeutua nykyajalle tyypillisiin ongelmiin. Tavallisten kangaslaatuojen valmistaminen oli jo 1800-luvulla edennyt Etelä-Suomessa varsin pitkälle, joten kyseisillä tuotteilla ei kannattanut lähteä kilpailemaan. Oli erikoistuttava erityistä

taitoa vaativiin kudonnan lajeihin sekä panostettava väriyhdistelmien valintaan ja mallien kehittämiseen, tuotekehittelyyn. Virrankosken (1994: 116) mukaan kehitystoiminnan seurauksena kävi niin, että konstikankureiden taitoa ja 1800-luvun komeita malleja ei käytetty enää 1930-luvulla paljoakaan hyväksi. Tavoitteet oli kuitenkin asetettu liiketaloudellisesti ajateltuna viisasti. Kauhavan kutomot pyrkivät 1930-luvulla tuottamaan hyvää kulutustavaraa tavallisille ihmisille. Kauhavan tekstiileille oli jo itsenäisyyden ajan alkuun mennessä luotu hyvä maine. Myös kustannusjärjestelmä oli osoittanut mahdollisuutensa. Varhaiset yrittäjät olivat toimineet hyvin vähäisin varoin, mutta yhtiöksi liittyneinä uudet yrittäjät saattoivat sijoittaa kudottamiseen hiukan enemmän pääomaa. Samalla oli myös mahdollistaa yhdistää eri ihmisten erilaiset taidot. Aloitteen tällaiseen toimintaan teki Maija Mäkipelkola, joka vuonna 1919 perusti kolmen muun naisen (Ilma Somppi, Helmi Stenius ja Ida Toivonen) kanssa Kauhavan Naisten Kotiteollisuusliike-nimellä tunnetuksi tulleen yrityksen, joka rekisteröitiin seuraavana vuonna. Perustettu välitysliike näytti menestyvän hyvin, ja ennen talvisotaa vastaavanlaisten liikkeiden määrä nousi ainakin toiselle kymmenelle. Suurimmilla yrityksillä saattoi olla 100–200 vakinaisia kutojaa samanaikaisesti palveluksessaan. Virrankoski (1994: 104 ja 117) on arvioinut, että Kauhavan kutomoilla oli 1930-luvun lopulla yhteensä 1800 kutojaa. Usein yrityksiä syntyi varhaisempien yritysten osakkaiden tai työntekijöiden perustaessa uusia yhtiöitä. Myös kaksi ”Naistenliikkeen” alkuperäisistä omistajista siirtyi myöhemmin muihin yhtiöihin. Vuonna 1925 perustettiin Kauhavan Kangas-Aitta, jonka osakkaina olivat Maija Mäkipelkola, Lyyli Karppinen, Maiju Orrenmaa ja pankinjohtaja Elli Karp. Vuonna 1930 rekisteröitiin Kauhavan Kotityö, jonka perustivat ”Naistenliikkeen” osakas Helmi Korpijaakko (ent. Stenius) ja samassa liikkeessä apulaisena toiminut Niini Kangas ja sen kauppa- matkustaja Taimi Halmio. Muut ennen talvisotaa perustetut yritykset syntyivätkin 1930-luvulla. Kutomojen omistajina ja johtajina alkoi 1930-luvulla esiintyä miehiäkin, joista jotkut olivat hankkineet kokemusta muilla liikealoilla. Naisten osuus säilyi kuitenkin paljon suurempana. Kaikkien ”kutomojen konttorit ”sijaitsivat Kauhavan keskustaajamassa, etupäässä Lauttamuksessa ja niiden toiminta perustui sotiin saakka pelkästään kotityön teettämiseen eli kustannusjärjestelmään.

Suuri osa Kauhavan kutomojen kankaista kudottiin omassa pitäjässä, mutta paljon tehtiin myös Korteesjärvellä, Lappajärvellä, Lapuan Ojutkankaalla, sittemmin Lapuaan liitetyssä Kauhajärven kylässä, Alajärvellä ja Alahärmässä. Joitakin kutojia oli myös Evijärvellä, Vimpelissä, Ylihärmässä ja Lapuan Mustamaan kylässä (Virrankoski 1994: 102–105 ja Jaskari 1958: 173–175). Ansiotyökseen kutovat kankurit olivat autonomian ajan lopulla etupäässä maaseudun tilatonta väestöä, torpparien ja mäkitupalaisten vaimoja ja tyttäriä tai yksinäisiä itsellisiä. Varsinaiseen köyhälistöön kutoja ei voinut kuulua, koska hänellä

täytyi olla verraten tilava tupa ja kangaspuut. Myöhemmin ansiotyökseen kutovien naisten sosiaalinen rakenne muuttui. Kauhavan kankureista valtaosa oli 1920- ja 1930-luvulla talon-tyttäriä ja emäntiä, joista monet kuuluivat itsenäistynyttä torppaa hallitsevaan perheeseen. Joukossa oli myös monta ammattityömiehen ja käsityöläisen vaimoa. (Virrankoski 1994: 144 ja 145.) Todellisuudessa Kauhavalla ei ollutkaan paljon suuria taloja, joten pääosa kutomojen vakinaisista kankureista oli väistämättä pienten tai pienehköjen tilojen naisväkeä (Virrankoski 1994: 106). Naiset olivat entistä halukkaampia saamaan käyttöön omaa rahaa. Monia maatalous- ja kotitaloustöitä rationalisoitiin voimakkaasti, joten naisilla oli myös entistä enemmän aikaa kudontaan. Työväestölle oli tarjoutunut uusia elinkeinovaihtoehtoja, mikä vieroitti työväkeen kuuluvia naisia kudonnasta. Nämä uudet mahdollisuudet olivat tosin huomattavasti parempia lähellä kaupunkeja sijaitsevilla alueilla. (Virrankoski 1994: 145 ja 146.)

Vaikka kutojia olikin Kauhavan lähipitäjissä runsaasti, kudottajia ei niistä juuri ennen toista maailmansotaa löytynyt. Lapuan erikoisuutena oli kahden laatutyötä teettäneen kustantajan toiminta. Nämä olivat kunnanlääkärin puoliso Julia Backman, joka asui Lapualla 1888–98, ja lapualaissyntyinen kauppiaan rouva Elisabet (Liisi) Hautanen. Liisi Hautanen oli 1930-luvulle saakka Lapuan kudonnan keskeinen hahmo. (Virrankoski 1994: 93.) Lappajärven Karvalan kylässä tiedetään vuodesta 1933 lähtien olleen kaksi aivan pientä kudottajaa (Virrankoski 1994: 119). Muista eteläisen Pohjanmaan pitäjistä kustannustoimintaa harjoitettiin etenkin Vähässäkyrössä, jossa se oli varsin laajamittaista aina 1800-luvun lopulta 1920-luvulle (Virrankoski 1994: 83).

Kudonnaisten valmistus on hyvin suhdanneherkkä ala. Siitä huolimatta Kauhavan halpojen kankaiden menekki ei pulavuosina 1929–1930 merkittävästi huonontunut. Silloin oli myös erikoisen helppo saada kutojia, vieläpä halvalla. Jonkin verran kudonnaisia myytiin kotikutomojen yhteydessä olevista puodeista, mutta myös rautatieasema oli entiseen tapaan myyntipaikkana. Koko asemamyynnistä jouduttiin 1930-luvulla luopumaan, kun junien pysähdysaikoja lyhennettiin. Pääosa Kauhavan kudonnaisista myytiin kangasalan liikkeille, etupäässä kaupunkiin. Markkina-alueena oli koko Suomi. Myyntityötä hoitivat kauppatkustajat (nyk. edustajat), jotka liikkuvat mallilaukuineen yleensä junalla. 1920-luvulla kauppatkustajat kävivät suurehkoissa kangaskaupoissa sekä osuuskauppojen ja -liikkeiden kangasosastoilla esittelemässä tuotteita ja ottamassa tilauksia. Myös osuuskauppojen keskusliikket (SOK ja OTK) ostivat kudonnaisia. 1930-luvulla yleistyivät kauppatkustajien hotelli-huoneissa pitämät tuotenäyttelyt, joihin kutsuttiin tärkeitä ostajia yksi kerrallaan. (Virrankoski 1994: 115 ja 115.) Nämä ammatilliset myyjät saattoivat olla kotoisin eri puolilta Suomea. Kauhavan Kangas-Aitalla oli palveluksessaan mm. tamperelainen kauppatkustaja. Myö-

hemmin myyjät saattoivat vuokrata Kauhavalta käyttöönsä auton ja kuljettajan ja ajaa näyte-laukkuineen suoraan asiakkaan luo. Kauppatukustajien hankkimat tilaukset toimitettiin ostajille joko junalla tai postitse. (Jouko Karppisen haastattelu 24.6.1999.).

Taloudelliset olot paranivat kudonnan kasvun myötä. Lauttamukseen nousi edustavia liike-taloja. Yksityisten ihmisten kannalta katsoen oli myönteistä se, että elinehtojen parantuminen jakautui tasaisesti sekä kutojien että välittäjien kesken. Tähän oli myötävaikuttamassa valit-täjäliikkeiden keskinäinen kilpailu. Kauhavan kutomateollisuuden piirissä syntyi verrattain varhain ajatus yhteistoiminnasta. 1930-luvun alkupuolella perustettiin raaka-aineiden hankin-taa varten osakeyhtiömuotoinen tukkuliike. Siitä saadut hyvät kokemukset innostivat yhteisen värjäämön rakentamiseen. Hankittiin myös automaattisesti toimivia kehruukoneita lankojen valmistukseen. (Jaskari 1958: 181 ja 182.)

Toinen maailmansota koetteli Suomen tekstiiliteollisuutta paljon pahemmin kuin ensimmäi-sen. Ulkomaankaupan lamautuminen aiheutti lankapulan, koska raaka-aineomavaraisuus oli ollut hyvin alhainen. Siviiliväestöä palveleva tekstiiliteollisuus kiellettiin 1941 lähes kokonaan. Kotikehruisesta pellavalangasta kudottaminen oli sentään luvallista. Vuodesta 1942 otettiin käyttöön paperilanka, koska kudontakielto ei koskenut paperikankaita. Useimmat Kauhavan kutomot alkoivat teettää paperilangasta ikkunaverhoja, seinävaatteita ja käytävämattoja. Vaikka paperilanka olikin kutomisen kannalta hankala materiaali, Kauhavan kutomot elivät sodan yli pääasiassa juuri sen varassa. Sodan jälkeen kudonta Kauhavalla elpyi ja laajeni tekstiilien valtavan kysynnän ansiosta nopeasti. (Virrankoski 1994: 118.)

Kudonnaisten teollinen tuotanto ja mattoteollisuuden alkuvaiheet

Kauhavan ensimmäisenä teollisena kutomona voidaan pitää Kustaa Sompin vuonna 1924 perustamaa erilaisia neuletuotteita: jussi-paitoja, puseroita ja villatakkeja valmistanutta yritystä (Ilmonen 1980: 708), mutta vuoteen 1944 mennessä Kauhavalle ei oltu vielä perustettu ainoatakaan tehdasta tai verstasta kankaiden, ryijyjen tai mattojen kutomiseksi (Virrankoski 1994: 104). Kudonnan elpymisen myötä ala alkoi koneistua, ja kotikudonnan rinnalle syntyi verstasteollisuutta. Kun Kauhavan Kangas-Aitta vuonna 1934 muutti pois Karin talosta, aloittivat myös Helmi ja Nikolai Kari esimerkin innostamina kudottamistoiminnan. Heidän perustamansa Kauhavan Taidekutomo pääsi ennen sotia hyvään alkuun, ja kun sota päättyi kutomo koneistettiin. (Jouko Karppisen haastattelu 24.6.1999.) Taidekutomosta tuli 1950-luvulla kiistatta Kauhavan suurin teollinen kutomo, jonka työntekijöiden määrä kohosi

kahteensataan, mutta joka samanaikaisesti työllisti vielä suuren määrän kotikutojia (Ilmonen 1980: 708). Vähitellen kudottamisen osuus alkoi pienentyä. Yhtenä syynä oli ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen ja sitä kautta kudottamiskustannusten lisääntyminen. Ei kannattanut enää kudottaa. Yksinään kutovat yrittäjät, joiden ei tarvinnut maksaa sosiaalkuluja, menestyivät kuitenkin vielä jonkin aikaa. (Jouko Karppisen haastattelu 24.6.1999.) Vaikka kankaita ja liinoja valmistettiin edelleenkin, *mattojen kudonta* nousi vähitellen etusijalle (Virrankoski 1994: 118).

Maton käyttö oli alkanut yleistyä tavallisen kansan keskuudessa vasta 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Siihen saakka niitä oli käytetty lähes pelkästään säätyläiskodeissa. Matot olivat Suomessa toiseen maailmansotaan asti lähes poikkeuksetta karvalanka- tai riepumattoja. Karvalankaan käytettiin lehmänkarvoja, joihin sekoitettiin lampaanvillaa kehruun helpottamiseksi. (Virrankoski 1994: 158.) Kauhavalla jo Liisa Hautamäki teetti muiden kudonnaisten ohella mattoja, jotka olivat pääasiallisesti karvalankamattoja. Myös mm. Kauhavan Kangas-Aitan ja Kudontatuvan tuotannossa oli alusta pitäen jonkin verran riepumattoja. Toisen maailmansodan jälkeen matonkudonta laajeni Kauhavalla ja lähiseudulla nopeasti eikä käsityö enää riittänyt tyydyttämään kysyntää, joten otettiin käyttöön sähköllä käyvät kudontakoneet. (Virrankoski 1994: 166 ja 167.) Ensimmäiset mattokutomot perustettiin Kauhavalle jo 1950-luvulla, jolloin valmistettiin lähinnä karvalankamattoja villalangoista, jotka kehrättiin ja värjättiin paikallisissa yrityksissä tai perheissä. Kauhavalla valmistettiin tuolloin myös huonekalukankaita (Ilmonen 1980: 708). Kutomoteollisuus työllisti 1950-luvulla yli 3000 kauhavalaista ja ympäristökuntien asukasta (Ilmonen 1980: 706).

Mattoteollisuuden piirissä löydettiin uusia raaka-aineita. 1950-luvun lopussa tuli käyttöön trikoo. Trikookankaasta leikattiin reunasuikale, jota alettiin käyttää matonkuteena. (Ahvenniemi 1989: 25.) Kauhavan Kangas-Aitan eläkkeellä oleva toimitusjohtaja Jouko Karppinen muisteli 1950-luvun puolivälissä saaneensa yrityksensä edustajalta ensimmäisen kerran kuulla, että imatralainen tukkuliike tarjoaa tätä reunajätettä ostettavaksi. Pian tämän jälkeen mattoyrittäjä Urho Jylhä keksi värjätä Karppiselta ostamansa reunasuikalevyyhdyt vain puolittain, jolloin yhtä matonkudetta käyttämällä syntyi kirjava matto. Kun kuteita kuivatettiin ulkona, taito levisi nopeasti yrittäjältä toiselle. Trikookude tuli kaikkien ulottuville, kun kudetta ulkomailta ostanut toijalalainen yrittäjä alkoi kierrellä autollaan kutomosta toiseen. 1950-luvulla alkoi vallata alaa myös uusi markkinointitapa. Myyntimiehet hakivat omilla autoillaan tuotteet Kauhavalta, kaupittelivat niitä ovelta ovelle hyvin laajalla alueella (esim. Pohjois-Suomessa) ja tilittivät tuoton seuraavaa erää hakiessaan. (Jouko Karppisen haastattelu 24.6.1999.) Huomattava määrä näistä myyntimiehistä oli lappajärveläisiä. Lappajärvellä oli jo

1920-luvulta lähtien kudottu kauhavalaisille liikkeille, mutta toimitettiin sieltä kudonnaisia muuallekin. Jo 1930-luvulla kudottajana toiminut Eemeli Karvala ryhtyi sotien jälkeen kudottamaan tamperelaiselle Pate Oy:lle (Havusela 2001: 30). Myöhemmin oli tavallisempaa toimia 1950-luvulla muodostuneessa myyntimiesammattikunnassa. 1960-luvulla vakinaisten myyntimiesten määrä oli jo kohonnut noin kolmeenkymmeneen. Vaikka kauhavalaisille kudottiin edelleen runsaasti, yrittäjien määrä Lappajärvellä lisääntyi, kun alettiin itse toimia kudottajina. Karvalankamattojen valmistus oli Lappajärvellä aloitettu 1950-luvun loppupuolella, mutta 1960-lukukin oli pitäjässä vielä ryijyaikaa, jolloin ikään kuin latauduttiin tulossa olevalle räjähdysmäiselle mattoteollisuuden kasvulle. Yhdellä kutojalla saattoi parhaana aikana olla jopa 50 ryijynkutojaa. Kutojat, kudottajat ja myyntimiehet muodostivat merkittävän yrittäjäpotentiaalin, kun mattoteollisuus alkoi 1960-luvun jälkipuoliskolla toden teolla vallata alaa. Se levisi niin määrällisesti kuin alueellisestikin. Lappajärvestä tuli Kauhavan ohella huomattava mattopitäjä. (Ahvenniemi 1980: 711–713.) Alalla saatu kokemus rohkaisi oman yrityksen perustamiseen.

Mattoteollisuuden laajeneminen määrällisesti ja alueellisesti

Mattoteollisuuden kehitystä koskevat tiedot perustuvat aikaisempiin tutkimuksiin, muilta lainattuun aineistoon ja niistä laadittuihin kartoihin sekä kesällä 1999 suoritettuihin yrittäjä- ja asiantuntijahaastatteluihin. Etelä-Pohjanmaan mattoteollisuuden leviämistä selvitellessä tutkimuksessa (Ahvenniemi 1989) kerättiin tiedot lähettämällä vuonna 1986 tiedustelulomake kaikille vuoden 1984 yritysrekisterissä olleille yrityksille (lkm 280). Lopullinen vastausten määrä karhunta- ja muistutusvaiheiden jälkeen oli 198 (71 %). Näiltä yrityksiltä saatiin vähintään oleelliset eli yrityksen tarkkaa sijaintipaikkaa ja perustamisvuotta koskevat tiedot. Kuitenkaan kartoitusta ei voida pitää täysin kattavana, koska lähes 30 % silloisista yritysrekisteriin merkityistä toimipaikoista jätti vastaamatta. Aikaisempien ajankohtien tiedoista puuttu lisäksi sittemmin toimintansa lopettaneet yritykset, vaikka muutamia näistäkin on pystytty ”jäljittämään” ja viemään kartalle. Ahvenniemen (1989: 33–42) kartoilla ensimmäinen tarkasteluperiodi on 1936–65. Mattokutomoita oli tuolloin vain muutamia, eniten vanhassa kudonnaispitäjässä Kauhavalla. Kartoista näkyy myös selvästi alan 1970-luvulla tapahtunut laajeneminen, joka hidastuneena jatkui vielä 1980-luvullakin. Tätäkin tarkempi kuva mattoyritysten levinneisyydestä ja kokoluokista mattokeskittymäkunnissa välittyy vuosien 1978 ja 1989 poikkileikkaustilanteista Palomäki & Palomäki (1993) aineiston mukaan laadituista kartoista (kuvat 28–32). Koko keskittymän toimipaikkatiheydestä lähialueisiin verrattuna saa käsityksen vuoden 1989 tekstiili- ja vaatetusteollisuuden toimipaikkoja

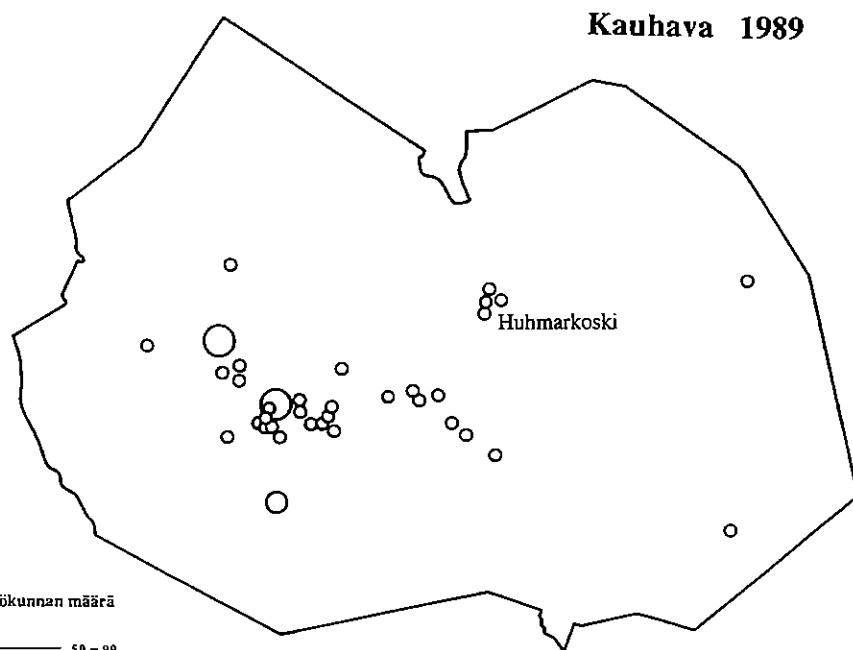
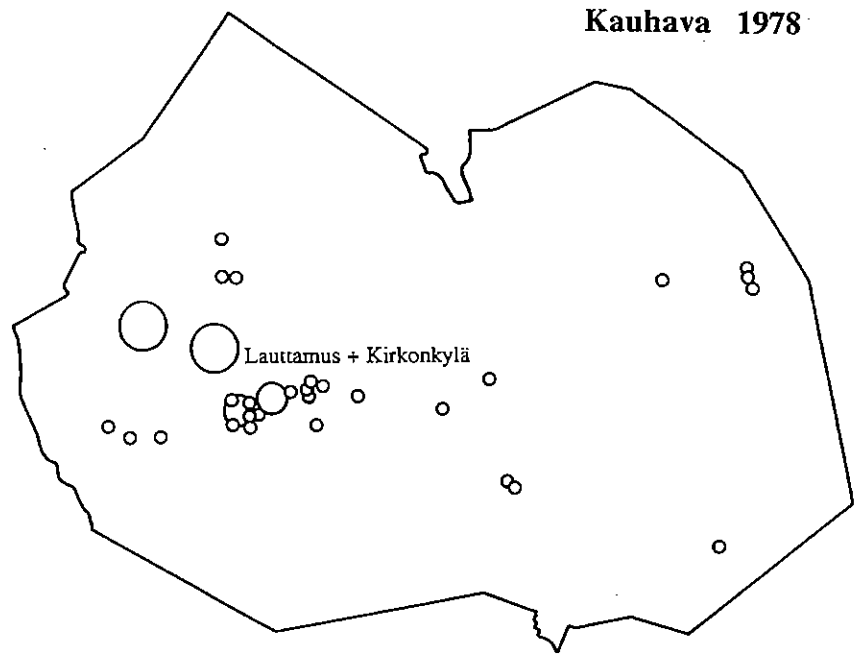
osoittavasta kartasta (kuva 8, luku 2.4.). Samassa kuvassa näkyy selvästi myös Kokkolan seudun nahkateollisuuskeskittymä. Tosin, kun kyseessä on koko tekstiili- ja vaateusteollisuus, yrityksiä esiintyy jossain määrin koko tutkimusalueella.

1970-luku

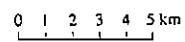
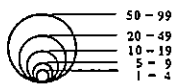
Kauhavan (kuva 28) ohella mattoteollisuuden voimakas leviämisaalto ulottui 1970-luvulla myös Lappajärvelle (kuva 29). Kauhavalla pääosa mattoyriyksistä toimi keskustaajamassa ja sen lähialueilla aivan kuten muukin kudonnaisteollisuus oli sijainnut. Yritysten kokojakauma oli hyvin pienyritysvaltainen. Suurin osa oli 1–4 henkilön yrityksiä. Suurimmat yksiköt olivat henkilökuntamäärältään 20–49-luokkaan kuuluvat mattokutomot, joita oli vain kaksi. Lappajärvellä oli 1970-luvun lopulla jo enemmän mattokutomoita kuin Kauhavalla (vrt. kuvat 28 ja 29). Pääosa kutomoista sijaitsi tuolloin Karvalan kylässä järven länsirannalla. Nekin olivat henkilökuntamäärällä mitattuna kooltaan varsin pieniä. Tosin myös mattoalalla harrastettiin aluksi kudottamistoimintaa. Esimerkiksi 1973 perustettu Viita-ahon Mattokutomo (nyk. VM-Carpet) teetti aikanaan puoliautomaattisilla koneilla runsaasti kotityötä niin, että suurimmillaan kutojien määrä oli noin 300 (Arto Viita-ahon haastattelu 31.8.1999).

Lapua mattoteollisuuden ryhmittymisen on varsin erikoislaatuista. Pitäjän koilliskolkassa on Kauhajärveä ympäröivä samanniminen kylä muodostunut mattoteollisuuden keskukseksi. Ensimmäinen mattokutomo oli Kauhajärven länsirannalle vuonna 1972 perustettu Korpelan Kutomo. Yrityksen perustaneet veljekset olivat toimineet kauhavaläisten tuotteiden myyjinä. Kauhajärvellä oli muitakin kudonnisten myynnillä toimeentulonsa hankkivia. Aluksi Korpelat myivät lähinnä ryijyjä, mutta materiaali- ja työkustannusten ja sitä mukaa tuotteiden hinnan noustua menekki väheni ja siirryttiin mattojen myyntiin. Maton saanti oli kuitenkin huonoa, ja Korpelat päättivät ruveta itse valmistamaan mattoja. Idea levisi nopeasti, esim. monet Korpelan työntekijät aloittivat oman kutomotoiminnan jo pian 1970-luvun puolenvälin jälkeen. (Kauhajärveä koskevat tiedot: Maija Korpelan haastattelu 1.7.1999.) Vuoden 1978 tilanteessa ”paukutettiin” mattoja jo kymmenessä kauhajärveläisessä kutomossa (kuva 30). Niiden ohella keskustassa toimi yksi yritys.

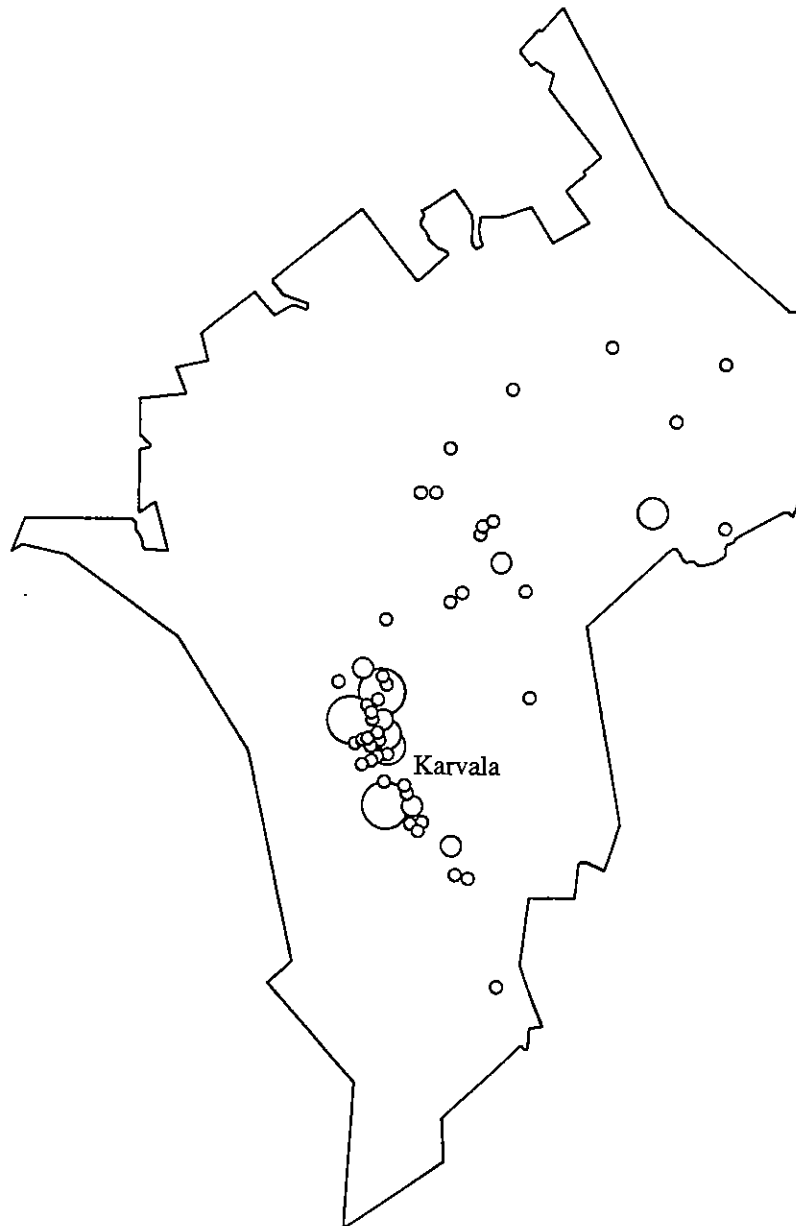
Mattoteollisuuden kehitystä vauhditti 1970-luvulla rahkamatto, jonka valtakausi kesti aina 1980-luvulle saakka. Myös rahkamattojen kuteena käytettiin kankaan reunaa, erityisesti sen nukan takia. Raaka-aine oli suhteellisen halpaa, ja maton menekki oli hyvä. Rahkamattoa myytiin kotimaan lisäksi paljon Ruotsiin ja Norjaan. Sen huonoja puolia olivat pölyisyys ja painavuus. Rahkamatto tehtiin suurelta osin käsityönä, ja sen valmistuksen lopettamiseen

Henkilökunnan määrä

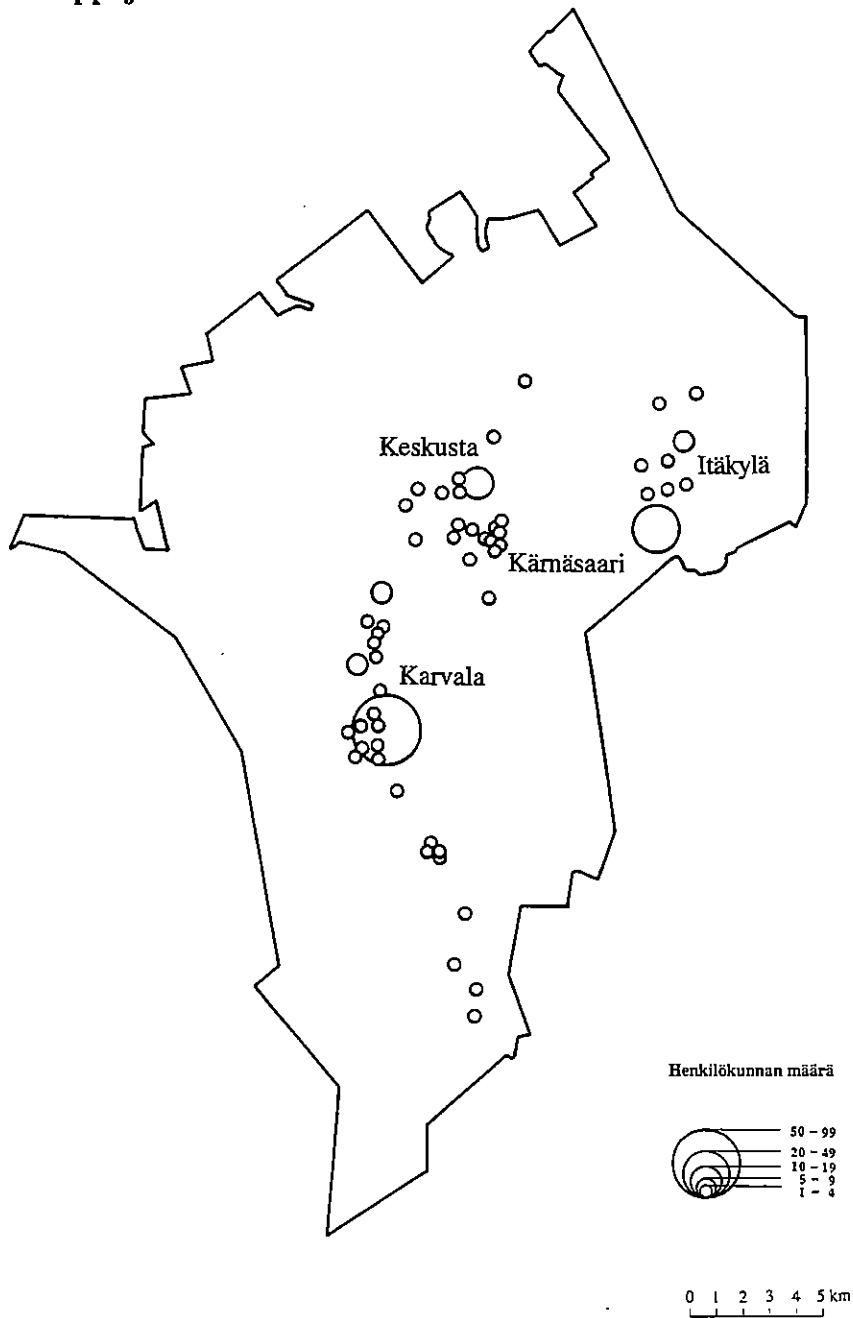

Kuva 28. Kauhavan mattokutomot vuosina 1978 ja 1989 (Palomäki & Palomäki 1993).

Lappajärvi 1978

Kuva 29. Lappajärven mattokutomot vuosina 1978 ja 1989 (Palomäki & Palomäki 1993).

Lappajärvi 1989

1980-luvulla vaikutti olennaisesti työpalkkojen kohoaminen. (Ahvenniemi 1980: 713 ja Maija Korpelan haastattelu 1.7.1999.) Rahkamaton rinnalla alkoi 1970-luvun puolesta välistä yleistyä puuvilla-trikoomatto (Ahvenniemi 1989: 26), joten mattoihin käytetyt materiaalit selvästi monipuolistuivat.

1980-luku

1980-luku oli vielä mattoteollisuuden laajenemisen aikaa. Uudeksi artikkeliksi tuli tuotekehittelyn tuloksena kierretyistä langoista valmistettu LP-matto. LP-lanka otettiin käyttöön Kauhavan Kangas-Aitassa vuonna 1979, ja se nimettiin kesäharjoittelijana silloin toimineen Leo Pentti Niemen etunimien ensimmäisten kirjainten mukaan (Jouko Karppisen haastattelu 24.6.1999). Aluksi lankoja saatiin kotimaisista tekstiiliyrityksistä, mutta myöhemmin ulkomailtakin tuli runsaasti poistoerälankoja mm. Saksojen yhdistyessä Itä-Saksassa lopetetuista tehtaista (Erkki Salmenaution haastattelu 24.8.1999).

Kun vertaillaan Kauhavan mattoteollisuuden vuoden 1989 tilannetta noin kymmenen vuotta varhaisempaan aikaan (kuva 30), yritysten lukumäärä on jonkin verran kasvanut, mutta laajimmillaan ala lienee ollut 1980-luvun alkupuoliskolla (vrt. Ahvenniemi 1989: 36). Levinneisyyskuvassa ei ole tapahtunut suurtakaan muutosta. Keskustaaajamassa ja sen lähialueilla mattokutomoiden määrä on pysynyt suunnilleen ennallaan. Sieltä kaakkoon päin suuntautuvan päätien varrelle on ilmestynyt jokunen yritys lisää. Huhmarkoskelle on syntynyt niin ikään muutama mattokutomoto, mutta muuten kunnan reunaosien yrityksiä on lopetettu. Pienyritysvaltaisuus on runsaan kymmenen vuoden tarkastelujakson kuluessa entisestään korostunut.

Lappajärvellä yrityksiä syntyi 1980-luvulla etupäässä kunnan keskustaajamaan ja sen lähituntumaan mm. Kärnäsaareen (kuva 29). Käytännössä koko järven ranta oli yhtä kutomoiden nauhaa. Länsirannan yritykset olivat saaneet jatkokseen itärannan Itäkylään syntyneet kutomot. Siitä huolimatta Lappajärven mattoteollisuuden "pioneerialueella" Karvalassa yritysten määrä oli jo 1980-luvun loppuun mennessä hiukan vähentynyt. Myös Lappajärven mattokutomoiden määrä on todennäköisesti ollut suurimmillaan 1980-luvun alussa, jolloin Arto Viita-ahon mukaan (haastattelu 31.8.1999) niitä oli ehkä 80. Sielläkin hyvin pienten yritysten osuus oli 1980-luvulla edelleen kasvanut (kuva 29). Tämä johtunee siitä, että mattoja kudottiin lähes joka talon entisessä navetassa tai autotallissa oman perheen voimin. Oma osuutensa kehitykseen on ollut myös vuonna 1979 perustetulla Lappajärven värjäämöllä, joka toimii tuloksellisesti edelleenkin (Arto Viita-ahon haastattelu 31.8.1999).

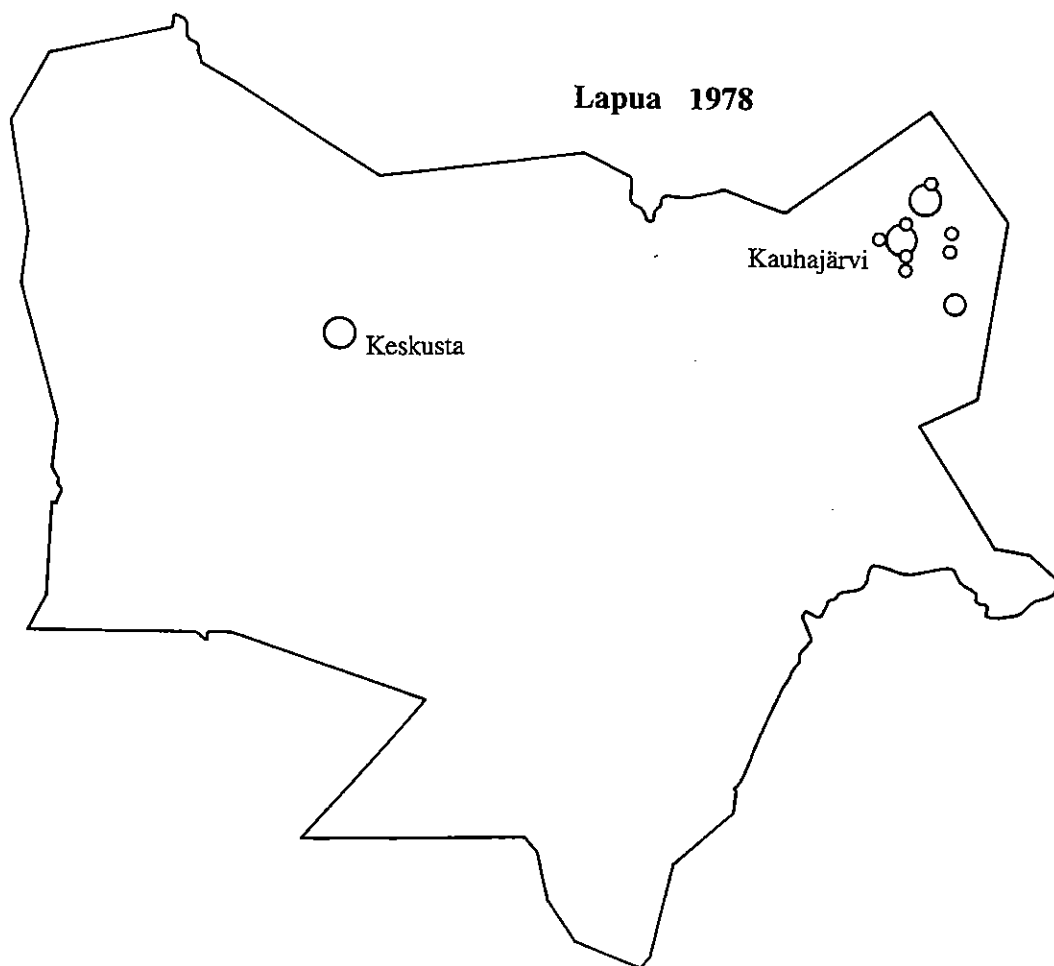
Lapuan Kauhajärvellä mattokutomoiden määrä oli 1980-luvulla yli kaksinkertaistunut, mutta uusia yrityksiä oli syntynyt myös muualle mm. Tiistenjoen ja Lakaluoman kyliin (kuva 30). Ehdoton keskittymä oli kuitenkin edelleen Kauhajärvellä, mihin ilmeisesti vaikutti se, että työmatkat Kauhajärveltä ovat kaikkialle pitkät, vähintään 30 km (Maija Korpelan haastattelu 1.7.1999).

Alajärven ensimmäiset mattokutomot oli perustettu jo 1960-luvun puolessavälissä. Nämäkin uudet maton valmistajat olivat aluksi toimineet muun alan yrittäjinä, siirtyneet sitten vähitellen kauhavalaisten kudonnaisten myyjiksi ja lopulta itse teolliseen tuotantoon (Heimo Ojanperän ja Erkki Salmenaution haastattelut 24.8.1999). 1970-luvun lopussa Alajärvellä toimi pari suurehkoa ja muutama pienempi yritys (kuva 31). Näistä ensin mainitut olivat juuri alueen mattoalan uranuurtajien yrityksiä, Salmenautioiden kutomoista yhdistetty Alajärven Mattokutomo ja toisena merkittävänä Ojanperän Botnia Carpet. Kuitenkin vasta 1980-luvulla näyttää keskustaajaman ja sen lähialueiden yli pyyhkäisseen mattokutomoiden perustamisaalto, joka jätti jälkeensä lukuisia pikkuyrityksiä (kuva 31).

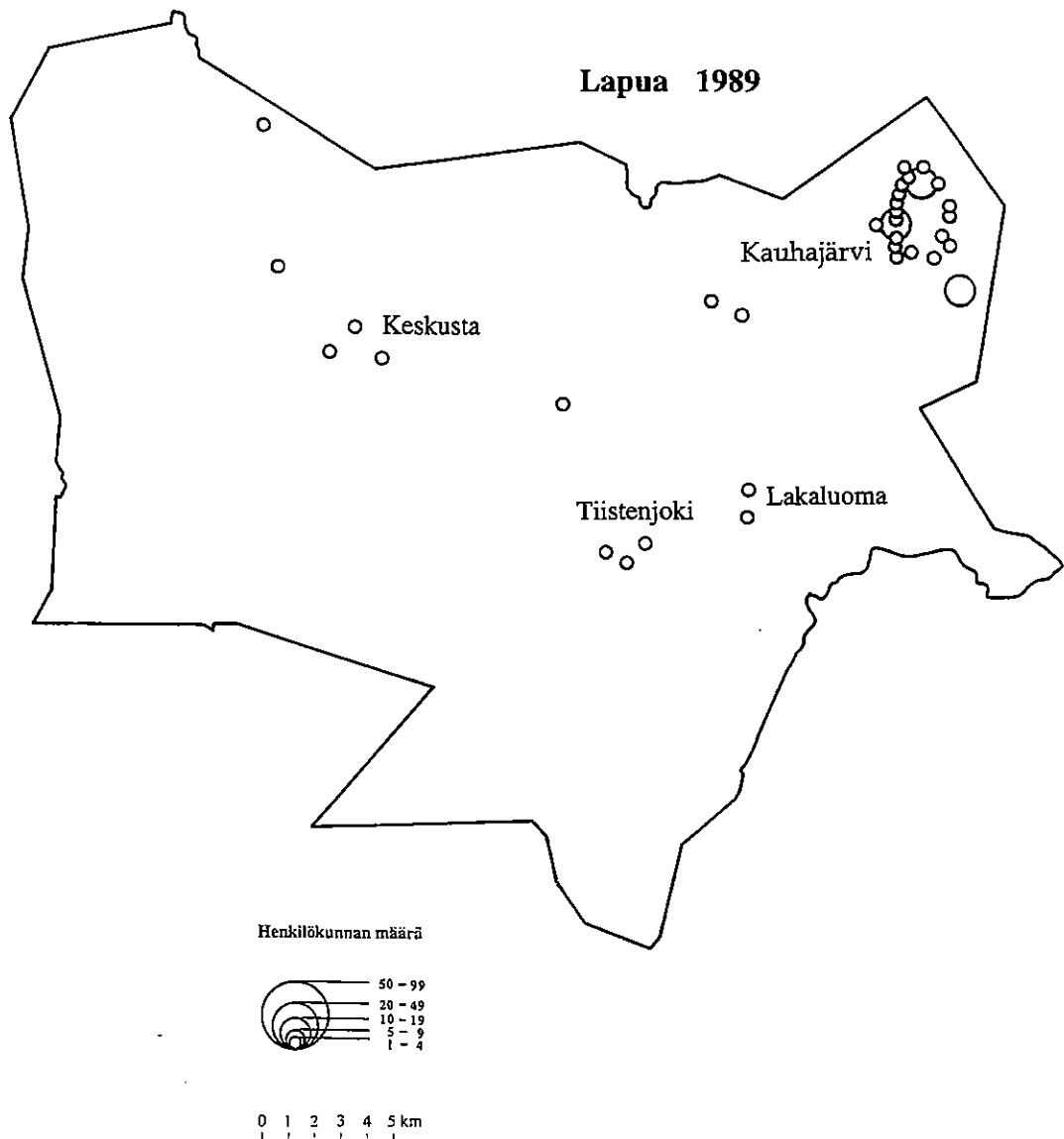
Tuorein mattoteollisuuden levinneisyysalue on Evijärvi, jossa yritystoiminnan eteneminen on tapahtunut 1980-luvulla. Siellä pienet alle viiden työntekijän yritykset sijaitsevat luoteis-kaakkoisuuntaisen kantatien varrella (kuva 32). Mattoteollisuus levisi 1980-luvulla myös muihin lähialueen kuntiin esim. Vimpeliin, mutta niitä ei ole tässä luettu varsinaiseen keskittymään kuuluviksi (ks. kuva 8, luku 2.4.).

1990-luku ja tulevaisuus

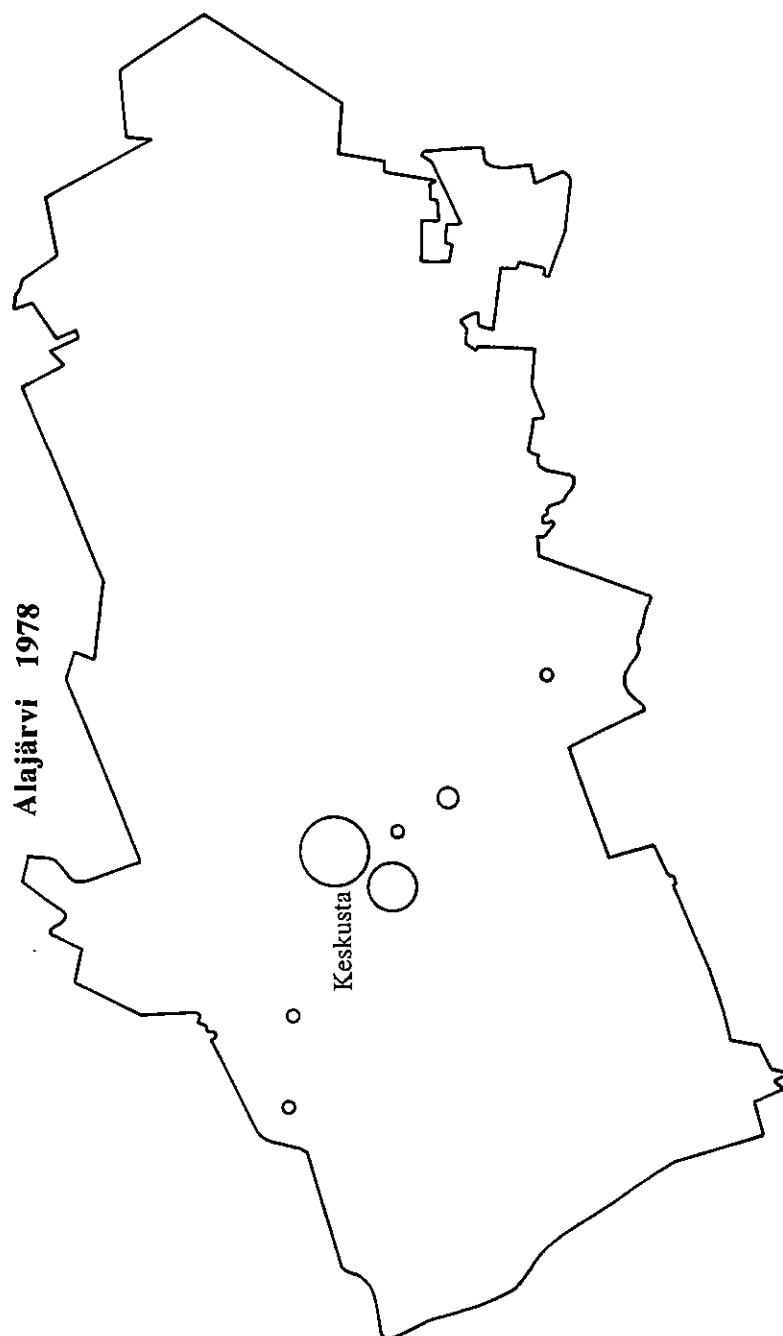
1990-luvulla mattoyritysten määrä on haastateltavien mukaan huomattavasti vähentynyt. Esimerkiksi Lapuan yritysluettelossa 1999 oli kuitenkin toimialalalle "mattojen ja ryijyjen valmistus" (DB17510) edelleen kirjattuna 26 yritystä, joista 17 sijaitsi Kauhajärvellä (Lapuan Yrityskeskus 1999: 6–8). Todennäköisesti joidenkin yritysluettelossa esiintyvien kutomoiden toiminta on nykyään niin pientä, että kollegat eivät siitä edes tiedä. Lappajärvellä mattoyrityksiä tuntuu edelleen olevan kohtalaisen runsaasti. Haastateltavien mukaan ne jakautuvat kahteen eri tyyppiin: suurempiin, erikoistuneisiin, osittain ulkomaille markkinoiviin kutomoihin sekä pieniin, perinteisiä räsymattoja kotimaan markkinoille valmistaviin perheyrityksiin (Arto Viita-ahon ja Kari Nyssösen haastattelut 31.8.1999). Keskikokoisia 10–20 hengen kutomoita on hävinnyt markkinoilta suhteellisesti eniten (Arto Viita-ahon haastattelu 31.8.1999). Niillä alueilla, joilla voimakkain yritysten perustamisvaihe ajoittui 1980-luvulle,

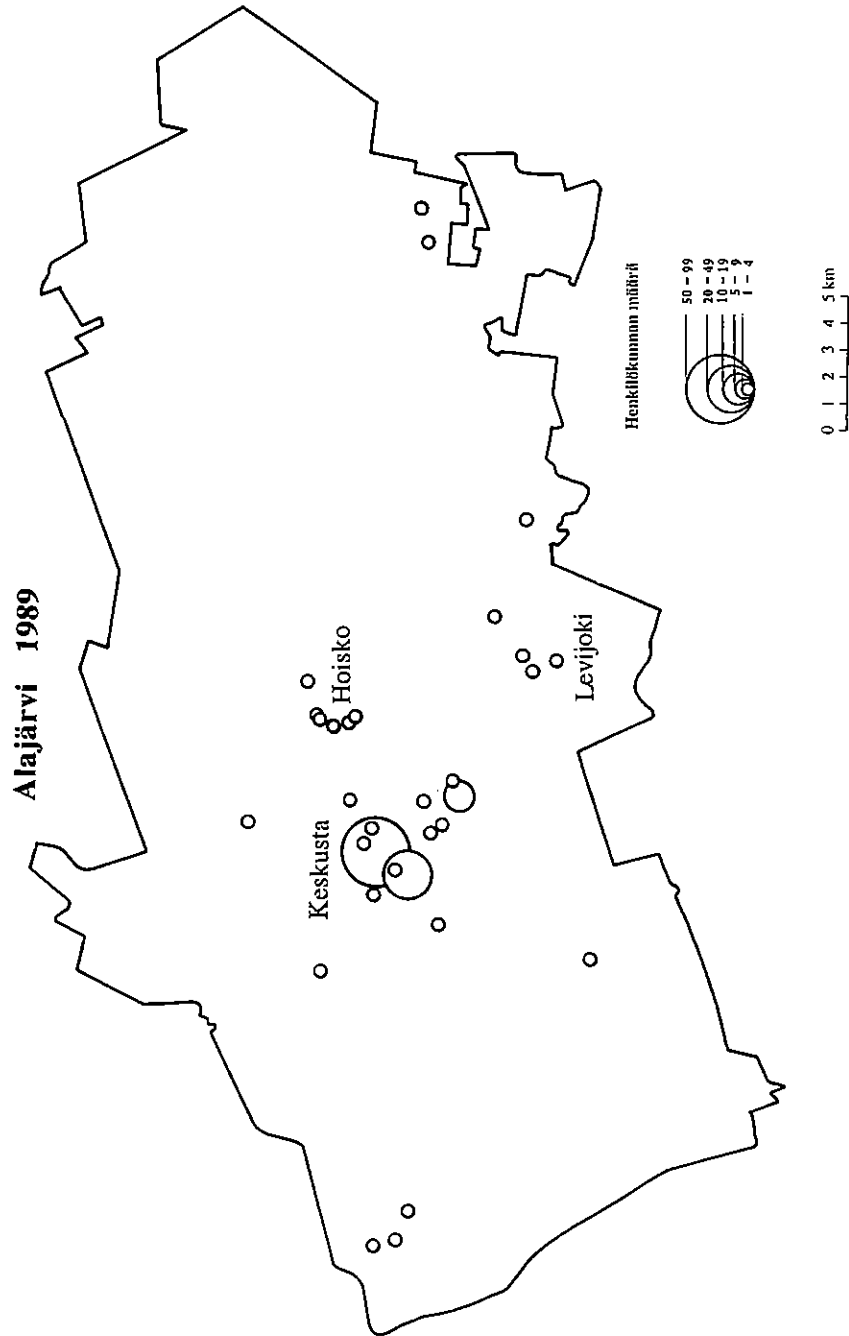
Kuva 30. Lapuan mattokutomot vuosina 1978 ja 1989 (Palomäki & Palomäki 1993).

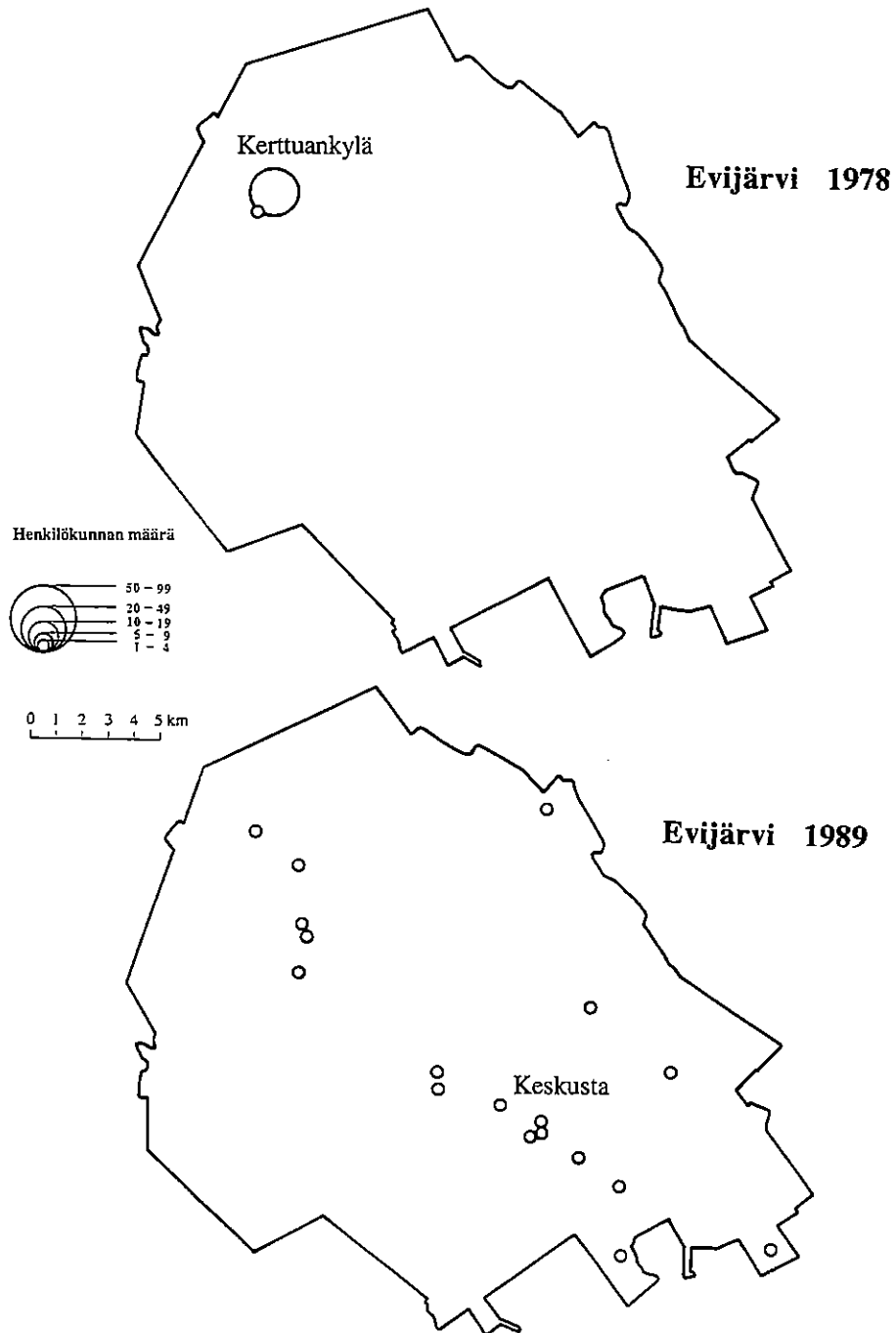
Kuva 30 jatkuu.

Kuva 31. Alajärven mattokutomot vuosina 1978 ja 1989 (Palomäki & Palomäki 1993).

Kuva 31 jatkuu.

Kuva 32. Evijärven mattotukot vuosina 1978 ja 1989 (Palomäki & Palomäki 1993).

yrietyksiä on lopetettu oikeastaan vasta 1990-luvun puolenvälin jälkeen. 1990-luvun alun lamavuosien merkityksen mattokutomoiden vähenemiseen useat haastateltavat totesivat melko pieneksi. Suurimpana syynä alan hiipumiseen on ollut laajentuneen tuotannon mukanaan tuoma tuotehintojen polkeutuminen (Maija Korpelan haastattelu 24.6.1999) sekä halpojen raaka-aineiden loppuminen (Erkki Salmenaution haastattelu 24.8.1999). Raaka-aineiden hankintaan liittyvät tehtävät ovatkin tuoneet alueelle tukkukauppiat, jotka hankkivat raaka-aineita ulkomailta ja välittävät niitä edelleen kutomoille. Jotkut entiset kutomoyrittäjät ovatkin saaneet tästä uuden ammatin, jossa he voivat hyödyntää kokemustaan ja suhteitaan.

Kalliimmat raaka-aineet vaativat myös tuotannon teknisen tason nostamista. Nämä asiat yhdessä merkitsivät sitä, että tuotteita ei enää pystytty myymään entiseen hintaan. Nykyään kudonnaisteollisuuden hengissä pysymiseen vaaditaan designia ja erikoistumista, myös joustava tuotanto, räätälintyö, on tärkeää (mm. Timo Ojanperän haastattelu 24.8.1999). Perinteisellä massatuotannolla ei enää pysy kilpailussa mukana, koska halvan työvoiman maat pystyvät tuottamaan vastaavia kudonnaisia paljon edullisemmin. Muutarnien yritysten ratkaisu kilpailussa mukana pysymiseksi on ollut erikoistuminen muista poikkeaviin materiaaleihin ja niiden vaatimaan tekniikkaan. Esimerkiksi paperi- ja muovikuteen työstäminen matoiksi on hyvin vaativaa puuhaa. Materiaalin vaihtuessa on yleensä muutettava koko tuotantoprosessi. Suuret yritykset ovat tähän pystyneet. Harvalla yksinäisyrittäjällä on siihen varaa ja mahdollisuuksia. Tuotekehittelyn pitäisi olla jatkuvaa, vaikka päivittäisen tuotannon ja markkinoinnin ylläpito vaatii yrittäjän kokopäiväisen panoksen. Tosin tällä hetkellä pikkukutomoiden tuotteiden tuotanto ja kysyntä tuntuvat olevan tasapainossa, mutta uusien raaka-aineiden suhteen eletään murrosvaihetta (Kari Nyysösosen haastattelu 31.8.1999). Ollaan ikään kuin odottavalla kannalla.

Yhteistyö

Huolimatta siitä, että Etelä-Pohjanmaan kutomateollisuuden ydinalueella jo alkuvuosikymmeninä ryhdyttiin yhteistoimintaan raaka-aineiden hankinnassa ja jossain määrin myös markkinoinnissa, ei yhteistyötä ole pystytty laajentamaan. Yrittäjät tiedostavat sen merkityksen, mutta esim. mattokutomoiden 1970-luvun lopulla Lappajärvellä perustama Vientimatto Oy kaatui melko nopeasti ainakin osittain yritysten kokoeroista ja mattojen laatueroista johtuneisiin erimielisyyksiin. Kauhajärvelläkin yritettiin rahkamattoaikana markkinointiyhteistyötä, mutta se kariutui "välistävetoihin" ja tuotteiden laatueroihin (Maija Korpelan haastattelu 1.7.1999). Vuonna 1986 tehdyn haastattelun (Ahvenniemi 1989: 24) mukaan

mattopitäjistä eniten yhteistoimintaa harjoitettiin Lapualla, jossa 58 % vastanneista yrittäjistä ilmoitti osallistuvansa yhteistoimintaan. Vastaavat luvut olivat Vimpelissä 43 % ja Lappajärvellä 20 %. Kauhavalla sen sijaan vain 20 % ja Alajärvellä 13 % yrittäjistä toimi yhdessä muiden kanssa. Kauhavan lukuihin saattoi vaikuttaa raaka-aineita myyvän yrityksen läheisyys, jolloin yhteisostot pysyivät vähäisinä. Viime aikojen yhteistoiminnasta mainittakoon Carpet 2000-projekti, joka poiki mm. yhteisen mallisuunnittelun Lappajärven ammattioppilaitokseen (Jukka Haukkalan haastattelu 24.6.1999). Tämä Satinet Design on ammattioppilaitoksen yhteydessä toimiva matto- ja tekstiilialan palvelukeskus, joka on mukana kutomoalan kehittämisessä. Mallien ja mallikorttien ohella se järjestää yrittäjille koulutusta ja pitää suunnittelijarekisteriä (Satinet Design 2001).

Näiden uusien projektien rahoittajina ovat olleet yritysten ohella myös julkiset tahot. Havusela (2001: 49 ja 52) totesi Lappajärven kutomoalan syntyä ja kehitystä tutkiessaan, että myös ympäristössä on alkanut 1990-luvun alkupuolelta lähtien esiintyä merkkejä yhteiskunnan heräävästä mielenkiinnosta. Toimialakeskittymän kehityksen ehtona on, että alueelle syntyy yhteinen kulttuuri ja arvojärjestelmä, jotka nivovat kaikki alueen resurssit yhteen. Tällöin aluehallinto, koulutusjärjestelmä, pankit ja elinkeinoelämän järjestöt pyrkivät yhdessä edistämään alueen ydinelinkeinojen kehittymistä.

Tiivistelmä matkasta mattoteollisuuteen

Hyvänä viljelyseutuna Kauhavan alueen maa oli varhaisessa vaiheessa raivattu maatalouden käyttöön. Myös tervanpolto väistyi alueelta aikaisin. Ei siis ole ihme, että amerikkansiirtolaisuus tarjosi suurelle joukolla kauhavalaisia varteenotettavimman leipäpuun. Jo ennen siirtolaisuuden laajenemista monet olivat joutuneet kaidalle tielle, väkivaltaan ja rikollisuuteen, häjyjen joukoissa. Onneksi 1860-luvun nälkävuosina Etelä-Suomeen lähtenyt kauhavalainen toi muutaman vuoden kuluttua kotipitäjäänsä palattuaan mukanaan puukonvalmistustaidon, joka taitavissa käsissä vain jalostui. Kauhavan puukosta tuli käsite, ja se saavutti mainetta niin kotimaassa kuin ulkomaillakin. Suurin ansio tästä lankeaa puukkomestari Iisakki Järvenpäälle, jonka ansiokas ja monivaiheinen ura kesti puoli vuosisataa. Järvenpään viimeisinä elinvuosina 1920-luvulla arvioidaan Kauhavalla olleen nelisenkymmentä puukkooverstasta. Sotavuosien seurauksena puukonvalmistajat vain lisääntyivät, vaikka valtiovalta joutuikin laadun takaamiseksi puuttumaan yrittäjien toimintaan. Puukojen valmistus on toimialakeskittymänä viime vuosikymmeninä vähitellen hiipunut, mutta perinne elää edelleen paikkakunnalla.

Rautatien rakentaminen Kauhavan halki 1880-luvulla oli yksi virstanpylväs kutomateollisuuden kehityksessä. Matkustaville alettiin myydä paitsi puukkoja myös kudonnaisia. Markkinat, vapaana oleva naistyövoima ja perinteinen taito olivat niitä paikallisia edellytyksiä, jotka tekivät Kauhavasta juuri kudontapitäjän. Toimialakeskittymän alueellista laajenemista edesauttoi valmistuksen ja markkinoinnin osittainen eriytyminen toisistaan. Vähitellen kudonnasteollisuuden rinnalle syntyi mattojen valmistusta. Ensimmäiset mattokutomot perustettiin Kauhavalle jo 1950-luvulla. 1960-luvun jälkipuoliskolla mattoteollisuus alkoi saada ryijyn valmistuksesta ylivallan. Keskittymä laajeni alueellisesti, ja Lappajärvestä kehittyi Kauhavan ohella huomattava mattopitäjä. Lapualla mattojen valmistus kasautui erityisesti Kauhajärven kylään, jossa se oli alkanut 1970-luvulla. Myös Alajärvestä ja myöhemmin Evijärvestä tuli mattoaluetta. Ala laajeni vielä 1980-luvulla, mutta 1990-luvulla mattoteollisuus alkoi hiipua. Eniten on hävinnyt keskikokoisia yrityksiä. Suurimmat syyt yritysten määrälliseen taantumiseen ovat olleet hintojen polkeutuminen ja halpojen raaka-aineiden loppuminen. Kilpailussa mukana pysyminen vaatii nyt designia ja erikoistumista. Pienet yritykset eivät kuitenkaan pysty panostamaan riittävästi suunnitteluun. Siksi juuri suunnittelua ja koulutusta varten on perustettu erillisiä projekteja ja yrityksiä, jotka tarjoavat kudonta-alan yrittäjille palveluksiaan. Pienissä mattoyrietyksissä eletään kuitenkin edelleen odottavalla kannalla. Sitä viisastenkiveä, jolla niiden tulevaisuus varmistettaisiin, ei ole vielä keksitty.

8.4.3. Kyrönmaan pienyrittäjäpitäjä Vähäkyrö

Vähälläkyröllä on vanhat kauppiasperinteet. Suunnilleen nykyisen Tervajoen autokauppa-keskittymän kohdalla lähellä Isonkyrön ja Vähänkyrön pitäjänrajaa on ollut tunnettu kauppapaikka, Köpinki. Tuo paikka toimi vuosisatoja sitten satamana, jonka välityksellä Etelä-Pohjanmaa oli yhteydessä etenkin Ruotsiin, mutta myös muualle maailmaan. Vielä pitkälti sen jälkeenkin, kun Kyrönmaa oli kohonnut merestä, laivat saattoivat Kyrönjokea pitkin päästä Köpinkiin, jonka kukoistuskauti eteläpohjalaisena satamana jatkui aina 1200-luvulle saakka. (Gyllén 1980: 3 ja 41.)

Pohjalaisilla talonpojilla oli vanhastaan oikeus harjoittaa merenkulkua Pohjanlahden yli jopa Tukholmaan asti ja myydä siellä tuotteitaan. Kaupunkiporvaristo vastusti vuosisatoja tätä menettelyä ja yritti saada talonpojat myymään tavaransa halvalla lähikaupungeissa. Vuosina 1765–66 pidetyillä valtiopäivillä rannikkokaupungit onnistuivat saamaan oikeuden harjoittaa merenkulkua ulkomaille, mutta ne eivät kyenneet tyrehdyttämään talonpoikaispurjehdusta. Merenkulkutoimintaa ylläpitivät myös talonpoikien omat tarpeet, sillä kauppa oli maaseudulla

edelleen kiellettyä. Lisäksi elintarvikkeiden kysyntä Ruotsissa lisääntyi. Kaupparerenkululla ei ollut merkitystä ainoastaan rannikon talonpojille vaan myös Kyrönmaalle, josta oli vilkkaat yhteydet rannikolle. (Gyllén 1980: 4.)

Vähänkyrön kaupallisten olojen historialle on merkitystä myös sillä, että Vaasasta tuli vuonna 1765 tapulikaupunki. Vaasasta alkoi kehittyä merkittävä kulutuskeskus. Noin vuosisata myöhemmin eli 1860-luvun taitteessa kumottiin maaseudun kauppaa koskeva kielto. Kauppapuoteja sai avata maalla peninkulman etäisyydellä kaupungista. Vähäkyrö hyötyi molemmista edellä mainituista seikoista. Se oli riittävän lähellä Vaasan markkinoita, mutta riittävän kaukana omien puotien perustamiseksi. (Gyllén 1980: 6.) Vanhan kauppapaikan sijainnilla ja talonpoikaispurjehduksella on tuotteiden myyntimahdollisuuksien ohella ollut myös välilliset vaikutukset seudun elinkeinoelämän edistymiseen innovaatioiden leviämisen, yrittäjyysilmaston paranemisen ja yrittäjähengen "kasvamisen" kautta.

Pläkkiastiateollisuus

Kyrönmaalla elettiin 1800-luvun loppupuolella samanlaisissa vaikeuksissa kuin muuallakin Etelä-Pohjanmaalla. Tervan valmistuksella ei koskaan ollutkaan Kyrönmaalla yhtä suurta merkitystä kuin muissa osissa Pohjanmaata, ja vähäininkin tuotantotoiminta väistyi tältä alueelta jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Maa on hyvin viljelyyn sopivaa, mutta tilat alkoivat käydä pieniksi. Väestö kasvoi erittäin nopeasti. Vähänkyrön sanotaan olleen 1860-luvun puolivälissä tiheimmin asuttu maaseutupaikajä. Pinta-alaltaan pienessä pitäjässä ei maata enää ollut raivattavaksi. Varsinaista torpparijärjestelmää ei Vähäänkyröön ollut syntynyt, mutta kunnassa oli kuitenkin runsaasti torppareiksi, mäkitupalaisiksi ja itsellisiksi katsottavia henkilöitä, joilla ei ollut hallussaan niin paljon maata, että se olisi riittänyt elannon hankkimiseen. (Gyllén 1983: 14.) Itsellisväestön osuus oli suhteellisen pieni (v. 1880 n. 30 %) esim. naapurikuntaan Isoonkyröön (45%) verrattuna (Taittonen 1967: 934).

Kerrotaan, että Puolan juutalainen olisi jo 1700-luvulla tuonut läkkiastioiden tai kuten paikallisesti sanotaan pläkkiastioiden tekotaidon Vähäänkyröön (Karttunen 1964: 169). Toiset tiedot mainitsevat uranuurtajan olleen Unkarin mustalaisen. Mitään varmoihin lähteisiin perustuvaa tietoa tästä ei kuitenkaan ole. Sinänsä ei olisi mitenkään ihme, vaikka taidon olisi tuonut jokin vierasmaalainen. Liikkuihan alueella runsaasti ulkolaisia kauppamiehiä, joita oli asettunut Vähäänkyröön asumaankin. Yhtenä mahdollisena läkkiastioiden valmistustaidon lähteenä pidetään Vaasan pläkkyyreitä, joiden tiedetään toimineen viimeistään 1760-luvulta

lähtien. 1700- ja 1800-lukujen taitteessa "pläkkislaakareita" oli Vaasassa ainakin kahdeksan. Osaaminen on saattanut tulla muistakin Pohjanlahden rannikkokaupungeista. Ehkä se on käyty hakemassa tai sitten joku taidon haltija on muuttanut Vähäänkyröön. Oppi on saatettu saada myös yksinkertaisesti hankittuja pläkkiesineitä tutkimalla ja jäljittelemällä. (Gyllén 1983: 18.)

Ensimmäinen varma tieto vähäkyröläisestä pläkkyyristä on 1810-luvun alkupuolelta, jolloin Ojaniemen kylässä asuvan Mikki Antinpoika Björnin ammatiksi mainittiin kirkonkirjoissa "bläckslagare". Tästä alkaen vuoteen 1830 saakka oli Vähässäkyrössä yksi pläkkyyri (Aura 1911: 86). Tosin Mikki Björn kuoli jo vuonna 1826. Seuraavat tiedot pläkkiseoppien lukumäärästä ovatkin sitten vasta vuodelta 1890, jolloin pitäjässä oli jo 35 kyseisen ammatin harjoittajaa. Vähänkyrön ensimmäisiin pläkkiseoppiin lukeutuvat myös Jaakko, Juho ja Herman Steinman Tapoilasta sekä Jaakko Björn Ojaniemeltä, jonka varmasti tiedetään hankkineen ammattitaitonsa Turusta 1830-luvulla. Vaikka Jaakko ei olisikaan aikaisemmin mainitun Mikki Björnin poika, opin hakeminen noin kaukaa tuntuu oudolta, koska sitä olisi jo ollut saatavissa lähempääkin. Jaakko Björn opetti taidon veljilleen Juholle ja Simunalle. (Gyllén 1983: 18–20.)

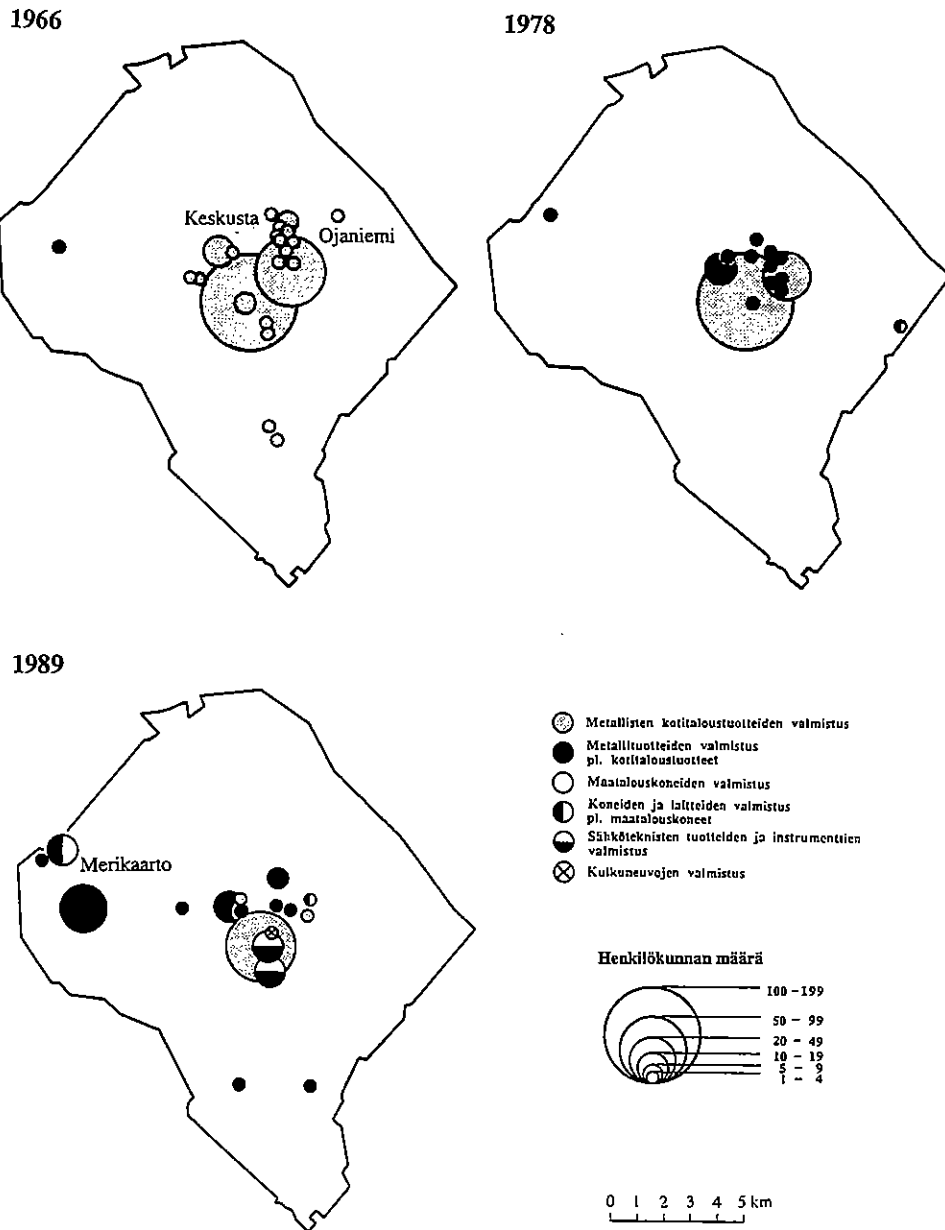
Taito periytyi isältä pojalle, mutta muitakin uusia yrittäjiä ilmaantui alalle. Naapurin menestyminen sai monet aloittamaan pläkkiastioiden valmistuksen. Sellaisestakin, joka ei ollut varsinaista ammattioppia saanut, saattoi tulla taitava pläkkiseoppi, jos hän tarpeeksi usein malttoi käydä naapurissa taitoja urkkimassa. Joskus voitiin palkata vanhempi ammatin osaaja opettamaan työhön liittyviä perusasioita. Ammattikateus saattoi kuitenkin estää tehokkaan opetuksen. Tiheästi asutussa joenvarsipitäjässä taito levisi nopeasti. Osa antautui kokonaan alalle, osa harjoitti ammattia maataloustyön ohella. Helppo alalle pääsy ja runsas uusien yrittäjien määrä tuo mukanaan aina myös keinottelijoita ja taidoltaan heikkoja yrittäjiä, jotka aiheuttavat haittaa muillekin ammattia harjoittaville. Tällaisia lienee ollut myös Vähässäkyrössä mm. silloin, kun valmiiden tuotteiden paino vaikutti ansioihin. Painoa pyrittiin lisäämään esimerkiksi tinaa ja lyijyä käyttämällä. Vähitellen korvaukset työstä alettiin periä lukumääräperusteisesti. (Gyllén 1983: 24–29.)

1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla pläkkiseoppiä oli jo yli sata. Koko perhe osallistui yleensä valmistustyöhön. Ensimmäinen maailmansota aiheutti hankaluuksia pläkkiastioiden valmistuksessa, koska pellin saanti oli ajoittain mahdotonta. Tilanteeseen haettiin helpotusta kutomiselinkeinosta. Pläkkiastiateollisuus oli tasaisesti laajentunut vuosisadan vaihteessa, mutta maailmansotien välisenä aikana elettiin kiihkein nousukausi. Rauhan tultua

Suomen kodeissa tarvittiin runsaasti taloustavaroita. 1920-luvulla alkoivat verstaat tehdä tuloaan. Syntyi merkittäviä tuotantolaitoksia, jotka työllistivät yrittäjäperheen lisäksi paljon ulkopuolistakin väkeä. Näissä verstaissa työskenneltiin perhekunnittain. Perhe muodosti tuotantoyksikön, joka valmisti tietyn määrän jotakin artikkelia ja ryhtyi sen jälkeen tekemään toista. Tuotantoyksikkö ei aina toki ollut perhe, ja perhekuntatyöhön saattoi päästä mukaan sivullisiakin, etenkin oppipojiksi. Verstastyö pääsi kuitenkin varsinaisesti vauhtiin vasta 1930-luvulla, jolloin koko pläkkiastiateollisuus eli kukoistuskautensa. (Gylldén 1983: 40 ja 41.)

Toisen maailmansodan syttymisen jälkeen oli pellinsaannissa vaikeuksia ainakin kymmenkunta vuotta. Silloin vaadittiin raaka-aineen saamiseksi todellista kekseliäisyyttä. Haalittiin kokoon vanhoja säilykepurkkeja, kaasunaamareita, jopa kuorma-autojen sivulaitoja (Gylldén 1983: 34). Häiriöt pläkipellin saannissa vaikuttivat osaltaan suurempien tuotantoyksiköiden syntymiseen, sillä voimia yhdistämällä saatiin paremmat asemat niukoilla raaka-ainemarkkinoilla. Vuonna 1941 perustettiin Kone- ja Peltitehdas Oy, ja samoihin aikoihin muodostui myös toinen suuri yhteenliittymä Läksiastiatehtaat Oy (LAT). Näissä molemmissa tajuttiin kulutuksen uudet tuulet ja siirryttiin valmistamaan emali- ja alumiinitavaroita. (Gylldén 1983: 69–71.) Toisen maailmansodan jälkeinen pläkkiastioiden runsas teollinen massatuotanto oli lyhytaikainen välivaihe siirryttäessä kohti pläkkiastiateollisuuden vähittäistä loppumista. Emali- ja alumiinitavaroiden lisäksi myös muoviastiat alkoivat vähän myöhemmin tehdä tuloaan. Uusien valmistusmateriaalien ohella liikevaihtovero ja byrokratian lisääntyminen koettiin vaikeina asioina "vanhankansan" yrittäjien keskuudessa. Pienillä yrittäjillä ei myöskään ollut resursseja uuden ajan vaatimaan tuotekehittelyyn ja tuotantorakenteen muutokseen. (Gylldén 1983: 86.)

Yli-Jokipiin (1967: 71) kartan perusteella kuvaan 33 piirretty vuoden 1966 tilanne osoittaa, että Vähänkyrön pläkkiastiateollisuus oli jo tuolloin keskittynyt kahteen suurimpaan yritykseen. Vaikka ala sitten parhaiden päivien olikin supistunut huomattavasti, oli toimipaikkoja kuitenkin edelleen 23. Vähänkyrön metalliteollisuus vaikutti vielä 1960-luvun puolivälissä varsin yksipuoliselta. Yli-Jokipiin kartoittamista alaryhmistä (valimot, läksiastiatehtaat, maatalouskonetehtaat ja muut metallituotetehtaat) oli Vähässäkyrössä ainoastaan läksiastiateollisuutta, joka sijaitsi pääasiassa keskustan ja Ojaniemen alueilla. Vuoden 1978 tilanteessa metalliteollisuus oli muuttunut muunlaisia metallituotteita valmistaviksi yksiköiksi (kuva 33). Metallisia kotitaloustuotteita valmistavista yrityksistä oli jäljellä kaksi suurinta. Metalliteollisuus oli entistä enemmän kasautunut keskustan alueelle. 1990-luvun taitteeseen tultaessa metalliteollisuus oli edelleen monipuolistunut. Sähkötekniistä teollisuutta ja kulkuneuvojen valmistusta ei vielä vuoden 1978 kartalla näkynyt siitä huolimatta, että ne kartoituksen piiriin

Kuva 33. Metalliteollisuuden tuotteita Vähäsäkyrössä vuosina 1966, 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Yli-Jokipii 1967: 71; Palomäki & Palomäki 1993).

kuuluivatkin. Kotitalousesineiden ja muiden metallituotteiden valmistusta on paikkakunnalla säilynyt ja jopa pari pientä, uutta pläkkiastiaverstasta ilmestynyt kartalle, vaikka pläkkiastioiden valmistusta harjoitetaan nykyään enemmän näytösluonteisesti. Alueellinen rakenne on puolestaan jonkin verran hajautunut, mikä osittain johtuu Merikaarron taajaman saamista teollisuudesta.

Vertailun vuoksi kartat on laadittu myös toisesta toimialakeskittymän luonteen eteläisellä Pohjanmaalla saaneesta metalliteollisuuden alasta, Ylihärman maatalouskoneteollisuudesta (liite 2). Sen sekä alueellisessa että määrällisessä kehityksessä on ollut Vähänkyrön metalliteollisuuden muutoksia vastaavia piirteitä, vaikka keskittymän synty ajoittuikin oikeastaan vasta 1950-luvun taitteeseen (Yli-Jokipii 1967: 72; Koski 1984: 67). Vuoden 1966 tilanteessa Ylihärman metalliteollisuus oli hyvin yksipuolisesti maatalouskoneteollisuutta. Se koostui sekä pienistä että suurehkoista yksiköistä, jotka sijaitsivat kunnan itäosassa pohjois-eteläsuuntaisen päätien varrella. 1970-luvun lopulle tultaessa metalliteollisuus oli monipuolistunut ja keskittynyt vahvasti keskustaajaman alueelle ja sen lähiympäristöön. Samoin kuin Vähänkyrössä oli metalliteollisuuden alueellinen keskittyminen runsas vuosikymmen myöhemmin hiukan vähäisempää, mutta monipuolistuminen oli jatkunut niin, että puhtaasti maatalouskoneteollisuuteen luokiteltavia yrityksiä oli enää vain pari kappaletta. Suuri osa toimialarakenteen muutoksista selittyy kuitenkin sellaisella tuotekehittelyllä, joka on pitänyt yritykset hyvin lähellä maatalouskoneteollisuutta, mutta siirtänyt ne tilastoluokittelussa muuhun koneiteollisuuteen tai kulkuneuvoteollisuuteen.

Pläkkituotteiden markkinointi

Tunnetuin pläkkitaroiden myyntitapa olivat myyntireissut. Jotkut kulkivat jo vuosisadan vaihteessa kelkalla myyntireissuilla. Sittemmin kulkuneuvo muuttui hevoseksi. Tavarat pakattiin isoon laatikkoon eli komiin ja lähdettiin talosta taloon kiertämään. Vuosisadan alussa myytiin vain lähipitäjiin, ja kaukaisimmatkin kohteet pysyttelivät Etelä-Pohjanmaan piirissä. Erittäin tärkeä myyntipiste oli Vaasan tori. Osa komimiehistä kauppasi omaa tuotantoaan, osa muiden tekemiä tavaroita. Esimerkiksi maanviljelijät saattoivat talviaikana lähteä myyntireissuille. Jotkut toisten tekemiä tavaroita kaupustelevat myyjät teettivät valmistustyön muilla ja toimivat itse markkinointitehtävissä, joten he eivät työskennelleet pläkyreiden toimeksiantosta. Enemmistön kauppamiehistä arvioidaan kuitenkin olleen omia valmisteitaan myyneitä pläkyreitä.

1920-luvun loppupuolella yleistyi tuotteiden tarjoaminen markkinoilla. Tavarointa alettiin lähettää markkinoille myös junalla, mutta edelleenkin kiertelivät komimiehet, joiden myyntipiiri oli laajentunut käsittämään myös Hämeen ja Satakunnan. Parkanon markkinat olivat erityisen merkittävä tapahtuma. 1920-luku merkitsi pläkkiastioiden kaupassa muitakin muutoksia. Torikauppaa ei välttämättä aina lähdetty tekemään itse, vaan käytettiin torimyyjiä. Tukku-kauppa tuli niin ikään kuvaan tässä vaiheessa. Pääasiassa tehtiin sopimuksia vaasalaisten tukkukauppiaiden kanssa. Nämä myivät pläkkiasteiden tuotteet, mutta myös toimittivat raaka-aineita sopimusosapuolilleen. Jakelualueena olikin Pohjois-Lappia (huonot yhteydet) ja Turun seutua (oma tuotanto) lukuun ottamatta koko Suomi. Junakuljetukset yleistyivät vähitellen niin, että vilkkaimpina pläkkikaupan aikoina Tervajoen asemalta lähti vaunulastillisia astioita päivässä. Tilauskaupan merkitys lisääntyi. 1950-luvulla autot valtasivat alaa markkina-kuljetuksissa. (Gyllidén 1983: 49; Välimaa 1970: 10.)

Kankaankudonta

Vähäkyrö on tunnettu nimenomaan pläkkiastiatuotannostaan, mutta sen rinnalle syntyi muunlaistakin pienyritystoimintaa. Etelä-Pohjanmaalla on vanha kankaankudontaperinne, ja Vähäkyrö oli jo 1700-luvulla yksi tunnetuimmista kudontapitäjistä. Tuolloin tehtiin pellavakankaita. Vähäkyröläisen palttinan laadullekin on annettu tunnustusta. (Virrankoski 1963: 75 ja 76.) Jo saman vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä, mutta etenkin 1800-luvun alussa myytiin Etelä-Pohjanmaalta myös villakankaita. Villaistenkin kankaiden valmistajana Vähäkyrö oli pitäjistä merkittävimpiä, Ilmajoen ohella ehkä merkittävin. 1800-luvun puolessavälissä oli pellavankäytöstä siirrytty osittain puuvillaan. Suuri osa Vaasan torilla myytävistä puuvilla- ja villakankaista oli lähtöisin Vähästäkyröstä. (Virrankoski 1963: 147, 196 ja 198.)

Maatalous oli 1900-luvulle tultaessa ehdottomasti tärkein elinkeino myös Vähästäkyrössä, mutta teollisuusväestön osuus (yli 20 %) oli huomattavasti suurempi kuin esim. Isossa-kyrössä ja Ylistarossa. Tekstiiliteollisuudessa, joka ryhmä käsitti pääasiassa juuri kankaankutojat, toimi vajaat 16 % (170 henkeä) koko teollisesta työvoimasta. Saman verran oli elintarviketeollisuudessa (liha- ja makkarateollisuus) toimivia. Metalliteollisuutta harjoitti vastavasti runsas 23 % (317 henkeä). (Aura 1911: 82 ja 83) Varsinaisia teollisuuslaitoksia ei ollut, vaan kyseessä oli kotiteollisuus. Kun kotiteollisuustuotteilla alkoi olla menekkiä, alettiin valmistaa yli omien tarpeiden eli siirryttiin ansiokotiteollisuuteen. Kudontaa lisäsi kulutuksen kasvun ohella raaka-aineiden saannin helpottuminen, kun tehdasvalmisteiset langat ilmestyivät kauppoihin. Naisten rahanansaitsemistarvetta lisäsi vuosisadan vaihteessa ns. amerikan-

leskeys. Samoihin aikoihin alkoi myös yleistyä kutoja-kudottaja-organisaatio. Kudottajat hankkivat raaka-aineet ja hoitivat markkinoinnin, joten kankurit antautuivat pelkästään kutomaan, ja tuotanto saattoi näin ollen laajentua. (Gylldén 1981: 8 ja 9.)

Ensimmäinen maailmansota aiheutti häiriöitä kansainvälisissä kangaskaupoissa. Esimerkiksi englantilaiset tehtaot olivat tuottaneet massoittain halpaa puuvillakangasta Euroopan markkinoille. Kysyntä kuitenkin jatkui vilkkaana. Tästä todennäköisesti alkoi vähäkyröläisessä kudontatoiminnassa suuri "humaus". Vähäkyrössä kyettiin vastaamaan kysynnän äkilliseen kasvuun. Tätä edesauttoi mm. vähitellen laajentunut kutoja-kudottaja-organisaatio. Kankaiden kansainvälisen tuotannon ja markkinoinnin elpyminen kesti joitakin vuosia, joten vähäkyröläisen kudontatoiminnan kukoistuskaudeksi voidaan lukea suunnilleen 1917–1927 välinen aika. 1920-luvun lopulla markkinat alkoivat vähentyä. Tehdasvalmisteisten kankaiden tarjonnan kasvun ohella niiden käyttöönottoa lisäsi ilmeisesti myös vähäkyröläisen kankaan laadun heikkeneminen. Ruvettiin ahnehtimaan liikaa, ja yritettiin saada enemmän kangasta samasta lankamäärästä. Vaikka kudonnan tyrehtyminen ei tapahtunut yht'äkkiä, muutoksen nopeus kuitenkin todennäköisesti yllätti monet kankurit ja sai pitäjässä aikaan eräänlaisen "kaaoksen". (Gylldén 1981: 36–38.)

Teurastustoiminta

Nälkävuosien jälkeen 1870-lukua lähestyttäessä elettiin kohtalaisen hyvät viljavuodet. Samalla alkoivat uudet viljelystavat levitä. Heinäviljelyn uudistuminen muutti karjanhoitoa ja sen myötä koko maataloutta. Maanviljelysseuran neuvontatyö ja lyhyet karjanhoitokurssit olivat tavallisia jo 1890-luvulla. Maitotalous kehittyi ja vähitellen karjan tuotto ylitti peltoviljelystä saadun tulon. Sitä edesauttoi 1880-luvulla tapahtunut viljan hinnan lasku ja voin hinnan nousu. Karjatalouden kasvu merkitsi luonnollisesti myös lihan tuotannon lisääntymistä. Ei kuitenkaan riitä, että tuotetaan enemmän. Täytyy olla myös kysyntää. Siihen vaikutti erittäin paljon venäläisen sotaväen läsnäolo alueella. Sotaväkeä oli majoitettuna erityisesti Hulmin kasarmissa Laihialla, mutta myös esim. Vaasassa ja Vähäkyrössä. Vähäkyröläiset toimittivat ruokatavaroita kauemmaksikin Etelä-Pohjanmaalle. Ensimmäinen makkaratehdas perustettiin paikkakunnalle vuosisadan vaihteessa. Tällöin lihanvälitystoiminta oli jo luultavasti käynnissä. Perimätieto kertoo, että Tuomas Taittonen (Lahtarin Tuomas) olisi aloittanut teurastajana jo vuonna 1865, mutta tätä tietoa ei ole kuitenkaan pystytty varmentamaan (Gylldén 1980: 39). Tehdas lisäsi lihan tarvetta ja vilkastutti samalla huomattavasti välitystoimintaa. Tehtaan perustaminen antoi myös pontta uusien makkaranvalmistuslaitosten synty-

miselle. Niitä olikin parhaimmillaan yhtä aikaa viisi kappaletta. Kaiken kaikkiaan makkaroita on tehty seitsemässä tuotantoyksikössä (Vähänkyrön Yrittäjät r.y. 1982: 14). Kasvua edesauttoivat vuosisatoja käytössä olleet kauppayhteydet ja -reitit. Teurastajat eli lahtarit joutuivat melko lailla sivistämään itseään, sillä liiketoiminnassaan he joutuivat arvioimaan eläinten painoja ja laskemaan osto- ja myyntihintoja sekä pysymään muutenkin "ajan hermolla". Vähäkyrö tarjosi jo viime vuosisadalla melko hyvät mahdollisuudet tietojen hankkimiseen, sillä kirjasto perustettiin jo vuonna 1851 ja Savilahden koulu vuonna 1858. (Gyllidén 1980: 8–11.)

Vuosisadan vaihteesta lähtien karjanosto ja teurastustoiminta lisääntyivät tasaisesti. Elinkeinon harjoittaminen jatkui vilkkaana vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeenkin. 1940-luvulla alkoivat karjanostomatkat ja makkaranvalmistus hiljalleen siirtyä muistojen joukkoon. Elintarvikelaki, kirjanpitovelvollisuus ja muu paperisota toivat "suoraan toimintaan ja raakaan työhön" tottuneet yrittäjät kokonaan uusien tilanteiden ja asioiden eteen. Ne koettiin vaikeiksi. Toiminta lopetettiin tai ainakaan nuori polvi ei enää ryhtynyt isien ammattia jatkamaan. Lihanvälitys- ja jalostustoimintaa oli nimittäin paljon harjoitettu suvuittain. Osuusteurastamot alkoivat voittaa jalansijaa. Teurastajan ammattia eri aikoina harjoittaneiden määrää ei pystytä arvioimaan, mutta heitä arvellaan kaikkiaan olleen runsaat yhdeksänkymmentä. (Gyllidén 1980: 31 ja 32.)

Autokauppa

Hevosia ostettiin teuraseläimiksi, mutta ne olivat myös tärkeä kulkuväline, joten niillä tehtiin kauppaa aivan kuten nykypäivänkin ajoneuvoilla. Markkinat, joilla mm. vähäkyröläiset myivät "teollisuustuotteitaan", olivat usein hevosmarkkinoita. Vähänkyrön ensimmäisen autokaupan jatkajakin muisteli käyneensä hevosmarkkinoilla Kajaanissa saakka (Koski 1984: 66).

Vähänkyrön perinteiset elinkeinot ovat siis olleet maatalouden ohella teollisia. Palvelutoiminnoilla ei ole ollut kovin keskeistä merkitystä. Palvelukset kasautuvat suuriin keskuksiin, ja pienissä maaseutupaikajissa tarjotaan vain kaikkein jokapäiväisimmät palvelukset. Lähes ainutlaatuisista on se, että palvelutoiminnot muodostavat haja-asutusalueelle tai pikkutaajamaan toimialakeskittymän.

Vähänkyrön Tervajoelle syntyi kuitenkin autokauppakeskittymä, joka sittemmin laajentui myös Isonkyrön puolelle. Suoraviivaisinta olisi tulkita autokaupan alkaneen siten, että

ajoneuvojen muuttuessa siirryttiin liiketoiminnassa joustavasti vanhasta ajopelistä modernimpaan. Oltiinpa tästä tulkinnasta mitä mieltä tahansa, autokaupan laajentuminen on tapahtunut samalla tavalla kuin muidenkin toimialakeskittymien. Vierähti tosin vuosikymmeniä ennen kuin innostus autokauppojen perustamiseen puhkesi. Keskittymän synty ajoittuu 1970-luvulle, jolloin toistenkin toimialakeskittymien piirissä tapahtui muutoksia. Se oli samalla voimakkaan maassamuuton ja siirtolaisuuden aikaa. Autokauppojen lisääntyminen noudatteli toimialakeskittymän synnylle tyypillisiä piirteitä. Vanhojen liikkeiden työntekijät rohkaistuivat oman yrityksen pystyttämiseen tai "naapurin" esimerkki oli omiaan kannustamaan itsenäisen yritystoiminnan alkuun. Keskittymä vakiintui 1980-luvulla tietylle tasolle. Jotkut yritykset lopettivat, mutta toisia tuli tilalle. Sittermin on tapahtunut supistumista. 1990-luvun alussa tiloja jäi tyhjilleen, mutta osa niistä oli jälleen -90-luvun puoleenväliin tultaessa täyttynyt. Yksikköjen määrissä tapahtuu siis jatkuvasti pientä aaltoliikettä. Autojen kauppa on tuonut mukanaan myös muita alaan liittyviä palveluksia. (Koski 1984: 66.) 1960-luvulla nukahtamaisillaan ollut taajama lähtikin 1970-luvulla uuteen nousuun ja sai autokaupasta ainakin tilapäisen piristysruiskeen.

Tiivistelmä pienyrittäjyyden vaiheista Vähässäkyrössä

Vähälläkyröllä on vanhastaan ollut sijaintinsa puolesta hyvät edellytykset kaupantekoon. Nykyisen Tervajoen kohdalla oli tunnettu kauppapaikka, Köpinki, joka toimi satamana vielä silloinkin, kun meri oli jo väistynyt Kyrönmaalta ja yhteydet toimivat joen välityksellä. Perinteinen talonpoikaispurjehdus, Vaasan tapulikaupunkioikeudet 1760-luvun puolivälissä ja maaseudun kaupan salliminen sata vuotta myöhemmin olivat kaikki eduksi Vähänkyrön elinkeinoelämän kehittymiselle, kun väestö nopeasti kasvoi ja elannon hankkimiskeinoista alkoi tulla pula. Edellytykset maanviljelyyn olivat kohtalaisen hyvät, mutta maata oli niukasti. Pläkkiastioiden valmistustaito tuli kuntaan muualta. Sitä, kuka oppi-isä oli, ja mistä hän taitonsa toi, ei kuitenkaan tarkkaan tiedetä. Pläkkyrin ammatin harjoittajien määrä lisääntyi erityisesti vuosisadan vaihteessa ja maailmansotien välisenä aikana. Kukoistukseensa pläkkiastiateollisuus puhkesi verstayön myötä 1930-luvulla. Ala pysyi yhden kunnan puitteissa, mihin osasyynsä lienee sillä, että pläkkurit toimittivat tuotteensa markkinoille yleensä itse eivätkä käyttäneet ulkopuolisia myyntimiehiä. Täten taito ja ideat eivät ainakaan sitä kautta tulleet tunnetuiksi laajemmalti. Viimeisen puolen vuosisadan kehitys on kulkenut suurempiin yksiköihin keskittymisen ja varsinaisen pläkkiastiateollisuuden loppumisen kautta muuhun metalliteollisuuteen, jonka ei enää voida katsoa olevan toimialakeskittymäyrittäjyyttä. Perinteidensä myötä Vähässäkyröstä kehittyi kuitenkin todellinen pienyrittäjäpiiri, jossa pläkki-

astiateollisuus ei suinkaan jäänyt ainoaksi alaksi, vaan kankaankudonta ja teurastustoiminta kukoistivat silloin, kun olosuhteet niin vaativat ja markkinoita näytti olevan. 1970-luvun vuosina syntyi vielä poikkeuksellinen toimialakeskittymä palvelualalle, kun autokauppoja alkoi ilmestyä Köpingin maisemiin. Alue on liikennesijainniltaan edullisempi kuin kunnan keskustaajama. 1990-luvun laskusuhdanteen aikana keskittymä kuitenkin supistui. Pienyritysjäyden kotiutumiseen Vähäänkyröön on Vaasan markkinoiden läheisyydellä ollut aluksi huomattava merkitys. Henkinen kynnys yritysjäyteen on ajan mittaan näissä oloissa madaltunut. Asenteet yritystoimintaa kohtaan muuttuivat sallivammiksi kuin esimerkiksi maatalousvaltaisissa naapuripitäjissä. Vaasan läheisyys on nyttemmin vaikuttanut vähäkyröläisten työntaantimahdollisuuksiin myös sukkuloinnin kautta.

8.5. Toimialakeskittymien ulkopuoliset alueet

Tutkimusalueella, entisen Vaasan läänin rajojen sisäpuolella, on myös laajoja alueita, joille ei toimialakeskittymiä ole syntynyt. Esimerkkeinä mainittakoon Etelä-Pohjanmaan kaakkoinen osa sekä Keski-Pohjanmaan alue Kokkolan seutua lukuun ottamatta. Näiltä alueilta valittiin Peräseinäjoki ja Ähtäri tarkemman tarkastelun kohteiksi. Ne sijaitsevat molemmat tutkimusalueen kaakkoisosassa, mutta ovat tällä hetkellä kuitenkin erilaisten elinkeinojen luonnehtimia. Ähtäri on palveluvaltainen kunta (ks. kuva 22 luvun 8 alussa), ja Peräseinäjoelle ovat tyypillisiä maatalouden ohella teolliset elinkeinot, ei kuitenkaan pienteollisuus.

8.5.1. Metsien ja matkailun Ähtäri

Ähtärin maantieteellinen sijainti Suomenselällä, entisen lääninrajan tuntumassa, on tarjonnut sille lähtökohdan toimia "väliasemana" läntisten ja sisäsuomalaisten alueiden välillä. Tämä näkyy myös ähtäriläisen elinkeinoelämän muotoutumisessa. Toisaalta se on viime vuosikymmeninä kehittänyt aluettaan varsin yksilölliseen suuntaan.

Vuosisadan vaihteen Ähtärissä viljellyn pinta-alan määrä oli pieni, vain 613 ha 1000 asukasta kohti. Voi hyvin ymmärtää, ettei tämä määrä ollut riittävä, kun koko Suomen ja Vaasan lääninkään vastaavat hehtaarimäärät 1150 ja 1340 eivät pystyneet takaamaan väestön toimeentuloa. Vaikka viljellyn maan määrä laskettaisiin 1000 maanviljelijäväestöön kuuluvaa kohti, oli luku Ähtärissä (1087 ha) huomattavasti pienempi kuin koko maassa ja Vaasan läänissä (1900 ha). Näin ollen on selvää, että talollisväenkin oli etsittävä lisäansioita pääelinkeinoinsa

ulkopuolelta. Tervanpoltto jatkui Ähtärissä laajamittaisena aina 1890-luvulle saakka. Metsät alkoivat vähentyä juuri, kun niiden arvo nousi. Ähtärissä ei, kuten eteläisellä Pohjanmaalla yleensä, jaettu tiloja jälkeläisten kesken, vaan sisaruksista tuli maata omistamattomia torppareita ja mäkitupalaisia. Vuosina 1864–91 talojen lukumäärä kasvoi Kuortaneella (Kuortane + Alavus + Töysä) 51.6 %, mutta Virroilla (Virrat + Ähtäri) vain 10.5 %. Talolliset eivät enää tämän vuosisadan puolella olleet halukkaita uusia torppiakaan muodostamaan, kun metsien arvo huomattavasti nousi ja niiden määrä väheni. Paitsi tervanpoltosta toimeentulonsa saaneiden myös näiden ilman torppia jääneiden nuorten oli pakko etsiä elantoa muualta.

Tätä taustaa vasten olettaisi, että siirtolaisuus olisi Ähtärissä saanut laajat mittasuhteet. 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä on pitäjistä kuitenkin vielä lähtenyt vähemmän siirtolaisia kuin koko Suomesta keskimäärin. Esimerkiksi vuonna 1899 Ähtäristä on mennyt merentakaisiin maihin vain yksi henkilö 1000 asukasta kohti, kun vastaava arvo koko maassa oli 5, Vaasan läänissä 19 ja suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla 24. 1900-luvun puolella Ähtärin suhteelliset siirtolaismäärät lähenivät muiden alueiden lukuja, jotka uuden sataluvun ensimmäisten vuosien jälkeen yleensä vähenivät. USA:n taloudellinen kriisi hillitsi siirtolaisuutta 1893–98, mutta sen jälkeen alkoivat kotimaiset tekijät vaikuttaa maastamuuttoa lisäävästi. Sortokausi ja Etelä-Pohjanmaalla lisäelinkeinojen tyrehtyminen tekivät 1900-luvun alkuvuosista siirtolaisuuden huippuajan. Ähtärissä amerikankäynti oli kuitenkin vielä niin nuorta, etteivät esimerkin ja tavan voima vielä vaikuttaneet yhtä paljon kuin vanhemmilla siirtolaisuusalueilla. Suurlakkovuosi 1905 nosti Ähtärin siirtolaisuusluvut huippuunsa, ja pitäjän maastamuuttoaalto koki vielä muutamia vilkkaita vuosia ennen ensimmäisen maailmansodan 1914 tuomaa hiljentymistä.

Ähtärin siirtolaisuuden nousun ja laskun ajat noudattelevat Suomen valtamerentakaisen muuttoliikkeen yleisiä kehityslinjoja, mutta omina piirteinään siinä ovat olleet siirtolaisuuden eteläpohjalaisia naapurialueita myöhäisempi alkuunpääsy ja pienemmät lähtijämäärät, jotka kuitenkin ylittivät Suomen keskimääräiset maastamuuttoluvut. Ammattirakenteesta on ollut vaikea ottaa täyttä selkoa, mutta lähtijöiden joukossa näyttää olleen enemmän teollisuusväestöä kuin Etelä-Pohjanmaalla yleensä. Tämä kuvastaa myös Ähtärin elinkeinorakennetta ja selittää osaltaan sitä, miksi ko. pitäjän siirtolaisuus ei noussut läntisiä naapureitaan vastaavaksi.

Pitäjän elinkeinoelämä oli jo silloisissa oloissa harvinaisen monitahoinen. Vaasan läänin väestöstä oli vuonna 1901 75.5 % maatalousväestöä ja vain 11.7 % teollisuudesta, liikenteestä ja kaupasta eläviä. Joillakin alueilla maatalouden osuus oli vieläkin suurempi. Ähtärissä

vastaavat luvut olivat 62.1 % ja 28.6 %. Mahdollisuus siirtyä oman pitäjänsä teollisuuden, kaupan tai liikenteen palvelukseen tai saada niistä ainakin lisäansioita oli huomattava. Inhan rautaruukki oli perustettu jo 1800-luvun puolivälissä. Pahimman elinkeinopulan vuosina 1890-luvulla perustettiin Ryötön massa- ja paperitehdas sekä Vääräkosken paperitehdas, jotka lisäsivät oleellisesti työmahdollisuuksia. Kaksi myllymäkeläistä tervatehdasta tarjosi työtä myös juurikkaiden ajon ja noston muodossa. Näiden tehtaiden toiminta osoittaa, että vaikka metsät 1890-luvulla alkoivat Ähtärissäkin paikoin ehtyä, puuta on koko ajan vesien latvoilla riittänyt. Vuonna 1886 aloitti Inhassa vesisaha, jota seurasi useita muita puutavaraliikkeitä. Vuonna 1900 toistatuhatta ähtäriläistä sai toimeentulonsa puu- ja paperiteollisuudesta. Tämän ohella sillä oli huomattava merkitys sivuansioiden tarjoajana. Ähtäriin kolme asemaa tarvitsi melkoisen hoitohenkilöstön sekä purkaus- ja lastausmiehiä.

Päinvastoin kuin monilla muilla paikkakunnilla vielä tuohon aikaan ähtäriläisillä oli mahdollisuus hankkia pääasiallisen toimeentulonsa palkkatyöstä tai ainakin saada siitä tuntuvia sivuansioita. Maatalous uudistui Ähtärissä hitaasti, eikä pystynyt tarjoamaan väestölle elantoa. Oman pitäjän työpaikoista huolimatta lähti ähtäriläisiä jo varhain etsimään toimeentuloa muualtakin omasta maasta. 1890-luvulle saakka muutettiin vain naapuripitäjiin, mutta sen jälkeen kaupungit alkoivat vetää puoleensa. 1890-, 1900-, ja 1910-luvuilla Ähtäristä poismuuttaneiden määrä oli yli kaksi kertaa suurempi kuin pitäjään tulleiden määrä. Suurehko maassamuutto oli omiaan vähentämään siirtolaisten määrää.

(Lähteenä edellä käytetty: Toivonen Anna-Leena 1951: 71–99.)

Kunnan asukasluku pysyi (sotien tilapäisesti aiheuttamaa laskua lukuun ottamatta) 1900-luvun alkupuolen nousevana, mutta hidaski väheneminen alkoi 1950-luvulla. Noin 8500 kuntalaisen määrä laski vuosikymmenen aikana muutamalla kymmenellä asukkaalla (STV 1951: 20 ja 1960: 22). 1960-luku merkitsi Ähtäriin niin kuin monille muillekin läänin kunnille väkiluvun vähenemisen selvää kiihtymistä. 1970-luvun alussa asukasluku oli enää 7600 henkeä (STV 1971: 23). Käänteeseen tapahtui vuoden 1976 paikkeilla, jolloin väestöä oli noin 7300 (STV 1976 ja 1977: 32). Tämän jälkeen väen määrä on hiljalleen noussut niin, että se v. 1987 oli 7811 asukasta (STV 1978–1982: 32, 1983: 33, 1984 ja 1985/86: 32, 1987–1989: 62). Vuonna 1992 asukasluku oli viiden vuoden takaisesta määrää muutamana henkilön pienempi eli 7790 (STV 1993: 62), vuoteen 1994 mennessä määrä oli pudonnut jälleen noin sadalla 7681:een (STV 1995: 68) ja vuosituhannen vaihteeseen mennessä 7255:een (STV: 2000: 74).

Hyvin radikaali muutos on tapahtunut kunnan elinkeinorakenteessa. Kunnassa, jonka ammatissa toimivasta väestöstä vielä v. 1960 sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta lähes

60 %, oli v. 1990 alkutuotannon parissa enää n. 16 % (taulukko 6) ja v. 1997 vajaa 12 % (STV 2000: 75) asukkaista. Tämä merkitsee sitä, että läänin keskiarvoa (v. 1960 51.0 % ja v. 1990 17.1 %) alkutuotantovaltaisemmasta kunnasta on tullut palveluelinkeinojen luonnehtima alue. Nyt palveluelinkeinot antavat toimeentulon yli 60%:lle (v. 1997 60.4 %) ähtäriläisistä (STV 2000: 75). Ähtärin palveluvaltaistuminen perustuu omaan työpaikkatarjontaan, sillä sukukuloinnin osuus on pieni (Ollikkala 1993: 44). Vuonna 1980 sekä lähtö- että tulossukukulointi olivat alle 100 henkilöä niin tasapainoisesti, että nettosukukulointi jäi tulovoittoiseksi kuudella henkilöllä (Ollikkala 1988: liite 2). Vuoteen 1990 tultaessa sekä tulo- että lähtösukukulointi olivat lisääntyneet, ja nettosukukulointi oli muuttunut Ähtärin kannalta negatiiviseksi runsaalla sadalla henkilöllä. Sukukuloijien suhteellinen osuus työvoimasta oli kuitenkin edelleen useimpiin muihin tutkimusalueen kuntiin verrattuna pieni. (Ollikkala 1993: liite 2.) Kaupungin (kaupunkioikeudet v. 1986) väestöä työllistäviä palveluja ovat kauppojen, pankkien yms. yksityisten palvelusten ohella monet huomattavat julkiset laitokset: Ähtärin ammattiopilaitos, Tuomarniemen metsäoppilaitos, sairaala, asevarikko.

Taulukko 6. Ähtärin elinkeinorakenne (%) 1960, 1970, 1980 ammatissa toimivasta väestöstä (= ATV) ja 1990 työllisestä työvoimasta laskettuna (SVT VI C: 103, osa IV: 79–81; SVT VI C: 104, osa II B: 346; SVT C: 106, osa I C: 372; STV 1993: 62 ja 63).

Vuosi	Alku- tuotanto	Jalostus	Palvelut	Tunte- maton
1960	56.8	19.2	23.8	0.2
1970	37.5	23.6	37.9	1.0
1980	21.4	29.2	49.1	0.3
1990	16.3	27.0	54.2	2.5

Erikoiseksi kaupungin tekee kuitenkin sen matkailun huima kehitys. 1970-luvulla tuntemattomasta Ähtäristä tuli kuuluisa matkailukohde. Tämä perustui ennen kaikkea kesällä 1973 avatun eläinpuiston saavuttamaan suosioon. Eläinpuisto sai alkunsa silloisen kunnanjohtajan ideasta, jonka toteuttaminen ennakkoluuloisessa ilmapiirissä vaati vuosien työn. (Yli-Paunu 1986: 244.) Tällaiset poikkeukselliset hankkeet ovatkin vaatineet hyvin voimakastahtoisia ihmisiä ajamaan niitä läpi. Monessa kunnassa rohkeat hankkeet ovat jääneet vastustuksen takia toteuttamatta. Mekkorannan eläinpuisto on sittemmin saanut täydentäviä palveluja, joista merkittävin on vuonna 1986 Mini-Suomi nimisenä avattu ja nykyään Santerin Seikkailumaana

tunnettu kohde. Myöhempiä hankkeita on myös oman kokonaisuutensa muodostava Villin Lännen kylä.

Ähtärin maatalous on keskittynyt lypsykarjatalouteen. Metsistä saatavat tulot ovat tiloille edelleen hyvin tärkeitä. Metsien merkitystä työllistäjänä kuvaa se, että entisen Vaasan läänin kuntien alkutuotannossa toimivasta väestöstä metsätalouden osuus on yleensä ollut suurin Ähtärissä (vuonna 1985 n. 20 %) (Maanmittaushallitus. Alkutuotannossa toimiva väestö Vaasan läänissä 1985).

Kaupungissa toimii edelleen puunjalostusyrittäjiä, vaikka alan merkitys onkin viime aikoina supistunut. Teollisuus on monipuolista. Ähtärin suurin teollisuusyritys on Fiskars konserniin kuuluva Inhan tehtaat Oy Ab, jonka tuotevalikoima on hyvin laaja aina saranoista ja erilaisista takomotuotteista radiaattoreihin ja alumiiniveneisiin saakka. Kaupungissa on myös muita paikallisen mittapuun mukaan suurehkoiksi luokiteltavia yrityksiä, jotka ovat huomattavia työnantajia. Teollisuus siis poikkeaa rakenteeltaan selvästi tyypillisen toimialakeskittymäkunnan yritysraakenteesta. Vaasan läänin yrittäjyyden alueellisia erityispiirteitä yrittäjähaastattelun perusteella osa-alueittain analysoitaessa todettiin, että Suomenselän alueella (johon Ähtärikin luettiin) yritykset olivat keskimääräistä vanhempia (Koski 1984: 116), yrittäjät kuitenkin olivat melko nuoria. Yrityksen silloinen haltija oli yleensä yrittäjä toisessa tai useammassa polvessa. Haastattelun yrittäjän puoliso työskenteli, kuten myös hänen äitinsä oli tehnyt, usein yrityksen ulkopuolella. Tämä viittaa siihen, että kyseessä eivät olleet perheyrietykset. Liiketoimintaa harjoitettiin osakasohjalla. Yrityksen jatkumisen ja menestymisen edellytyksenä pidettiin tekniikan ja automaation kehittämistä, mikä myös osoittaa kyseessä olevan yhden miehen yrityksiä suuremmat yksiköt.

(Elinkeinoelämää ja matkailua koskevat tiedot osittain: Ähtärin kaupunki 2001.)

Siitä huolimatta, että kaukana suurista työssäkäyntikeskuksista sijaitseva Ähtäri pystyy omalla alueellaan tarjoamaan työpaikan useampia muita kuntia suuremmalle osalle väestöstään, se ei ole riittänyt, vaan työttömyys pysytteli varsin korkeana jo ennen 1990-luvun suurtyöttömyyttä. Tilanne on ollut samanlainen monissa Suomenselän ja Etelä-Pohjanmaan järviseudun kunnissa (ks. kuva 10, luku 4.1.). Esimerkiksi vuoden 1987 tilastot osoittivat Ähtärielle runsaan 8 % työttömyyttä, kun vastaava luku Vaasan läänissä keskimäärin oli 5.8 %. Muita työttömyysprosenttiltaan Ähtärin suuruisia kuntia olivat Alajärvi, Jalasjärvi, Lehtimäki, Lestijärvi, Peräseinäjoki ja Soini (SVT Väestö 1989: 4). Suurtyöttömyyden aikana luku kasvoi Ähtärissäkin, mutta sen suhteellinen asema läänin muihin kuntiin nähden parani (kuva 10, luku 4.1.). Työttömyyttä voidaan pitää yhtenä, joskaan ei toivottavana, vaihtoehtona, johon

hätää kärsineen alueen teorian kuvaamassa tilanteessa päädytään. Tällöin ei "purkautumistietä" löydy. Ihmiset haluavat jäädä omalle paikkakunnalle ja päätyvät "kortistoon". Ähtärin maantieteellisen sijainnin, luonnonolosuhteiden ja rohkeiden päätösten muovaaman elinkeinoelämän odotetaan kuitenkin edelleen kehittyvän ja tuovan työtilaisuuksia paikkakunnalle.

8.5.2. Peräseinäjoki – syrjäkylästä teräsrakenteiden tuotantokeskukseksi

Peräseinäjoki on Pohjanmaan eteläisimpiä pitäjiä. Se on aikoinaan kuulunut Suur-Ilmajokeen, mutta kun Peräseinäjoki oli 1770-luvun lopulla saanut oman kirkkonsa, siitä anomuksen mukaisesti muodostettiin oma kappeliseurakuntansa v. 1798. Asukkaita tosin oli vasta 600–700. Oma kunnallishallinto saatiin v. 1868. Kun Peräseinäjoesta v. 1895 tuli kirkkoherrakunta, kunnan ja seurakunnan hallinto erotettiin toisistaan.

Peräseinäjoen pinta-ala on noin 450 km², siitä vesistöä noin 14 km². Pitäjän läpi virtaa Seinäjoki, jonka lähteet ovat Virtain vedenjakajalla. Suurin järvi on keskustaaajaman itäpuolella sijaitseva Kalajärvi, jonka kirkonkylän puoleiseen päähän on rakennettu huomattava virkistysalue pelikenttineen, kuntoratoineen, tanssilavoineen, karavaanarialueineen jne. Noin puolet kunnan pinta-alasta on metsää ja vain vajaa neljännes viljeltyä maata. Soiden osuus on noin 1/4. Laajin suoalue on Haukineva. Asutus on levinnyt kytöämällä eli suon pintaa polttamalla saadun maatalousmaan välityksellä. Kunnan vaakunan liekit kuvaavat kytöämällä muodostuneita neljää maarekisterikylää Kihniän-, Luoman-, Viitalan- ja Peräseinäjoenkylää. Jokilaaksojen maaperä on suomudan ja hiesukerroksen peittämiä savikerrostumia. Kauempana savi muuttuu hiekkaiseksi ja loppuu laakson reunalla, jolloin kallioperää peittää moreenisora.

Vähäiset pellot sijaitsivat aluksi jokien rannoilla korkeahkoilla vainioilla suojassa tulvien tuhoilta. Maan laatu oli yleensä heikkoa. Kydönpoltoa harjoitettiin jo pienessä määrin 1700-luvulla. Kotieläimiä oli noihin aikoihin suhteellisen paljon, mutta karjanhoito oli alkeellista ja tuotto sen mukaista. Vielä 1800-luvun puolenvälin jälkeenkin pitäjän rintamaat olivat lähes asumattomia, syrjäseuduista puhumattakaan. Ilmajoella oli jo kauan toiminut maamiesseura, ja suoviljelyssä oli päästy pitkälle. Nälkävuodet havahduttivat myös Peräseinäjoen asukkaat maanviljelyn kehittämiseen. Soihin alettiin kiinnittää huomiota. Oppia saatiin Ilmajoelta. Karjan rehuksi kerättiin heinää luonnonniityiltä, jotka olivat kytöjätöistä muodostuneita luhtia. Karja tuotti kesällä maitoa, syksyllä lihaa ja talvella lantaa. Kesällä myytiin liikenevä voi kaupattiin "närpööläisille" voinostajille. Heinänviljelyyn ja karjakannan parantamiseen alettiin niihinkin perehtyä vasta 1800-luvun puolenvälin jälkeen "patruunoiden" esimerkin kautta.

1700-luvun loppupuolella alkaneessa isossajaossa, joka tosin Peräseinäjoella saatiin päätökseen vasta sata vuotta myöhemmin, kullekin talolle erotettiin mahdollisimman yhtenäisten pelto- ja niittyalstojen lisäksi sarka lähimetsästä eli ns. kotometsä. Tiluksiin saattoi kuulua myös ulkosarka metsämaata. Yleensä ulkopalsta oli kuitenkin kylän yhteinen. Kukin talo sai ottaa sieltä tervametsää sovittuaan siitä naapuriensa kanssa. Peräseinäjoella tervan tuotantoa vaikeuttivat huonot kulkuyhteydet. Tervan tie Vaasaan oli pitkä ja hankala, mutta siitä oli myöhemmin hyötyäkin. Näillä larva-alueilla metsiä oli riittämiin vielä, kun ne rintapitäjistä alkoivat loppua. Tervanpoltto oli 1800-luvun jälkipuoliskollakin Peräseinäjoella merkittävä elinkeino.

Terva oli Etelä-Pohjanmaan sisäosien tärkein metsäntuote, mutta vaasalainen tehtailija Abraham Falander teki 1700-luvun lopulla lujasti töitä saadakseen sahatavaraa markkinoille. Rannikkopitäjissä ei enää ollut tukkeja, mutta Kyrönjoen latvoilla oli vielä koskemattomia metsiä. Luonnonesteistä huolimatta Falander toimi peräänantamattomasti ja avasi omalla kustannuksellaan uittoväyliä mm. Seinäjokea myöten Kyrönjoelle. Hän rakensi vuonna 1783 Vähäänkyröön Kolkin sahan, jonne alettiin uittaa puutavaraa myös Peräseinäjoelta. Uittoväylien kunnossapito kävi ajanoloon ylivoimaiseksi, joten tukkien uitto Kolkkiin loppui. Vuonna 1798 Falander kuitenkin perusti Törnävälle Östermyran rautatehtaan. Suuri sysien tarve avasi tällöin aivan uudet markkinat. Tieolojen parannuttua 1800-luvun loppupuolella alettiin sahata lankkuja ja ajaa niitä Kristiinankaupunkiin. 1880- ja 1890-luvuilla alkoi tukkiliikkeen aika. Puutavaran hinnat nousivat, ja puulaakimiehiä kulki talosta taloon tukkeja ostellen. Moni erehtyi myymään metsäänsä pilkkahinnalla. Kun myytiin määrämällä, komeimmat puut kaadettiin ensin. Ostajan mielen mukaisissa hakkuissa ei metsää säästetty. Suoranaista metsän hävitystä oli 1900-luvun alkupuolella alettu puolikasvuisen puuston hakkaaminen kaivospölkkyiksi eli propseiksi. 1920- ja 1930-luvuilla alettiin jo Peräseinäjoellakin kantaa huolta metsänhoidosta. Metsä toimi elannon lähteenä myös metsästyksen kautta huomattavasti pitempään kuin rintapitäjissä, joissa maat olivat parempia, kulkuyhteydet helpompia ja joissa aikaisemmin oivallettiin tervan tuottoisuus.

Vaatimaton maanviljelys, karjanhoito ja metsäntuotteet riittivät varsin kauan kattamaan syrjäisessä pitäjässä väestön vähäiset tarpeet. Maata oli vielä raivattavaksi. Näin ollen väestön paine ei muodostunut sellaiseksi kuin monissa rintapitäjissä. Varhaisimmat kriisiajat eivät koetelleet Peräseinäjokea samalla tavalla kuin kehityksen etunenässä kulkeneita alueita. Pienteollisuuskeskittymää ei näin ollen syntynyt. Siirtolaisuudelta ei kuitenkaan kokonaan säästyty. Peräseinäjoki ei tullut amerikansiirtolaisuuden piiriin aivan ilmiön ensi vaiheessa, mutta 1800-luvun loppupuolella sinne alkoi Etelä-Pohjanmaan rannikkopitäjistä kantautua tietoja Amerik-

kaan lähteneistä työnhakijoista, jotka olivat ruvenneet menestymään hyvin. Uutisten kannustamina ensimmäiset peräseinäjokelaiset siirtolaiset laittautuivat valtameren takaiselle matkalle v. 1884. Kun siirtolaisten osuus keskiväkiluvusta vuosina 1881–1890 oli esim. Isossakyrössä ja Ylistarossa 11–12 %/vuosi ja Vähänkyrön pienteollisuuspitäjässäkkin noin 7 %/vuosi, vastaava luku Peräseinäjoella jäi vielä alle 3 %. Seuraavalla vuosikymmenellä Peräseinäjoen luku (8.5 %) jo lähenteli Vähstäkyröstä lähteneiden osuutta (9.5 %), mutta oli edelleen huomattavasti jäljessä varsinaisten siirtolaispitäjien Isonkyrön ja Ylistaron muuttoliikkeestä (16–17 %). Vasta amerikansiirtolaisuuden huippuvuosina 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Peräseinäjoelta lähteneiden määrä ylitti 16 %:n vuosivauhdin mutta väheni seuraavalla vuosikymmenellä muiden kuntien tapaan lähes olemattomiin, joten kokonaisuutena tarkasteltuna vuosisadan vaihteen muuttoliike jäi Peräseinäjoella puoleen läänin huomattavimpiin siirtolaispitäjiin verrattuna (kuva 21, luku 7.2.2.).

1900-luvun alussa siirtolaisuus sai väkiluvussa aikaan suoranaista vähentymistä. Välillä väestö lisääntyi, mutta 1930-luvun pula-aika ja sotavuodet pienensivät jälleen asukaslukua. Korkean syntyneisyyden ja siirtoväen ansiosta väkiluku kohosi 1950-luvun taitteessa yli 6000:n, kunnes maaltamuuton vuosikymmenet alkoivat rajusti koetella Peräseinäjoenkin väestöä (taulukko 7). Vuosien 1950–1990 aikana asukasluku väheni noin 2000 hengellä eli lähes 1/3:lla. Väheneminen oli nopeinta 1960- ja 1970-luvuilla, jona aikana väkiluku väheni 26 %:lla. Osa oli maassamuuttoa, osa Ruotsin siirtolaisuutta. Vuoden 1999 lopussa Peräseinäjoen väkiluku oli 3851 (STV 2000: 74), joten kunta on edelleen menettänyt asukkaitaan, jopa nopeampaan tahtiin kuin edellisellä vuosikymmenellä.

Peräseinäjoen elinkeinorakenne oli vielä 1960-luvun taitteessa vahvasti maa- ja metsätalousvaltainen. Lähes 2/3 ammatissa toimivasta väestöstä työskenteli alkutuotannossa (taulukko 7). Vuosikymmenen kuluessa osuus väheni alle puoleen ATV:stä (= ammatissa toimivasta väestöstä). Tosin vuodelle 1970 oli eri kunnalliskertomuksissa huomattavasti toisistaan poikkeavat luvut. Taulukkoon poimittu luku on vuoden 1990 kunnalliskertomuksesta. Samalla kun maa- ja metsätalouden osuus on jatkuvasti vähentynyt, jalostuksen ja palveluiden osuus on kasvanut niin, että 1990-luvun taitteessa jalostus hallitsi vajaata kolmannesta ja palvelut runsasta kolmannesta elinkeinorakenteessa. Kun teollisuuden osuus on maassa yleisesti alkanut vähentyä, sen merkitys on Peräseinäjoella edelleen kasvanut. 1990-luvulla alkutuotannon osuus pieneni kiihtyvällä vauhdilla. 1990-luvun lopulla se oli enää alle 20% (Peräseinäjoen kunta 2001). Jalostuksen osuus oli pysynyt lähes entisellään yli 30%:na, mutta palvelusten osuus oli kivunnut noin 45 %:iin.

Taulukko 7. Peräseinäjoen henkikirjoitettu väestö 1.1. 1940–1990 vuosikymmenittäin (Kangasniemi 1972: 177 ja Peräseinäjoen kunta 1990: 5) ja elinkeinorakenne vuosina 1960, 1970, 1980 ja 1990, % ammatissa toimivasta väestöstä (1990 työllisestä työvoimasta) (Peräseinäjoen kunta 1979: 79, Peräseinäjoen kunta 1990: 8 ja STV 1993: 65).

Vuosi	Väkiluku	Elinkeinorakenne				Yht.
		Alku- tuotanto	Jalostus	Palvelut	Tunte- maton	
1940	5449					
1950	6044					
1960	5697	72.5	11.7	14.5	1.3	100
1970	4955	46.7	25.5	25.2	2.6	100
1980	4214	37.1	31.9	28.3	2.7	100
1990	4085	29.3	32.4	36.5	1.8	100

Peräseinäjoelle ei 1800-luvun lopulla eikä 1900-luvun alkukymmeninä tullut pienteollisuuskeskittymää, vaan se vähäinen teollisuustoiminta, joka silloin syntyi, oli alkutuotantoon pohjautuvaa yleisintä kotitarveteollisuutta: meijereitä, myllyjä ja sahoja. Luonnontuotteisiin perustui myös sekä kimröökkin eli maalivärinä käytettävän noen että potaskan (kalilipeän) eli lasinvalmistuksessa tarvittavan puun tuhkan pääaineen valmistus. Peräseinäjoelta kuten muualtakin löytyi tietysti käsistään taitavia ammattilaisia: talosta taloon kulkevia seppiä, nikkareita, suutareita ja räätäleitä. Myöhempinäkään vuosikymmeninä ei pienyrittäjyyttä laajemmassa määrin syntynyt, vaan maataloudesta vapautuva työvoima hakeutui suurelta osin kaupunkiin ja Ruotsiin. Nykyään Peräseinäjoki on kuitenkin elinkeinorakenteella mitattuna yksi Etelä-Pohjanmaan teollistuneimmista kunnista (SVT 1997: 75). Peräseinäjoki on myös suhteellisen lähellä suurta keskusta Seinäjokea (noin 30 km). Se on muiden samalla etäisyydellä Seinäjoesta sijaitsevien kuntien joukossa sikäli erikoinen, että sen teollisuuden palveluksessa toimivan työvoiman osuus ei perustu naapurikunnassa työssä käyntiin, vaan Peräseinäjoella käydään jopa enemmän kuin peräseinäjökiset naapureissa. Seinäjoen tarjoamat työpaikat toki tuovat oman lisänsä työllisyyteen. Teollisista yrityksistä on leimaa-antavin ja suurin PPTH, joka on Pohjoismaiden johtava teräsrakentaja (PPTH 2001). PPTH:n asettuminen Peräseinäjoelle perustuu enemmänkin sattumaan kuin teollisuuslaitoksen sijaintipaikan tietoiseen valintaan (Hookana 1997). Tärkeimmän tuotantolaitoksensa toimialaan pohjautuen Peräseinäjoki on ansiokkaasti luonut uudenlaista imagoa Etelä-Pohjanmaan teräksisenä keskuksena, jonka ulkoisena merkinä on mm. 1980-luvulla rakennettu teräsrakenteinen kunnantalo. PPTH:n rinnalla Peräseinäjoella on myös muita teräsrakenteisiin erikoistuneita yrityksiä.

Huomattava työllistäjä on vuosikymmenien kuluessa ollut 1960-luvun puolessa välissä toimintansa käynnistänyt Haapaluoman maasälpälouhos. Maatalouteen liittyvä erikoistuotanto (kurkut, tomaatit, kukat) ja jatkojalostus (mehut, turkikset yms.) muodostavat edelleen merkittävän osan Peräseinäjoen elinkeinoelämässä. Maatalous, erityisesti karjatalous, säilyttäneet tulevaisuudessakin kunnassa tärkeän aseman, sillä kuljetusmatkat pyritään lihanjalostuksessa nykyään minimoimaan 30–40 km:iin. Menettely on Peräseinäjoen kannalta edullista, sillä Atria Oy:n teollisuuslaitokset sijaitsevat tällaisella etäisyydellä Peräseinäjoesta, ja se voi näin ollen toimia raaka-aineen tuottajana kyseisille lihanjalostusyksiköille. Palvelujen alalla kunnassa pyritään erityisesti yrityspalvelujen kehittämiseen. (Tulevaisuutta koskevat ennusteet elinkeinoasiamies Hannu Vuorenmaan haastattelusta kesällä 1992.)

Lyhyesti sanoen metsien riittävyys, alueen syrjäisyys, huonot tieolot ja yhteisön sulkeutuneisuus ("naitiin naapurista") olivat ne tekijät, jotka saivat aikaan sen, että Peräseinäjoelle ei aikanaan syntynyt toimialakeskittymää, vaan alueen kehitys kulki kokonaan toisenlaisia latuja. (Lähteet koko luvussa: Kangasniemi 1972: 9–40, 87–154, 176 ja 177; Peräseinäjoen kunta 1989 ja 1990 sekä Peräseinäjoki. Etelä-Pohjanmaan teräksinen keskus. Esite.)

8.5.3. Yhdistelmä ja johtopäätökset esimerkkialueista

Molempien edellä kuvattujen kuntien osalta metsän riittävyys ja alueen syrjäisyys olivat tekijöitä, jotka ainakin osaltaan vaikuttavat siihen, että toimialakeskittymiä ei niiden alueille syntynyt. Suhteellisen kurjistumisen tilaan ei 1800-luvun loppupuolella jouduttu samassa määrin kuin monella muulla Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueella. Ähtärissä käytettiin puuraaka-ainetta jo varhaisessa vaiheessa teollisissa elinkeinoissa monipuolisesti hyväksi. Myöhemmin pitäjästä tuli palveluelinkeinojen mm. matkailun luonnehtima alue. Peräseinäjoki on liikenteellisesti ollut vielä eristetympi kuin Ähtäri. Siellä tyydyttiin varsin pitkään maataloudesta saatuun niukkaan toimeentuloon. Maata riitti raivattavaksi. Vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana Peräseinäjoesta on tullut teollinen paikkakunta, ja kunta on myös määrätietoisesti pyrkinyt muuttamaan imagoaan siihen suuntaan.

Amerikansiirtolaisuus ei ankarimmalla mahdollisella tavalla koskettanut näitä esimerkkipitäjiä. Sen sijaan se toimi purkautumistienä suuressa osassa Keski-Pohjanmaata (ks. kuva 21, luku 7.2.2.). Ne, jotka eivät siirtolaisiksi lähteneet, ovat hankkineet toimeentulonsa aina nykypäiviin saakka pääasiallisesti karjataloudesta. Keski-Pohjanmaalla maidon tuotanto on vuosina 1995–2000 noussut viidenneksellä, kun se itäisimmässä Suomessa ja Etelä-Suomessa on

vähentynyt (Pohjalainen 13.1.2002). Perinteinen rakennustaitokaan ei synnyttänyt toimialakeskittymiä muualle kuin veneveistämön muodossa rannikolle. Rakennusmiehiä muutti Etelä-Suomeen tai kierteli siellä, missä ammattitaidolle oli kysyntää (esim. kirkonrakentajasuvut). Kyrönmaalla (muualla kuin Vähässäkyrössä) taas siirtolaisuus ja maanviljelyn tehostaminen jätti pienteollisuuden vieraaksi, harvemmin käytetyksi vaihtoehdoksi.

9. TOIMIALAKESKITTYYMIEN KEHITTYMINEN

Näyttää siltä, että pohjalaisten yritysten sijaintipäätökset eivät ole tapahtuneet sijaintipäätösprosessista laadittujen mallien mukaisesti. Yrityksen sijainti on oikeastaan määräytynyt jo ennen kuin päätös yrityksen perustamisesta on tehty. Kysymyshän on siitä, millä keinoin ratkaisuaan tekevä henkilö kykenisi jäämään omalle paikkakunnalleen. Harvoin hän edes miettii, olisiko jokin muu sijaintipaikka mahdollisesti parempi. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että sijainti olisi huono. Edellä on käynyt ilmi, että varsin ratkaiseva merkitys pienyritystoiminnan synnylle on ollut paikallisilla edellytyksillä. Kun uranuurtaja (uranuurtajat) on aikanaan aloittanut yrityksensä, on perusedellytysten täytynyt täyttyä. Muuten yritys tai ainakin sitä jäljitelleet yritykset olisivat kuolleet pois. Näin on joissakin tapauksissa käynytkin, mutta ne, jotka ovat elämään jääneet, ovat yleensä kasvaneet ja menestyneet. Tuotannon sopeuttaminen alueen edellytyksiin on saattanut merkitä sitä, että yritys on klassisten sijaintiteorioiden mukaisesti lähellä raaka-ainelähdettä tai markkinoita tai molempia. Joka tapauksessa sijaintialue on ollut Smithin teorian mukainen "kannattavuusalue". Koska toimialakeskittymä ainakin aluksi on alueellisesti laajentunut naapurista naapuriin, ovat samat sijaintivaatimukset tulleet täytetyiksi myös muiden osalta. Sijaintipaikka tuskin on paras mahdollinen, mutta se on tyydyttävä. Yrittäjä on ehkä tietämättäänkin enemmän "tyytyjä" kuin optimoija (vrt. Smith 1971).

Thompson (1966: 357–359) on esittänyt kasvuvaiheiden teorian, jonka mukaan kerran syntynyt teollisuusalue kehittyy ennakoitavissa olevien kasvuvaiheiden kautta. Ne noudattavat teollisuuden ja teollisuusyritysten kasvun yleistä lakia. Kasvuvaiheet ovat seuraavat:

1. alkuvaihe,
2. nopean kasvun vaihe,
3. alenevan kasvunopeuden vaihe,
4. tasaisen ja laskevan kasvun vaihe.

Kasvuvaiheiden teoriaa on sovellettu myös toimialakeskittymiin. Niemi (1988: 29) katsoo Kokkolan nahkateollisuuden alkuvaiheen ajoittuvan 1700–1800-luvuille (vrt. pläkkiastiateollisuus) ja nopean kasvun vaiheen sotien jälkeiseen aikaan. Viimeinen meneillään oleva vaihe on hänen mukaansa yritysten lukumäärällä mitattuna tasaisen ja työntekijöiden perusteella laskevan kasvun vaihe. Thompsonin teoria on analoginen yhden tuotteen elinkaarimallin kanssa. Loogisin ja yksiselitteisin analogia on silloin, kun yritystoiminta kasvaa, kukoistaa ja lakastuu yhden tuotteen mukana. Järkevä yrittäjä varautuu kuitenkin ajoissa tilanteeseen ja

"lanseeraa" uuden tai uusitun tuotteen markkinoille. Jos alueen yrittäjistä suurin osa onnistuu menettelemään tällä tavoin, ainakin laskusuunta voidaan välttää. Näin on käynyt monissa pohjalaisissa toimialakeskitymissä. Vaikka uuden tai uusitun tuotteen hakeminen ei olisikaan aina ollut kovin systemaattista on "häätä keksinyt keinot" ja toiminta jatkunut. Monet ulkoiset, tuotteesta täysin riippumattomat tekijät saattavat häiritä normaalia kehitystä. Toimialakeskitymät kasvavat tai supistuvat odottamattoman voimakkaasti. Kokkolan nahkateollisuudessa sotien jälkeistä, Niemen (1988) nopean kasvun vaiheeksi luonnehtimaa ajanjaksoa tehosti liberaali liikevaihtoverojärjestelmä. Vuonna 1951–63 oli voimassa järjestelmä, jonka mukaan käsityöläisliikkeet eivät olleet liikevaihtoverollisia (Kotkansalo 1977). Yksityinen henkilö sai pitää yhtä oppilasta menettämättä verovapauttaan. Miehen, vaimon ja yhden ammattioppilaan yritykset tulivat yleisiksi. Uuden lain tultua voimaan vuonna 1963 myös nämä tulivat verollisiksi. Useat pienet yritykset lopettivat tuolloin toimintansa. Monet tekijät, esim. häiriöt kansainvälisessä kaupassa tuotteesta ja tilanteesta riippuen saattavat joko lisätä tai vähentää yritysten määrää.

Vanhimmat toimialakeskitymät syntyivät "suhteellisen kujistumisen" aikana, jolloin Pohjanmaan vaurastumisen perustana olleet elinkeinot, etenkin tervatalous, taantuivat. Uusia toimialakeskitymiä on syntynyt muinakin kriisiaikoina samalla, kun vanhat yritystoiminnastaan tunnetut alueet ovat huomattavasti vahvistuneet. Sotien jälkeen yleinen työttömyys pani etsimään ratkaisua yrittäjyydestä. Esimerkiksi Jurvan huonekaluteollisuus koki huomattavimman kasvuvaiheensa, ja Ylihärjän maatalouskoneteollisuus syntyi. Uusi liikevaihtoverojärjestelmä ei siis ollut suinkaan ainut tekijä, joka sotien jälkeen edisti uusien yritysten perustamista, vaan koko yhteiskunnallinen tilanne työn puutteeseen ja jälleenrakennuksen aiheuttamine tarpeeseen oli omiaan pakottamaan ja rohkaisemaan yrittäjyyteen. Se, miten paljon ja kuinka pitkään yritystoiminta toimialakeskitymässä voi kasvaa, riippuu markkinoista. Kun markkinat tulevat tyydytetyiksi tai tuote menettää ajankohtaisuutensa, on toimialakeskitymällä edessään kohtalonhetket, ellei tilanteeseen pystytä sopeutumaan esim. uusia, kansainvälisiä markkinoita avaamalla.

Sotien jälkeisenä aikana "yritystenperustamisboomin" motiivina oli edelleen valtaosaltaan leivän ja työn tarve ja viimeisenä sysäyksenä jo varsin usein naapurin tai yleensä jonkun muun yrittäjän esimerkki. Mitä läheisempi (sijainniltaan tai tuttavuussuhteiltaan) ja menestyvämpi yrittäjä oli, sitä herkemmin hän sai jäljittelijöitä. Yleensä toimialakeskitymät syntyivät aloille, joilla pääoman tarve oli pieni ja ammattitaitokin kohtalaisen helposti hankittavissa. Jäljittelijöiden ilmestyminen on valitettavan usein merkinnyt myös sitä, että joukkoon on eksynyt henkilöitä, joiden tiedot ja taidot, esim. liiketaloudelliset, eivät ole riittäneet takaamaan

toimeentuloa saati sitten vaurastuttamaan yrittäjää, vaan tämä on joutunut luopumaan yritystoiminnasta. Mukaan on mahtunut niitäkin, jotka tietoisesti laatua heikentäen ovat keinotelleet itselleen voittoja ja saaneet aikaan pahoja kolhuja koko toimialakeskittymän maineelle. Laadun heikkenemistä oli havaittavissa niin 1900-luvun taitteen ajokaluja valmistuksen kuin sodanjälkeisen huonekaluteollisuudenkin piirissä, eikä siltä välttynyt moni muukaan toimialakeskittymä. Pläkkiastiateollisuudessa keinoteltiin tuotteen painolla silloin, kun maksu tapahtui painoperusteisesti (ks. luku 8.4.3.).

Kolmas selvä aluetta toimialakeskittymän synnylle ja laajenemiselle herkistävä aikakausi oli 1960- ja 1970-lukujen maatalouden rationalisoitumisen ja koneistumisen aika. Paras esimerkki tästä on mattoteollisuuden voimakas leviäminen, erityisesti Lappajärvelle. Lappajärveläiset olivat tulleet tuntemaan kutomateollisuuden muista kudonnaisista vähitellen mattoihin siirtyneiden kauhavalaisten välityksellä. He olivat saattaneet työskennellä naapurikunnan mattokutomoille, usein niiden myyntimiehinä. Kyllästyttyään kiertelemiseen ja todettuaan isäntänsä menestyneen hyvin, he siirtyivät vieraan palveluksesta itsenäisiksi yrittäjiksi. Yritys perustettiin tietysti alalle, joka oli ennestään tuttu. Näiltä taidon omaksui yhä useampi maatalouden koneistumisen ja kehittymisen seurauksena isien elinkeinosta "vapautuva" asukas. Osalle mattoteollisuudesta tuli pääasiallinen toimeentulon lähde, osalle oiva sivutulojen ansaitsemiskeino. Aivan samoin kuin Amerikkaan muutto 1800-luvun suhteellisen kurjistumisen aikana toimi siirtolaisuus nytkin yrittäjyyden vaihtoehtona. Väkeä lähti sankoin joukoin Ruotsiin. Väestöä luovutti Vaasan läänin ohella nyt myös Itä- ja etenkin Pohjois-Suomi. Motiivina oli yhä selvemmin toimeentulon parantaminen ja vapaus päättää omista asioista. Sekä yrittämisen motiivit että yrittämispäätöksen laukaisijat olivat monipuolistuneet samalla, kun suoranaisen "hengissä pysymisen" ongelman merkitys yrityksen perustamissyynä oli vähentynyt.

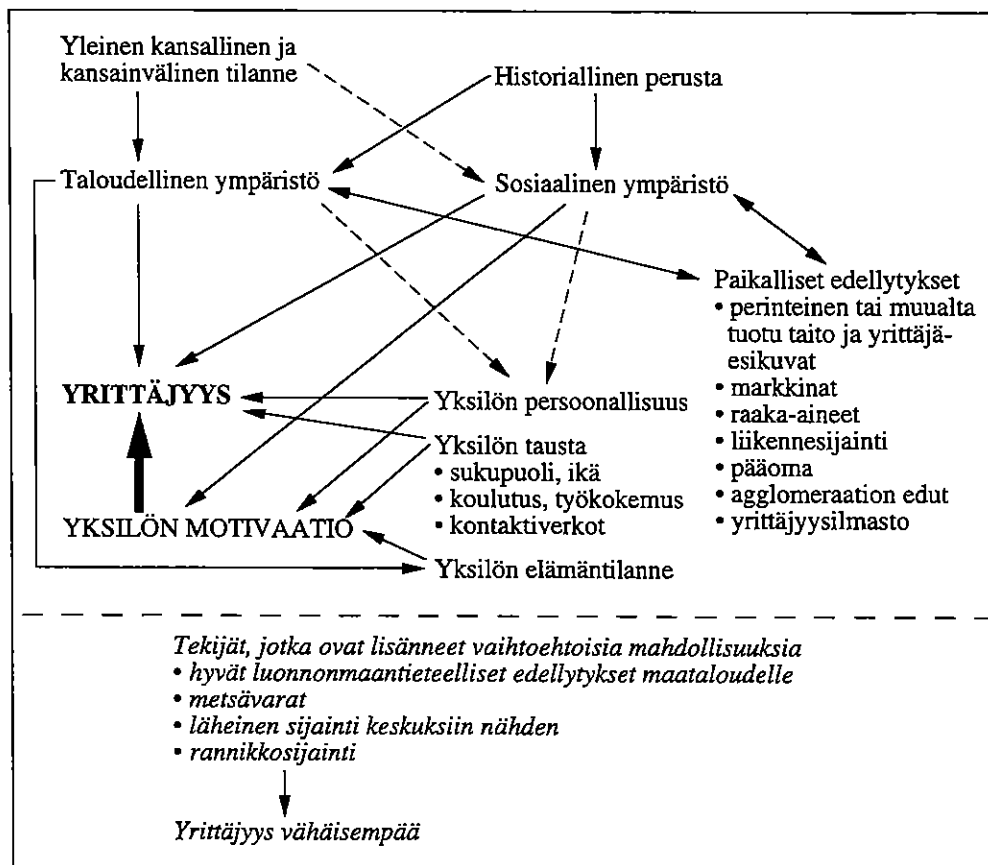
Tietotekniikan mukanaan tuoma voimakas rakennemuutos ja siihen liittyvä kehitys sekä nopea kansainvälistyminen saattavat merkitä nykypäivän "kriisiaikaa", jossa suuryritysten rinnalle syntyy pienyrittäjyyttä. Kysymyksessä eivät kuitenkaan mitään todennäköisimmän oleentisen tyyppiset toimialakeskittymät, joissa taito siirtyy naapurista naapurille ja sukupolvelta toiselle, jossa yrittäjät valmistavat samaa tuotetta ja kilpailevat toistensa kanssa, vaan tarvitaan uudenlaista, yhteistyölle perustuvaa yrittäjyyttä. Myös vanhoissa keskittymissä ja yrityksissä vaaditaan voimakasta uudistumista. Perinteinen pienyrityskeskittymä ei juurikaan perustu agglomeraation etujen huomioonottamiseen, vaan syntyprosessi on ollut omiaan kasaamaan niitä lähelle toisiaan. Tulevaisuudessa järkevät yrittäjät käyttävät tällaisen tilanteen hyväksi esim. integroitumalla siten, että ne yhdessä muodostavat suurta yritystä vastaavan kompleksin

tai ainakin käyttävät yhteisiä ulkopuolisia palveluksia, jopa organisoivat niitä. Yksi yritys jatkaa siitä, mihin toinen "jää" ja yritykset täydentävät ja auttavat toisiaan toiminnallaan. Vahva kansainvälistyminen ja kaupan esteiden poistuminen vaatii yrityksiltä jatkuvaa valppautta ja ajan hermolla pysymistä. Vaikka pienimpien yritysten ei aina ole järkevää pyrkiä ulkomaisille markkinoille, niiden täytyy kuitenkin pysyä tietoisina markkinoille mahdollisesti pyrkivistä kilpailijoista säilyttääkseen asemansa ja vahvistaakseen sitä kotimaisilla areenoilla. Vaaditaan yhä enemmän tietoa eli koulutustarpeen tiedostamista ja yhteyksiä koulutusta tarjoaviin yksiköihin ja henkilöihin. On luotava monipuolinen ja toimiva kontaktiverkko sekä yrittäjien kesken että yrittäjän ja muun yhteiskunnan välille. Myös yrittäjien motiiviperusta ja yrittämistä liikkeellepanevat voimat monipuolistuvat.

10. PIENYRITTÄJYYDEN KEHITYKSEN TULKINTA

10.1. Yrittäjyyteen vaikuttavat tekijät

Pohjalaisen yrittäjyyden synnyn ja kehityksen tulkinnassa kannattaa lähteä liikkeelle niistä tekijöistä, jotka ovat olleet vaikuttamassa yritysten perustamispäätöksiin. Tarkastelun perustaksi otetaan luvussa 5 yrittäjyyteen vaikuttavista tekijöistä esitetyt näkemykset. Aikaisempaa kuvaa (14) on paitsi yksityiskohtaistettu myös lisätty vahvaa, suoraa yhteyttä motivaatiosta yrittäjyyteen osoittava nuoli (kuva 34). Monet esitettävistä tekijöistä voivat olosuhteista riippuen olla joko yrittäjyyttä edistäviä tai sitä haittaavia. Pohjanmaan osalta tilanne on näiden tekijöiden suhteen pääsääntöisesti yrittäjyyden kannalta edullinen. Kuvan alaosaan (*kursivoitu*) on poimittu muutamia seikkoja, jotka ovat paikallisesti saattaneet vaikuttaa siihen, että yrittäjyys on vähäisempää kuin esim. lähipitäjissä.

Kuva 34. Alueen yrittäjyyden syntyyn ja kehitykseen vaikuttavat tekijät tässä työssä saatujen tulosten mukaan.

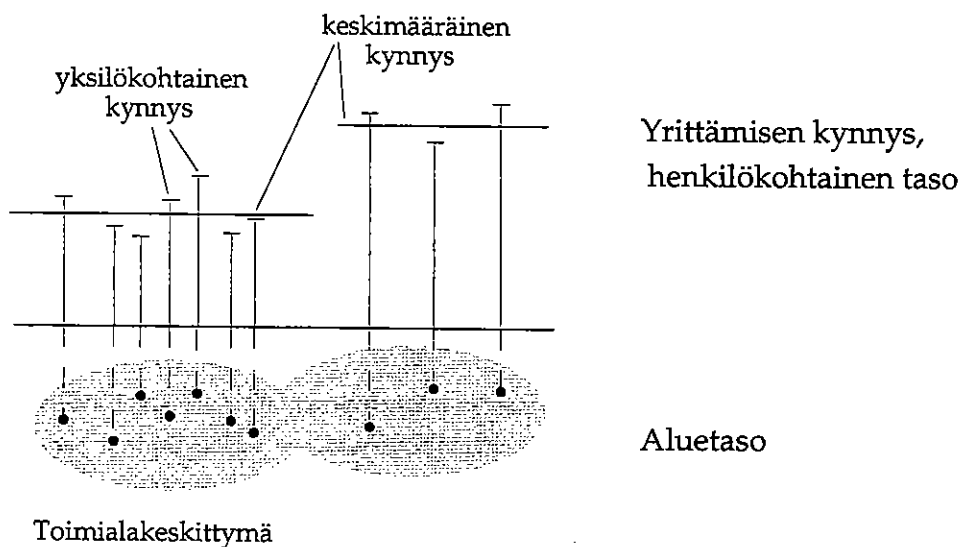
Lähes vuosituhantiset yhteydet länteen toivat mukanaan Pohjanmaalle sekä erilaisia käytännön taitoja että Suomen oloihin nähden varhaisen rahatalouden. Poikkeuksellisen monipuoliset toimeentulomahdollisuudet tasa-arvoistivat yhteiskuntaa. Kukaan ei ollut "tuomittu" elämään köyhyydessä, vaan omalla työllä ja ahkeruudella saattoi ratkaisevasti vaikuttaa elinoloihinsa. Tämä **historiallinen perusta** oli omiaan muokkaamaan sekä taloudellista että sosiaalista ympäristöä pienyrittäjyydelle otolliseksi. **Yleinen kansallinen tilanne**, tässä tapauksessa teollistumiskehitys, ja sen vastapainona Pohjanmaan taantuminen olivat ympäristötekijöitä, jotka 1800-luvulla pakottivat alueen asukkaat miettimään uusia keinoja elantonsa hankkimiseksi. Koko yhteiskuntaa mullistaneita kotimaisia tekijöitä ovat olleet mm. sotien jälkeinen työttömyys sekä 1960- ja 1970-lukujen maatalouden rationalisoituminen ja sen aiheuttama siirtyminen alkutuotannosta kaupunkielinkeinoihin. Kaikkina näinä aikoina ovat ympäristötekijät voimistaneet yrittäjyyttä. Nykyään ja tulevaisuudessa ulkomaiset markkinat ja tuotanto sekä **kansainvälinen tilanne** yleensä vaikuttavat yhä suuremmassa määrin yrittäjyyttä sääteleviin **sosiaalisiin ja taloudellisiin ympäristötekijöihin**. Näihin asioihin voidaan lukea myös kansalliset ja kansainväliset lait ja säädökset, jotka saattavat hyvinkin voimakkaasti koskea tiettyä alaa tai aluetta.

Paikalliset olosuhteet ovat paljolti vaikuttaneet paitsi yrittäjyyden määrään myös sen eriytymiseen alueittain erilaiseksi. Olennaisimpia asioita ovat taito ja osaaminen. Iman niitä ei yrittäjyyttä synny. Uranuurtaja on tässä ollut avainasemassa. Hän on toiminut joko perinteisen käsityötaidon pohjalta tai hankkinut taitonsa muualta. Esimerkin voimasta on taito sitten levinyt. Kohtuullisella etäisyydellä kaupungeista sijaitsevat alueet ovat edullisia markkinoiden, ainakin kulutustavaramarkkinoiden, läheisyyden takia (esim. pläkkiastiateollisuus). Sopivat raaka-aineet edistävät ja eriyttävät alueiden pienteollista kehitystä (nahka- ja huvilateollisuus). Eräissä tapauksissa esim. Tervajoen autokaupassa ovat liikenteelliset seikat piristäneet elinkeinoelämää. Pääomaa on yleensä parhaiten saatavissa niillä alueilla, joilla ennestäänkin on yritystoimintaa. Pohjalainen pienyritystoiminta on kuitenkin ollut pienellä pääomalla toimeentulevaa. Usein yritystoiminta on ollut sellaista, että se ei ole asettanut sijaintipaikalleen minkään tekijän suhteen kovin suuria vaatimuksia. Agglomeraation eduista suurin merkitys on ollut ammattitaidon kasautumisella. Yritysten kasautumisesta olisi voinut olla enemmänkin hyötyä, jos yhteistoiminta alueella olisi ollut vireämpää. Yrittäjyysilmasto muodostuu yrittäjän ja hänen sidosryhmiensä (aina asiakkaista ja tavarantoimittajista alueen väestöön) välisistä suhteista ja keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Hyvin usein, ainakin entisaikaan, yrittäjyysilmaston kehittymisestä muodostui eräänlainen kumulatiivinen prosessi. Mitä enemmän oli yrittäjyyttä sitä myönteisemmäksi ilmapiiri sitä kohtaan muodostui, erityisesti tutuilla toimialoilla. Missä yrittäjyyttä ei ollut, siellä suhtautuminen oli varaukselli-

sempaa. Ilmapiiri ei siis ainoastaan vaikuta yrittäjyyteen, vaan yrittäjyys myös luo edullista ilmapiiriä. Kehittyvän toimintaympäristön piirteistä Keski-Suomessa tehdyssä työssä (Niittykangas, Tervo & Storhammar 1994: 18 ja 19) on todettu, että korkean yritysaktiiviteetin alueilla yrittäjyyttä arvostetaan enemmän kuin matalan yritysaktiiviteetin alueilla. Maaseutu- maisten toimintaympäristöjen yrittäjämysteisyteen (pkt-yritykset!) maatalousyrittäjillä on keskeinen vaikutus, vaikka myönteisten asenteiden merkitystä heikentääkin viljelijäväestön penseä suhtautuminen uusia ja outoja asioita kohtaan. Sen sijaan palkansaajat suhtautuvat yrittäjyyteen kriittisemmin ja arvostavat vähemmän yrittäjän työtä. Kyseiset tekijät ovat yritys- toiminnan perusedellytyksiä, jotka sijaintipäätösprosessin kuvauksissa mainitaan sijainti- tekijöinä. Niiden perusteella yrittäjät mallien mukaan toimiessaan puntaroivat eri sijaintipaik- kojen edullisuutta. Pohjalaisten yrittäjien keskuudessa näin on kuitenkin harvoin käynyt. Sijaintipäätös yritystoiminnan aloittamisesta kotipaikkakunnalla on tehty joko tietäen, että minimivaatimukset täyttyvät tai pelkästään muiden esimerkkiin luottaen. Klassisten sijainti- teorioiden mukaisilla sijaintitekijöillä, esim. kuljetuskustannuksilla, saattaa siten olla vaikutuk- sensa toimialakeskittymien muotoutumisessa, mutta minimikuljetuskustannusten pisteeseen ne tuskin ovat syntyneet, koska kuljetuskustannukset eivät ole yritysten sijainnin tärkein peruste.

Luonnonmaantieteelliset edellytykset ja alueen relatiivinen sijainti esim. keskuksiin nähden ovat vaikuttaneet siihen, onko elinkeinon tarve purkautunut yrittäjyytenä vai jotain muuta kautta. Maataloudelle edulliset luonnonmaantieteelliset olosuhteet ovat rohkaisseet tehostamaan maataloutta ja pysymään pääasiallisesti perinteisen elinkeinon piirissä. Alueilla, joilla puuvarat ovat niin runsaat, että niitä on voitu käyttää terva-aikojen jälkeenkin metsätalou- teen ja teollisuuteen, on tarve pienyritystoimintaan ollut vähäisempi. Sijainti lähellä kaupun- keja on mahdollistanut sukkuloiminnan, jonka merkitys on jatkuvasti lisääntynyt. **Rannikko- sijainti** on luonut edellytykset kalastukseen. Se lisää myös kuljetuselinkeinoissa toimivien määrää. Rannikko on kuitenkin aina ollut siirtolaisuudelle herkkää aluetta, johon tieto mah- dollisuuksista ulkomailla ensimmäisenä on tullut ja jonka asukkaat ovat tottuneet liikkumaan. Osa siirtolaisista on kuitenkin tullut takaisin. He ovat tuoneet mukanaan ideoita ja taitoja, jotka ovat edesauttaneet kotiseudun elinkeinoelämää. Yhdysvalloista Närpiöön palannut amerikansiirtolainen perusti Pohjanmaan ruotsinkielisen rannikon ensimmäisen kasvihuoneen vuonna 1916 (Palomäki & Noble 1995: 174). Kun aurinkoinen rannikkoseutu takasi myös lasinalaisviljelylle edulliset luonnonmaantieteelliset olosuhteet, toimialakeskittymän muodos- tuminen alkoi.

Ympäristötekijöiden ohella ihmisen **persoonallisuudella** on vaikutuksensa yrittäjäksi ryhtymiseen. Pohjalaisen luonteen erilaisuudesta ei ole tieteellistä näyttöä, mutta ympäristö lienee muokannut alueen asukkaiden persoonallisuutta omanarvontuntoiseksi, itsenäiseksi ja itsepäiseksi. On kuitenkin niin, että mitä enemmän yrittäjäksi ryhtyminen tapahtuu jäljittelyn seurauksena, sitä erilaisempia yksilöitä ryhtyy yrittäjiksi ja sitä matalampi on kynnys yritystoiminnan harjoittamiseen (kuva 35). Myös "taloudellinen kynnys" on yleensä tällöin alhaisempi. Yrittäjäksi ryhdytään liian pienin taloudellisin resurssein. Niillä paikkakunnilla, joilla yrittäjyys on vähäisempää, ovat rohkeus, itseensä luottaminen ja aktiivisuus tärkeimpiä edellytyksiä. Myös **yrittäjien tausta**, heidän koulutuksensa ja aikaisempi työkokemuksensa merkitsevät silloin enemmän. Tosin aikaisempi toimiminen alalla ja vanhempien yrittäjyys johtavat keskimääräistä useammin siihen, että henkilö ryhtyy yrittäjäksi. Tällaisia yrittäjiä on tietenkin puolestaan enemmän toimialakeskittymissä. Edellä todettuja ajatuksia olemassa olevan yrittäjyyden vaikutuksista perustettavien yritysten määrään vahvistavat Havuselan (1996: 148) ja hänen referoimiensa tutkijoiden tulokset siitä, että uusien yritysten perustanta on vilkkaampaa siellä, missä on runsaasti pienyrityksiä ja missä pienyritykset ovat erikoistuneet jollekin alalle.

Kuva 35. Yksilökohtainen ja keskimääräinen henkinen kynnys yritystoiminnaltaan erilaisilla alueilla.

Yrittäjäksi ryhtyessään yksilö elää usein elämässään jonkinlaista kriisiaikaa. Se voi johtua joko henkilökohtaisista seikoista tai ympäristötekijöistä (vrt. edellä), jolloin monet ihmiset

ovat samanaikaisesti vastaavassa tilanteessa. **Henkilökohtaisella kriisillä** ei tässä välttämättä tarkoiteta yksilön kannalta negatiivisia asioita, vaan siihen voi johtaa esim. omien kykyjen ja voimavarojen tiedostaminen ja halu niiden hyväksikäyttöön. Näitä yrittäjiä on sekä toimialakeskittymissä että niiden ulkopuolella. He toimivat usein harvinaisemmilla aloilla ja puntaroivat keskimääräistä enemmän sijaintipaikan edullisuutta.

Yrittäjyydelle myönteinen ympäristö sekä yksilön persoonallisuus ja tausta johtavat kuitenkin yritystoimintaan vain, jos yksilöllä on riittävä **motivaatio**. Useimmiten motiivi on ollut hyvin konkreettinen – jokapäiväisen leivän tarve. Yrittäjyys on ollut ainoa mahdollinen toimeentulo-ongelmien ratkaisija omalla paikkakunnalla. Kun toimialakeskittymä laajenee, motiivitkin muuttuvat. Toimeentulon parantaminen, itsenäinen työ, yrittäjyyteen kasvaminen, seikkailunhalu yms. yleistyvät yrittäjyyden motiiveina. Kyseiset syyt ovat tavallisia myös alueilla, joilla pienyrittäjyys on vähäisempää. Samankaltainen yrittäjyyden motiivien muuttuminen on havaittavissa siirryttäessä vuosisadan vaihteesta nykypäivään.

Youngin yrittäjätypologiaan (luku 5.4.) ja siihen tehtyyn lisäykseen sovellettuna pohjalaiset yrittäjät ovat toimialakeskittymien syntyaikoina, etenkin 1800-luvun lopulta sotien jälkeiseen aikaan, olleet *leivän hankkijoita*. Ajan mittaan keskittymän kasvaessa lisääntyy *tulojen etsijöiden, pelureiden, riippumattomien, uskovaisten ja säilyttäjien määrä*. Myöhemmin muodostuneissa toimialakeskittymissä näiden tyyppien osuus on ollut alusta pitäen suurempi kuin vanhoissa niiden syntyaikoina. Aloilla ja alueilla, joilla yrittäjyys on vähäisempää, *arkkitehdit, runoilijat, ammattilaiset ja tutkijat* ovat tavallisempia yrittäjätyppejä, mutta luonnollisesti näidenkin joukossa on *riippumattomia ja tulojen etsijöitä*. *Uskovaiseksi* voisi luonnehtia mm. yrittäjää, jonka varsin epäitsekäs, yleishyödyllisiä tarkoituksia ajava motiivi yritystä perustettaessaan oli kotikunnan työllisyystilanteen parantaminen (Koski 1984: 82).

Havusela (1996: 167 ja 168) on tutkimuksensa tulosten perusteella todennut Davidssonin (1993: 100) ympäristön rakenteeseen ja kulttuuriin pohjautuvan mallin sopivan parhaiten yritysten perustamisen selittämiseen. Havuselan mukaan yrittäjäksi ryhtymisen prosessi etenee seuraavasti:

“Pienessä kunnassa asuva henkilö kokee ja tuntee asuinpaikkansa arvot, tavat ja yrittäjyyskulttuurin. Hän tietää myös sen, onko kunnassa tapana jäädä sinne asumaan vai muuttaa pois heti, kun se on mahdollista tai muuttaa pois ja palata takaisin, kun kokemuksia, kontakteja ja kenties pääomaakin on kertynyt tarpeeksi. Henkilö, joka on niin kiintynyt kotikuntaansa, ettei hän halua muuttaa sieltä pois, tarkkailee ympäristöään ja havaitsee, että pieni kotikunta ei ole ollut palkkatyötä tarjoavien yritysten tai vaikkapa sairaalan kannalta kiinnostava sijoittumispaikka. Palkkatyötä ei ehkä ole edes kohtuullisen sukulointimatkanakaan päässä

näköpiirissä tai tarjolla oleva työ ei tyydytä tai työ sijaitisi sellaisella paikkakunnalla tai sellaisessa ympäristössä, jonne hän ei tunne vetoa. Toimeentuloa tai sen lisää on haettava yrittäjyyden kautta. Hän ei ehkä halua lähteä edes koulutusta hankkimaan, vaan päättää työllistää itsensä ryhtymällä yrittäjäksi. Hän näkee kotikunnan ja sen ympäristön muodostaman markkina-alueen ja valitsee yrityksensä liikeidean sellaiselta toimialalta, jolla yritys voi ko. olosuhteissa toimia ja johon hänellä on omaa osaamista, jonka hän monessa tapauksessa on oppinut kotona...Tällaisen yrittäjän motiivina on toimeentulon turvaaminen, eikä hän ole erityisen innostunut yritystään kasvattamaan.”

Siteeratussa katkelmassa on useita tämän luvun alkuosaan tai aikaisemmin esillä olleisiin kuvauksiin sopivia käyttäytymismalleja, vaikka prosessi on yllä olevassa kappaleessa kuvattu huomattavasti suppeammin.

10.2. Pohjalainen yrittäjyys ja sijaintiteoriat

10.2.1. Osaselittäjiä eri teorioista

Mitkään klassiset sijaintiteoriat sen paremmin kuin yritysmaantieteelliset näkökulmatkaan eivät yksistään selitä Pohjanmaan pienyritysvaltaisuutta ja yritystoiminnan alueellista eriytymistä. Kun asiaa tarkastellaan koko tutkimusalueen puitteissa, yleisemmällä tasolla, yrittäjyyden synnyn taustalla ovat strukturalistiset seikat esim. taloushistoria ja taloudelliset rakenteet, joihin puolestaan jopa luonnonmaantieteellisillä edellytyksillä on vaikutuksensa. Strukturalistiset tekijät ovat saattaneet vaikuttaa myös alueen erikoistumiseen tietynlaiseen yritystoimintaan esim. perinteisen käsityötaidon kautta. Klassisten teorioiden painottamalla kuljetuskustannuksilla on ainakin näennäisesti ollut merkitystä yritystoiminnan erilaistumisessa. On eri asia, onko niitä tietoisesti otettu huomioon mikrotason päätöksenteossa. Yrittäjyys on virinnyt esim. siellä, missä raaka-aineita on ollut saatavissa. Vertailevia kannattavuuslaskelmia ei ole tehty. Smithin teoria tulee mukaan yrittäjien käyttäytymiseen aluemarginaalien kautta (kuva luvussa 4.2.). Yritykset eivät ole yleensä käyneet läpi varsinaista sijaintipäätösprosessia, mutta yrittäjyys elää. Sijainti on mitä todennäköisimmin kannattavuusalueella, tuskin kuitenkaan optimaalinen. Yrittäjyyden leviämistä, lisääntymistä tai taantumista toimialakeskittymissä säätelee kuitenkin lopulta mikrotason päätöksenteko, jossa inhimillisesti puutteellisilla tiedoilla ja tietojen hyväksikäytöllä on merkitystä.

Predin behavioristinen, yrittäjien tiedot ja tietojen käyttökyvyn huomioon ottava teoria kytkeytyy Smithin kannattavan toiminnan alueisiin. Seuraava luku käsittelee Predin teorian soveltumista toimialakeskittymien kehitykseen hiukan laajemmin kuin pelkästään tietojen ja sijoittumisen keskinäisten vuorovaikutussuhteiden kautta.

10.2.2. Predin teoria sovellettuna toimialakeskittymien kehitykseen

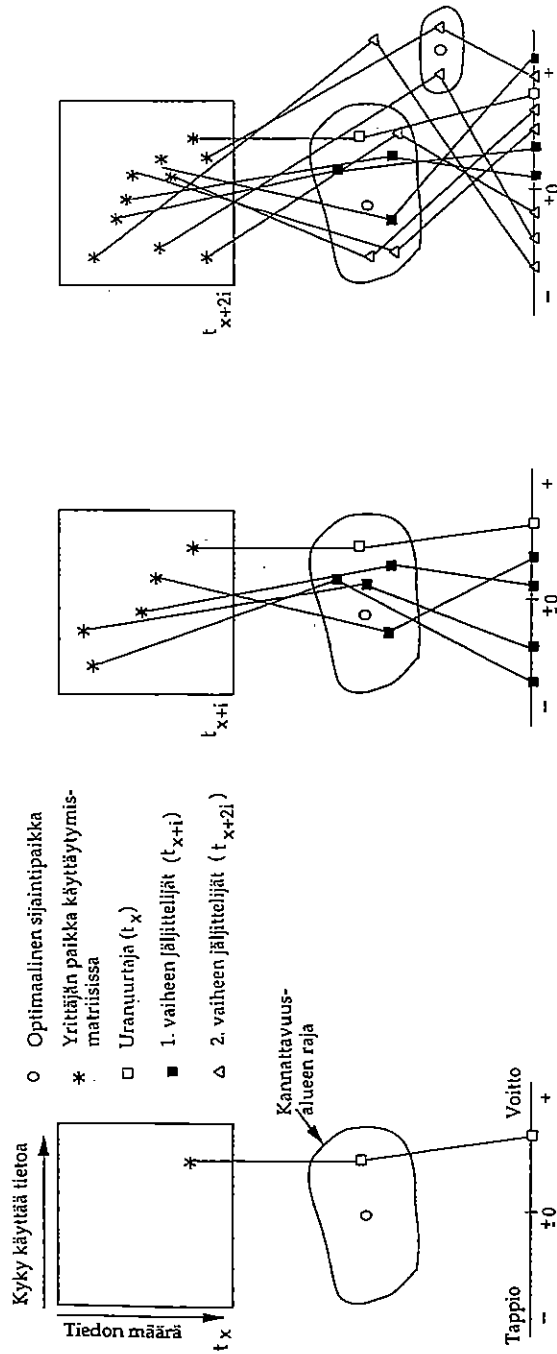
Pred kuvaa käyttäytymismatriisin (ks. luku 4.3.2.) avulla, kuinka yrittäjän tiedon taso ja hänen kykynsä käyttää tietoa määrää sen, sijoittaako hän yrityksensä optimaalisesti, tyydyttävästi vai joutuuko yritys kenties alueellisten kannattavuusrajojen ulkopuolelle. Ajan mittaan tiedoiltaan puuttelliset yrittäjät karsiutuvat pois. Jäljelle jäävien tieto karttuu niin, että sijaintimalli muuttuu optimaalisemmaksi, ja toiminta muutoinkin tehostuu. Jotta toimialakeskittymät ovat ylipäättään lähteneet kasvuun, on uranuurtajan tai -uurtajien tietojen täytyntä olla riittävät, että toiminta on osattu sopeuttaa alueen resursseihin. Koska toimialakeskittymäyrittäjä ei yleensä ole systemaattisesti puntaroinut yrityksensä sijaintipaikkaa, se on todennäköisesti harvoin optimaalinen. Se on kuitenkin alueellisten kannattavuusrajojen sisäpuolella, ja yritys saattaa näin ollen toimia voittoa tuottaen.

Toimialakeskittymät ovat laajentuneet jäljittelijöiden kautta. Innovaation diffuusio on usein noudattanut ekspansiivista leviämismallia (Abler, Adams & Gould 1977: 390), jossa uudiste omaksutaan aluksi uranuurtajan lähiympäristössä. Täten myös jäljittelijät ovat sijoittuneet kannattavuusrajojen sisäpuolelle. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole merkinnyt sitä, että näiden henkilöiden tiedot olisivat olleet riittävät yritystoiminnan harjoittamiseen. Kohtuullisesta sijainnista huolimatta edellytyksiltään puutteellisemmat yrittäjät ovat karsiutuneet pois ja vaikka uusia yrittäjiä on tullut tilalle, ovat alueen yrittäjät keskimääräisesti siirtyneet kohti käyttäytymismatriisin oikeaa alakulmaa, jopa niin, että ratkaisevat muutokset ympäristössä eivät ole tukahduttaneet toimialakeskittymää, vaan se on mukautunut muuttuneisiin olosuhteisiin. Vaikka toimialakeskittymä tavallisimmin laajenee naapuristoon, saattaa ajan mittaan tapahtua uudelleen sijoittuvaa leviämistä (Abler, Adams & Gould 1977: 391). Uudelleen sijoittuvassa leviämismallissa populaation muutamat jäsenet muuttavat sijaintiaan ajankohtien t_{x+i} ja t_{x+2i} välillä (ks. kuva 13, luku 4.3.2.). Toimialakeskittymän laajenemisessa ko. sijaintimallin piiriin voidaan katsoa kuuluvan myös tapauksen, jossa esim. eri paikkakunnalla asuva myyntimies päättää perustaa oman yrityksen kotipaikkakunnalleen, ja yritystoiminta alkaa laajentua siellä. Yleensä toimialakeskittymät ovat pysyneet alueellisesti varsin suppeissa puitteissa. Tämä johtunee siitä, että yrittäjät ovat itse hoitaneet kaiken aina "suunnittelusta" markkinointiin saakka, korkeintaan sukulaisiaan tai naapureitaan valmistustyössä apuna käyttäen. Täten kauempaa tulevia työntekijöitä ei tarvittu, ja taito on pysynyt suppeassa piirissä. Pohjalaisyrittäjien onnistumista kotipaikkakunnillaan on helpottanut se, että monet toimialakeskittymäaloista eivät aseta sijainnilleen runsaasti vaatimuksia. Jos tuotot ja kustannukset eivät vaihtele kovin paljon paikasta toiseen, psyykkiset tulot saattavat Wattsin (1987: 72) mukaan merkitä paljon laskelmien optimoinnissa.

Olkoonkin, että yritysten vähittäinen siirtyminen käyttäytymismatriisissa kohti oikeaa alakulmaa ei juuri näy toimialakeskittymän yritysten alueellisessa jakaumassa, matriisia kuitenkin voitaneen käyttää apuvälineenä kuvattaessa voittoa tuottavien yritysten suhteellista lisääntymistä (kuva 36). Sitä, missä kohtaa matriisia yritykset tällä hetkellä absoluuttisesti katsoen ovat, on mahdotonta sanoa, koska asiaa ei oikeastaan ole tutkittu. Yrittäjien tiedon tasoa ja kyvykkyyttä on vaikea operationalisoida. Harvey (1969 b: 312–314) kritisoikin Predin mallia sanomalla, että tieto ja kyvykkyys ovat muuttujina epämääräisiä ja epärationaalisia, joten malli ei voi toimia maantieteellisen sijaintiteorian perustana. Mahdotonta ko. tekijöiden operationalisointi ei kuitenkaan ole (esim. Mikkonen (1986: 30–33, Lehmusto 1987: 258; Vainio 1990: 24–27; ja maininnat julkaisussa Helle 1989: 7–11).

Joka tapauksessa yritysten toimintaympäristössä jatkuvasti tapahtuvat suuret muutokset ovat mullistamassa vanhoja rakenteita niin, että yritykset ovat eräänlaisessa "shock"-tilanteessa, ja melkoista karsiutumista tapahtuu, ellei tiedon tason ja tiedon hyväksikäytön lisäämistä ryhdytä systemaattisesti edistämään ja korostamaan. Näistä pyrkimyksistä onkin jo ollut selvää näyttöä.

Vaasan läänin yrittäjyyden alueellinen levinneisyys ei siis ole muotoutunut eksplisiittisten sijaintipäätösten kautta. Pienissä ja keskisuurissa yrityksissä sijaintiratkaisut harvoin syntyvät sijaintipäätösprosessista laadittujen mallien mukaisesti. Ne sisältyvät implisiittisinä yrityksen perustamispäätökseen ja sen motiiveihin. Tämän ei tarvitse merkitä sitä, että sijaintiratkaisut olisivat virheellisiä (ks. teksti edellä ja Koski 1979). Pikemminkin se merkitsee sitä, että yrittäjyys on nähtävä kokonaisuutena, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen ja jonka tärkeimpiä osia ovat yrittäjä itse, hänen persoonansa ja elämäntilanteensa.

Uranurtajan tiedon taso on riittävä. Yritys alkaa menestyä. Toiminta sopeutetaan resursseihin. Sijaintipaikka ei välttämättä optimaalinen, mutta tyydyttävä. Yrittäjän motiivina toimeentulo = jokapäiväinen leipä, mutta myös ammatitaidon hyväksikäyttö.

Jäljittelijät tulevat. Tiedon taso yleensä alhainen. Ensimmäiset jäljittelijät ilmestyvät lähinnä uranturtaajan naapurustoon. Leviamismalli on ekspansivinen. Motiivina toimeentulo, mutta yhä useammin myös toimeentulon parantaminen, jopa "seikkailunhalu".

Yrittäjien tieto keskimääräisesti kasvaa. Heikkoja yrityksiä kuolee. Joidenkin alueen yrittäjien tiedot karttavat ajan myötä. Onnenonkijoiakin silti riittää. Uudelleen sijoittuvaa leviämistä saattaa tapahtua. Motiivina useimmiten toimeentulon parantaminen, vapaus päättää omista asioista, vanhempien työn jatkaminen, ammatitaidon hyväksikäyttö jne.

Kuva 36. Yrittäjien tiedot, yritysten sijaintipaikka ja yritysten tuottama voitto toimialakeskittymässä ajan funktiona.

11. TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET

11.1. Kehityssuunnat yrittäjyyteen vaikuttavissa tekijöissä

Yhä suurempi osa pääkaupunkiseudun ulkopuolisesta yritystoiminnasta tapahtuu monitoimipaikkaisten (ja -alaisten) yritysten sivutoimipisteissä. Strategiset päätökset tehdään ylimmässä johdossa, joka on erillään suorittavista yksiköistä. Viime aikoina keskisuuria yrityksiä on myyty suuryhtiöille. Koska jokainen yritys pyrki parhaaseen mahdolliseen taloudelliseen tulokseen, ovat monet suuryritykset joutuneet saneeraustoimiensa yhteydessä ankaralla kädelä karsimaan sivutoimipisteitä. Tällainen tilanne ei ole ollut Pohjanmaallakaan vieras. Idänkaupan tyrehtyminen ja 1990-luvun alkuvuosien lama ovat koetelleet erityisen ankarasti vaatetusteollisuutta. 1970-luvulla silloisen Vaasan läänin kuntiin sijoitetuista vaatetustuotannon sivutoimipisteistä useimmat on lopetettu samalla, kun ala muutenkin on huomattavasti supistunut (Mikkonen 1996: 12 ja 36).

Jatkuvasti kasvavien suuryhtiöiden rinnalla ovat pienyritykset kansainvälisestikin ajatellen säilyttäneet merkityksensä. Pienyrittäjyys on jopa vahvistunut. Yrittäjyydellä on suuri merkitys työllisyyden turvaajana. Pienyritykset eivät kuitenkaan kykene "asettumaan samalle viivalle" suuryhtiöiden kanssa, vaan niiden on erikoistuttava, keskityttävä kapealle asiakassegmentille, panostettava laatuun ja käytettävä kaikki synergian edut hyväkseen. Yrittäjä itse tekee yleensä strategiset päätökset, hoitaa henkilöstöasiat, toimii työnjohtajana, jopa osallistuu varsinaiseen suoritettavaan työhön. Tämä vaatii häneltä paljon tietoja ja taitoja. Nykypäivän uusissa ja alati muuttuvissa tilanteissa yrittäjältä vaaditaan dynaamisuutta. Hänellä täytyy olla tarpeelliset teoreettiset pohjatiedot (mm. kielitaito ja tietotekniikan hallinta) sekä kyky ottaa vastaan ja valikoida uutta tietoa erilaisista informaatiolähteistä. Laaja-alaisen näkemyksen saamiseen häntä auttavat monipuoliset ihmissuhteet, harrastukset ja kulttuurien tuntemus. Kommunikointi ja yhteistyö ympäristön kanssa ovat välttämättömiä edellytyksiä kilpailukyvyyn säilyttämiseksi. Avoimuus ja ulospäin suuntautuminen vaativat samalla inhimillisyyttä ja ihmisten kanssa toimeentulemistä, mikä puolestaan edellyttää itsensä tuntemista ja hyväksymistä. Ryhmätyöskentely on avainasemassa. (Lähde osittain: Meristö & Salminen 1988.)

Kansallinen ja kansainvälinen taloudellinen ympäristö ovat nykytilanteessa yrittäjyyteen vaikuttavista tekijöistä (ks. kuva 34, luku 10.1.) suurimpien muospaineiden alaisena. Kansainvälistyminen ei ole enää pelkästään suurten yritysten asia. Myös keskisuurten ja pienten yritysten kehitys ja jopa olemassaolo riippuvat siitä, miten ne pystyvät vastaamaan kansain-

välityksen haasteisiin. Tässä vaaditaan ennen kaikkea yrittäjältä, mutta hänen ohellaan muultakin henkilökunnalta paljon uusia valmiuksia. Ongelmallisinta kansainvälistymisessä kuitenkin lienee epävarmuus, jonka laajemmassa toimintaympäristössä operoiminen tuo mukanaan. EU:n kehitykseen, Itä-Euroopan tilanteeseen, valuuttakurssien muutoksiin jne. liittyy kysymyksiä, joihin parhaakaan asiantuntijat eivät pysty antamaan luotettavia vastauksia. Yrittäjän on kuljettava koko ajan "tuntosarvet ulkona" vaistotakseen välittömästi ympäristön muutokset sekä rakennettava yrityksensä joustavaksi niin, että se pystyy nopeasti sopeutumaan uusiin tilanteisiin. Kansainvälistymisen motiiveja on useita, mutta tärkeimpänä houkuttimena lienee kuitenkin markkinoiden laajentaminen, mille Suomen sisämarkkinoilla toimittaessa on hyvin vähän mahdollisuuksia.

Suomen kansallinen taloudellinen ympäristö, jolle muuttuva kansainvälinen tilanne luo puitteet, on 1990-luvulla ollut vähintään yhtä suuressa myllerryksessä kuin kansainvälinen ympäristö. Vaikka vielä 1980-luvun lopulla monet uskoivat entisten alojen ja rakenteiden säilyvän, 1990-luvun alun vaikeat kansantaloudelliset ongelmat muuttivat tässä suhteessa tilanteen epävarmaksi, ja paineet rakenteellisiin muutoksiin kasvoivat. Pahimmillaan noin puolen miljoonan työttömän joukko asetti yrityksille työllistäjänä suuria haasteita. Olihan yrittäjyys merkittävä tavalla auttanut selviytymään muistakin kriisiajoista. Vaikea aika ei kuitenkaan tällä kertaa lisännyt yrittämismotivaatioita, vaan pessimismi ja uskonpuute vähensivät yksilöiden halua rohkeisiin ratkaisuihin. Työttömyysturva on ainakin toistaiseksi riittänyt takaamaan minimitoimeentulon, joten yrityksen perustamiseen johtavaa pakotilannetta ei synny. Lisäksi yrittäjyyden "boomia" hillitsevä entistä tiukemmat vaatimukset, joista pääoman tarve lienee kaikkein oleellisimpia. Työttömyys on 2000-luvun alkuun mennessä pienentynyt noin 200 000:een. Uhkaavia näkymiä on kuitenkin ilmassa, sillä talouselämä on 1990-luvun jälkipuolen nousun jälkeen kääntynyt taas laskuun. Suomen taloudellinen ympäristö noudattelee siis nykyään hyvin kiinteästi kansainvälisiä suhdanteita. EU:n mukanaan tuoma yhteinen lainsäädäntö, yhtenäiset menettelytavat ja eurovaluutta liittävät osaltaan Suomen taloudellisen ympäristön yhä tiukemmin kansainväliseen toimintaympäristöön.

Paikallisissa edellytyksissä on ollut havaittavissa yrittäjyysilmaston merkityksen kasvua (vt. luku 6.). Käsite on kuitenkin tällöin ymmärrettävä laajasti siten, että se sisältää yritysten väliset suhteet sekä niiden suhteet kunnan virkamiehiin, luottamushenkilöihin ja väestöön. Hyvän yrittäjyysilmaston syntymiseen vaaditaan näiden osapuolien sujuvaa keskinäistä kanssakäymistä ja monipuolista näkemystä ympäröivän yhteiskunnan merkityksestä menestyväälle yritystoiminnalle.

Yksilötasoisista yrittäjyyteen vaikuttavista tekijöistä rajuimpia muutoksia on kokemassa yksilön tausta. Tulevaisuuden yrittäjä on pitkälle koulutettu. Perinteinen kuva "kansakoulupohjalla" toimivasta pohjalaisesta yrittäjästä tulee huomattavasti muuttumaan ja on jo muuttunutkin. Ei voida oikeastaan enää puhua koulutuksen suhteen pelkästään yrittäjän taustasta, koska opin hankkiminen on elinikäinen prosessi. Ammattikoulutuksen lisäksi vaaditaan laajaa yleistietämystä. Tiedon hankintaa ja kilpailussa mukana pysymistä helpottavat suuresti toimivat kontaktiverkot.

11.2. Verkostojen merkitys pohjalaiselle yrittäjyydelle

Kehityssuuntien tiedostaminen on automaattisesti virittänyt yrittäjien kontaktiverkoston tutkimisen. Tähän aihepiiriin on paneutunut erityisesti ruotsalainen tutkija Bengt Johannisson. Pohjalaisten yrittäjien kontaktiverkkoja ei ole vielä kukaan kovin paljon analysoitu. Päänavauksena tällä saralla olivat Nurmisen (1986) ja Kananojan (1988) työt Ilmajoen ja Kyrönmaan yrittäjien kontaktiverkostoista. Niissä selvitettiin erilaisten yrittäjien kontaktien tiheyttä ja tarkoitusta eri sidosryhmien suuntaan. Sen lisäksi yrittäjät jaettiin kontaktien kohteen ja tiheyden perusteella klusterianalyysiä käyttäen erilaisiin ryhmiin. Kokeiltiinpa tutkimuksissa millaista ryhmien määrää tahansa, yksi ryhmä tuli aina muita suuremmaksi. Tämän ryhmän edustajilla oli hyvin vähäiset kontaktit kaikkien sidosryhmien kanssa. Ilmajoella eristäytyvien yrittäjien kontaktien määrä (877 krt / yrittäjä / vuosi) oli vielä pienempi kuin Kyrönmaan yrittäjien vastaavalla ryhmällä (1611 krt / yrittäjä / vuosi). Ilmajoella tämä ryhmä koostui paljolti huonekalu- (toimialakeskittymäala) ja TEVA-alan teollisista yrityksistä. Kyrönmaalla ryhmä oli heterogeenisempi. Palvelualan yritysten rooliin kuuluu kommunikointi asiakkaan kanssa. Kaupan piirissä toimivien kontaktikenttää laajentavat luonnollisesti lisäksi tavarantoimittajat. Etenkään kaupan ja muiden palvelusten yksinäisyrittäjillä ei asiakas- ja tavarantoimittajakontaktien ohella ollut juuri sen enempää yhteyksiä kuin eristäytyvillä yrittäjilläkään.

Nurmisen (1986: 63–78) ja Kananojan (1988: 97–128) tuloksia rohkeasti yleistäen voidaan yrittäjien kontaktien ja heidän tuntemansa lisäkontaktitarpeen perusteella vetää johtopäätöksiä siitä, millaisten vaiheiden kautta yrittäjien yhteydet ulospäin lisääntyvät ja monipuolistuvat. *Vaiheessa 1* kontaktit ympäristöön ovat hyvin vähäiset. Yrittäjät "linnoittautuvat" työnsä ääreen. Tavaratilaukset ja tuotteen myynti ovat oikeastaan ainoat toiminnot, joiden takia ollaan yhteydessä ympäristöön. Pohjalaisyrittäjiä koskeneissa tutkimuksissa "eristäytyvät yrittäjät" (erityisesti ne, joilla on kaikkein vähiten kontakteja) edustavat tätä vaihetta. Monasti he ovat tyyppillisiä toimialakeskittymäyrittäjiä, jotka lisäksi hyvin herkästi vähättelevät itseään ja

yritystään. Nämä yrittäjät eivät tunne tarvetta lisäkontakteihin.

Vaiheessa 2 voidaan yrittäjiä vielä luonnehtia eristäytyviksi, vaikka yhteyksiä onkin jo vähän enemmän. Kontaktitarve on kuitenkin tiedostettu siten, että yhteisistä asioista on alettu keskustella muiden yrittäjien kanssa.

Vaiheessa 3 yrittäjän kontaktit ovat jo vilkkaammat. Yrittäjät tuntevat tarvetta lisätä yhteyksiä myös muihin sidosryhmiin kuin vain toisiin yrittäjiin. He hakeutuvat edellisiä herkemmin koulutukseen, neuvottelevat asioistaan esim. elinkeinoasiamiehen kanssa ja kuuluvat aikaisempaa todennäköisemmin johonkin yrittäjäjärjestöön (esim. paikkakunnan yrittäjäyhdistyseen).

Vaiheessa 4 kontaktit ovat edelleen lisääntyneet ja monipuolistuneet. Yrittäjä alkaa itse aktiivisesti toimia yrittäjien yhteisten ja muiden yhteiskunnallisten asioiden hyväksi. Tarve pitää yhteyttä muihin yrittäjiin kasvaa, koska toimitaan tavallaan näiden edustajina. Yrittäjä hakeutuu myös mukaan epävirallisempiin yrittäjäryhmiin (saunailat, tennisporukat yms.).

On vaikea sanoa, mikä olisi kehityksen seuraava vaihe. Ilmajoen ja Kyrönmaan yrittäjien kontaktiverkkotutkimuksissa ei juuri esitetty kysymyksiä, joihin annetut vastaukset olisivat voineet osoittaa vielä pitemmälle menevää kanssakäymistä yrittäjien ja ympäristön kesken. Muiden kanssa keskustelu, toisten kokemuksista oppiminen ja asioista neuvottelu ovat jo sinänsä liiketoiminnan kannalta edullisia. Suurin hyöty kontakteista saadaan kuitenkin silloin, kun niitä voidaan hyödyntää yhteishankkeiden esim. alihankinnan, yhteisten palveluiden ja yhteismarkkinoinnin järjestelyissä. Konkreettinen käytännön tason yhteistyö alkaa hiljalleen viritä kontaktien myötä. Yrittäjien ja yritysten kypsyminen yhteistyöhön olisi sekin selvittämisen arvoinen asia. Saaduista tuloksista päätellen tutkituista tuskin olisi seuraavan vaiheen yrittäjiä löytyntykään. Viidennen vaiheen voisi ajatella merkitsevän hyvin pitkälle menevää avoimuutta ja käytännön tason yhteistyötä, jossa paitsi yksilöt myös ryhmät (sekä viralliset että epäviralliset) toimivat keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

Nummelan (1997: 52 ja 53) mukaan yrittäjän on yhteistyöhön ryhtyäkseen oltava selvillä sen tarjoamista eduista ja hänellä tulee olla halu tehdä yhteistyötä. Nummela yrittäjätypologiassa, joka rakentuu yhteistyön pohjalle, ryhminä ovat: verkostovirtuoosit, pakkopulla, minä itte ja erakot. Tässä tyypittelyssä erakot-ryhmä on lähimpänä eristäytyviä yrittäjiä. Erakot ovat kuitenkin tunnistanee yhteistyön tarjoamat edut (vrt. edellä vaihe 2), mutta eivät pysty hyödyntämään niitä puuttuvien kykyjen ja valmiuksien vuoksi. Minä itte-tyypit päätyvät yhteistyötä yrittäessäänkin siihen, että asiat hoituvat paremmin, kun ne lopulta tekee itse. Juutin (1989: 106–110) ja Krogarsin (1995: 36 ja 37) mukaan verkostoituminen lähtee liikkeelle yksilöiden tarpeista luoda yhteyksiä ympäristöönsä, jolloin muodostuu erilaisia ryhmiä.

Ryhmässä tapahtuva vuorovaikutus on verkostoitumisen ensimmäinen vaihe. Vuorovaikutusverkostoon liittyvien toimijoiden määrä kasvaa ryhmien kytkeytyessä toisiinsa, jolloin myös verkostosuhteet tulevat monimutkaisemmiksi.

Edelliset havainnot johtavat ajatukset viime vuosikymmenien keskusteluun joustavasta tuotannosta ja uusista tuotannollisista alueista. Näihin liittyvät erikokoisten (usein pienten ja keskisuurten) yritysten sekä muiden organisaatioiden muodostamat verkostot. Verkostoituaan yritykset saavat monipuolisella yhteistyöllä erilaisia agglomeraation etuja (ks. luku 4.4.). Verkostotutkimuksissa päähuomio on kuitenkin kiinnitetty yritysten tuotannollisiin yhteyksiin ja niillä saavutettavaan taloudelliseen hyötyyn. Tämä on luonnollistakin, koska yrityksen tarkoituksena on tuottaa voittoa. Yritysten ohella verkoston toimijoita ovat muut organisaatiot ja yksittäiset henkilöt. Myös yritykset ja organisaatiot muodostuvat yksityisistä henkilöistä, joiden rooli verkostojen muodostumisessa on keskeinen. Verkostomallin katsotaan perustuvan "yhdessätekemisen filosofiaan". Suhteet pohjautuvat pitkäaikaiseen kumppanuuteen. Näille suhteille ovat ominaisia yhteiset tavoitteet, keskinäinen luottamus ja vastavuoroisuus. Yhteistyöllä yritysten odotetaan saavuttavan pitkällä tähtäimellä enemmän hyötyä kuin välittömiä etuja yksin tavoitellessaan. Monet sosiokulttuuriset tekijät kuten paikalliset traditiot ja toimijoiden asenteet yhteistyöhön säätelevät kuitenkin yhteistyön mahdollisuuksia. (Kautonen 1993: 23.)

Yrityksen ja sen ympäristön muodostamat verkostot ovat (Szarka 1989: 11–13):

1. materiaalivirtojen tai yleensä kaupallisten yhteyksien luonnehtimia tuotannollisia verkkoja (*production networks*) eli vaihtoverkkoja (*exchange networks*),
2. virallisista tai puolivirallisista informaatiovirroista koostuvia kommunikaatioverkkoja,
3. epävirallisemmista informaatiovirroista rakentuvia sosiaalisia verkkoja.

Yleensä vaihtoverkon edellytyksenä on kommunikaatioverkon ja sosiaalisen verkon olemassaolo. Ilman henkisellä tasolla tapahtuvaa yhteydenpitoa ei voi olla myöskään tehokasta tuotannollista yhteistyötä.

Verkostot ovat paikallisen toimintaympäristön keskeinen osa. Itse asiassa verkostojen ja toimintaympäristöjen erottaminen toisistaan ei ole tarkoituksenmukaista, sillä ne kuuluvat kiinteästi yhteen verkostokokonaisuuksien muodostaessa toimintaympäristöjä, jotka ovat dynaamisia prosesseja toimijoiden välillä (Kautonen 1993: 26). Psykkisten ja sosiaalisten tekijöiden puolesta pienyritystoiminnalle edullisen toimintaympäristön muodostumiseen vaikuttavat esim. Lindgaardin ja Wibergin (1980: 129) mukaan seuraavat seikat:

1. Alueella on oman yrityksen aloittamis- ja toimintaperinteitä.
2. On esikuvia, jotka ovat onnistuneet yritystoiminnassaan.
3. Yrittäjillä on ryhmänä edullinen näkemys alueesta.
4. On paikallista yhteenkuuluvuudentunnetta etenkin yrittäjien välillä; että he ovat pikemminkin kollegoja kuin kilpailijoita.
5. Yrittäjät tapaavat usein, vaihtavat kokemuksia, antavat toisilleen neuvoja, osallistuvat aktiivisesti yhdistystoimintaan ja ottavat osaa paikalliseen yhteiskuntaelämään.
6. Yritysten välillä on tuotannollisia yhteyksiä; että ne toisin sanoen ovat mahdollisimman suuressa määrin toistensa asiakkaita.
7. Nuorisolle on vähän vaihtoehtoisia työnsaantimahdollisuuksia.
8. Paikkakunnalla ei ole kovin vakiintunutta sosiaalista hierarkiaa.
9. Alueella ei ole suuryritystä, joka "imisi" potentiaaliset uudet yrittäjät.

Viimeksi mainitussa kohdassa oletetaan, että suuryritys silloin, kun se pystyy säilyttämään työpaikat, vähentää pienyrittäjyyden tarvetta alueella. Toteamus sisältää myös ajatuksen siitä, että iso yritys hoitaa alihankintansa sisäisin ostoin. Se saattaa käyttää alueen alkutuotannon resursseja hyväkseen, mutta ei tarvitse pieniä yrityksiä alihankkijoikseen. Näin ollen sen yhteydet muuhun yritystoimintaan ovat vähäiset. Toinen vaihtoehto on se, että suuri yritys ulkoistaa tiettyjä tehtäviä erikoistuneille alihankkijoille. Tällöin erilaiset verkostot ovat joustavan tuotannon saavuttamiseksi välttämättömiä. Työnjako edistää paikallisen pienyrittäjyyden syntyä.

Perinteisesti on kuitenkin katsottu suuryritysten puuttumisen vaikuttaneen pienyrittäjyydelle edullisen toimintaympäristön muodostumiseen. Uusien näkemysten mukaan tämä on edelleen mahdollista joustavan tuotantotavan puitteissa siten, että pkt-yritykset toimivat paikallisesti tuotannollisessa yhteistyössä. Tämä merkitsee niiden verkostoitumista. Syntyy ID (= Industrial District)-alueita, joilla saavutetaan agglomeraation etuja. Kasautumisen edut kytkeytyvät ID-alueella ennen kaikkea alueen sosiaalisiin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin. Ns. kolmannen Italian pienyritysalueita tutkittaessa on sosiokulttuurisilla tekijöillä havaittu oleen ratkaiseva merkitys ID-alueiden synnyssä ja kehityksessä. Sosiokulttuurisiin tekijöihin kuuluvat sosiomateriaaliset tekijät esim. tietty maanviljelyn tyyppi, joka on luonut perustan yrittäjyydelle, tai perheyrityksen perustaminen suurperheen ympärille. Käsityötaito ja siihen liittyvä koulutus sekä paluumuuttajien kokemukset teollisesta työstä ovat niin ikään olleet luomassa kolmannen Italian ID-aluetta. Kulttuuris-ideologisten tekijöiden ryhmä koostuu vahvasta paikallisesta identiteetistä ja yhteyden tunteesta sekä yrittäjien kesken että yrittäjien ja työntekijöiden kesken. Yksilöiden sosiaalinen tausta on samanlainen ja osaaminen on kaikkien saatavilla.

Yrityksen perustaminen on kaikille mahdollista. Sekä yrittäjät että työntekijät ovat sitoutuneet kovaan työhön ja yrittämiseen. Sosiaalisen liikkuvuuden ilmapiiri vahvistaa yhteistyöhenkeä. Myös Norjan Sunnmøren huonekaluteollisuutta on tutkittu vastaavanlaisena sosio-kulttuuriin rakenteeseen pohjautuvana pienyritysalueena. Sosio-kulttuuristen tekijöiden ohella ID-alueiden muodostumiseen on katsottu olleen vaikutusta myös sosioekonomisilla ja poliittis-institutionaalisilla tekijöillä, esim. osaamista levittävän suuryrityksen toiminnalla sekä aluehallinnon materiaalisella tai henkisellä tuella. (Forrström & Nyholm 1993: 19 ja 20; Edvardsen 1988: 50–55.)

Edellä luetelluista tekijöistä monet sopivat hyvin Pohjanmaan olosuhteisiin. Ongelmallisinta lienee kuitenkin riittävän yhteenkuuluvuuden tunteen puuttuminen. Osaamista "kylvävää" suuryritystä ei useimmilla alueilla ole, joten uuden osaamisen tulisi löytyä pkt-yritysten joukosta. Uuden tuotantotavan ja tuotannollisten alueiden syntyminen edellyttää tehokkaan sosiaalisen verkoston olemassaoloa. Tarvitaan myös sosiaalinen innovaattori, joka verkostojen kautta toteuttaa uusia ideoita. Verkostot tarvitsevat kuitenkin jatkuvaa huoltoa. Sosiaalisten suhteiden ylläpitäjä puuttuu tarvittaessa verkoston toimintaan ja huolehtii yhteishengen säilymisestä. Sama henkilö voi olla tietysti näitä molempia. Yritysten ja muiden organisaatioiden suhteet perustuvat kumppanuuteen, yhteistyöhön ja informaation vaihtoon, mutta ne syntyvät vain yksityisten henkilöiden toiminnan tuloksena. Ennen kuin ryhmän toiminta voi olla tehokasta, sen jäsenten täytyy olla sitoutuneita ryhmään. Sitoutuminen voi olla välineellistä, rationaalisten valintojen kautta syntynyttä, mutta se saattaa perustua myös tunteisiin ja moraaliiin. Mitä enemmän ja mitä pidemmän aikaa henkilöt ovat yhteydessä toistensa kanssa sitä vahvemmin he sitoutuvat ryhmän toimintaan ja sitä suuremmaksi keskinäinen luottamus kasvaa. Kun henkilö tietää velvollisuutensa ja tekemisiensä seuraukset toimintaympäristössä, hän mielellään toimii yhteisen edun hyväksi ja tietää myös muiden tekevän niin. Luottamus syntyy helpommin silloin, kun sitoumus perustuu tunteisiin ja moraaliiin. Vahvan luottamuksen syntymisessä maantieteellinen läheisyys on eduksi. Tässä mielessä toimijoiden keskittyminen esim. ID-alueelle vaikuttaisi niille edulliselta ratkaisulta. (Kautonen 1993: 27 ja 28; Niittykangas, Tervo & Storhammar 1994: 2.)

Pohjois-Italian ohella esimerkkinä menestyvästä pienteollisuusalueesta on Tanskan Länsi-Juutinmaa, joka vielä ennen toista maailmansotaa oli maatalousaluetta. Aikaisemmin maatalouden palvelukeskuksina toimineet pienet rautatieasema- ja paikkakunnat alkoivat maatalouden kriisiaikana muodostua teollisen yrittämisen keskuksiksi. Alueella ovat mm. Hering-ikastin tekstiiliteollisuuskeskittymä ja Sallingin huonekalukeskittymä. Seutu muistuttaa sikäli Pohjanmaata, että siellä vallitsee väkevä talonpoikaisperinne, joka kannustaa myös muuhun

kuin maatalouteen liittyvään yritystoimintaan. Alueella vallitsee vahva yrittäjyyden ja itsensä työllistämisen kulttuuri, vahvempi kuin missään muualla Tanskassa. Yhden huomattavimmista teollisuuskeskittymien syntyä tukeneista tekijöistä on todettu olleen oppisopimuskoulutuksen. Myös jatkokoulutus on hyvin järjestetty. Yritystoiminta on paikallisessa omistuksessa. Monet yritykset ovat aloittaneet toimintansa valmistamalla ensin puusepäntuotteita tai maatalouden tarvitsemia työvälineitä. Myöhemmin kriisiaikojen supistaessa tällaisten tuotteiden kysyntää tuotantoa on suunnattu uusille aloille. Nykyiset yrittäjät ovat yleensä saaneet koulutuksensa oppisopimustyössä. Heidän motiivinsa eivät ole pääasiallisesti taloudellisia, vaan itsenäiseen asemaan, mahdollisuuksien hyödyntämiseen ja vastuun ottamiseen liittyviä. Yritykset ovat uusille aloille siirtyessään usein toimineet alihankkijoina, mutta ovat sitten muodostuneet "itsenäisiksi" teollisiksi yrityksiksi. Tällöin on alihankintasektorille vapautunut paikkoja uusille yrittäjille. Länsi-Juutinmaan yritykset poikkeavat selvimmin pohjalaisyrittäjästä siinä, että ne ovat verkostoituneet. Yritykset eivät yritäkään tehdä kaikkea itse, vaan tuotanto syntyy pienten, erikoistuneiden yritysten yhteistyönä. Alueella on paljon monipuolisesti koulutettua väkeä. Tuotantorakenne on joustava. Palvelurakenne on kehittynyt. Henkinen ilmapiiri suosii sekä yhteistyötä että kilpailua. Rungas vienti perustuu korkeaan laatuun sekä designiin, ja yrityksillä on yhteisiä myyntiyhtiöitä. (Kristensen 1992.)

Aivan samoin kolmannen Italian nousu pohjautuu asiakaskohtaisesti suunniteltujen, muotoiluvaltaisten tuotteiden kysynnän kasvuun (Merta 1990: 15). Myös Italiassa on siirrytty ns. joustavaan erikoistumiseen, jossa pienet yritykset integroituvat ja lisäävät spesialisoitumista laatutyöhön. Samalla sekä työntekijöiden että paikallisten viranomaisten vaatimukset lisääntyvät. Erilaisia rajoituksia ja lakeja on noudatettava entistä tarkemmin. Samalla on nostettava tuottavuutta. Joissain tapauksissa vaihtoehtoisena toimintamuotona on suurtuotanto esim. robottien avulla. (Edwardsen 1988: 54.) Pohjalaisen yritystoiminnan, erityisesti huonekaluteollisuuden, kehitys näyttää kulkevan samaan suuntaan kuin edellä kuvatuilla esimerkki-alueilla.

Taustat uudelle, joustavalle tuotantotavalle olisivat Pohjanmaalla muuten kunnossa, mutta yhteistyötä ei yleensä ole nähty edes mahdollisena. On pidetty kiinni siitä itsellisenä toimimisen ideologiasta, joka on useimpia yrittämiseen kannustanut. Länsi-Suomen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa tehdyssä matto- ja kudonnaisteollisuuden toimialatutkimuksessa todettiin, että yhteistyötä ei juuri millään toiminnallisella osa-alueella ole (Seppänen 1994: 30 ja 40). Muutamat kutomot saattavat harjoittaa yhteistyötä jonkun toisen kanssa, mutta laajemmista yhteistyöverkostoista tai liittymistä ei voida puhua. Yhdessä tekemisen ajatukset ovat kuitenkin viime aikoina alkaneet itää yrittäjäkunnissa. Julkisessa sanassa esiintyy

jatkuvasti tietoja yhteistyöhankkeista. Suhtautuminen alihankintatoimintaan on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana muuttunut ratkaisevasti. Siinä on kuitenkin rahoittajilla oma panoksensa. Pankinjohtajien haastatteluissa v.1983 kävi ilmi, että rahoittajat asettavat loppu-tuotteita valmistavat yritykset alihankkijoiden edelle. Alihankintayritykset nähtiin liian haa-voittuvina ja tilaajayrityksistä riippuvaisina. Nykyään alihankintaa (tai osahankintaa) pidetään oivallisena vaihtoehtona tuottaa kilpailukykyisiä tuotteita. Yhtiöittämisen myötä jopa suurten yritysten entiset osastot joutuvat kilpailemaan erillisinä yksiköinä ulkopuolisten alihankki-joiden kanssa. Hinnan lisäksi merkittäviä kilpailukeinoja ovat tällöin joustavuus ja täsmälli-syys. Alihankinnan lisääntyminen auttaa yrityksiä käyttämään työvoimaansa optimaalisesti. Vakituisen henkilökunnan määrä vähenee minimiin, ja ulkopuoliset palvelut hankitaan silloin, kun niitä todella tarvitaan. Alihankintatoiminnassa on vaihtoehto juuri pienille ja keskisuurille yrityksille. Ennen kuin tämä on mahdollista tarvitaan toimiva kontaktiverkosto, että yritys olisi tietoinen ympäristönsä tarpeista ja ympäristö (mm. alihankintoja ostavat yritykset) tuntisi sen valmiudet tavaroiden tai palveluiden toimituksiin.

Tuotekehittelyllä on nykypäivän yrityksissä keskeinen sija. Alihankintatoiminta saattaa helpottaa tuotekehittelyä silloin, kun yhteistyö ostajan ja myyjän välillä on tiivistä. Tämä vaatii kuitenkin toisaalta tarkkoja ohjeita ja toivomuksia ostajan puolelta, toisaalta joustavuutta myyjän taholta. Alihankintatehtävien ohella kaikki muutkin uuteen, joustavaan tuotantotapaan liittyvät ratkaisut vaativat informaation esteetöntä kulkua. Osoituksena tuotannollisen yhteis-työn rinnalla viriävästä tietojen ja kokemusten vaihdosta ovat mm. kehittämisrenkaat, joiden kantavana ideana on se, että yrittäjät oppivat toinen toisiltaan. Tuomalla ongelmia ja ratkaisu-vaihtoehtoja yhdessä mietittäväksi huomataan yritysten lopultakin painiskelevan samankal-taisten kysymysten parissa ja voidaan hyödyntää muiden kokemuksia. Tämä vaatii kuitenkin jo varsin pitkälle menevää avoimuutta, joka suomalaiselle ja erityisesti pohjalaiselle yritys-kulttuurille on tähän saakka ollut varsin vieras.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehityksessä esitettiin 1990-luvulla esille noussut oppivan alueen teoria. Oppiva alue koostuu oppivista yrityksistä ja oppivista organisaatioista sekä niiden keskinäisistä verkostoista. Oppivan alueen teoria ei kuvaa sitä, miten ensimmäiset yritykset ovat alueelle tulleet, vaan sitä kuinka jo olemassa olevissa yrityksissä syntyy päivittäisen toiminnan ohella innovaatioita. Alueellinen erikoistuminen voi perustua teolliseen traditioon, mutta alueen toimijat pystyvät uudistumaan ja muuttamaan käytäntöjään jatkuvan oppimisen kautta. Alueellisesti sidonnaiset tiedot ja taidot ovat kasautuneet historiallisen kehityksen myötä. Tässäkin mallissa oppiminen kuitenkin lähtee organisaatioiden välisestä vuorovaikutuksesta. Pohjalaiset toimialakeskittymät pohjautuvat traditionaaliin taitoihin.

Pysyäkseen kehityksessä mukana on yrityksissä täytynyt tapahtua oppimista. Yleensä se on kuitenkin ollut yrityksen sisäistä olosuhteisiin sopeutumista. Muiden yritysten kanssa vuorovaikutuksessa tapahtuvalla ongelmanratkaisulla ei ole ollut yhtä suurta merkitystä. Yhteistyöhankkeita on esiintynyt, mutta ne ovat olleet tuloksellisia vain, jos niillä on ollut välitön yrityksen kannattavuutta lisäävä vaikutus. Onko nyt tultu vaiheeseen, jossa tiedon ja oppimisen merkitys on kasvanut niin, että uudistuminen voi tapahtua vain monipuolisen vuorovaikutusverkoston kautta? Näin yleisesti uskotaan. Verkottuminen on kuitenkin vasta alussa, ja toimialakeskittymät ovat siinä eri vaiheissa. Yhteistyön edistyminen ja sen todelliset vaikutukset yritystoimintaan tarjoavat tulevaisuudessakin haasteellisen ja mielenkiintoisen tutkimuskentän pohjalaisen yrittäjyyden parissa.

12. YHTEENVETO

Nykyiset maakunnat Etelä-Pohjanmaa, Keski-Pohjanmaa ja Pohjanmaa muodostavat sen alueen, johon käsite ”pohjalaisuus” yritystoiminnasta puhuttaessa yleensä liitetään. Sama alue toimi aikaisemmin hallinnollisena lääninä. Siksi Vaasan lääni esiintyi vielä käsillä olevassa tutkimuksessa joissakin yhteyksissä tilastollisena yksikkönä. Yritteliäisyys on yksi niistä piirteistä, joiden katsotaan pohjalaisuuteen kuuluvan. Myös tilastollinen tarkastelu osoitti, että Pohjanmaalla on poikkeuksellisen runsaasti pieniä, yleensä teollisia, yrityksiä. Siitä huolimatta alue on edelleen vahvaa maatalousaluetta. Lähempi tarkastelu paljasti kuitenkin eroja alueen eri osien välillä. Tietyille seuduille on muodostunut ns. toimialakeskittymiä, jotka ovat kukin omalla alallaan toimivia yhteen kuntaan tai muutamaan lähikuntaan keskittyneitä pienyrityskasaumia. Teollisten yrityskasaumien ohella alueella ovat myös erikoistuneeseen maatalouteen ja autokauppaan suuntautuneet toimialakeskittymät. *Tilastollisen tarkastelun perusteella löydettiin seuraavat teolliset toimialakeskittymät: Jurvan ja ympäristökuntien huonekaluteollisuus, Kokkolan nahkateollisuus, Kauhavan–Lapuan–Lappajärven seudun mattoteollisuus, Alajärven ja Kuortaneen huvilaveistämöt sekä Ylihärjän maatalouskoneteollisuus. Erikoistuneen maatalouden keskittymiä edustavat Vaasan pohjoispuolisen rannikkoseudun turkistarhaus ja eteläisen rannikon lasinalaisviljely. Palvelualalla toimii Tervajoen autokauppa.* Alueilla, joille toimialakeskittymiä ei ole syntynyt, on perinteisempää maataloutta tai metsätaloutta. Näillekin alueille on myöhemmin syntynyt elinkeinoelämää monipuolistavaa muuta yritystoimintaa, ei kuitenkaan toimialakeskittymiä.

Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään niitä historiallisia tekijöitä, jotka ovat olleet luomassa pienyritystoimintaa. Miksi tietyille alueille on syntynyt toimialakeskittymiä? Miten ne ovat kehittyneet ja muotoutuneet erilaisiksi? Tarkoituksena oli myös tarkastella eri alueilla toimivien ja eri aikoina syntyneiden yritysten perustamismotiiveja. Heti alkuun saatettiin todeta, että pohjalaisyriyten suurta määrää ei voida selittää klassisten sijaintiteorioiden avulla. Yritykset eivät ole syntyneet runsaiden raaka-ainevarojen tai laajojen markkinoiden varaan niin, että materiaalien tai valmiiden tuotteiden kuljetuskustannukset minimoituisivat. Alueen liikenteellisessä asemassa on historiallisesta perspektiivistä katsottuna etunsa. Meri on avannut yhteydet Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan, mutta nykypäivän kuljetuskustannusten tai palvelusten hausta aiheutuvien kustannusten näkökulmasta alueen asema ei erityisemmin poikkea muusta Suomesta.

Pohjalaisen yritystoiminnan sijaintia ja kehitystä lähdettiin purkamaan geneettisen selitysmallin avulla. Pohjanmaa on siirtynyt omavaraistaloudesta vaihdantaan hyvin varhaisessa vaiheessa. 1800-luvun puolivälissäkin pääosa Suomea eli edelleen omavaraistaloudessa, mutta Pohjanmaalla harjoitettiin tervan, laivojen, kytöviljan ja karjatuotteiden kauppaa sekä myyntikotiteollisuutta. Kauppatarvaidensa avulla pohjalaiset tasavertaistuivat. Kaikilla oli mahdollisuus parantaa elintasoaan. *Terva oli se tuote, joka eniten vaikutti pohjalaisen elinkeinoelämän myöhempään kehitykseen.* Tervan vienti alkoi 1500-luvun lopulla ja kasvoi nopeasti 1600-luvulla. Pohjanmaa oli tervan viennin kannalta liikenteellisesti edullisessa asemassa, sillä rauhallisesti virtaavat tasamaan joet soveltuivat hyvin tervan kuljetukseen tuotantoalueilta rannikolle. Kun tervakauppa tuli tukholmalaisen kauppakomppanian yksinoikeudeksi, yhteydet Lounais-Suomen kaupunkeihin katkesivat, ja pohjalaiset alkoivat itse viedä tervansa Tukholmaan. 1760-luvun puolivälissä saavutettu kauppavapaus mahdollisti tuotteen markkinoinnin suoraan Euroopan suursatamien tervanostajille. Alueellisesti tervanpolto sijoittui 1600-luvulla Iin ja Kristiinan väliselle rannikkokaistaleelle. Etelä-Pohjanmaalla se työntyi syvimmälle aina Kyrönjoen, Lapuanjoen ja Ähtävänjoen latvoille saakka. 1700-luvulla tervanpolto oli siirtymässä sisämaahan päin kohti jokien yläjuoksua ja muutenkin rintamailta syrjäseuduille. Kyrönmaalla elinkeino oli jo tyrehtymässä. Syyt muutoksiin olivat metsien väheneminen ja isojaon aloittaminen. Isojako puolestaan levitti asutusta syrjäseuduille ja vahvisti väestönkasvua. Kuortaneen kihlakunnan alueella Kuortaneella, Alavudella, Töysässä, Ähtärissä, Virroilla ja Järviseudulla tervanpolto oli 1800-luvun puolivälissäkin edelleen tärkeä elinkeino. 1880-luvun lopulla elinkeinoa helpotti vielä tilapäisesti Tampere-Vaasa rautatien valmistuminen, mutta varsinaiset tervatalouden ajat alkoivat olla takanapäin.

Tervakaupan myötä Pohjanmaan rannikolle, erityisesti *Pietarsaaren-Kokkolan seudulle, syntyi kukoistava laivanrakennusteollisuus.* Rannikon veistämöillä työskenteli myös suuri joukko sisämaan talonpoikia, joille laivanrakennus toi rahansaantimahdollisuuksia raaka-ainetoimitustenkin muodossa. *Vaihdantatalouteen siirtymistä vauhdittivat lisäksi kytöviljan ja karjatuotteiden esim. voin myynti.* Etelä- ja Keski-Pohjanmaa olivat ennen teollistumisen alkua Varsinais-Suomen ohella Suomen *myyntikotiteollisuus* valtaisimpia alueita. Käsityötaito oli korkealla tasolla. Eri pitäjät keskittyivät rahatulojen hankkimiseksi eri tuotteisiin.

Näiden elinkeinojen, etenkin tervanpolton, avulla Pohjanmaa vaurastui. Suomen teollistumisen kehityksen alkaessa Pohjanmaa oli taloudellisesti kehittyneempi kuin muu Suomi, mutta puut oli käytetty ”loppuun”. Koskivoimaakaan ei ollut riittävästi. Pohjanmaa alkoi teollistuvaan Suomeen nähden taantua. Tilannetta hankaloitti vielä voimakas väestönkasvu ja maatilojen pieni koko. Tilat oli perinnönjaossa jaettu kaikkien perillisten kesken, eivätkä ne enää

kyenneet takaamaan toimeentuloa. Tämä merkitsi samalla sitä, että torpparilaitostakaan ei ollut muodostunut. Ihmiset olivat sosiaalisesti tasa-arvoisia. Tässä *ns. suhteellisen kurjistumisen tilanteessa* oli toimeentulon takaamiseksi löydettävä uusia ratkaisuvaihtoehtoja. Parhailla maatalousalueilla alettiin *kehittää maanviljelystä*. Jostakin lähdettiin kokonaan pois, pääasiassa *siirtolaisiksi Amerikkaan*. Kaupunkien lähetyillä *pendelöinti* oli mahdollista, mutta tätä vaihtoehtoa on käytetty suuremmissa määrin vasta myöhempinä aikoina. Monille ratkaisuna oli *yrittäjyys, etupäässä pienteollisuus*. Erilaisia *joukkoliikkeitä* on pidetty henkisen tason purkautumisteinänä. Useimmiten näitä eri mahdollisuuksia käytettiin rinnakkain, mutta jokin niistä kohosi tärkeimmäksi ratkaisuvaihtoehdoksi. Silloin kun ratkaisu löytyi yrittäjyydestä, toimiala määräytyi uranuurtajan taitojen mukaan. Taito saattoi pohjautua alueen käsityöperinteeseen tai muualta tuotuun ammattitaitoon. Kun uranuurtaja oli löytänyt alan, johon oli myös muita resursseja riittävästi saatavissa, ilmestyi jäljittelijöitä. Yleensä yritykset syntyivät aloille, joilla resurssien mm. pääoman tarve oli vähäinen. Näin saivat alkunsa toimialakeskittymät.

Toimialakeskittymistä valittiin tutkimuksessa tarkempaan tarkasteluun Jurvan ja ympäristökuntien huonekaluteollisuus, Kauhavan–Lapuan–Lappajärven seudun mattoteollisuus sekä Tervajoen autokauppa. Niiden kehitystä seurattiin sekä historiatietojen että yrityskartoitusten avulla. Huonekaluteollisuuden ja mattoteollisuuden piirissä tehtiin keskittymien kehityksen selvittämiseksi vuosina 1999 ja 2000 myös useita yrityshaastatteluja.

Huonekaluja valmistava toimialakeskittymä sai alkunsa Jurvasta. Jurvalaiset ovat varhaisista ajoista saakka olleet tunnettuja puunkäsittelytaidostaan. Kun huonekalut yleistyivät, niitä alettiin valmistaa ammattimaisesti. Kalusteiden valmistajat kulkivat aluksi talosta taloon työtään tekemässä. Perinteisten taitojen ohella huonekalualan kehittymiseen tarvittiin myös ulkopuolisia virikkeitä. Suomen talousseuran jäsen Kustaa Adolf Hobin järjesti jo 1790-luvun lopulla käsityökoulun pientilallisille ja torppareille. Huonekalujen laadulliseen kehittämiseen ja markkinointiin vaikuttivat myös Juho Markuksen Pietarin vankilassa saamat opit. Juho Markus vaikutti Jurvassa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Myyntikoteollisuus alkoi varsinaisesti 1860-luvulla. Suurin osa Jurvasta on karuja larvamaita, jotka eivät kyenneet elättämään kasvanutta väestöä. Huonekalujen valmistajien määrä oli vuonna 1906 kohonnut 123:een. 1800-luvun alussa tuotteita oli jo alettu kuljettaa Vaasan ja Kristiinankaupungin markkinoille. Markkina-ajan kukoistusvaihetta elettiin 1900-luvun alkuun saakka. Vuosisadan vaihteessa paikkakunnalle syntyi välittäjien ammattikunta. Nämä veivät tuotteita eteläisempiinkin kaupunkeihin. Välittäjien mukaantulo vähensi tuottajien saamaa hintaa, ja tämä johti hätäilyyn ja laadun huononemiseen.

Jurvalaisten puuseppien ammattitaidon kohentamismahdollisuudet paranivat, kun paikkakunnalle vuonna 1911 perustettiin veistokoulu. Sen aikaansaamia hyviä tuloksia tehosti vuonna 1914 perustettu Pirtti-niminen liike, jonka tehtävänä oli pääasiassa huonekalujen markkinointi. Pirtti teki puusepille tilauksia ja jakoi piirustuksia, joiden mukaan kalusteet piti tehdä. Kun Pirtti vuonna 1922 lopetti toimintansa, alkoi markkinoinnissa kiertokaupan aika. Kalustoja kuljetettiin ja myytiin ympäri Suomea ovelta ovelle. Aluksi myyjinä toimivat pelkästään valmistajat itse, myöhemmin myös ammattimaiset välittäjät. Ensimmäiset ammattivälittäjät kulkivat vielä kauppamatkansa hevosella. 1920-luvun lopussa Jurvassa oli jo 45 huonekaluverstasta. 1930-luvulla alkoi siirtyminen ansiokoteollisuudesta pienteollisuuteen. Silloin verstaissa alettiin käyttää vierasta työvoimaa. Sota katkaisi myönteisen kehityksen. Sodan jälkeinen vilkas rakentaminen ja sen mukanaan tuoma kalusteiden kysyntä sekä saman aikainen suuri työn tarve sai aikaan voimakkaan huonekaluteollisuuden kasvun. Yritysten lukumäärä oli Jurvassa huipussaan 1950-luvulla. Kulkukauppa motorisoitui, ja markkina-alue laajeni koko Suomeen. Huonekalujen kuljetukseen käytettyjen ”koppiautojen” määrä oli suurimmillaan 1950-luvun lopussa, jolloin Jurvasta saattoi maanantaiaamuisin lähteä matkaan jopa 200 kuorma-autoa. Ns. maakuntakalustojen markkinat olivat silloin kuumimmillaan. Tyylihuonekaluja ei arvokkuutensa vuoksi juuri myyty kiertokaupassa, mutta niitä saattoi kyllä tilata kiertokauppailta.

1950-luvulla huonekaluteollisuus alkoi levitä myös naapurikuntiin. Ensimmäisenä taito levisi niihin Jurvan naapuripitäjien rajakyliin, joissa oli aikaisemmin harjoitettu ajokaluteollisuutta, etenkin Ilmajoen Nopankylään. Vähitellen myös naapuripitäjien rintamaat tulivat huonekaluteollisuuden piiriin. 1960-luvulla huonekaluteollisuudessa tapahtui varsinainen teollinen murros. Siirryttiin suurempiin ja tehokkaampiin yksiköihin. Jurvassa oli vuonna 1966 yli 80 huonekaluyritystä, vaikka niiden määrä oli vähän pienentynytkin. Valtaosa yrityksistä oli jo tuolloin keskittynyt kirkonkylään ja sen tuntumaan. Kiertokauppa oli edelleen tärkein huonekalujen markkinointitapa. Kun pienetkin yritykset tulivat vuonna 1963 liikevaihtoverovelvollisiksi, piti karsia kustannuksia. Se tapahtui markkinointia vähitellen muuttamalla. Syntyi aikaisempaa runsaammin kiinteitä huonekaluliikkeitä. Ilmajoen Nopankylän huonekaluteollisuus eli 1960-luvulla vireintä kauttaan, mutta yrityksiä syntyi myös muihin osiin Ilmajokea: keskustaan, Huissille ja erityisesti Koskenkorvalle. Ilmajoella toimeentulomahdollisuudet ovat tosin olleet monipuolisemmat kuin esim. Jurvassa. Olosuhteet maanviljelyyn ovat hyvät, ja maataloutta on kehitetty. Myös Seinäjoen läheisyys on myöhemmässä vaiheessa tuonut uusia ansiovaihtoehtoja. Kurikkaan ja Kauhajoelle, etenkin keskustajamiin ja niiden tuntumaan, alkoi niin ikään 1960-luvulla nousta huonekalutehtaita. Teuva oli vielä hiukan syrjässä kehityksestä. Rajoittavana tekijänä mainittiin mm. käsivälitteinen puhelinliikenne.

1970-luvulle tultaessa jurvalaisten huonekalujen markkinoinnissa alkoi Jurva-Kalusteen aika. Yhtiön osakkaina oli yksityisiä yrittäjiä ja Jurvan kunta. Sen tehtävänä oli ennen muuta myydä osakkaitensa tuotteita tukkuostajille, mutta sillä oli myös myyntinäyttelytilat vähittäisostajia varten. Yritysten määrä Jurvassa supistui, mutta koko kasvoi. Myös Nopankylän ja muiden ajokaluteollisuuden perintönä huonekalujen pariin siirtyneiden larvakyläisten pienet yritykset alkoivat vähentyä. Toisaalla keskittymässä huonekaluvalmistajien määrä lisääntyi. Myös Teuva alkoi tulla yhä vahvemmassa huonekalupitäjäksi. 1980-luvun kehitys oli Jurvassa saman suuntainen kuin edelliselläkin vuosikymmenellä, mutta yritysten määrän väheneminen ja koon kasvu hidastuivat. Ilmajoella määrä pysyi suunnilleen entisellä tasolla, mutta huonekalujen valmistus alkoi yhä vahvemmin keskittyä Koskenkorvalle. Kauhajoella ja Kurikassa yritysten lukumäärä on ollut suurimmillaan 1980-luvulla, mutta Teuvalla alkoi jo tuolloin hidas supistuminen. Huonekalujen myynti kuluttajille oli siirtynyt huonekaluliikkeiden tehtäväksi. Aluksi valmistajat kuljettivat tuotteensa omilla autoillaan, mutta myöhemmin siitä alkoivat huolehtia ulkopuoliset kuljetusliikkeet.

Jurvassa on edelleen noin 50 huonekalutehdasta. Vuosikymmenen alun lamasta huolimatta yritysten määrä ei enää 1990-luvulla Jurvassa paljonkaan vähentynyt. Muissa keskittymäpitäjissä on huippuluvuista tultu jonkin verran alaspäin, koska yritysten lukumäärän supistuminen alkoi niissä myöhemmin. Eniten huonekaluyrityksiä on nykyään Kauhajoella. Jurva-Kalusteen toiminnan loputtua on 1990-luvulla siirrytty uudensuuntaisiin yhteistyömuotoihin. Markkinointiyhtiöistä lienee tunnetuin muutamien jurvalaisyriyten yhdessä omistama JUNET. Pääosa keskittymän yrityksistä hoitaa kuitenkin markkinointinsa itse. Viennissä ovat Pohjoismaat perinteisesti olleet keskeisimmällä sijalla. Kuntien, kuntayhtymien ja yritysten yhteistyöhankkeissa on viime aikoina panostettu erityisesti koulutukseen ja tuotekehitykseen. Kilpailu on kiristynyt. Nyt valmistetaan pääasiassa asiakkaan tilausten mukaisia laatutuotteita. Joustavuus ja asiakkaiden tarpeiden huomioon ottaminen on tärkeää. Nuorempien yrittäjien mielestä uudella ajattelutavalla, työn organisoinnilla ja tekniikalla voidaan vielä paljon parantaa pohjalaisen huonekaluteollisuuden kilpailukykyä.

Lapuanjokilaaksosta tervanpotto väistyi jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Alue on hyvää viljelysseutua, mutta tilat oli sielläkin jaettu pieniksi. Myös torppien määrä oli jäänyt vähäiseksi eikä maata enää 1800-luvulla ollut raivattavaksi. Toimeentulo-ongelmat saivat aikaan runsaahkon siirtolaisuuden ohella joukkoliikkeitä. Kauhavasta muodostui puukko-pitäjä. Kauhavalla tiedetään olleen puukon- ja tupentekijöitä jo 1800-luvun puolessavälissä, mutta vuonna 1879 alkoi puukonteon Iisakki Järvenpää, jonka perintö elää Kauhavalla edelleenkin. Sadat ihmiset saivat toimeentulonsa puukonvalmistuksesta aina sotien jälkeiseen

aikaan saakka. Sitten ala vähitellen hiipui, kun puukon merkitys tarve-esineenä väheni ja ulkomainen kilpailu kiristyi.

Rautatien rakentaminen 1800-luvun jälkipuoliskolla paransi ratkaisevasti useiden rintapitäjien kuljetusmahdollisuuksia. Kauhavalle sen merkitys oli erityisen suuri, sillä rata kulkee Lauttamuksen kylän halki. Kylä oli tuolloin pitäjän varattominta seutua. Rautatie toi uusia työtilaisuuksia, ja kaupankäynti matkustavien kanssa loi markkinoita kotiteollisuudelle. Puukot sopivat kauppatavaraksi, mutta myös muita tuotteita alettiin tuoda myytäväksi. *Kudonnaisista tuli naisväen toimeentulon lähde, kun puukkojen valmistajat olivat yleensä miehiä.* Taito pohjautui vuosisataiseen kudontaperinteeseen, mutta kudottamistoiminnan aloitti Liisa Hautamäki 1880-luvun puolivälissä. Tässä ns. kustannusjärjestelmässä kudottaja huolehtii raaka-aineiden hankinnasta ja markkinoinnista, mutta varsinaisen kudontatyön suorittavat kutojat kodeissaan. Liisa Hautamäki myi tuotteita sekä kotoaan että asemalla, jossa hänellä myöhemmin oli palkattu myyjä. Liisa itse kulki myös kauppamatkoilla eri puolilla maata. 1910-luvun lopulla kustannusjärjestelmä alkoi laajeta. Perustettiin usean osakkaan yhdessä omistamia kudottajaliikkeitä. Suurimmilla kutomoilla oli 100–200 kutojaa samanaikaisesti palveluksessaan. Asemamyynnistä jouduttiin 1930-luvulla kokonaan luopumaan, kun junien pysähdysaikoja lyhennettiin. Pääosa tuotteista kaupattiin sen jälkeen kangasalan liikkeille eri puolille Suomea. Tuotteiden esittelyn ja tilausten vastaanoton suorittivat kauppamatkustajat. Tilaukset toimitettiin ostajille joko junalla tai postitse. Yhteistoimintaakin aloiteltiin perustamalla 1930-luvun alussa raaka-aineiden hankintaa varten osakeyhtiömuotoinen tukkuliike, josta saadut hyvät kokemukset innostivat yhteisen värjäämön rakentamiseen.

Toinen maailmansota koetteli Suomen tekstiiliteollisuutta lankapulan takia varsin ankarasti, mutta sodan jälkeinen valtava kysyntä elvytti sen. Uuden nousun myötä ala alkoi koneistua. Kotikudonnan rinnalle syntyi verstasteollisuutta. Kudottamistoiminnan vähentymiseen vaikutti myös ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen ja sen myötä tapahtunut kudottamiskustannusten lisääntyminen. *Maton kudonta nousi vähitellen etusijalle, vaikka kankaita ja liinoja valmistettiin edelleenkin. Ensimmäiset varsinaiset mattokutomot perustettiin Kauhavalle 1950-luvulla.* Aluksi valmistettiin karvalankamattoja villalangoista, mutta pian siirryttiin trikoon käyttöön. 1950-luvulla alkoi yleistyä myös uusi markkinointitapa. Myyntimiehet hakivat tuotteet omilla autoillaan Kauhavalta, kaupittelivat niitä ovelta ovelle hyvin laajalla alueella ja tiittivät tuoton seuraavaa erää hakiessaan. Huomattava osa näistä myyntimiehistä oli lappajärveläisiä. Lappajärvellä oli jo 1920-luvulta saakka kudottu kauhavalaisille liikkeille, ja myöhemmin omassakin pitäjässä alkoi toimia kudottajia. Lappajärvellä 1950-luku ja oikeastaan vielä 1960-lukukin oli ryijyaikaa. Kutojat, kudottajat ja myyntimiehet muodostivat

merkittävän yrittäjäpotentiaalin, kun mattoteollisuus alkoi 1960-luvun loppupuolella vallata alaa.

1970-luvulla mattoteollisuus levisi nopeasti sekä Kauhavalla että Lappajärvellä. Vuosikymmenen loppupuolella Lappajärvellä oli jo enemmän kutomoita kuin naapuripitäjässä. Kauhavan mattokutomot keskittyivät kuten aikaisemmin muukin kudonnaisteollisuus keskustaajamaan ja sen lähituntumaan. Lappajärven kutomoista pääosa toimi tuolloin Karvalan kylässä järven länsirannalla, johon Kauhavalta on suora maantieyhteys. Lapualla Kauhajärven kylä muodostui mattoteollisuuden keskuksiksi. Ensimmäinen kutomo perustettiin Kauhajärven länsirannalle jo 1970-luvun alussa. Idea tuli myös sinne myyntimiesten kautta. Vuosikymmenen loppupuolella kylässä oli jo kymmenen kutomoa. 1970-luvun menestystuote oli rahkamatto, jonka valtakausi kesti aina 1980-luvulle saakka. Materiaalit monipuolistuivat, ja osittain sen ansiosta 1980-luku oli vielä mattoteollisuuden kasvun aikaa. Kauhavalla ja Lappajärvellä ala lienee ollut laajimmillaan 1980-luvun alkupuolella. Lappajärvellä oli tapahtunut myös alueellista leviämistä. Koko järven ranta oli yhtä kutomoiden nauhaa. Samoin oli käynyt Lapuan Kauhajärven ympäristössä, mutta muuallekin kuten Lakaluomalle ja Tiistenjoelle oli syntynyt yrityksiä. Alajärvellä mattoteollisuus oli alkanut jo 1960-luvulla. Uranuurtajayritykset kasvoivat 1970-luvulla melko suuriksi, mutta kutomoiden lukumäärä lisääntyi Alajärvellä vasta 1980-luvulla. Evijärvi tuli niin ikään mattoteollisuuden piiriin voimakkaammin 1980-luvulla. 1990-luku on haastateltavien mukaan ollut mattoyrietysten vähentämisen aikaa. Niillä alueilla, joilla yrityksiä perustettiin 1980-luvulla, vähentyminen ajoittuu vasta 1990-luvun jälkipuoliskolle. Syyt lakkauttamisiin löytyvät halpojen raaka-aineiden loppumisesta ja tuotteiden hintojen polkeutumisesta. Kalliimmat raaka-aineet ja halvan työvoiman maista tuleva kilpailu vaativat teknisen tason nostamista. Tarvitaan designia, erikoistumista ja kuluttajan tarpeisiin mukautumista, jotta tuotteista voidaan saada riittävä hinta. Mattoteollisuus onkin yleisesti ottaen jakautunut kahteen eri tyyppiin: suurempiin, erikoistuneisiin, osittain ulkomaille markkinoiviin kutomoihin ja pieniin, perinteisiä räsymattoja kotimaan markkinoille valmistaviin perheyrietyksiin. Erityisesti pienten kutomoiden osalta eletään murrosvaihetta. Jotain uutta kaivattaisiin, mutta resursseja uudistusten tekemiseen ei tahdo löytyä. Vaikka yhteistoiminta virisi jo kudonnaisteollisuuden alkuvaiheessa, ei sitä ole pystytty laajentamaan. Mattoyrittäjät eivät nykyäänkään näe kovin paljon yhteistyön mahdollisuuksia. Eniten projekteja on ollut mallisuunnittelun alalla.

Isonkyrön ja Vähänkyrön rajalla sijaitsevan Tervajoen alueella on ollut vanha kauppapaikka, Köpinki. Se toimi aikanaan satamapaikkana. Vielä kauan sen jälkeenkin, kun Kyrönmaa oli kokonaan noussut merestä, laivat saattoivat Kyrönjokea pitkin päästä Köpinkiin. Pohjalaisilla

talonpojilla oli vanhastaan oikeus harjoittaa merenkulkua Pohjanlahden yli ja myydä tuotteitaan aina Tukholmassa asti. Vähänkyrön kaupallisten olojen historialle on merkitystä myös sillä, että Vaasasta tuli vuonna 1765 tapulikaupunki ja siitä alkoi kehittyä merkittävä kulutuskeskus. Maaseudulla kauppa oli kiellettyä 1860-luvulle saakka. Vapautumisen jälkeen kauppapuoteja sai avata maalla vähintään peninkulman etäisyydellä kaupungista. Vähäkyrö oli riittävän lähellä Vaasan markkinoita, mutta riittävän kaukana omien puotien perustamiseksi. Kyrönmaallakin elettiin 1800-luvun lopulla vaikeita aikoja. Vähäinen tervanpotto oli loppunut jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Maa oli viljelyyn sopivaa, mutta tilat alkoivat käydä pieniksi. Väestö kasvoi erittäin nopeasti. Tilannetta helpottamaan löydettiin *pläkkiastioiden valmistus*. Sitä, toiko taidon Vähäänkyröön Puolan juutalainen, Unkarin mustalainen vai saatiinko se Vaasan tai muiden rannikkokaupunkien pläkkyreiltä, ei varmasti tiedetä. Esimmäinen varma tieto pläkkyristä on 1810-luvun alkupuolelta. Seuraavat tiedot pläkkiseppien lukumäärästä onkin vasta vuodelta 1890, jolloin pitäjässä oli 35 pläkkyriä. Tiheästi asutussa joensivipitäjässä taito levisi nopeasti. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä pläkkiseppiä oli jo yli sata. Koko perhe oli yleensä työssä mukana. Maailmansotien välisenä aikana elettiin pläkkiastiateollisuudessa kiihkein nousukausi. Syntyi verstaiteita, joissa omistajaperheen lisäksi työskenteli myös muuta väkeä, hekin perhekunnittain omissa tuotantoyksiköissään. Toisen maailmansodan jälkeen tehtaot suurensivat, kun voimia yhdistämällä voitiin saada paremmat asemat niukoilla raaka-ainemarkkinoilla. Tuolloin elettiin lyhyt massatuotantovaihe ennen kuin siirryttiin kohti pläkkiastiateollisuuden loppumista, jolloin emali- ja alumiinitavarat korvasivat pläkkiastiat. Myös muovi alkoi tehdä tuloaan. Nykyään pläkkiastioita valmistetaan lähinnä näytösluonteisesti ja matkamuuistoiksi.

Myyntireissut olivat pläkkiastioiden tunnetuin markkinointitapa. Aluksi kuljettiin kolkalla, myöhemmin hevosella. Tärkeä myyntipaikka oli Vaasan tori. Osa näistä ns. komimiehistä kauppasi omaa tuotantoaan, osa muiden tavaroita. 1920-luvulla yleistyi tuotteiden kauppaaminen markkinoilla. Tukku- ja kauppa tuli niin ikään tässä vaiheessa mukaan kuvaan. Tukku- ja kauppiat toimittivat sopimuskumppaneilleen myös raaka-aineita. Jakelualue laajeni vähitellen käsittämään lähes koko maan. Junakuljetukset yleistyivät. 1950-luvulla autot alkoivat vallata alaa markkinakuljetuksissa. Yrittäjyys toimi Vähässäkyrössäkin siirtolaisuutta ehkäisevänä tekijänä. Amerikkaan muutto oli siellä, varsinkin massasiirtolaisuuden alkuaikoina, huomattavasti vähäisempää kuin Isossakyrössä ja Ylistarossa, joihin ei samanlaista toimialakeskittymää syntynyt.

Pläkkiastioiden valmistuksen rinnalle syntyi myös muuta pienyritystoimintaa. Vähäkyrö oli jo 1700-luvulla tunnettu kudontapitäjä. Kun kotiteollisuustuotteilla 1900-luvulle tultaessa

alkoi olla menekkiä, ryhdyttiin valmistamaan yli omien tarpeiden eli siirryttiin ansiokoti-teollisuuteen. Tehdasvalmisteiset langat, kutoja-kudottaja-organisaation yleistymisen ja amerikanleskeys olivat myös omiaan edistämään kudontaelinkeinoja. Ensimmäisen maailmansodan kangasmarkkinoille aiheuttama häiriö ja pläkkipellin saannissa esiintyneet vaikeudet saivat Vähänkyrön kundontatoiminnassa aikaan äkillisen kasvun. Kukoistuskautta jatkui vain 1920-luvun lopulle, jolloin tehdasvalmisteiset kankaat ja vähäkyröläisten tuotteiden laadun huononeminen lopetti kudontaelinkeinon. Karjatalouden kehittyminen 1800-luvun lopulla merkitsi myös lihan tuotannon lisääntymistä. Kysyntää vahvisti Hulmin kasarmilla majoitettuna ollut venäläinen sotaväki. Karjanostosta, teurastustoiminnasta ja makkaran valmistuksesta tuli Vähässäkyrössä uusi merkittävä elinkeinoryhmä. Niiden merkitys lisääntyi 1900-luvun alussa tasaisesti. 1940-luvulla alkoivat karjanostomatkat ja makkaratehtaat vähitellen siirtyä muistojen joukkoon. Osuusteurastamot saivat jalansijaa.

Hevosia ostettiin teuraseläimiksi, mutta ne olivat myös tärkeä kulkuväline. *Samoilla markkinoilla, joilla myytiin pläkkiastioita, käytiin hevosta kauppaa. Vähänkyrön Tervajoelle syntyneen autokauppakeskittymän kehittyminen on suoraviivaisinta tulkita siten, että hevosta kaupasta siirryttiin kulkuneuvojen muuttuessa autokauppaan.* Ainakin ensimmäinen autokauppias oli aikanaan tehnyt hevosta kauppaa. Varsinaisen keskittymän synty tosin ajoittuu vasta 1970-luvulle, joka samalla oli maatalouden voimakkaan rationalisoitumisen, maassamuuton ja Ruotsin siirtolaisuuden aikaa. Autokauppa lajieni aivan kuten muutkin toimialakeskittymät: naapurin, tuttavien tai työnantajan esimerkki innoitti yrityksen perustamiseen. Kauppojen lukumäärissä tapahtuu jatkuvasti aaltoliikettä, mutta aluetta voidaan pitää edelleenkin toimialakeskittymänä, johon on tullut myös muita autoalan palveluja.

Peräseinäjokea ja Ähtäriä tarkasteltiin esimerkkeinä niistä alueista, joille ei ole syntynyt toimialakeskittymiä. Molemmille oli yhteistä metsän riittävyys ja alueen syrjäisyys. Suhteellinen kurjistuminen ei samassa määrin koetellut eteläisen Pohjanmaan kaakkoisosia kuin monia muita Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueita. Ähtärissä käytettiin puuraaka-ainetta monipuolisesti hyväksi. Peräseinäjoella, joka oli liikenteellisestikin eristyneempi, tyydyttiin pitkään maatalouden niukkaan tuottoon. Vasta viime vuosikymmeninä Ähtärissä ovat yleistyneet palveluelinkeinot (erityisesti matkailu) ja Peräseinäjoella teollisuus (erityisesti terästeollisuus). Siirtolaisuus ei toiminut näillä alueilla pääasiallisena purkautumistienä niin kuin karjatalousvaltaisessa Keski-Pohjanmaan sisäosassa, jonne ei myöskään syntynyt toimialakeskittymiä.

Toimialakeskittymistä poimittujen esimerkkien perusteella voidaan todeta, että yritysten sijainti on määräytynyt jo ennen kuin yritykset on perustettu. Yrittäjät ovat halunneet jäädä kotipaikkakunnalleen. Ala on valittu sen mukaan, mitä on osattu ja mihin alueella on ollut ainakin riittävät toimintaedellytykset. Uranuurtajayrittäjä on saanut nopeasti jäljittelijöitä. *Toimialakeskittymien alkuvaiheet ajoittuvat yleisiin "kriisiaikoihin", joita 1800-luvun lopun suhteellisen kurjistumisen ajan ohella ovat olleet sotien jälkeisen kovan kysynnän ja työn tarpeen aikakausi sekä maatalouden rationalisoitumisen ja koneistumisen aika 1960- ja 70-luvuilla, jolloin niin ikään suuri määrä ihmisiä jäi ilman työtä.* Nämä kriisiajat ovat olleet paitsi toimialakeskittymien syntymisen myös niiden laajentumisen ja muuttumisen aikoja. Esimerkiksi Jurvan jo aikaisemmin syntynyt huonekaluteollisuus eli huomattavimman kasvun vaiheensa sotien jälkeisinä vuosina. Kokkolan nahkateollisuus, jota ei tässä tutkimuksessa tarkemmin analysoitu, eli niin ikään alkuvaiheensa jo 1700–1800-luvuilla, mutta kasvoi nopeasti sotien jälkeen. Ylihämän maatalouskoneteollisuus puolestaan syntyi sodan jälkeisenä aikana. Paras esimerkki 1960- ja 1970-luvuilta on kudonnaistoiminnan muuttuminen mattoteollisuudeksi ja sen voimakas leviäminen, etenkin Lappajärvelle. Helppo alalle pääsy ja runsas jäljittelijöiden määrä on joskus saanut aikaan negatiivisia vaikutuksia: keinottelua, laadun heikkenemistä ja yrityskuolemia. Tietotekniikan mukanaan tuoma rakennemuutos ja nopea kansainvälistyminen saattavat merkitä nykypäivän kriisiaikaa. Kun pienyrittäjyyttä syntyy, se ei kuitenkaan ole entisen tyyppistä naapurista naapuriin ja sukupolvelta toiselle leviävää vaan uudenlaista, yhteistyölle perustuvaa yrittäjyyttä. Perinteiset toimialakeskittymät eivät juurikaan perustuneet agglomeraation etuihin, vaikka yritykset toimivatkin lähekkäin ja samalla alalla. Yrittäjien perimmäiset motiivit yrityksen perustamiseen ovat ajan mittaan muuttuneet välttämättömän leivän hankkimisesta elintason kohottamiseen ja haluun päättää omista asioista. Motiivipohja on monipuolistunut.

Pohjalaisen yrittäjyyden synnyn ja kehityksen taustalla ovat alueen taloudellinen ja sosiaalinen ympäristö. Alueen omaleimainen historia on vaikuttanut niihin molempiin. Ympäristö ei kuitenkaan pysy muuttumattomana, vaan kulloinenkin kansallinen ja kansainvälinen tilanne säätelee yritysten toimintaolosuhteita. Myös paikalliset resurssit: ihmisten taidot, markkinat, raaka-aineet, liikennesijainti, pääoma, yrittäjyysilmasto ja kasautumisen edut ovat tekijöitä, jotka muovaavat yritysten taloudellista ja osittain myös sosiaalista (esim. yrittäjyysilmasto) toimintaympäristöä yrittäjyydelle edulliseksi tai epäedulliseksi. *Lisäksi paikalliset edellytykset ovat olleet omiaan eriyttämään yritystoimintaa eri alueilla erilaiseksi.* Alueen taitopohja on vaikuttanut hyvin vahvasti siihen, mille alalle toimialakeskittymä ovat syntyneet. Ympäristötekijöiden ohella ihmisen persoonallisuudella on vaikutuksensa yrittäjäksi ryhtymiseen. Pohjalaisen luonteen erilaisuudesta ei ole tieteellistä näyttöä, mutta ympäristö lienee muokan-

nut alueen asukkaiden persoonallisuutta omanarvontuntoiseksi, itsenäiseksi ja itsepäiseksi. Mitä enemmän yrittäjiksi on alettu jäljittelyn kautta, sitä erilaisempia yksilöitä on yrittäjiksi ryhtynyt ja sitä matalammaksi kynnyks yrittäjätoiminnan harjoittamiseen on tullut. Yrittäjiksi ryhtynyt henkilö on usein elänyt jonkinlaista kriisiaikaa, joka voi johtua joko henkilökohtaisista asioista tai ympäristötekijöistä, jolloin monet ihmiset ovat vastaavassa tilanteessa samanaikaisesti. Myös yksilön kokemustausta vaikuttaa siihen, tuleeko hänestä yrittäjä vai ei, ja millainen yrittäjä hänestä mahdollisesti kehittyä. Yrittäjyydelle myönteinen ympäristö sekä yksilön persoonallisuus ja tausta johtavat kuitenkin yrittäjätoimintaan vain, jos henkilöllä on riittävä motivaatio. Senkin muodostumiseen vaikuttavat useimmat edellä mainitut tekijät. Motiivien muuttuminen ja monipuolistuminen on havaittavissa paitsi siirryttäessä vuosisadan vaihteesta nykypäivään myös toimialakeskittymän laajentuessa.

Toimialakeskittymien kehitystä voidaan tarkastella Predin käyttäytymismatriisin avulla. Predin mukaan yrittäjän tiedon taso ja hänen kykynsä käyttää tietoa määrää sen, sijoittaako hän yrityksensä optimaalisesti, tyydyttävästi vai joutuuko yritys kenties alueellisten kannattavuusrajojen ulkopuolelle. Ajan mittaan sijaintimalli muuttuu optimaalisemmaksi, kun tiedoiltaan puutteelliset yrittäjät joutuvat lopettamaan, ja jatkavien yritysten toiminta tehostuu. Toimialakeskittymän uranuurtajan tai -uurtajien tietojen on täytynyt olla riittävät, jotta keskittymä on lähtenyt kasvuun. Toimialakeskittymäyrittäjä ei yleensä ole systemaattisesti punta-rounut yrityksensä sijaintipaikkaa, joten se todennäköisesti ei ole optimaalinen. Jos yritys kuitenkin pystyy toimimaan voitollisesti, sen täytyy olla alueellisten kannattavuusrajojen sisäpuolella. Toimialakeskittymät ovat laajentuneet jäljittelijöiden kautta. Innovaation diffuusio on usein noudattanut ekspansivista leviämismallia, naapurilta naapurille. Uudelleen sijoittuvan leviämismallin voidaan katsoa olevan kyseessä silloin, kun yrittäjätoiminta laajenee toiselle paikkakunnalle siellä asuvan myyntimiehen perustaessa oman yrityksen. Monissa toimialakeskittymissä taito on pysynyt alueellisesti varsin suppeissa puitteissa, kun yrittäjät ovat hoitaneet koko prosessin markkinointia myöten itse. Leviämistavasta johtuu, että yrittäjien tiedon karttuessakaan ei juuri ole tapahtunut alueellisia muutoksia. Sen sijaan muutoksia on ilmeisesti tapahtunut kannattavien yritysten osuudessa. Ellei taidoiltaan heikkojen yrittäjien tiedon taso ole ajan mittaan karttunut ja yritykset muuttuneet kannattaviksi, niiden toiminta on loppunut. Alusta alkaen matriisin oikeaan alakulmaan sijoitettavissa olevat, taitavien yrittäjien voitollisesti toimivat yritykset ovat jääneet elämään. Toimintaympäristössä tapahtuvat suuret muutokset vaativat kuitenkin jatkuvaa tiedon tason ja tiedon hyväksikäytön lisäämistä, jotta yrittäjätoiminta pystyttäisiin sopeuttamaan uusiin olosuhteisiin.

Pohjanmaan toimialakeskittymiä on usein verrattu ID (= Industrial District)-alueisiin, joista tunnetuin lienee ns. kolmas Italia. ID-alueiden synnyssä sosiokulttuurisilla tekijöillä on havaittu olevan ratkaiseva merkitys. Sosiokulttuurisiin tekijöihin kuuluvat sosiomateriaaliset ja kulttuuris-ideologiset tekijät. Ensin mainittuja ovat esim. yrittäjyyden perustana toimiva maanviljelyn tyyppi tai suurperhe, käsityötaito ja paluumuuttajien kokemukset. Jälkimmäinen ryhmä koostuu vahvasta paikallisesta identiteetistä ja yhteyden tunteesta, samanlaisesta sosiaalisesta taustasta ja kaikkien yhtäläisistä mahdollisuuksista. Sosiaalisen liikkuvuuden ilmapiiri vahvistaa yhteistyöhenkeä. Myös osaamista levittävän suuryrityksen toiminnalla sekä aluehallinnon materiaalisella ja henkisellä tuella on katsottu olevan vaikutusta ID-alueen muodostumiseen. Suuryrityksen olemassa ololla on kaksijakoinen merkitys. Toisaalta se tuo osaamista ja sen työntekijöistä saattaa kehittyä itsenäisiä yrittäjiä, esim. alihankkijoita. Toisaalta suuryritys työpaikoillaan vähentää pienyrittäjyyden tarvetta. Useimmat edellä mainituista tekijöistä on liitettävissä myös Pohjanmaan olosuhteisiin. Erojakin on. Pohjalaisissa toimialakeskittymissä ei yleensä ole ollut osaamista kylvävää suuryritystä, mutta ongelmallista lienee nykypäivän elinkeinoelämän menestymistä ajatellen se, että riittävä yhteenkuuluvuuden tunne ja yhteistyön henki on puuttunut. Laajaa yhteistoimintaa ei ole syntynyt eikä agglomeraation etuja näin ollen ole pystytty parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntämään. Tämä puute on kuitenkin vähitellen korjaantumassa. Verkostoituminen on lähtenyt käyntiin. Verkostoituminen yhdistettynä joustavaan, yksilölliseen laatutuotantoon näyttääkin olevan keskeinen edellytys toimialakeskittymien hengissä pysymiseen.

LÄHTEET

- Abler, Ronald, John S. Adams & Peter Gould (1977). *Spatial Organization. The Geographer's View of the World*. London: Prentice/Hall International, Inc.
- Ahvenniemi, Marja (1989). Mattoteollisuus Etelä-Pohjanmaalla. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talusmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.
- Ahvenniemi, Viljo A. (1980). Lappajärvi – E-P:n johtava mattokunta. *Yrittävä Etelä-Pohjanmaa* 2, 711–713. Alavus: Etelä-Pohjanmaan Yrittäjät ry.
- Ajo, Reino (1944). Tampereen liikennealue. *Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* N:o 11. Julkaissut kansantaloudellinen yhdistys.
- Ajo, Reino (1946). Liikennealueiden kehittyminen Suomessa. *Fennia* 69: 3.
- Alanen, Aulis (1953). *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä maakunnalle maamiesseura-aikana*. Vaasa.
- Alanen, Aulis (1978). Terva ja kydönpolito Etelä-Pohjanmaan vaurastuttajana. *Kytösavut XIII*, 144–173. Porvoo: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Alanen, Aulis (1987, alkup. 1949). *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721–1809*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- ALTIKA (=Alueellinen tietokanta) 1990. Toimipaikkojen lukumäärä, henkilöstö ja liikevaihto toimialoittain ja lääneittäin v.1986.
- Andersson, Rune (1986). Småföretagares externa drivkrafter. *Konferensdokumentation. Småföretagsforskning i tiden*, 417–429. IV Nordiska forskningskonferensen om småföretag 4–6 juni 1986 Umeå/Vasa.
- Andersson, Åke & Ulf Strömquist (1988). *K-samhällets framtid*. Prisma: Värnamo.

- Antila, Ritva (1980). Turkistarhauksen leviäminen ja kehitys Suomessa. Talusmaantieteen laudatur-tutkielma. Vaasan kauppakorkeakoulu. Julkaisematon.
- Aura, Matti (1911). *Vähäkyrön kotiteollisuusoloista. Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja*. Helsinki.
- Backman, Jaana (1986). Teollisuuden sijaintipaikan valintaan vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa. *Pohjois-Savon seutukaavaliitto A:79*.
- Bergman, Turo, Ari Elo, Ilpo Siro & Lasse Viljanen (1980). Pätevä yrittäjä. *Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellinen tutkimusyhdistys r.y.* No 3.
- Castren, Kari (1983). Yrittäjyyden edellytykset. *Valtakunnallinen pienyritysseminaari tutkijoille ja yrittäjille 7.–8.10.1983. Osa I, 76–78*. Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Christaller, Walter (1933). *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena.
- Davidsson, Per (1993). Kultur och entreprenörskap. Stockholm: *NUTEK, B 1993:3*.
- Davidsson, Per & Richard Wahlund (1986). Företagare – hur speciella är de? *Konferensdokumentation. Småföretagsforskning i tiden*, 133–154. IV Nordiska forskningskonferensen om småföretag 4–6 juni 1986 Umeå/Vasa.
- de Souza, Anthony (1990). *A Geography of World Economy*. USA: Merrill Publishing Company.
- Edwardsen, Tor Einar (1988). Lokal kultur og småforetaksvirksomhet i Norge og Italia. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*. Nummer 7, 49–55.
- Eriksson, Seppo (1995). Yritysten toimintaympäristön arviointimalli. Pohjois-Suomi ptk-yritysten toimintaympäristönä. *Oulun yliopiston taloustieteen osaston tutkimuksia* No. 35.
- Forsström, Bo & Monica Nyholm (1993). Perinne ja uudistuminen erikoistuneen tuotantoalueen perustana: esimerkkinä Keskipohjanmaan pienveneteollisuus. *Terra* 105:1, 15–22.

- Gyllén, Pertti (1980). *Veri pois ja orthen. Vähäkyröläistä teurastajaperinnettä*. Koottu Kyrönmaan opiston perinnepiirin selvityksen pohjalta.
- Gyllén, Pertti (1981). *"Pappilassakin kurothan!" Vähäkyröläistä kutomisperinnettä*. Koottu Kyrönmaan opiston perinnepiirin selvityksen pohjalta.
- Gyllén, Pertti (1983). *"Miljoona fyrryä on miljoona markkaa" sanoi Kukkasen Jussi*. Vähäkyröläistä pläkkyperinnettä. Jakkula, Laihia.
- Greenhut, Melvin (1956). *Plant Location in Theory and Practice*. North Carolina.
- Hamilton, F. E. Ian, ed. (1974). *Spatial Perspectives on Industrial Organization and Decision-making*. London etc.: John Wiley & Sons.
- Hartikainen, Antero (1987). Yrittäjä ja hänen yrityksensä jälkiteollisessa Suomessa. Vaasan korkeakoulu. Markkinoinnin ja hallinnon laitos. Taloussosiologian lisensiaatin tutkimus. Julkaisematon.
- Harvey, David (1969 a). *Explanation in Geography*. London: Edward Arnold Ltd.
- Harvey, D. L. (1969 b). Review of Pred's Behavioral Location, part 1. *Geographical Review* 59, 312–314.
- Hautala, Kustaa (1956). *Suomen tervakauppa 1856–1913. Sen viimeinen kukoistus ja häviö sekä niihin vaikuttaneet syyt*. Taloushistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia XLV. Julkaissut Suomen historiallinen seura.
- Hautamäki, Lauri (1967). Development of Settlement in some Rural Communes in Western Finland since 1920. *Fennia* 96: 2.
- Havusela, Raimo (1996). Ympäristön rakenne ja yrittäjyys Oulun ja Vaasan lääneissä. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia* 209.
- Havusela, Raimo (2001). Kulttuuri yrittäjyyden taustalla. Tutkimus Lappajärven kutomoalan yrittäjyyden synnystä ja kehityksestä. *Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunta. University of Jyväskylä School of Business and Economics. Working paper* 244.

- Helle, Reijo (1977). Yrityksen sijaintitutkimuksen uudet tuulet. *Terra* 89: 3, 137–140.
- Helle, Reijo (1989). Yrityksen alueellinen käyttäytyminen ja sijaintipäätös eli yrityksen maantieteen näkökulman kehittyminen. *Helsingin kauppakorkeakoulu. Työpapereita F-226*.
- Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus (1991). Uusi maaseutu. Vaasan läänin maaseutupoliittinen ohjelma. *Vaasan lääninhallituksen julkaisusarja 2*.
- Hoikka, Paavo (1985). *Kotikunta kukoistamaan*. Mikkeli: Länsi-Savo Oy.
- Hookana, Jouko (1997). Toimitusjohtaja Hookanan suorittama PPTH Teräs Oy:n yritys-esittely opintoretellä 24.9.1997.
- Huuskonen, Visa (1989). Behind entrepreneurship – A theoretical framework. *Doctoral thesis in management studies. Visit to London, 17–25*. Turku: Liikkeenjohtotieteen kerho KVANTTI.
- Hämäläinen, Heikki (1986). Ledarskap i småföretag. *Konferensdokumentation. Småföretagsforskning i tiden, 167–177*. IV Nordiska forskningskonferensen om småföretag 4–6 juni 1986 Umeå/ Vasa.
- Inkinen, Tommi (2000). Diffuusio ja fuusio. Osuuskauppainnovaation levineisyys ja sen dynamiikka 1901–1998. Helsinki School of Economics and Business Administration. *Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-181*.
- Ihatsu, Anna-Maija (1986). Ilmajoki. *Finlandia. Otavan Iso Maammekirja 7*. Etelä-Pohjanmaa, 54–60. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Ilmonen, Mikko (1980). Kauhavan kutomateollisuutta edelsi konstikankurien aika. *Yrittävä Etelä-Pohjanmaa 2, 706–708*. Alavus: Etelä-Pohjanmaan Yrittäjät ry.
- Jaskari, Osmo V. (1958). Kauhavan kutomateollisuus paikkakunnan vaurauden kohottajana. Vanhaa ja uutta Kauhavaa. *Kyrönmaa XI, 173–183*. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja.

- Jatila, Ulla (2001). Yritysten sijaintipaikan valinta päätöksenteko-ongelmana. Päätöksenteko-ongelman määrittely ja alueellinen liikkumavara sijaintineuvontapalvelun asiakasyrityksissä. Helsingin kauppakorkeakoulu. Markkinoinnin laitos, talousmaantiede. Lisensiaattitutkimus. Julkaisematon.
- Johannisson, Bengt (1978). *Företag och samhälle – en studie i organisation*. Högskola i Växjö.
- Johannisson, Bengt & Håkan Bång (1992). Nyföretagande och regioner – modeller, fakta, stimulantia. *ERU Arbetsmarknadsdepartementet Ds 1992: 79*.
- JUNET (2000). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.junet.com>.
- Jurvan kunta (1999). *Kunnan esite*.
- Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos (2000). Kotisivut*. Saatavissa: <http://taltta.seamk.fi>.
- Jutikkala, Eino, toim. (1959). *Suomen historian kartasto*. Toinen, uudistettu painos. Porvoo: Werner Söderström Oy.
- Juuti, Pauli (1989). Organisaatiokäyttäytyminen: johtamisen ja organisaation toiminnan perusteet. *Aavaranta-sarja* n:o 18. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Järvenpää, Anja (1979). *Iisakki Järvenpää ja Kauhavan puukko*. Vaasa: Iisakki Järvenpää Oy.
- Kaila, Elmo (1931). Pohjanmaa ja meri. *Historiallisia tutkimuksia* 14. Suomen historiallinen seura.
- Kakkuri, Pekka, Unto Katajamäki, Ilpo Lagerstedt, Heikki Perttula & Liisa Ruismäki (1985). *Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria – kotimaakuntani vaiheet*. Alavus: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Kananoja, Harri (1988). Vähänkyrön, Isonkyrön ja Ylistaron yrittäjien kontaktiverkosto. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talousmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.

- Kangasniemi, Toimi (1972). *Peräseinäjoen kirja*. Seinäjoki: Peräseinäjoen kunnan kulttuuri-
lautakunta.
- Kankaanpää, Arto & Heikki Leimu (1982). Yrittäjien käsitykset yritystensä perustamissyistä
ja merkityksestä pienteollisuudessa. *Helsingin kauppakorkeakoulun opetusmonistei-
ta* No 268. Jäljennös alkuperäisestä 1984.
- Karttunen, M. O. (1964). *Kyrönmaan vaiheita. Isonkyrön, Vähänkyrön ja Ylistaron koti-
seutukuvaus*. Seinäjoki.
- Katajamäki, Hannu (1988). Alueellisen työnjaon muotoutuminen Suomessa. *Turun yliopis-
ton maantieteen laitoksen julkaisuja* No 121.
- Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus* (2001). Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus-
työryhmän raportti, syksy 2000. Gummerus Kirjapaino Oy Saarijärvi: Kaupunki-
politiikan yhteistyöryhmä ja Maaasutupolitiikan yhteistyöryhmä.
- Kautonen, Mika (1993). Paikallinen toimintaympäristö – verkostotalouden ydin. *Terra* 105:
1, 23–30.
- Kero, Reino (1974). Migration from Finland to North America in the Years between the
United States Civil War and the First World War. *Migration Studies C* 1. Institute
for Migration Turku Finland.
- Koski, Riitta (1979). Vaasan läänin teollisuusyritysten sijaintikäyttäytyminen. *Vaasan
kauppakorkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia* No 59.
- Koski, Riitta (1883). Teollistuminen ja sen yhteiskunnallinen merkitys. Teollisuus. *Suomen
kartasto*, vihko 241, 2–3. Helsinki: Maanmittaushallitus ja Suomen maantieteellinen
seura.
- Koski, Riitta (1984). Vaasan läänin yrittäjyyden alueelliset erityispiirteet. *Vaasan läänin
seutukaavaliitto. Sarja B:37/ Vaasan korkeakoulu. Länsi-Suomen taloudellinen
tutkimuslaitos. Julkaisuja* No 12.

- Koski, Riitta (1986). Vaasan lääni. Väestö ja asutus. *Finlandia. Otavan Iso Maamme kirja 7. Etelä-Pohjanmaa, 27 ja 28.* Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Kotkansalo, Aleks (1977). *Suomen liikevaihtovero-oikeus.* Turku.
- Kristensen, P.H. (1992). Industrial districts in West Jutland, Denmark. In: *Industrial Districts and Local Economic Regeneration*, 120–173. Pyke, F. & Sengenberger, W. Geneve: ILO.
- Krogars, Marco (1995). *Verkostoilla kriisinhallintaan.* Vaasa: Ankkurikustannus Oy.
- Krumme, Günther (1969). Toward a geography of enterprise. *Economic Geography* 45, 30–40.
- Kyläkoski, Kalevi (1980). Yrityksen strategiasuunnittelu systeeminä ja prosessina. *Acta academiae oeconomiae Helsingiensis. Series A:33.* Helsinki.
- Laakkonen, Vesa (1986). Familjeföretagarens livsmiljö. *Konferensdokumentation. Småföretagsforskning i tiden*, 431–435. IV Nordiska forskningskonferensen om småföretag 4–6 juni 1986 Umeå/ Vaasa.
- Lakio, Matti (1975). Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830–1940. *Itä-Suomen instituutti. Sarja A: 5.*
- Lapuan yrityskeskus (1999). *Lapuan yritysluettelo.* Lapuan kaupunki.
- Lehmusto, Mauri (1987). Aluepolitiikka ja teollisuusyritysten alueellinen liikkuvuus Suomessa. *Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia No 122.*
- Lehtonen, Hannu (1983). Väskustens fiskerihushållning och utveclandet därav. Julkaisussa: *Länsirannikko symposiumi Vaasa 9.–11.11.1982*, 135–167. Vaasan läänin seutukaavaliitto, Satakunnan seutukaavaliitto ja Varsinais-Suomen seutukaavaliitto.
- Lehtonen, Pekka (1974). Yritysten syntymisen ja lakkaamisen alueelliset piirteet Vaasan läänissä. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talousmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.

- Lindgaard, Gert & Ulf Wiberg (1980). Industrins utvecklingsbetingelser på mindre orter och i glest befolkade områden i de nordiska länderna. *NordREFO* 1–2, 15–148.
- Littunen, Hannu (1991). Yritysten sijaintitekijät ja hyvä toimintaympäristö. *Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus. Julkaisuja* 109.
- Lloyd, Peter & Peter Dicken (1977). *Location in Space. A Theoretical Approach to Economic Geography*. Second edition. London: Harper & Row Ltd.
- Louhio, Erkki, Risto Kaukinen & Matti Hukka (1972). *Liiketoimintaoppi I*. Rauma: Oy Länsi-Suomen kirjapaino.
- Lundvall Per-Åke (1996). Reflections on how to analyse national systems of innovation. Teoksessa: Innovations systems and competitiveness. *The Research Institute of Finnish Economy Series B* 125 and *Government Institute for Economic Research Series A* 22, 17–25. Toim. Osmo Kuusi. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Lösch, August (1940). *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Jena.
- Maanmittaushallitus. Alkutuotannossa toimiva väestö Vaasan läänissä 1985. Kartta. Julkaisematon.
- Marjosola, Iris (1979). Yrittäjyys tahtona ja mahdollisuutena. *Jyväskylän yliopisto. Taloustieteen laitos. Julkaisuja* No 49.
- McDermott, Philip & Michael Taylor (1976). Attitudes, Images and Location. The Subjective Context of Decision Making in New Zealand Manufacturing. *Economic Geography* 52:4, 325–347.
- McNee, Robert (1974). A system approach to understanding the geographical behavior of organizations, especially large corporations. In: *Spatial Perspectives on Industrial Organization and Decision-making*, 47–75. Hamilton, F. E. Ian. London etc.: John Wiley & Sons.
- Meristö, Tarja & Leena-Maija Salminen (1988). *Idea 2020 Kolme tietä tulevaisuuteen*. Turku: Insinööriliitto IL r.y., SEFE ja Suomen teknillinen seura STS r.y.

- Merta, Tommi (1990). Tuotantofilosofian muutos ja logistiikka 1990- luvun aluejärjestelmässä. Helsingin yliopisto. Maantieteen laitos. Kulttuurimaantiede. Pro gradu-tutkielma. Julkaisematon.
- Miettunen, Jouko (1995). Elpyvä turkistarhaus ei kaipaa lisähankaluuksia. *Sanomalehti Pohjalainen* 12.8.1995, 4.
- Mikkonen, Kauko (1983). Teollisuuden toiminnalliset siteet. Teollisuus. *Suomen kartasto*, vihko 241, 19–23. Helsinki: Maanmittaushallitus ja Suomen maantieteellinen seura.
- Mikkonen, Kauko (1986). Maakuntaa pienempien aluekokonaisuuksien tiedostaminen. *Terra* 98:1, 29–44.
- Mikkonen, Kauko (1988). Ohjaavatko rahavirrat keskusten kehitystä? *Terra* 100:3, 283–290.
- Mikkonen, Kauko (1992 a). The areal dynamics of the daily products retail trade: A case study from the market area of Vaasa, Finland. *Managerial and Decision Economics. The International Journal of Research and Progress in Management Economics*. Volume 13, Number 3, 255–266.
- Mikkonen, Kauko (1992 b). Tiestö Vaasan läänin yhdyskuntajärjestelmän osana. *Vaasan yliopisto. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja* No 14.
- Mikkonen, Kauko (1995). Kansainvälistyvän Suomen alueelliset menestystekijät. 2. korjattu painos. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia* No 190.
- Mikkonen, Kauko (1996). Suomen teollisuuden toimipaikkarakenteen muutos taantumavuosina 1990–1993. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia* 204.
- Mikkonen, Kauko & Petri Svanbäck (2001). Vaasan lentoaseman liikennepalvelujen kysyntätutkimus. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raporteja* 91.
- MINTTU, YRTI-tietokanta* 1991. Vähintään 200 työntekijän toimipaikat Vaasan läänissä.
- Mäkinen, Lauri (1908). *Aineksia Suomen kotiteollisuustilastoon. Tutkielma valtion kotiteollisuuskomitean toimesta*. Helsinki: Kotiteollisuuskomitean mietinnön 1908 liite 3.

- Niemi, Kristiina (1988). Kokkolan nahkateollisuuden alueelliset ulottuvuudet vuonna 1986. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talousmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.
- Nieminen, Mauri (1999). Maassamuutto muovaa yhteiskuntaa. *Tieto aika* 9/99, 16 ja 17.
- Niittykangas, Hannu, Hannu Tervo & Esa Storhammar (1994). Kehittyvän toimintaympäristön piirteitä etsimässä. *Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitos. Working paper* N:o 146/1994.
- Nummela, Niina (1997). Onko yrittäjästä yhteistyön tekijäksi. *Yrittäjä* 3/-97, 52 ja 53.
- Nurminen, Sinikka (1986). Ilmajoen yrittäjien kontaktiverkosto. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talousmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.
- Nygård, Toivo (1970). Väestö 1800-luvun puolivälistä nykypäiviin. Teoksessa: *Nivala kirja*, 35–56. Toim. Toivo Nygård. Jyväskylä: Nivalan kunta ja seurakunta.
- Oksala, Ilmari (1973). Jurvan huonekaluja valmistava kotiteollisuus 1900-luvulla. Jyväskylän yliopiston etnologian laitos. Suomalaisen kansatieteen cum laude-seminaarityö. Julkaisematon.
- Ollikkala, Kirsi (1988). Sukkulointi Vaasan läänissä. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talousmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.
- Ollikkala, Kirsi (1993). Työssäkäynti Vaasan läänissä vuonna 1990. *Vaasan läänin seutu-kaavaliitto* B:70.
- Otremba, Erich (1960). *Allgemeine Agrar- und Industriegeographie*. 2. Auflage. Im: *Erde und Weltwirtschaft*, Ban 3. Herausgegeben von Rudolf Lütgens. Stuttgart: Franckh'sche Verlagshandlung.
- Palomäki, Heikki (1997). Mänty, Sulo Israel. Maanviljelijä, puuseppä, ammattiopettaja, yrittäjä. Syntynyt Jurvassa marraskuun 20. päivänä 1894. *Puusepän Joulu*, 10–11.

- Palomäki, Mauri (1983 a). Teollisuusalueet, -keskukset ja vyöhykkeet. Teollisuus. *Suomen kartasto*, vihko 241, 23–27. Helsinki: Maanmittaushallitus ja Suomen maantieteellinen seura.
- Palomäki, Mauri (1983 b). Etelä-Pohjanmaan talouselämän tausta ja nykytila. Etelä-Pohjanmaan ominaispiirteet. *Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja* 8, 24–43.
- Palomäki, Mauri (1989). Yhteiskunnan alueelliset vuorovaikutussuhteet. Talousmaantieteen perusteita käsittelevä luentosarja. Vaasan korkeakoulu. Julkaisematon.
- Palomäki, Mauri (1992). Yhdyskunta- ja aluejärjestelmä. *Suomen Kartasto*, vihko 270. Helsinki: Maanmittaushallitus ja Suomen Maantieteellinen Seura.
- Palomäki, Mauri & Allen Noble (1995). Greenhouse horticulture and economic transition. *Geographical Review* 85: 2, 173–184.
- Palomäki, Mauri & Sirkku Palomäki (1993). Vaasan läänin teollisuuden toimipaikat 1978 ja 1989. Julkaisemattomat kuntakohtaiset kartat.
- Palomäki, Mauri & Sirkku Palomäki (1996). Huonekalujen valmistuksen sekä tekstiilien ja vaatteiden valmistuksen toimipaikat Vaasan läänissä 1989. Julkaisemattomat kartat.
- Peltola, Olli (1990). Vaasan läänin kuntien teollisuuden tyypittely. *Vaasan korkeakoulu. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja* No 28.
- Peltonen, Matti (1984). *Yrittäjyys ja sen esteet. Koulutus ja yrittäjyys*. Teollisuuden koulutusvaliokunta.
- Peräseinäjoen kunta (1979). *Kunnalliskertomus*.
- Peräseinäjoen kunta (1989). *Kunnalliskertomus*.
- Peräseinäjoen kunta (1990). *Kunnalliskertomus, tilasto-osa*
- Peräseinäjoen kunta (2001). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.psjoki.fi>.

Peräseinäjoki. *Etelä-Pohjanmaan teräksinen keskus*. Esite.

Pitkänen, Seppo & Kari Vesala (1988). Yrittäjyysmotivaatio Kymen ja Vaasan lääneissä. Vertaileva tutkimus yrittäjyyteen ohjaavista tekijöistä. *Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Tutkimusraportti 9*.

Pohjalainen 13.1. 2002. Maatalous keskittyy länteen ja etelään.

Porkkala, Elsa (1996). Hajanaisia muistoja vanhalta ja vähän uudemmalta ajalta. *Kauhavan Joulu*, 14–15.

PPTH (2001). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.ppth.fi>.

Pred, Allan (1967). Behavior and Location. Foundation for Geographic and Dynamic Location Theory. Part I. *Lund Studies in Geography* No 27. 1972.

Pred, Allan (1969). Behavior and Location. Foundation for Geographic and Dynamic Location Theory. Part II. *Lund Studies in Geography* No 28.

Pred, Allan (1977). *City-systems in Advanced Economies*. London.

Puskala, Eija (1991). Jurvalaisten huonekalujen kiertokauppa 1920-luvulta nykypäivään. Jyväskylän yliopisto. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen proseminaari. Julkaisematon.

Rikkinen, Kalevi (1977). *Suomen maantiede*. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Romppanen, Antti (1972). Lapuan elinkeinotutkimus. Tutkimus Lapuan teollisuudesta ja kaupasta. *Vaasan kauppakorkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia* No 7.

Salomäki-Jurkka, Merja (1994). Alihankinnan toimintavalmiudet ETA-/EU-Suomessa. *Vaasan yliopisto. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisu* No 55.

Satinet Design Oy (2001). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.japo.fi/~laol/satinet>.

Saviranta, Jaakko (1970). Der Einpendelverkehr von Turku. *Fennia* 100: 4.

- Seppänen, Kari (1994). Matto- ja kudonnaiteollisuuden toimialatutkimus. *Vaasan Yliopisto. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja* No 56.
- Silander, Mika, Hannu Tervo & Hannu Niittykangas (1997). Uusi aluepolitiikka ja yritysten sijaintikäyttäytyminen. *Jyväskylän yliopisto. Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus. Julkaisuja* 142.
- Sippola, Mirja (1958). Kauhavan puukkoteollisuuden alkuvaiheita. Vanhaa ja uutta Kauhavaa. *Kyrönmaa XI*, 151–160. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja.
- Smith, David (1971). *Industrial Location. An Economic Geographical Analysis*. New York: John Wiley & Sons.
- Smith, Norman R. (1967). *The Entrepreneur and his Firm: The Relationship between Type of Man and Type of Company*. East Lansing, Michigan.
- Stafford, Howard (1972). The geography of manufactures. *Progress in Geography* 4.
- Stanworth, M.J.K. & J. Curran (1973). *Management Motivation in the Smaller Business*. Essex.
- STV (= *Suomen tilastollinen vuosikirja*). 1951. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto, 1952.
- STV 1960. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto, 1961.
- STV 1971. Helsinki: Tilastokeskus, 1972.
- STV 1976, -77, -78, -79, -80, -81, -82, -83 ja -84. Valtion painatuskeskus, Helsinki: Tilastokeskus, 1977, -78, -79, -80, -81, -82, -83, -84 ja -85.
- STV 1985/86, -87, -88, -89, -90, -91, -92 ja -93. Valtion painatuskeskus, Helsinki: Tilastokeskus, 1986, -87, -88, -89, -90, -91, -92 ja -93.
- STV 1994 ja 1995. Painatuskeskus Oy, Helsinki: Tilastokeskus, 1994 ja 1995.
- STV 1996. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä: Tilastokeskus, 1996.

STV 1999. Karisto, Hämeenlinna: Tilastokeskus, 1999.

STV 2000. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu: Tilastokeskus, 2000.

Suokas, Pirkko (1988). Pienten ja keskisuurten yritysten johtamiskoulutusohjelman vaikuttavuus. *Helsingin kaupakorkeakoulun julkaisuja M-31*. Mikkeli.

SVT (= Suomen virallinen tilasto) Väestö 1989:4. Työssäkäyntitilasto 1987. Helsinki: Tilastokeskus, 1989.

SVT (1995). Suomen yritykset 1993. Yritykset 1995: 4. Helsinki: Tilastokeskus.

SVT (1997). Suomen yritykset 1995. Yritykset 1997: 3. Helsinki: Tilastokeskus.

SVT VI C: 103, osa IV. Yleinen väestölaskenta 1960. Väestön elinkeino ja ammattiasema. Helsinki 1963.

SVT VI C: 104, osa II B. Väestölaskenta 1970. Elinkeino ja ammattiasema. Helsinki 1973.

SVT VI C :106. Väestö- ja asuntolaskenta 1980, osa I C. Asunto ja elinkeino: työpaikan sijainti. Helsinki: Tilastokeskus, 1983.

Szarka, Joseph (1989). Networking and Small Firms. *International Small Business Journal* 8:2, 10–22.

Taittonen, Reijo (1967). Vähäkyrö. Teoksessa: *Kotiseutumme sanoin ja kavin*, 931–935. Malmö: Suomen kotiseutukulttuuri Oy.

Taloudellinen tutkimuskeskus (1969). Tutkimus teollisuuden sijaintipaikan valintaan vaikuttavista tekijöistä Suomessa. *Sarja B* 16.

Taskinen, Tuula (1990). Yrittäjäkurssi yrittäjyyden edistäjänä – Yrityksen toiminta, yrittäjäksi motivoituminen ja paikallinen elinkeino- ja yrittäjyysilmasto. *Joensuun yliopisto. Kulttuuri- ja suunnittelumaantiede. Tiedonantoja N:o* 15.

TEAK Oy (2000). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.teakoy.fi>.

- Thompson, J. (1966). Some theoretical considerations for manufacturing geography. *Economic Geography* 42:4, 356–365.
- Tikkanen, Matti (1986). Vaasan lääni. Luonto. *Finlandia. Otavan Iso Maammekirja* 7. Etelä-Pohjanmaa, 22–24 ja 26. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Tilastokeskus* (1993). Yritys- ja toimipaikkarekisteri lokakuussa 1993.
- Toivonen, Anna-Leena (1948). Etelä-Pohjanmaan siirtolaisuuden maakunnalliset edellytykset. *Kytösavut* IV, 87–100. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Toivonen, Anna-Leena (1951). Ähtäri – valtamerentakaisen siirtolaisuuden ja sisäisen muuttoliikkeen vedenjakaja. Vanhaa Ähtäriä. *Kyrönmaa* VIII, 71–99. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja.
- Toivonen, Anna-Leena (1952). Vähänkyrön läkkisepät ja Kyrönjokilaakson siirtolaisuus. *Kytösavut* VI, 172–180. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu.
- Toivonen, Anna-Leena (1963). Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867–1930. *Historiallisia tutkimuksia* LXVI.
- Tuomikoski, Heikki (1980). Jurvan kalusteteollisuudella yli 200-vuotiset perinteet. *Yrittävä Etelä-Pohjanmaa* 2, 687–691. Etelä-Pohjanmaan Yrittäjät ry.
- Törnroos, Jan-Åke (1991). *Om företagens geografi – en teoretisk och empirisk analys*. Åbo: Gillot Oy.
- Vainio, Arttu (1990). Laihian yritystutkimus. Vaasan korkeakoulu. Yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos. Talusmaantieteen tutkielma. Julkaisematon.
- Vesalainen, Jukka (1984). Tavoitteenasetanta pienyrityksissä. Vaasan korkeakoulu. Hallinnon ja markkinoinnin laitos. Hallinnon ja organisaation tutkielma. Julkaisematon.
- Viitanen, Antti (1981). Eteläpohjalaisen yritteliäisyyden historiallista taustaa. Etelä-Pohjanmaan kauppakamari. Julkaisematon esitelmä.

- Virkkala, Seija (1987). Monitoimipaikkaiset teollisuusyritykset ja alueiden välinen työnjako Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis, ser A* vol 226.
- Virkkala, Seija (2001). ”Oppiva alue” talousmaantieteellisenä teoriana ja aluekehittämisen mallina. Teoksessa: *Mies ja alu. Juhlakirja professori Kauko Mikkosen 60-vuotispäivän kunniaksi.*, 174–198. Toim. Hannu Katajamäki. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Virrankoski, Pentti (1963). *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian alkupuolella (1809–noin 1865)*. Lahti.
- Virrankoski, Pentti (1981). *Kärryseppiä ja rekiseppiä. Ilmajoen ajokaluteollisuuden historia*. Kurikka: Ilmajoki-Seura r.y.
- Virrankoski, Pentti (1994). Käsiyöstä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1865–1944. *Historiallisia Tutkimuksia* 186. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- VN:n (= Valtioneuvoston) periaatepäätös valtion aluejaotusten yhtenäistämisestä. VNp 8.7.1992.
- VN:n päätös Vaasan läänin seutukaava-aluejaosta. VNp 9.9.1993.
- Vähänkyrön yrittäjät r.y. (1982). Vähänkyrön vanhoista elinkeinoista. *Vähäkyrö yrittää*, 14–19. Jakkula, Laihia: Vähänkyrön Yrittäjät r.y. (10v. juhlaulkaisu 1972–1982).
- Välimaa, Heikki (1970). Vähänkyrön läkkisepät. Suomalaisen ja vertailevan kansantieteen proseminaariesitelmä, Turun yliopisto. Kansantieteen laitos. Julkaisematon.
- Watts, H. D. (1987). *Industrial Geography*. Hong Kong: Longman Scientific & Technical.
- Weber, Alfred (1929). *Alfred Weber’s Theory of the Location of Industries*; translated by Friedrich, C.J. from *Über den Standort der Industrien* (1909). Chicago: University of Chicago Press.
- Yli-Jokipii, Pentti (1967). Die Kleinindustrie in Einigen Gemeinden Süd-Ostbottniens (Finnland). *Fennia* 96: 1.

- Ylikangas, Heikki (1981). Eteläpohjalaisten kansanliikkeiden selitysmahdollisuuksista. *Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2*, 225–236.
- Ylikangas, Heikki (1983). Etelä-Pohjanmaan historiallinen perinne nykyajassa. Etelä-Pohjanmaan ominaispiirteet. *Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisuja 8*, 16–23.
- Ylikangas, Heikki (1984). *Murtuva säätyvalta*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Ylikangas, Heikki (1999). Yrittävä Pohjanmaa historiallisesta näkökulmasta. Sanomalehtiyliopiston artikkelisarjassa: *Tuhat vuotta Pohjanmaan historiaa*. Vaasa: Levón instituutti. Saatavissa: <http://www.uwasa.fi/levon/nuf/finnish/kevat99.html>.
- Yli-Paunu, Jaana (1986). Ähtäri. *Finlandia. Otavan Iso Maammekirja 7*. Etelä-Pohjanmaa, 241–244. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Young, F.W. (1971). *Macrosociological Interpretation of Entrepreneurship*. New York: Kilby.
- Ähtärin kaupunki* (2001). *Kotisivut*. Saatavissa: <http://www.ahtari.fi>.

HAASTATTELUT

Kuntien edustajat:

Elinkeinoasiamies Hannu Vuorenmaa, Peräseinäjoki kesä 1992
Kunnanjohtaja Jarmo Juntunen, Jurva 21.9.1999 (mukana myös elinkeinoasiamies
Paavo Mähönen, joka ei ole erikseen mainittu lähdeviitteessä)

Yrittäjät ja yritysten edustajat haastattelujen aikajärjestyksessä:

Jouko Karppinen, Kauhava 24.8.1999
Jukka Haukkala, Kauhava 24.8.1999
Elsa Porkkala, Kauhava 1.7.1999
Maija Korpela, Lapua 1.7.1999
Heimo Ojanperä, Alajärvi 24.8.1999
Timo Ojanperä, Alajärvi 24.8.1999
Erkki Salmenautio, Alajärvi 24.8.1999
Kari Nyysönen, Lappajärvi 31.8.1999
Arto Viita-aho, Lappajärvi 31.8.1999
Jorma Hirsimäki, Ilmajoki 13.9.1999
Petri Koivisto, Ilmajoki 13.9.1999
Heikki Wiik, Jurva 21.9.1999
Kaija Rotola-Pukkila, Kauhajoki 24.8.2000
Mikko Rotola-Pukkila, Kauhajoki 24.8.2000
Sakari Vilén, Kauhajoki 24.8.2000
Jouko Männistö, Kurikka 4.9.2000
Kari Skog, Kurikka 4.9.2000
Sami Viitala, Kurikka 4.9.2000
Erkki Mannila, Kauhajoki 11.9.2000
rva Rintaluoma, Teuva 11.9.2000

LIITE 1. Vaasan läänin kuntien teollisten toimipaikkojen määrä aloittain vuosina 1986 ja 1993 sekä väkiluku vuonna 1993 (ALTIKA 1990, Tilastokeskus 1993 ja STV 1994: 71 ja 72).

Toimialat (taulukko seuraavalla sivulla):

Ensimmäiset numerot viittaavat vuonna 1993 voimassa olleeseen toimialajaotukseen ja suluis-
sa olevat numerot vuonna 1986 käytettyyn toimialajaotukseen.

- 11 (31) = elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus
- 12+13 (32) = tekstiilien, vaatteiden, nahan, nahkatuotteiden ja jalkineiden valmistus
- 12 = *tekstiilien valmistus*
- 13 = *vaatteiden, nahan, nahkatuotteiden ja jalkineiden valmistus*
- 14+17 (33) = puutavaran, puutuotteiden ja huonekalujen valmistus
- 14 = *puutavaran ja puutuotteiden valmistus*
- 17 = *huonekalujen valmistus*
- 15+16 (34) = massan, paperin ja paperituotteiden valmistus sekä kustantaminen ja
painaminen
- 15 = *massan, paperin ja paperituotteiden valmistus*
- 16 = *kustantaminen ja painaminen*
- 18+21 (35) = kemikaalien, kemiallisten tuotteiden sekä kumi- ja muovituotteiden valmistus
- 18 = *kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus*
- 21 = *kumi- ja muovituotteiden valmistus*
- 22 (36) = lasi-, savi- ja kivituuotteiden valmistus
- 23 (37) = metallien valmistus
- 24–27 (38) = metallituote- ja koneteollisuus
- 24 = *metallituotteiden valmistus*
- 25 = *koneiden ja laitteiden valmistus*
- 26 = *sähkötekniisten tuotteiden ja instrumenttien valmistus*
- 27 = *kulkuneuvojen valmistus*
- 29 (39) = muu valmistus

Taulukossa vuoden 1986 tiedot ovat vanhemman toimialajaon numerosymbolien alla ja vas-
taavat vuoden 1993 tiedot uudempien toimialanumeroiden alla. Väkiluku kuvaa maassa asuvaa
väestöä 31.12.1993

Toimialat

	31	31	11	32	12	13	12+13	33	14	17	14+17	34	15	16	15+16	35	18	21	18+21	36	22	37	23	38	24	25	26	27	24+27	39	29	Välikko			
1	Alahärmä	3	7	6	7	2	9	5	4	2	6	1	0	4	4	1	0	1	1	0	0	0	0	0	12	14	5	0	2	21	0	0	5414		
2	Ajalampi	5	9	28	29	3	32	30	24	3	27	2	0	5	5	0	0	0	0	0	2	0	0	0	24	12	7	0	1	20	1	3	9687		
3	Alkova	5	8	5	3	8	11	12	18	4	22	3	0	5	5	0	0	0	0	6	8	0	0	17	8	8	2	1	19	3	4	10487			
4	Buittari	2	3	19	10	2	12	8	3	1	6	0	0	2	2	1	0	2	2	3	1	1	0	0	4	1	5	1	0	7	1	1	3123		
5	Iljusa	0	0	2	1	1	2	5	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	1658		
6	Hirvonen	4	8	6	2	5	7	5	5	1	6	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2	2	0	1	0	4	0	2	3407		
7	Himajoki	6	8	7	3	5	8	39	10	26	33	0	3	0	3	3	1	0	2	2	1	1	0	0	29	16	17	4	1	38	1	0	12134		
8	Isajoki	3	2	1	0	1	8	6	7	13	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6	5	5	0	0	10	0	0	2893		
9	Isokyrö	2	5	6	0	7	7	8	4	1	5	1	0	2	2	1	0	1	3	5	1	0	7	2	8	0	0	0	10	0	0	0	5385		
10	Jalsjärvi	6	10	6	2	4	6	14	8	6	14	2	0	2	2	1	0	1	1	2	2	1	0	9	10	0	0	1	11	0	0	0	9823		
11	Jurva	2	2	4	3	3	6	52	14	45	59	1	0	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	8	7	6	1	0	14	0	0	0	5250		
12	Kuusva	6	4	2	1	2	3	7	11	2	13	1	0	1	1	1	0	1	1	1	2	0	0	0	4	2	2	0	1	5	0	0	6254		
13	Kuivjoki	3	4	1	1	1	2	7	10	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	2	3	0	0	5	0	1	1979		
14	Keskinen	1	0	2	1	0	1	0	1	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1706	
15	Kuusjärvi	2	10	7	9	5	14	72	16	61	77	3	0	7	7	5	0	8	8	3	4	0	0	37	32	21	6	0	59	1	2	0	15602		
16	Kuusva	5	8	51	46	7	53	11	10	4	14	3	2	7	9	2	0	6	4	3	0	0	0	20	17	14	0	2	33	1	2	0	8568		
17	Kuusjärvi	4	6	8	2	7	9	8	5	2	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	8	1	3	1	13	3	5	0	4574		
18	Kokkola	10	18	74	15	52	67	25	13	9	22	8	1	21	22	7	6	1	7	4	7	2	1	52	36	21	6	23	86	4	10	35269			
19	Koranta	5	5	1	4	0	4	3	4	1	5	1	0	1	1	2	0	1	2	2	2	1	3	0	3	6	1	0	1	8	0	3	2283		
20	Koresjärvi	4	7	3	2	2	4	6	13	15	4	19	6	1	7	8	0	0	1	1	0	0	0	0	16	8	9	3	3	23	2	5	8725		
21	Kristinankangas	7	11	3	2	4	6	13	15	4	19	6	1	7	8	0	0	1	2	1	1	0	0	0	15	10	4	1	3	18	0	3	7115		
22	Kuusjärvi	4	6	10	3	8	11	9	7	0	7	0	1	0	1	2	0	1	1	3	1	0	0	0	9	5	5	0	1	11	0	0	4909		
23	Kuusjärvi	1	4	9	8	0	8	13	10	1	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4909	
24	Kuusva	6	11	22	6	16	22	47	12	51	63	2	0	5	5	1	0	1	1	4	5	0	0	23	27	9	1	3	40	2	2	0	11237		
25	Katila	1	1	5	0	3	5	6	8	2	10	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	4	5	4	0	1	10	0	0	6687		
26	Lahja	6	5	4	3	1	4	5	3	2	7	2	0	3	3	0	0	1	1	2	3	0	2	13	15	4	1	1	21	0	0	0	7659		
27	Lappajärvi	1	3	54	39	6	45	20	16	9	25	5	0	6	6	4	2	1	3	4	2	1	0	0	31	35	16	6	2	59	2	5	14628		
28	Lappas	5	7	52	33	1	65	30	16	9	25	5	0	6	6	4	2	1	3	4	2	1	0	0	7	7	6	0	0	13	0	0	2305		
29	Lehtimäki	2	3	5	3	0	3	11	9	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1112	
30	Lehtijärvi	0	0	1	0	1	6	2	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3080	
31	Lohijä	2	2	0	0	2	2	4	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	3	0	1	11	15	0	0	3047		
32	Luoto	3	3	1	3	0	3	6	8	0	8	1	0	2	2	1	0	1	1	0	1	0	0	0	17	6	4	0	7	17	2	2	5800		
33	Mänttilä	10	9	3	5	3	8	5	9	1	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	1	0	1	4	1	1	1160		
34	Mänttä	1	3	1	2	1	3	1	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	31	18	20	4	8	50	1	1	16281		
35	Muusaari	8	8	8	2	10	19	16	2	18	4	0	3	2	3	2	0	2	2	2	2	3	0	7	5	14	1	2	22	0	5	0	9874		
36	Nurmo	6	6	2	4	0	4	11	6	7	13	3	1	3	4	1	0	2	4	6	2	6	0	24	11	11	3	4	29	0	4	10298			
37	Nurmo	11	17	6	6	1	7	16	17	2	19	2	0	3	3	2	2	2	4	6	2	6	0	20	15	5	1	8	29	2	3	10225			
38	Oraainen	3	5	2	2	1	3	4	2	1	3	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	1	3	1	1	2450		
39	Pederöe	9	10	5	3	2	5	23	16	8	24	1	0	3	3	3	0	5	5	0	3	0	0	20	15	5	1	8	29	2	3	3438			
40	Pehro	1	3	4	2	5	7	7	6	2	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4090	
41	Perttinen	3	2	3	0	4	4	7	4	1	5	1	0	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1112
42	Pietari	12	14	12	2	7	9	9	7	3	10	11	4	13	17	7	1	5	6	3	2	3	2	40	16	10	10	8	44	3	4	19840			
43	Selkälampi	10	20	11	6	5	11	19	5	10	15	14	1	21	22	2	2	1	3	5	4	0	0	39	20	23	12	4	59	3	6	28600			
44	Selki	1	3	0	4	2	6	8	6	4	10	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2860	
45	Terna	2	7	8	4	4	8	40	9	24	33	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	13	6	2	0	1	15	0	1	7329			
46	Toholampi	4	4	1	0	1	6	3	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4643	
47	Töytä	1	3	3	0	3	3	7	3	4	7	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	12	11	7	3	1	22	0	0	0	3203		
48	Ullava	0	0	3	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1131	
49	Uusikaupunki	9	10	3	2	4	12	15	0	15	3	0	4	4	1	1	1	1	2	4	4	0	0	13	15	4	0	6	25	1	1	7727			
50	Vaasa	22	23	30	12	15	27	22	8	10	18	37	1	56	57	8	4	12	16	6	8	1	0	0	59	43	37	34	4	118	8	13	54713		
51	Veseli	5	4	3	1	2	3	2	2	1	6	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	9	3	0	1	7	1	0	4069		
52	Vimpeli	4	7	11	8	1	9	3	5	1	6	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	2	0	0	6	3	1	0	13	1	1	0	3836		
53	Vuohijoki	4	4	6	5	6	11	11	10	2	12	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	16	16	3	0	1	20	2	2	4986			
54	Vyöri	3	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1704	
55	Yhtymä	1	1	1	2	0	2	3	2																										

LIITE 2. Metalliteollisuuden tuotteita Ylihärmässä vuosina 1966, 1978 ja 1989 valmistaneet toimipaikat (Yli-Jokipii 1967: 71; Palomäki & Palomäki 1993).

